

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsatt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsatt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk <http://books.google.com/>

5B 101 421

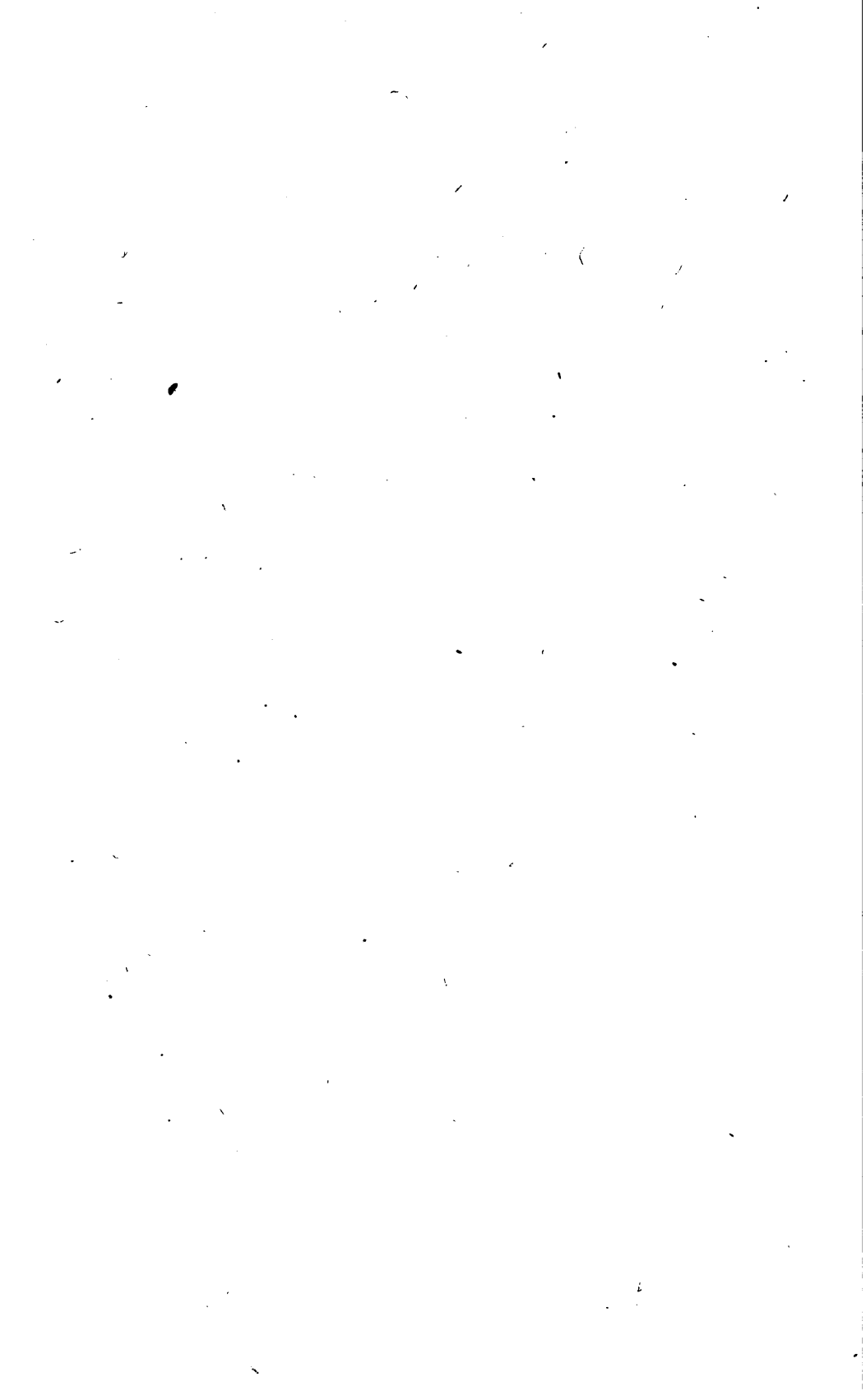
LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF CALIFORNIA.

GIFT OF

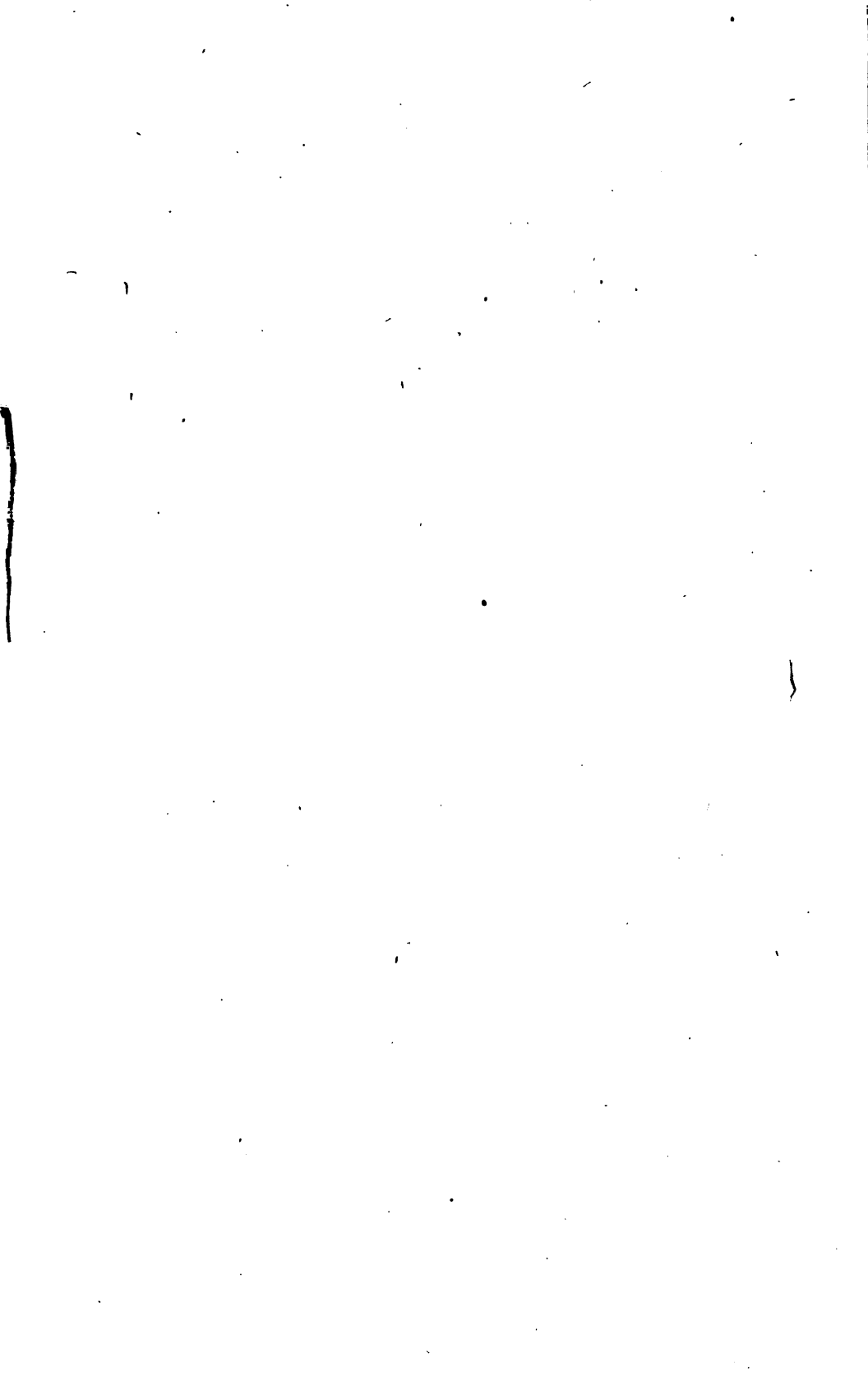
Uprala mine

Class

4847
182
B892

SVERIGE, OCH FRANKRIKE

UNDER

NORDISKA KRIGET
OCH SPANSKA SUCCESSIONSKRISEN

ÅREN 1700—1701 ×

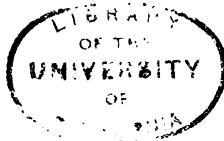
TILL BELYSNING AF SVERIGES UTRIKESPOLITIK

UNDER KARL XII

AKADEMISK AFHANDLING

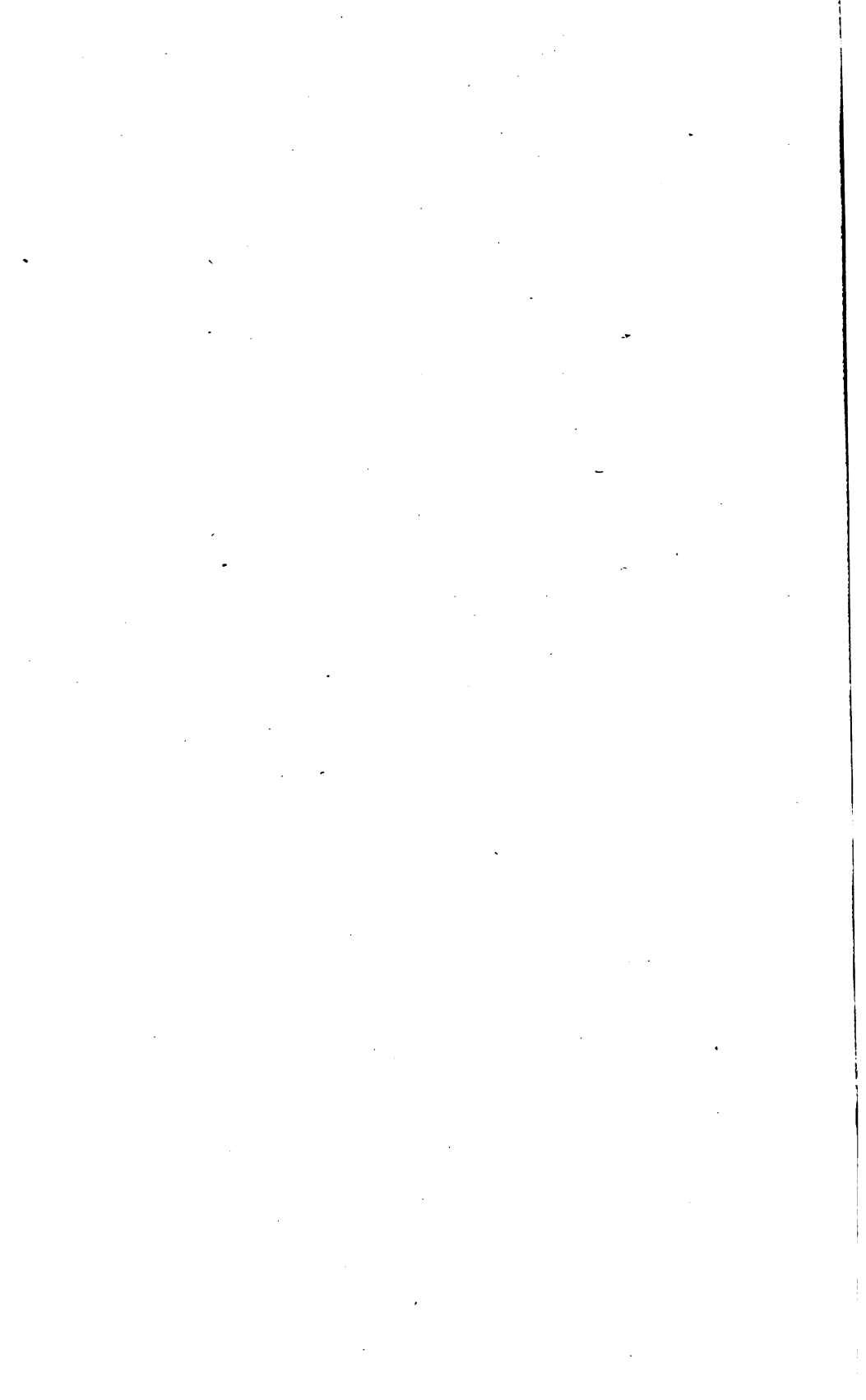
AF

HERMAN BRULIN

UPSALA 1905

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

SVERIGE OCH FRANKRIKE

UNDER

NORDISKA KRIGET OCH SPANSKA SUCCESSIONSKRISEN

ÅREN 1700—1701

TILL BELYSNING AF SVERIGES UTRIKESPOLITIK

UNDER KARL XII

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AF

VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPSALA
HUMANISTISKA SEKTION

FÖR FILOSOFISKA GRADENS VINNANDE

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

AF

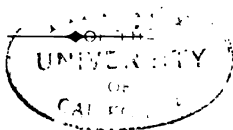
HERMAN BRULIN

FILOSOFIE LICENTIAT AF VESTGÖTA NATTON

Å LÄROSALEN N:O VIII

LÖRDAGEN DEN 27 MAJ 1905

KL 10 F. M.

UPSALA 1905

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

P. 1732
B7

TILL

MIN MODER

174263

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
Förord	VII—XII
Källor och litteraturförteckning	XIII—XIX
I. Inledande öfversikt af den politiska situationen i Europa och Sveriges yttre ställning vid det nordiska krigets utbrott	I—26
<p>✓ Spanska successionsfrågan. Delningsförhandlingarna, s. 1. Hannoverska kursaken, s. 7. Holsteinska frågan, s. 7. Situationen i Östeuropa, s. 8. Koalitionen mot Sverige, s. 9. — Sveriges utrikespolitik under Karl XII:s första regeringsår: Sverige och de vesteuropeiska makterna, s. 10. Sverige och Östeuropa, s. 16. De svenska statsmännen, s. 17.</p>	
II. Sverige och Frankrike från det nordiska krigets utbrott till freden i Traventhal	27—81
<p>De svenska hjälpkrafven och deras folkrättsliga motive-ring, s. 27. ✓ Frankrikes nordiska politik efter krigsutbrottet, s. 37. Frankrike och holsteinska kriget under våren 1700, s. 46. ✗ Inverkningar från spanska successionsfrågan, s. 49. Delningsfördragets bekantgörande och Frankrikes medlingsanbud i det nordiska kriget (maj—juni 1700), s. 55. Chamillys inblandningsförsök (juni 1700), s. 60. Sveriges ställning till de franska medlings- och accessionsförslagen (juni—juli 1700), s. 66. Frankrike och freden i Traventhal, s. 75.</p>	
III. Frankrikes fredsmedlingsförsök i lifländska kriget under hösten 1700	82—143
<p>Sverige, Polen och Frankrike vid det holsteinska krigets slut, s. 82. Guiscards underhandlingar i Skåne efter freden i Traventhal, s. 87. Anfallsplanen mot Sachsen, s. 98. — Du Héron och Rigas belägring, s. 99. Guiscards medlingsförslag i Stockholm (midten af sept. 1700), s. 104. Kanslikollegiets uppmaningar till fred med konung August efter det ryska fredsbröttet (slutet af sept. 1700), s. 110. Karl XII:s hållning i fredsfrågan, s. 115. Konung Augusts diplomatiska dubbelspel, s. 121. ✓ Frankrikes nordiska politik (sept—okt. 1700), s. 123. — Guiscards underhandlingar i Stockholm efter Karl XII:s afresa till Lifland (okt. 1700), s. 129. Guiscard hos Karl XII före slaget vid Narva (nov. 1700), s. 138.</p>	

IV. **Sverige och Frankrike under den dubbla krigens utveckling från nov. 1700 till sommaren 1701** . . . . . 144—201

Spanska successionsfrågans tillspetsning: Situationen efter testamentets antagande, s. 144. Konferenserna i Haag och den stora alliansen mot Frankrike (febr.—sept. 1701), s. 147. Ömsesidiga koalitionsförsök, s. 149. Sjömakterna och det nordiska kriget, s. 151. — Frankrikes nordiska politik närmast efter testamentets antagande, s. 153. Guiscards underhandlingar i Lifland (slutet af 1700 och början af 1701), s. 155. Frankrikes och kejsarens täflande anbud, s. 160. Omslag i Guiscards hållning till fredsfrågan, s. 162. Konung Augusts politik i början af 1700. Förbundet i Birze (febr.), s. 165. Karl XII och fredsfrågan (våren 1701), s. 167. — Frankrike och det nordiska kriget under våren 1701, s. 172. — Olika riktningar inom den svenska utrikespolitiken: Yrkanden på fred och underhandlingar, s. 180. Bengt Oxenstiernas antifranska politik, s. 186. Oxenstiernas franskvänliga motståndare, s. 192. Vellingks och hertigens af Holstein förbindelser med Frankrike, s. 197. Karl XII:s kraf på konung Augusts detronisation, s. 199.

V. **Franska alliansförslag under senare delen af 1701** . . . . . 202—220

Nya uppslag från Frankrikes sida (sommaren 1701), s. 202. Frankrike och konung August (aug. 1701), s. 207. — Guiscards underhandlingar juli—sept. 1701, s. 207. Den politiska situationen under hösten 1701. Fördragen i Haag och Hamburg, s. 214. — Bonnacs mission, s. 215. Konung Augusts fördrag med kejsaren (jan. 1702), s. 220.

Bilagor:

- I. *Svaret till Guiscard d. 3 sept. 1700* . . . . . 223—226
- II. *Handlingar till belysning af Karl XII:s ställning till fredsmedlingen i sept. 1700* . . . . . 227—233
- A. Utdrag ur Kungl. Maj:ts bref till Kansli Collegium, dat. Karlshamn d. 25 sept. 1700, s. 227. — B. Kungl. Maj:ts bref till Nils Lillieroot, dat. Karlshamn d. 25 sept. 1700, s. 227. — C. Utdrag ur Tomas Polus' bref till Bengt Oxenstierna, dat. Karlshamn d. 4 okt. 1700, s. 231. — D. Utdrag ur Josias Cederhielms bref till Samuel Barck, dat. Karlshamn d. 22 sept. 1700, s. 233.
- III. *Utdrag ur Kungl. Maj:ts bref till Nils Lillieroot, dat. Lais d. 14 mars 1701* 234

FÖRORD.

Mäter man intresset af en diplomatisk förhandling endast efter dess positiva resultat, skulle en undersökning af Sveriges förbindelser med de vesteuropeiska makterna och särskildt med Frankrike under Karl XII:s tid knappast synas löna mödan. Det är ur andra synpunkter, som de draga uppmärksamheten till sig. De tillhöra gränsområdet mellan de båda stora kriser, som i 1700-talets början samtidigt uppskakade hela Europa, och man kan därför hoppas att där finna några spår af den inbördes återverkan, som man måste förutsätta hafva existerat mellan den spanska successionsfrågan och det stora nordiska kriget. För Sveriges del tillkommer i sammanhang därmed den mycket omstridda frågan, i hvad mån dess stormaktsväldes undergång föranleddes däraf, att Karl XII fördjupade sig i det polska kriget utan hänsyn till de påtryckningar i motsatt riktning, för hvilka han utsattes genom främmande makters fredsmedling. För F. F. CARLSON stod svaret på den frågan utom allt tvifvel, och hans uppfattning torde kunna sägas tämligen obestridd hafva varit den herskande, till dess på senaste tid spörsmålet ånyo ställts under debatt. Detta har särskildt skett genom HJÄRNES arbete, hvori denne, på samma gång han i dess fulla utsträckning upptager frågan om sambandet mellan de öst- och de vesteuropeiska omhvälfningarna, bestämdt uttalar en i många punkter mot nämnde författare diametralt motsatt mening.

Huruvida Karl XII gjorde rätt eller hvad han i stället borde hafva gjort och hur det i så fall skulle hafva gått, dessa frågor falla visserligen icke inom ramen för en historisk undersökning, men denna är dock i sin fulla rätt, då den söker fastställa och värdera de förutsättningar, på hvilka en eller annan i samtiden faktiskt påyrkad motsatt inriktning af den svenska politiken skulle haft att stödja sig, liksom då den försöker uppspåra de handlande personernas egentliga syften med och uppfattning af hvad som skedde.

Det är — utom intresset att söka rekonstruera det faktiska händelseförloppet — hufvudsakligen dessa synpunkter, som bestämt mina efterforskningar i det tillgängliga materialet för mitt ämne, om också svaren blifvit mindre omfattande och mindre bestämdt kunnat formuleras än frågorna. Beträffande sambandet mellan de båda världshistoriska kriserna har jag med stöd af de åtkomliga källorna ofta

ej kunnat se mer än de grofva dragen och i fråga om detaljer måst inskränka mig till att återgifva samtidas uppfattning eller konstatera, hur man mer eller mindre uppriktigt använt sidor af detta samband till stöd eller undilykter vid de å ömse håll ständigt framställda hjälpkrafven.

I fråga om de ledande motiverna på olika sidor och den verkliga betydelsen af de många anknytningar och uppslag, hvaraf det diplomatiska samlifvet mellan staterna under denna tid öfverflödar, är man naturligtvis i hög grad hänvisad till gissningar och kunna dessa ofta framställas endast under stark reservation. Ju rikare belysning som faller öfver de olika makternas inbördes förbindelser, desto större möjlighet gifves dock att här kunna urskilja, hvad som var allvarligt menadt eller endast en förevändning eller en möjlighet som man ville hålla sig öppen, om också å andra sidan det växande omfånget af ett material, som ofta endast med stor försiktighet kan användas, gör öfverblicken svår att fasthålla och tvingar till inskränkning af uppgifternas omfattning. Angående det som för mitt ämne i detta afseende är hufvudpunkten, den egentliga innebörden af konung Augusts fredsanbud och de franska fredsmödlingsförsöken, känner jag mig, såsom af min framställning torde framgå, långt mera böjd att ansluta mig till HJÄRNES skeptiska uppfattning än till CARLSONS mindre kritiska, om jag också på sina ställen ansett källorna gifva mig skäl att äfven uttala mitt tvifvel gentemot den förres försök att öfverlista den franska diplomatin i dess invecklade intrigspel. Af Karl XII:s personliga politik gifver det tryckta och skriftliga materialet endast svaga intryck; för ett omdöme däröfver kan en undersökning af detta endast lemna förutsättningar, men utan hänsyn t. ex. just till frågan om uppriktigheten af Augusts fredsförslag och den innersta afsikten med Frankrikes medlingsarbete kan en dom ej opartiskt fällas; vill man döma, får man ej till motsats mot hvad som verkligen skedde utan vidare uppställa ett idealiskt fredstillstånd, hvartill Karl XII efter den eller den bedriften bort återgå, utan i stället de olika möjligheter till händelsernas utveckling, som af de faktiskt gifna politiska och personliga förhållandena kunnat blifva en följd — ett tankeexperiment af en tämligen afskräckande invecklad natur.

Litteraturen om det *spanska successionskriget*s förhistoria är tämligen rik och meddelar de viktigaste källorna; särskildt hafva de franska offentliggjorts i en ganska rik utsträckning¹. MIGNET hann visserligen icke föra sin bredt anlagda aktpublikation längre än till år 1679, men efter hans mönster hafva senare forskare bekantgjort åtskilligt äfven för den tid, hvarom här närmast är fråga, i allmänhet i form af ordagranna utdrag ur den diplomatiska korrespondensen, försedda med sammanbindande text. HIPPEAU (hvars arbete, *L'Avènement des Bourbons au trône d'Espagne*», I, II, Paris 1875, icke varit

¹ För titlarne på här nedan upptagna författares arbeten hänvisas till litteraturförteckningen.

mig tillgängligt) har meddelat Ludvig XIV:s korrespondens med Harcourt i Madrid, REYNALD särskildt den med Tallard, det franska sändebudet hos Vilhelm III, och LEGRELLE har utsträckt sina arkivforskningar till Frankrikes förbindelser med samtliga europeiska stater, hvarigenom särskildt hans arbete innehåller åtskilligt af omedelbart intresse för de nordiska rikenas historia. Den ensidigt franskvänliga och mot Vilhelm III fientliga uppfattning, som genomgår hans bok, förminskar på grund af dess komposition efter nyssnämnda metod icke dess värde som materialsamling.

Långt ifrån lika fullständigt kan man följa sjömakternas politik; dock finnes dess viktigaste minnesmärke, korrespondensen mellan Vilhelm III och Heinsius, tillgänglig på flera håll. I fransmannen GRIMBLOTS engelska öfversättning af olika aktstycken rörande den spanska successionsfrågans historia 1697—1700 utgör den en betydande beståndsdel, SIRTEMA DE GROVESTINS bygger till stor del sitt arbete på de båda statsmännens brevväxling och återgifver den i rika utdrag på franska, äfven i NOORDENS glänsande öfversikt kommer den till synes, och RANKE har bland bilagorna i sin »*Englische Geschichte*» på originalspråket — holländska — tryckt ganska vidlyftiga utdrag ur Vilhelm III:s bref.

De viktigaste aktstyckena rörande den österrikiska politiken återgifvas af GAEDEKE, och i KLOPPS vidlyftiga arbete återfinner man icke blott mycket af det annorstädes offentliggjorda materialet, utan också resultaten af hans egna omfattande forskningar särskildt i österrikiska arkiv. Angående hans arbete kan för öfrigt göras motsvarande anmärkning som beträffande LEGRELLES, hans moraliserande katolskt-kejsrerliga uppfattning af händelserna, som i ensidighet t. o. m. öfverträffar nämnde författares franska sympatier, tager sig egentligen uttryck i hans kommentarier till det i texten återgifna materialet, och man kan alltså vid användningen utan svårighet bortse därifrån.

Källorna för det *nordiska krigets* diplomatiska historia äro långt ifrån lika lätt åtkomliga som för spanska successionsfrågan. Utom hvad man kan finna i de ofvannämnda arbetena angående sistnämnda ämne, i den franska samlingen af ministerinstruktioner («*Recueil des instructions*» etc.), i LAMBERTYS innehållsrika aktsamling (samt i ryska och polska publikationer, hvilka för mig ej kunnat komma i betraktande), finnes ganska litet offentliggjordt. Den i *Historiska Handlingar* tryckta korrespondensen mellan Kungl. Maj:t och Rådet berör åtminstone för denna tid ej mycket den diplomatiska historien och den af ERNST CARLSON utgifna samlingen af Karl XII:s egenhändiga bref än mindre. Af de allmänna framställande arbetena behandlar NORDBERG den i ganska obetydlig grad, F. F. CARLSONS arbete ger en rätt oklar föreställning af det material, hvarpå han bygger, och HJÄRNE förklarar själf, att han endast i ringa utsträckning företagit egna arkivforskningar, hvarjämte planen för hans arbete tyvärr uteslutit återgifvandet af hans vetenskapliga apparat. Bland specialafhandlingar rörande denna tid hafva särskildt HALLENDORFFS undersök-

ningar om närliggande ämnen varit mig till stort gagn genom att framdraga eljes oåtkomliga upplysningar, särskildt om förhandlingarna mellan Frankrike och konung August. Med användning af franska regeringens och ministrarnes korrespondens har CHR. SCHEFER i *Annales de l'École libre 1890* och *1893* lemnat en öfversikt af de svensk-franska förbindelserna 1697—1706 och där för den tid, som mitt ämne omfattar, i korthet återgifvit det viktigaste af de franska källornas uppgifter därom.

Till öfvervägande del har jag emellertid varit hänvisad till otryckta källor. Af svenskt material har jag i främsta rummet använt brevväxlingarna mellan Kungl. Maj:t och Sveriges ministrar i utlandet — särskildt Palmquist i Paris och Lillieroot i Haag — samt mellan Kungl. Maj:t och Kanslikollegium. För de kungliga brefven till detta ämbetsverk samt till de båda nämnda sändebuden har jag i allmänhet använt originalen, medan jag beträffande serier, som endast mera tillfälligtvis kommit i betraktande, åtnöjt mig med Riksregistret. Åtskilliga upplysningar om förhandlingarnas gång får man ock i bevarade betänkanden och uppteckningar af svenska kansliltjänstemän, så mycket värdefullare som inga konferensprotokoll finnas från denna tid. Kanslikollegii protokoll gifva däremot ej mycken upplysning, i synnerhet för år 1700, och rådsprotokollen ännu mindre.

En synpunkt, som på grund af anläggningen af mitt ämne i hög grad intresserat mig, har varit den, hvilka olika uppfattningar och syften i fråga om Sveriges utrikespolitik som gjort sig gällande hos de särskilda svenska statsmännen, och jag har därför också sökt tillgodogöra mig de bevarade resterna af deras enskilda korrespondens. I Riksarkivet finnas åtskilliga brevväxlingar af sådan beskaffenhet och i Kungliga Biblioteket en intressant samling af bref från Samuel Åkerhielm. Däremot har den i Nordinska samlingen på Upsala Universitets-Bibliotek befintliga stora Gyldenstolpeska brefsamlingen icke befunnits innehålla något af större intresse för denna tidrymd. Af oskattbart värde har det i detta afseende varit mig att kunna få tillgodogöra mig de rika minnesmärken af särskildt Bengt Oxenstiernas politik, som finnas bevarade i det numera med Ericssbergs arkiv förenade Torsjö-arkivet.

En framställning af Sveriges förbindelser med Frankrike skulle emellertid blifva synnerligen ofullständig och ensidig, om man endast hade att tillgå källor på svenska sidan. Jag kan därför aldrig nog kraftigt betona den tacksamhetsskuld, hvori jag för mitt arbete står till den tidigt afidne forskare, hvars på Riksarkivet tillgängliga rika samling af afskrifter eller excerpter ur den franska diplomatiska korrespondensen för denna tid ger upplysningar, hvilka man eljest endast genom studier i utländska arkiv skulle kunna vinna. Det är frukterna af akademiadjunkten C. F. I. WAHRENBERGS stipendieresa till Paris och London 1853—54¹ — beträffande här ifrågasvarande ämne särskildt af hans undersökningar i franska utrikesministeriets arkiv — af hvilka han själf på grund af sin kort därefter

¹ Om denna se hans stipendieberättelse i *UB, U. 82 aa.*

(1858) inträffade bortgång endast hann bearbeta en mindre del, resulterande i hans grundliga och innehållsrika afhandling om Sveriges yttre politiska förhållanden 1697—1700. Naturligtvis kunna dessa excerpter ej fullt ersätta den egna granskningen af originalen och lemnas af dem åtskilliga detaljfrågor af intresse obesvarade, men hufvudragen af förhandlingarna, sådana de te sig i de franska sändebudens framställningar, liksom af den franska regeringens föreskrifter för sina ombud äro tack vare dem lätt tillgängliga för svenska forskare. Genom LEGRELLES och SCHEFERS arbeten kan man dessutom i viss mån kontrollera och komplettera detta material.

Det är med full afsikt, som jag undvikit att mer än nödigt ingå på den holsteinska frågan, hvars invecklade detaljer lätt skulle kunnat förrycka hela planen för min undersökning, och som dessutom i OLMER har sin specielle skildrare; jag har i detta stycke inskränkt mig till att nödtorfteligen söka bilda mig en uppfattning af den franska politikens ställning och verksamhet.

I fråga om dateringen har jag i min framställning öfverallt, där ej annat angifves, följt den »svenska stilen» af 1700—1712 (med 10 dagars afvikelse från den »nya stilen» i motsats mot den »gamla stilens» med år 1700 inträdda 11 dagars tidskillnad). Däremot har jag beträffande bref och handlingar alltid använt deras egen datering, hvarvid jag vid svenska aktstycken angifvit, då den nya stilen blifvit följd, men ansett detta öfverflödigt i fråga om de franska breffen, som alltid äro daterade efter denna stil.

Mina källhänvisningar har jag sökt göra så fullständiga som möjligt, men i fråga om ett par handlingar är jag medveten om deras otillräcklighet, beroende på att under tiden mellan mina egentliga undersökningar och tryckningen en omordning af samlingen Acta Historica i Riksarkivet blifvit gjord, hvarvid en del papper fått en ny, kanske mera systematisk, men ej alltid så lätt uppsparad förvaringsplats. I min källförteckning har jag ej ansett mig böra upptaga en del samlingar, hvilkas genomgående endast lemnat ett negativt resultat, hvaremot jag i litteraturförteckningen jämte de flesta i min afhandling citerade arbeten äfven medtagit några nyare sådana af intresse för närliggande frågor, äfven om de ej direkt kommit till användning för min del. Någon fullständig bibliografi har jag alls icke afsett att lemna. Anförda arbeten har jag, där ej annan förkortning blifvit nämnd, citerat genom angifvande af författarens (resp. utgifvarens) namn.

I fråga om återgifvandet af de citat, med hvilka jag i tämligen stor utsträckning sökt belysa min framställning, har jag i regel följt den principen att med modernisering af stafningen, bevara ordformen. Om en del inkonsekvenser i dess tillämpning är jag medveten, men tror dem ej vara af någon betydelse för innehållet. Beträffande de som bilagor tryckta handlingarna har jag följt originalens stafning.

Till sist har jag att begagna mig af den rätt, som traditionen medgifver att på detta ställe betyga min tacksamhet till de perso-

ner, som på ett eller annat sätt befordrat mitt arbete. Då jag först och främst riktar mitt tack till Professor HARALD HJÄRNE, sker det ej blott på grund af de till egen pröfning eggande uppslag, hvarmed han i rikt mått vidgat forskningen i Karl XII:s historia till gagn för alla dem, som känna sig dragna till denna gåtfulla period, utan också och framför allt för de väckande intryck af olika slag, som jag såsom hans mångårige lärjunge från honom fått mottaga. Till Bibliotekarien CLAES ANNERSTEDT, hvars ledning jag under ett antal års tjänstgöring på Upsala Universitets-Bibliotek haft förmånen att åtnjuta, anhåller jag att få uttrycka min varma erkänsla för allt det personliga intresse, som jag därunder rikt fick röna, och för den aldrig svikande välvilja, hvarmed han under hela denna tid sökte underlätta en förening af mina studiers fortgång med tjänstgöringens plikter. Den stora betydelsen för mitt arbete af det i Ericsbergs-arkivet bevarade källmaterialet har jag förut framhållit, och det återstår mig här endast att till dess innehafvare Öfverstekammarjunkaren Friherre CARL CARLSSON BONDE frambara min djupa tacksamhet för den utomordentliga välvilja och det förtroende, hvarmed han beredt mig tillfälle såväl att på ort och ställe genomgå arkivets skatter som ock att på Upsala Universitets-Bibliotek ytterligare tillgodogöra mig de för mig viktigaste delarna däraf. Till Riksarkivets och Kungliga Bibliotekets tjänstemän liksom till forna förmän och kamrater på Upsala Universitets-Bibliotek får jag slutligen rikta ett tack för stort tillmötesgående och mycken välvilja.

Upsala den 18 maj 1905.

Herman Brulin.

Källor och litteratur.

A. Otryckta källor.

Riksarkivet [RA].

Samlingen af originaltraktater.

Riksregistraturet.

C. Registratur i utrikes ärenden. [Utr. reg.]

Är ej på långt när fullständigt, men kan å andra sidan någon gång komplettera samlingen af originalbref.

Rådsprotokoll.

Kanslikollegii protokoll. [K. K. prot.]

För 1700 till stor del konceptprotokoll med betydande luckor, t. ex. maj—sept.; för 1701 utskrifna och fullständigare.

Kungl. Maj:ts skrivelser till Kanslikollegium. [K. M. till K. K.]

Kanslikollegii skrivelser till Kungl. Maj:t. [K. K. till K. M.]

Kanslipresidentens koncept. [K. P. konc.]

Kanslipresidentens koncept 1681—1719.

Pipers koncept.

Skrivelser till kansliämbetsmän. [Skr. t. kansliämb.]

Bunt X innehåller några bref till okända adressater, bunt XI bref till Polus, bunt XII bref till diverse tjänstemän under Karl XII:s tid.

Betänkanden i utrikes ärenden. [Bet. i utr. är.]

Diplomatiska aktetycken (mest afskrifter.)

Frankrike. [Dipl. aktst. Frankr.]

Handlingar rörande ministrar.

Utländska i Sverige. Tal vid audienser.

Gallica [Gall.]

Palmquists bref till Kungl. Maj:t.

Bref till Palmquist från Kungl. Maj:t.

Bref till Palmquist från Kanslikollegium m. fl. kollegier.

Lucka för 1701.

Bref till Palmquist från kanslipresidenten (Bengt Oxenstierna).
Bref till Palmquist från Samuel Åkerhielm.
Franska konungahusets originalbref till svenska konunga-
huset.

Ludvig XIV:s bref.

Franska beskickningars memorial och noter. [Fr. besk. mem.]
 Guiscard; du Héron; Bonnac.

Förhandlingar.

Germanica. [Germ.]

Kejsaren. [Kejs.]

Stralenheims bref till Kungl. Maj:t.

Kejsrerliga ministrars skrivelser och memorial. [Kejs.
 min. skr.]

Weltz.

Lissenhaims bref och handlingar. (D. XI).

Lissenhaims skrivelser till Kungl. Maj:t.

Hollandica. [Holl.]

Lillieroots skrivelser till Kungl. Maj:t.

Innehålla också hans bref till Piper.

Bref till Lillieroot från Kungl. Maj:t.

Bref till Lillieroot från Kanslikollegium.

Bref till Lillieroot från Palmquist.

Holländska beskickningars memorial och noter. [Holl. besk.
 mem.]

Cranenburgh.

Polonica [Pol.]

Wachschlagers bref till Kungl. Maj:t och Kanslikollegium.

Livonica.

Erik Dahlbergs bref till Kungl. Maj:t.

Erik Dahlbergs bref till Kanslikollegium.

Genomgångna för frågan om Rigas belägring sommaren 1700.

Skrivelser till Kungl. Maj:t.

Från kungliga råd. [Skr. t. K. M. fr. kgl. råd.]

Från Nils Gyldenstolpe; Bengt Oxenstierna.

Från generaler. [Skr. t. K. M. fr. gen.]

Från Otto Vellingk.

Olivekransska samlingen. [*Olivekr.*]*Bref till Olivekrans.*

Från Guiscard.

Från Lillieroot.

Oxenstiernska samlingen. [*Ox.*]*Bref till Bengt Oxenstierna.*

Från Lillieroot; Polus; Stralenheim.

Vellingkska samlingen. [*Vell.*]*Bref till Mauritz Vellingk.*

Från Lillieroot.

Från Wachschrager.

Wahrenbergska samlingen. [*Wahr.*]IV. (*Franska arkiv*).d. *d'Avaux' m. fl:s korrespondens.*e. *Extraits de la Correspondance de Suède.*

Bref från och till d'Avaux, Guiscard, Bonnac m. fl. ur Archives du ministère des affaires étrangères i Paris. Afskrifterna och excerpterna tyckas grunda sig på originalerna af sändebudens bref men på koncept eller registratur af franska regeringens bref till dem.

f. *Dépêches de Stockholm.*

Bref från och till Barré, Bogu m. fl.

V. (*Engelska arkiv*).

Obs.! *Då en handling endast citeras RA, Wahr., hänvisas därmed till buntens IV, e.*

Kungliga Biblioteket. [*KB*].**Bref från Samuel Åkerhielm.**

Hufvudsakligen till Josias Cederhielm och Mauritz Vellingk.

Bref till Samuel Åkerhielm.

Innehålla också en brevväxling mellan hans fru, hans son Samuel Åkerhielm d. y. och hans måg Olof Hermelin.

Upsala Universitets-Bibliotek. [*UB*].**Allmänna handskriftsamlingen.**

F. 153. Josias Cederhelms bref till Germund Cederhielm. I.

Ericssbergs Arkiv. [*EA*].**Brefsamlingar** (i kartonger i 4:o). [*Brefsaml. kv.*]

Däribland: originalbref från Bengt Oxenstierna till Magnus Stenbock och hans maka; från Rehnsköld och Polus till Bengt Oxenstierna; till S. Barck från S. Åkerhielm, Utterclou, Lillieroot, Hermelin; från S. Barck till Hermelin; från Magnus Stenbock till hans maka.

Autografsamlingen [*Autografsaml.*]

Originalbref, ordnade efter afsändare.

Diverse buntar (i kartonger i fol.) [*fol.*]

Däribland åtskilliga handlingar om eller af Bengt Oxenstierna, men mest af äldre datum eller privat karaktär.

**B. Urkundspublikationer och tryckta
brefsamlingar.**

- Brefvexling mellan Karl XII och rådet. (Historiska Handlingar, I.) Stockholm 1861.
- DUMONT, J., Corps universel diplomatique du droit des gens. T. VII, VIII. Amsterdam & Haag 1731.
- FRYXELL, A., Handlingar rörande Sverges historia. D. III, IV. Stockholm 1839, 1843 [*FRYXELLS Handlingar*].
- GRIMBLOT, P., Letters of William III and Louis XIV and of their ministers . . . 1697 to 1700. V. I, II. London 1848.
- [KARL XII]. Konung Karl XII:s egenhändiga bref. Samlade och utgifna af Ernst Carlson. Stockholm 1893.
- LAMBERTY, G. DE, Mémoires pour servir à l'histoire du XVIII siècle. T. I. Seconde édition. Amsterdam 1735.
- Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France.
II. Suède. Par A. Geffroy. Paris 1885. [*Recueil*, II].
IV, V. Pologne. Par L. Farges. Paris 1888. [*Recueil*, IV, V].
XIII. Danemark. Par A. Geffroy. Paris 1895. [*Recueil*, XIII].
- WAHRENBERG, C. F. I., Brefvexling emellan konung Ludvig XIV och . . . d'Avaux . . . 1697 och 1698. (Handlingar rörande Skandinaviens historia, D. XL, ss. 80—279.) Stockholm 1860.
- WIESELGREN, P., De la Gardiska Archivet. D. XIII, XIV. Lund 1840, 1841.
- WIJNNE, J. A., Négociations de Monsieur le Comte d'Avaux. T. I—III. (Werken van het Historisch Genootschap. Nieuwe Serie N:o 33—35). Utrecht 1882—1883.

**Använda förkortningar för tidskrifter
och urkundspublikationer.***ASP* = Annales de l'Ecole libre des Sciences Politiques.*DGA* = De la Gardiska Archivet.*GGA* = Göttingische Gelehrte Anzeigen.*HH* = Historiska Handlingar.*HT* = Historisk Tidskrift.*MRA* = Meddelanden från Svenska Riksarkivet.*RHD* = Revue d'Historie Diplomatique.

C. Litteratur.

- ADLERFELD, G., Histoire militaire de Charles XII. T. I. Amsterdam 1740.
- Bidrag til den store nordiske Krigs Historie, udgivne af Generalstaben. B. I, II. Köpenhamn 1899, 1903. [*Bidrag*].
- [BONNAC.] Mémoires du Marquis de Bonac sur les affaires du Nord, de 1700 à 1710. [Ed. par] CH. SCHEFER. (Revue d'histoire diplomatique, II, ss. 609—626; III, ss. 92—116, 385—401). Paris 1888, 89.
- BRÜCKNER, A., Peter der Grosse. (ONCKEN's Allgemeine Geschichte, III: 6). Berlin 1879.
- BUCHHOLTZ, A., Beiträge zur Lebensgeschichte Johann Reinhold Patkuls. Riga 1893.
- CAMPREDON, J. DE, Mémoire sur les négociations dans le Nord. (Extrait du Cabinet Historique). Paris 1864.
- CARLSON, E., Sverige och Preussen 1701—1709. (Historiskt Bibliotek, VII, ss. 113—190). Stockholm 1880.
- CARLSON, F. F., Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset. D. VI, VII. Stockholm 1880, 1885. [CARLSON.]
- CHANCE, J. F., England and Sweden in the time of William III and Anne. (English Historical Review, 1901, ss. 676—711.) London 1901.
- ERDMANNSDÖRFER, B., Deutsche Geschichte vom Westfälischen Frieden bis zum Regierungsantritt Friedrichs des Grossen 1648—1740. (ONCKEN's Allgemeine Geschichte, III: 7). B. II. Berlin 1893.
- [FASSMAN, D.] Das Glorwürdigste Leben und Thaten Friedrich Augusti des Grossen . . . von D. F. Hamburg u. Frankfurt 1733.
- FRYKELL, A., Berättelser ur svenska historien. D. XXI. Stockholm 1856.
- GAEDEKE, A., Die Politik Oesterreichs in der Spanischen Erbfolgefrage. B. I, II. Leipzig 1877.
- GROVESTINS, SIRTEMA DE, Histoire des luttes et rivalités politiques entre les Puissances maritimes et la France durant la seconde moitié du XVIIe siècle. VII, VIII. Paris 1854.
- HAAKE, P., Ein politisches Testament König Augusts des Starcken. (Historische Zeitschrift, B. 87, ss. 1—21.) München u. Berlin 1901.
- HAAKE, P., König August der Starke. Ein Charakterstudie. München & Berlin 1902.
- HALLENDORFF, C., Bidrag till det stora nordiska krigets förhistoria. Upsala 1897. [HALLENDORFF, *Bidrag*.]
- HALLENDORFF, C., Konung Augusts politik åren 1700—01. (Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Upsala, VI: 4). Upsala 1898. [HALLENDORFF].

- HALLENDORFF, C., De hemliga förbindelserna mellan Danmark och Konung August . . . 1699. (Historiska Studier. Festskrift tillägnad C. G. Malmström). Stockholm 1897.
- HJÄRNE, H., Karl XII. En uppgift för svensk häfdaforskning. (Vintergatan, IV, ss. 1—40.) Stockholm 1897.
- HJÄRNE, H., Karl XII. Omstörtningen i Östeuropa 1697—1703. Stockholm 1902. [HJÄRNE.]
- JAHN, J. H. F., De danske Auxiliærtropper. Afd. II. Köpenhamn 1841.
- KLOPP, O., Der Fall des Hauses Stuart und die Succession des Hauses Hannover. B. VIII, IX. Wien 1879, 1881.
- LEGRELLE, A., La diplomatie française et la succession d'Espagne. T. II—IV. Gand 1889—1892.
- LOENBOM, S., Kongl. Rådets och Fältmarskalkens Herr Grefve Magni Stenbocks lefverne. I. Stockholm 1757.
- MALMSTRÖM, O., Högmålsprocessen mot Nils Bielke. Lund 1899.
- NOORDEN, C. v., Europäische Geschichte im achtzehnten Jahrhundert. Abth. I: Der spanische Erbfolgekrieg. B. I. Düsseldorf 1870.
- NORDBERG, J., Konung Karl XII:tes historia. I. Stockholm 1740.
- NORDBERG, J., Leben Carl des Zwölften, Königs von Schweden. Th. I. Hamburg 1745. [NORDBERG, tyska uppl.]
- OLMER, E., Konflikten mellan Danmark och Holstein-Gottorp 1695—1700. I, II (Göteborgs K. Vet. och Vitt.-Samhälles Handlingar. Fjärde följen: I, IV). Göteborg 1898, 1901.
- OLMER, E., Alliansförhandlingen mellan Sverige och Konung August 1697—1700. (Göteborgs Högskolas Årsskrift, VI: 2). Göteborg 1900.
- OLMER, E., Om ryssfruktan i Sverige för 200 år sedan. (Historisk Tidskrift, 1903, ss. 295—317.) Stockholm 1904.
- RANKE, L. v., Englische Geschichte vornehmlich im siebzehnten Jahrhundert. B. VII, IX. (Sämmtliche Werke, XX, XXII). Leipzig 1871.
- REYNALD, H., Louis XIV et Guillaume III. T. I, II. Paris 1883.
- SAINT-SIMON, L. DE, Mémoires. [Ed. par] A. de Boislisle. (Les grands écrivains de la France). T. I, IV. Paris 1879, 1884.
- SCHEFER, CHR., Louis XIV et Charles XII. (Annales de l'École libre des sciences politiques. Année V, ss. 201—224; Année VIII, ss. 575—595). Paris 1890, 1893. [SCHEFER i *ASP*, 1890, 1893.]
- SCHIRREN, C., [Recension af] Sveriges historia under konungarne af pfaltziska huset af F. F. Carlson. Sjette delen. (Göttingische Gelehrte Anzeigen, 1883: I, ss. 1—40.) Göttingen 1883.
- STILLE, A., Studier öfver Danmarks politik under Karl XII:s polska krig (1700—1707). Malmö 1889.
- SVETON, G., Louis XIV et Charles XII. Au camp d'Altrandstadt 1707. Paris 1900.
- TENGBERG, N. A., Om Sveriges förhållande till främmande magter under konung Karl XII:s styrelsetid. Lund 1854.

- Theatri Europæi continuati Funffzehender Theil. Frankfurt a. Main
1707. [*Th. Eur., XV.*]
- WAHRENBERG, C. F. I., Bidrag till historien om Sveriges yttre poli-
tiska förhållanden från konung Carl XI:s död till freden i
Traventhal. Stockholm 1855.
- VASSILEFF, M., Russland und Frankreich von der Thronbesteigung
Peters des Grossen bis zum Vertrage von Amsterdam. Inau-
gural-Dissertation. Gotha 1902.
-

I.

Inledande öfversikt af den politiska situationen i Europa och Sveriges yttre ställning vid det nordiska krigets utbrott.

I striden om det väntade arvet efter den siste habsburgaren på Spaniens tron, den barnlöse Karl II — Spanien med spanska Nederländerna, dess biländer i Italien och dess vidtöfva kolonialvälde — tillspetsade sig under 1600-talets senare del den gamla motsättningen mellan Frankrike och kejsaren. Ludvig XIV dolde ej, att förvärfvandet af hela den spanska landkomplexen ingick i hans för den »europiska jämviktens» kraf hänsynslöst likgiltiga planer, och å andra sidan uppsatte hans motståndare vid afslutandet af 1689 års stora allians i dess hemliga artikel som en hufvudpunkt de kejsarliga arfsansspråkens fullständiga genomförande. Att fredsfördraget i Rijswijk 1697 fullständigt förbigick just det centrala problemet, hela spanska successionsfrågan, visar bäst, att den väldiga kraftmätningen icke inneburit något afgörande; motsatsen mellan de båda hufvudpretendenterna kvarstod efter fredsslutet alltjämt lika oförmedlad.

Spanska successionsfrågan. Delningsförhandlingarna.

Det var emellertid äfven andra makter än de direkt arfsberättigade, som här hade intressen att tillvarataga. Hvilken underordnad betydelse den rättslärdas argumentationens olika tolkningar af det föreliggande juridiska materialet, mängden af arfsrättsregler, testamenten, »renunciationer» och giftermålskontrakt, i och för sig egde vid sidan af de lifsintressen för mäktiga stater och betingelser för deras utveckling, som stodo på spel, framgår otvetydigt redan af den roll, som tillföll England och Holland¹. De hade icke några som helst rättsanspråk att

¹ För att förstå den spanska successionsfrågans utveckling måste man dock fasthålla hufvuddragen af de viktigaste olika anspråken. *Filip IV* af Spanien efterlemnade vid sin död 1665 två döttrar och en fyraårig son, hvil-

andraga, men för dem kändes minst lika hotande som för den österrikiska monarkin faran af det samlade spanska arfvets öfvergång i franska händer. Framför allt gällde det att hindra, att den mäktiga eröfringsstaten framträngde till den nederländska republikens omedelbara gräns genom förvärfvandets af spanska Nederländerna, liksom det för sjömakternas starka merkantila intressen innebar de betänkligaste vådor, om de spanska kolonierna i Amerika inrycktes inom den franska maktsfären och om Frankrike obestriddt blef herre på Medelhafvet¹. Men å andra sidan hade Vilhelm III en alltför klar och från illusioner frigjord blick för att våga hoppas att nu åter kunna föra i elden det engelska folket — af hvars vilja hans ställning var beroende — utan att det yttersta nödtvång gjorde sig känt².

ken efterträdde honom under namn af *Karl II*, och då sedermera dennes båda äktenskap blefvo barnlösa, skulle enligt spansk successionsrätt vid hans frånfälle arfsrätten öfvergå till den mest berättigade af hans systrar. Af dessa hade den äldsta, *Maria Teresia*, i sammanhang med den pyreneiska freden 1659 blifvit förmäld med *Ludvig XIV*, och fastän hon i öfverensstämmelse med giftermålskontraktets renunciationsbestämmelser afsagt sig alla anspråk på Spaniens tron för sig och sina efterkommande, uraktlät ej hennes make att använda vissa försummelse från spansk sida som förevändning för att fasthålla vid deras son *Ludvigs, Dauphins*, anspråk. Däremot behandlades såväl *Maria Teresias* renunciation som den, hvilken tidigare afgifvits af *Filip IV:s* äldre syster *Anna* vid hennes giftermål med *Ludvig XIII* af Frankrike, som giltiga i *Filip IV:s* testamente, hvarigenom han, för den händelse att *Karl II* dog barnlös, tilldelade den närmsta arfsrätten åt sin yngre dotter *Margareta Teresia* (hvars förmålning med kejsar *Leopold I* redan var avsluten) och därefter åt arftagarne till sin aflidna yngre syster kejsarinnan *Maria* af Österrike — moder till *Leopold*, för hvilken testamentet alltså innebar en stor framgång. Hans och *Margareta Teresias* enda arftagare blef emellertid en dotter *Maria Antonia*, som förmäldes med kurfursten af Bayern *Max Emanuel* och med honom 1692 fick en son, kurprinsen *Josef Ferdinand*, hvilken sålunda borde blifvit den egentlige bäraren af de kejsarliga rättskrafven. Kejsaren hade emellertid tillvaratagit sina anspråk genom att redan 1685 afkräfvat sin dotter en renunciation af anspråken på spanska successionen — en afsägelse, hvars giltighet för spansk statsrätt dock var underkastad starka tvifvelsmål — och kunde därefter i sin ofvannämnda egenskap af kejsarinnan *Marias* son framställa arfsanspråk för sig och sina ättlingar i ett senare äktenskap. Att striden slutligen kom att stå ej mellan de närmaste arftagarne, utan mellan å ena sidan *Dauphins* yngre son, hertig *Filip* af Anjou, och å den andra kejsarens yngre son, ärkehertig *Karl*, berodde på, att man å ömse sidor insåg svårigheten att genomdrifva det spanska arfvets direkta förening med vederbörande monarki.

Utdrag af de viktigaste aktstyckena i spanska successionsfrågan t. o. m. *Filip IV:s* testamente återfinnas i MIGNET, I. Jfr för öfrigt t. ex. öfversikten i GAEBDEKE, I, Kap. 1.

¹ Jfr t. ex. NOORDEN, I, s. 45 ff.

² Jfr t. ex. GROVESTINS, VII, ss. 133, 142 ff.

Ludvig XIV visade därför en riktig uppskattning af situationen, då han under våren 1698 började söka sin store motståndare på kompromissens vägar. Äfven för honom var freden önskvärd; hade han också med bibehållen krigsära gått ur den senaste fejden, så hade dock motståndet visat sig hårdare än någonsin förut och omöjligt att genombryta. Att lyckas sammanföra de franska och spanska väldena redan under sin sons spira kunde han ej hoppas, utan hvad han hade att väga emot hvartannat var å ena sidan den spanska monarkins sammanhållande under franskt inflytande i form af en bourbonsk sekundogenitur, å den andra Frankrikes utvidgning genom det direkta förvärfvet för Dauphin af en begränsad del däraf. Innebar det förra utsikter till en kolossal höjning af Frankrikes och det bourbonska husets prestige, så var den senare vinsten i stället mera påtaglig, allra helst om den stod att vinna utan ett nytt krig. Man torde också ej ha rätt att se blott en fälla i det närmande till Vilhelm III, som Ludvig gjorde, alltunder det han i Spanien lät sin ambassadör grefve d'Harcourt i täflan med den kejsarliga diplomatin locka med bilden af en fransk prins som räddare af den stolta monarkins bestånd i odeladt skick, de inhemska politikernas yttersta mål under deras ständiga partiväxlingar och skiftande intriger. Det är väl sant, att den slutliga utgången af spelet vid ett hastigt betraktande tyckes gifva stöd åt en motsatt uppfattning af innebörden i Ludvig XIV:s handlings-sätt, liksom ock att den närmaste frukten af detta, sjömakternas afsöndring från kejsaren, var en vinst tillräckligt stor för att kunna tjäna till dess motivering. Men det synes mig dock ej blott onödigt, utan ock stridande mot det ganska rikligt tillgängliga källmaterialets vittnesbörd att söka förenkla denna hans dubbla politik genom den ena sidans förvandling till en skenmanöver. Det är för öfrigt ej det enda exemplet på en politik, som samtidigt räknat med mer än en möjlighet, alltefter konjunkturerna låtit den ena eller andra, ömsesidigt stödjande hvarandra, komma närmare omsättning i verkligheten, men bevarat det definitiva afgörandet till den slutliga krisen, hvarom man ej på förhand kunde veta, under hvilken sammanställning af de olika politiska maktfaktorerna den skulle inträda¹.

¹ Ludvig XIV:s delningspolitik har varit föremål för mångahanda utläggningar och olika tolkningar (jfr t. ex. sammanfattningen hos LEGRELLE, II, s. 432 ff.), och det är ej meningen att här åter underkasta den en utförlig dryftning. Den uttalade uppfattningen stöder sig på en sammanställning af

Medan det alltså var Ludvig XIV, som tog initiativet till den spanska frågans lösning genom en öfverenskommelse mellan Frankrike och sjömakterna, gaf Vilhelm III den dess form genom att genast från början sätta in den bayerske kurprinsen Josef Ferdinand i spelet, och den lösning af frågan, som det *första delningsfördraget* i Haag af 1/11 oktober 1698 erbjöd, låg också i uteslutningen af både Frankrike och kejsaren från arvet i dess helhet mot skadeersättning åt bådadera: genom öfverlåtelsen af Milano till ärkehertig Karl, som representerade de kejsarliga anspråken, till Dauphin däremot af Neapel-Sicilien, de Spanien

de viktigaste tillgängliga källorna, å ena sidan Ludvig XIV:s bref till Tallard, Frankrikes representant hos Vilhelm III, å den andra hans bref till Harcourt, bådadera i mer eller mindre fullständiga utdrag eller referat åtkomliga hos LEGRELLE, REYNALD och KLOPP. Bland dem kunna såsom särskildt belysande för denna sida af saken — jämte de för själfva förhandlingarnas fortgång bestämmande — påpekas följande: Ludvig XIV:s instruktion för Harcourt af 23 dec. 1697 (se t. ex. LEGRELLE, II, s. 165 ff., särskildt s. 172), hans bref till Tallard af 4, 11 och 15 juli 1698 (*ib.*, II, ss. 354 ff., 362 ff.), till Harcourt 31 juli och 5 aug. s. å. (*ib.*, II, s. 406 ff.), 15 och 21 sept. s. å. (*ib.*, II, s. 564 ff.), 8 febr. 1699 (*ib.*, III, s. 7 ff.), 16 aug. s. å. (GAEDEKE, II, s. 85 f., not 4), 26 okt. s. å. (KLOPP, VIII, s. 405), till Tallard 18 jan. 1700 (LEGRELLE, III, s. 235 f.), till Harcourt 2 febr. 1700 (KLOPP, VIII, s. 425, REYNALD, II, s. 291) och af 11 mars s. å. (*ib.*, VIII, s. 426).

Bland motsatta åsikter kan den af KLOPP med stor bestämdhet uttala för tjäna ett omnämnande. Enligt honom har Ludvig XIV:s konsekvent fasthållna mål varit förvärfvandet af hela spanska monarkin, dock utan krig, hvarför han genom delningsförhandlingarna sökte skilja sjömakterna från kejsaren, på samma gång som han gjorde villkoren sådana, att de blefvo oanagliga för den senare. Om man med denna hypotes sammanställer det knappast omtvistliga sakförhållandet, att det under ifrågavarande tid dock var delningsförhandlingen, som i främsta rummet var föremål för Ludvigs aktiva intresse, medan hans politik i Spanien — på grund af situationen, men ock i enlighet med hans föreskrifter och till Harcourts stora missnöje — på det hela taget fick hålla sig på defensiven, måste teorin anses innebära en så hög föreställning om Ludvig XIV:s politiska fjärrsynthet och beräkningsförmåga, att man kräfver starka bevis för att ej betrakta den som en öfver-skattning däraf. Källornas vittnesbörd synes mig emelleröd som sagdt peka åt annat håll, och KLOPP kan svårigen fritagas från förebråelsen att lägga sin uppfattning, hvilken han tycks anse vinna i styrka genom att ideligen upprepas (jfr t. ex. VIII, ss. 56, 187, 267 f., 317 ff., 326, 413, 434 f.) till grund för sin tolkning af dem, (jfr t. ex. VIII, ss. 365, 426). Det är visserligen sant, att man ej får utan vidare lita på att i Ludvig XIV:s föreskrifter för sina diplomater finna hans hela politik och innersta afsikter afslöja sig, men här föreligger dock källmaterialet ganska mångsidigt, och en konstruktion så oberoende däraf som KLOPPS synes därför ej kunna tillmätas något större värde.

tillhöriga toskanska kustplatserna samt Finale och Guipuzcoa. Sjömakternas intressen höllos oskadada, genom att Nederländerna och kolonierna följde det spanska hufvudlandet i den oskadlige kurprinsens ego.

Men lösningen var byggd på svaga grundvalar; ej nog med att kejsaren och Spanien voro hållna utanför, och att det senare sökte korsa försöket genom kurprinsens insättande som universalarfvinge i Karl II:s testamente (nov. 1698), kurprinsens frånfälle d. 27 jan./6 febr. 1699 strök ett streck öfver det hela och tvang till frågans återupptagande från början.

Det var återigen Ludvig XIV, som tog initiativet. Man synes fortfarande ej hafva anledning att betvifla, att han hade fullt allvar med den underhandling om en delning af kurprinsens lott mellan ärkehertigen och Dauphin, som han lät Tallard föra med sjömakterna, om han också samtidigt lät Harcourt fortsätta sin bearbetning af den spanska politiken. Genom att uppställa krafvet på Milano men medgifva dess utbyte mot annat område lyckades han genomdriva, att de franska landvinnningarna på vestra Rhenstranden kompletterades i och med Lothringens öfverlåtande åt Dauphin, och samtidigt driva in en kil mellan de båda habsburgska väldena, genom att hertigen af Lothringen som ersättning skulle få Milano. Mot denna vinst, hvilken, för den händelse hertigen af Lothringen motsatte sig bytet, skulle ersättas af landutvidgning efter andra alternativ, men fortfarande med Milano placeradt i andra händer än ärkehertigens, lemnade han det egentliga Spanien, Nederländerna och kolonierna åt ärkehertigen, under hvars spira sjömakterna naturligtvis hellre sågo dem än i franskt våld. Fastställd i sina grunddrag redan genom Tallards öfverenskommelse med konung Vilhelm i juni 1699, fick denna lösning af svårigheterna dock genomgå en lång tids skiftande öfverläggningar, innan den, efter fåfänga försök från sjömakternas sida att öfvervinna kejsarens motstånd mot att släppa krafvet på Milano och endast långsamt trängande igenom staden Amsterdams sega motstånd, fick sin definitiva form genom det *andra delningsfördraget*. Traktaten, avsluten mellan Frankrike, England och Generalstaterna, undertecknades i London 21 febr./3 mars och i Haag 15/25 mars, och ratifikationerna utvexlades d. 13/23 april 1700.

Enligt en bestämmelse i fördraget skulle det därpå meddelas kejsaren, åt hvilken sedan var lemnad en betänketid af 3 månader, men begagnade han sig ej däraf, skulle traktatmakterna öfverenskomma om en annan furste, åt hvilken ärkehertigens lott skulle tilldelas, dock med tillägg i fördragets hemliga artikel, att man efter spanske konungens död skulle gifva kejsaren ytterligare 2 månaders frist att underskrifva. Åt andra makter lemnades rätt att tillträda och garantera traktaten och åt traktatmakterna att samfällt eller särskildt inbjuda därtill¹.

Österrike hade vid tiden för traktatens definitiva avslutande icke visat någon som helst benägenhet att finna sig i den ovälkomna förhandlingens resultat, och de ansatser till ett separat-aftal mellan kejsaren och Frankrike², som under tiden gjorts, hade icke burit någon frukt. Den oförsonliga motsatsen mellan de båda rivalerna bestämde alltså fortfarande karaktären af den allmänna politiska situationen i Europa, men en betydande modifikation hade denna undergått genom sjömakternas öfvergång från kejsarens parti till en förbindelse med Frankrike. Denna förändring och frågan om, huruvida den skulle bestå under krisens vidare utveckling, var egnad att ytterligare komplicera ställningen för Europas öfriga stater, hvilka dessutom delningsfördragets sist anförda bestämmelse afsåg att rycka inom den ömtåliga tvistefrågans omedelbara inflytelsesfär³.

Beträffande de många andra frågor, som, sammanknutna såväl inbördes som med det nyssnämnda stora problemet, bi-

---

¹ Art. 12: »Seront admis dans le présent traité tous Rois, Princes et États qui voudront y entrer, et il sera permis auxdits deux seigneurs Rois et aux seigneurs États-Généraux, et à chacun d'eux en particulier, de requérir et inviter tous ceux qu'ils trouveront bon de requérir et inviter d'entrer dans ce présent traité, et d'être semblablement garants de l'exécution de ce traité et de la validité des renonciations qui y sont contenues.» Se ock art. 13. — Traktaten finnes tryckt flerstädes, t. ex. hos LAMBERTY, I, s. 97, LEGRELLE, III, s. 690.

² Ett prejudikat för ett dylikt aftal hade man i 1668 års fransk-österrikiska delningstraktat.

³ Angående spanska successionsfrågan och speciellt delningsförhandlingarna 1698—1700 jfr särskildt LEGRELLE, II, III; REYNALD, I, II; KLOPP, VIII; GAEDEKE, I, II; GROVESTINS, VII; GRIMBLLOT, I, II; NOORDEN, I.

drogo att bestämma de olika europeiska staternas politik vid sjuttonhundralets ingång, skall här endast i allmänna drag påminnas om dem, som utöfvade ett starkare inflytande på Sveriges ställning då eller under den närmast följande tiden.

Grupperingen af furstarne i Tyska rikets lösa statsbildning, *Hannoverska kursaken.* särskildt i dess nordliga kretsar, afgjordes i hög grad af den »nionde kursaken». Huset Lüneburg hade år 1692 förmått kejsaren att mot löftet om dess tjänster såväl i det dubbla kriget mot Frankrike och turkarne som i en del andra frågor, hvaribland också nämndes den spanska arfssaken, för dess räkning inrätta en ny kurvärdighet¹. Men mot denna upphøjelse af en bland dem riktade sig ett förbittradt motstånd från riksfurstarne med hertigarne af Wolfenbüttel, den äldre grenen af det braunschweigska huset, i spetsen. Sammanslutningen af de »opponenterande» furstarne, såsom lüneburgarnes vedersakare nämndes i den diplomatiska terminologin, var högst välkommen för den franska politiken, till hvars traditioner det hörde att begagna hvarje tillfälle att bilda partier inom riket af mer eller mindre utprägladt antikejslerlig karaktär, och Frankrike trädde också på hösten 1698 i förbund med hertigarne af Wolfenbüttel².

Den hannoverska kursaken vann därjämte vidgad betydelse genom att förknippas med den *Holsteinska frågan.* holsteinska frågan, i det de lüneburgska furstarne stodo i en nära förbindelse med hertigen af Holstein-Gottorp, medan deras motståndare understöddes af Danmark. Härigenom fick också Sverige intresse för de förres sak.

Så länge rivaliteten mellan Sverige och Danmark i främsta rummet bestämde dessa båda makters yttre politik, inneburo de invecklade förhållandena mellan Danmark och Holstein-Gottorp en mycket allvarsam fara för den europeiska freden. År 1689 hade under utländsk påtryckning ett diplomatiskt nederlag blifvit resultatet af en af Danmarks ständigt upprepade

¹ Sammanslutningen af de mellan två bröder delade lüneburgska landen var dessutom förberedd, i det Ernst August af Hannover-Calenberg, den nye kurfursten, dels förskaffat sig och sin släkt den omedelbara arfsrätten till Lüneburg-Celle vid den äldre broderns, hertig Georg Vilhelms, frånfälle, dels stadgat primogenitur för sina arftagare. Efter hans död 1698 öfvergingo hans anspråk till hans äldste son, kurfurst Georg Ludvig.

² *Recueil*, II, ss. lxxxj, 200 f. Om den nionde kursaken jfr t. ex. ERDMANNSDÖRFFER, II, s. 38 ff.

attacker mot denna svenska position i dess rygg, hvars eröfring eller åtminstone försvagande det måste känna som ett livsvillkor, lika så visst som dess bibehållande och befastande var af största betydelse för Sveriges maktställning i Norden. Hädanefter skulle förhållandena vara reglerade genom *Altona-fördraget* af d. 20/30 juni nämnda år, afslutet under kejsarens, Sachsens och Brandenburgs medling och — hvad viktigare var — till sitt okränkta bestånd garanteradt, utom af kejsaren, äfven af Sverige, England, Holland och Lüneburg, de s. k. *garanterna*. Men tillräckligt många oklara punkter funnos kvar för att lemna stoff till nya förvecklingar, efter hertig Fredrik IV:s regerings-tillträde (i slutet af 1694) uppflammade konflikten ånyo, med särskildt häftig låga på den brännbaraste punkten, frågan om hertigens befastningsrätt, och kongressen i Pinneberg, som under Altona-mediatorernas medling släpade sig fram i tidens tröga diplomatiska former, mäktade ej att bringa den till slut. Efter Karl XI:s död ansåg sig Danmark kunna våga att med våldsamt hand rödja de omtvistade skansarna från marken, men två år senare, sommaren 1699, kom efter långvariga och resultatslösa förhandlingar svaret från Sveriges sida, i det Karl XII, numera hertigens svåger, lät svenska trupper rycka in i Holstein till biträde vid befästningarnas återställande, hvarigenom utsikterna till en fredlig lösning ytterligare förminskades och krigsfaran blef öfverhängande¹.

Situationen i Östeuropa.

Den holsteinska frågans världshistoriska betydelse framgår bäst däraf, att det var den, som bragte Danmark att begagna sig af de möjligheter, som de *östeuropeiska* förhållandena erbjödo; den blef på så sätt en af de viktigaste förbindelselederna mellan den öst- och den vesteuropeiska gruppen af politiska problem.

Det långvariga krig, som kejsaren måst föra i öster samtidigt med kampen mot Frankrike i vester, fann ändtligen sin afslutning genom *freden i Karlowitz* i januari 1699, en händelse af största betydelse ej blott på grund af den återgång i turkarnes makt, som den beseglade, utan äfven genom att mer eller mindre fullständigt lösgöra de krafter, som hittills varit bundna genom kriget.

Polens krona hade kurfurst *August af Sachsen* i djärf och lycklig täflan med den franske kandidaten, prinsen af Conti, år

¹ Jfr OLMER, I, II; HALLENDORFF, *Bidrag*; HJÄRNE; CARLSON, VI; *Bidrag til den store nord. Krigs Hist.*, I.

1697 lyckats förvärfva med uppoffring af sin protestantiska be-
kännelse. För att befästa och utvidga sin makt i den oroliga
och frihetsälskande republiken behöfde han ovillkorligen en före-
vändning att hålla sina egna sachsiska trupper i landet, och den
hade han hittills funnit i turkkriget. Då freden där syntes nal-
kas, var han därför synnerligen benägen att finna någon annan
användning för dem, utom det att en maktutvidgning eller en
ärofull bragd, hvarhelst den erbjöd sig, alltid innehar något
lockande för honom.

Tsar Peter hade också hittills i kriget mot turkarne fun-
nit en praktisk användning för sin verksamhetslust och sina
maritima intressen. För honom medförde emellertid freden i
Karlowitz endast ett tvåårigt stillestånd, som måste befästas,
innan han kunde egna sig åt andra uppgifter.

Hur med dessa förutsättningar *koalitionen mot Sverige* Koalitionen
mot Sverige bildades, har på senare tider från olika håll gjorts till föremål
för undersökningar, hvilka bland annat gifva till resultat en för-
ändrad och klarare föreställning om den andel, som hvar och
en af de tre olika makterna haft i verkets åvägbringande. Det
var den holsteinska krisen, som förmådde Danmark att alltifrån
1697 söka anknytning till Ryssland mot Sverige. *Tsar Peter*
begaf sig vid samma tid ut på sin vesterländska resa, under
hvilken hans politiska intresse ännu tydligen var upptaget af
kriget med turkarne, men den öfverhängande freden mellan dem
och kejsaren gjorde både honom och konung August mera mot-
tagliga för andra projekt. En dunkel punkt förblifver alltjämt,
hvilken betydelse för sammanslutningen mot Sverige man bör
tillägga de glada dagar, som herskarne i de båda af inre stör-
mar upprörda slaviska rikena under Peters hemresa firade i
Rava på sommaren 1698; afgörande synes den i alla händelser
ingalunda hafva varit. Efter återkomsten till Ryssland lyssnade
tsaren med intresse till de danska framställningarna, dock med
förbehåll att ej själf behöfva ingripa, förrän också han fått fred
med turkarne. Hvad konung August beträffar, var det efter
allt att döma först genom inflytande af Patkul, hvilken mot
slutet af 1698 dyker upp vid sachsiska hofvet, som hans poli-
tiska verksamhet i främsta rummet riktades på Liflands eröfring,
men sedermera är det den sachsiska politiken, som kraftigast
bedrifver sammansvärjningen och påskyndar dess utbrott. Till-
spetsningen af den holsteinska krisen bestämde Danmark, som

först med en viss varsamhet bemötte de genom Patkul framförda projekten, att acceptera den föreslagna offensiv-alliansen med konung August, och tsar Peter var också beredd att ingå på hans förbundsförslag, dock alltjämt med nyssnämnda förbehåll för sin egen räkning. Så afslötos under 1699 och jan. 1700 de olika fördrag, som uppbyro den tämligen lösliga sammansättningen. De allierades förhoppning om *Brandenburgs* anslutning strandade däremot på den försiktighet i kurfurstens politik, som föreskrefs honom af hans traktat efter konungakronan, men han intog dock en välvillig hållning till företaget¹.

Sveriges utrikespolitik under Karl XI:s första regeringsår:

Sverige och de vesteuropeiska makterna.

Sveriges utrikespolitik bibehöll i det hela sin karaktär från Karl XI:s dagar. Den bestämdes framför allt af den holsteinska frågan. Med afseende på förhållandet till de vesteuropeiska makterna hade Sverige under Karl XI:s tid frigjorts från beroendet af Frankrike, men att detta ej betydde en obegränsad anslutning till dess motståndare, hade tydligt visat sig i den ofullständiga uppfyllelsen af de allierades hjälpkraft under det senaste kriget. Genom sin neutrala hållning hade Sverige också förskaffat sig den hedrande, men hvarken för medlaren eller för freden synnerligen givande fredsmedlingen i Rijswijk². Balansen upprätthölls äfven efter fredsslutet, modifierad blott af hänsynen till den holsteinska krisen. Tack vare denna både under Karl XI:s regering och efter hans död rådande neutralitetspolitik undgick Sverige att alltför djupt och direkt indragas i den vesteuropeiska storpolitikens vådliga förvecklingar, men man skulle öfverskatta den tidens svenska utrikespolitik, om man ej i denna neutralitet mindre såg frukten af en enig och

¹ Om det nordiska krigets förhistoria se: SCHIRREN; HALLENDORFF, *Bidrag, Konung Augusts politik* och *De hemliga förbindelserna mellan Danmark och Konung August 1699* (*i Historiska Studier*); HJÄRNE; *Bidrag til den store nordiske Krigs Historie*, I. CARLSONS framställning (VI, Kap. 5, 6) är i detta stycke betydligt föråldrad och synes särskildt öfverskatta tsarens andel i koalitionen bildande.

² Särskildt besvärande för den protestantiske medlaren var den för de protestantiska intressena ofördelaktiga bestämmelsen i det fransk-österrikiska fredsfördragets art. 4 om den katolska religionens bibehållande i de restituerade orterna (DUMONT, VII: 2, s. 422 f.).

målmedveten vilja än resultatet af stridiga och hvarandra delvis neutraliserande krafterns inbördes brytningar.

Det saknades fortfarande efter Karl XI:s död icke försök att draga Sverige öfver på den ena eller andra sidan; tvärtom öfverflödade början af Karl XII:s regering af anknytningar från olika håll i form af förbundsförslag och giftermålsprojekt. Året 1698 hade också att uppvisa en frodig skörd af traktater, men redan mängden af kontrahenter — Holland, England, Frankrike, kejsaren, Brandenburg, Lüneburg och Danmark — sammanhållen med hvad man känner om den inbördes stämningen mellan vissa af dem, häntyder på en bevarad opartiskhet på Sveriges sida. De olika underhandlingarnas historia sammanfaller också i viss mån med den ständiga striden inom svenska regeringen mellan Bengt Oxenstierna och hans mer eller mindre franksinnade vedersakare.

Ett undantag från den färglösa karaktären af 1698 års fördrag utgjorde traktaten med *Lüneburg*, men så syftade den också direkt på den holsteinska frågan. Ett uppslag till en högst genomgripande förändring innebar den *danska* förbundsförhandlingen i dess förening med ett bland anslagen mot Karl XII:s hand, men den resulterade slutligen i en ytterst innehållslös förnyelse af 1690 års defensivallians. Af samma art voro också traktaterna med *Brandenburg* och med *kejsaren*; vänskapen med denne var i någon mån rubbad genom den güstrowska arfstvisten¹, som förtyngde det diplomatiska umgänget, utan att dock framkalla någon verklig brytning.

En viss betydelse af mera negativ art kan dock tilläggas det sistnämnda fördraget, enär det kom att stå som en motvikt till det, hvori den af ambassadören d'Avaux energiskt bedrifna *franska* förbundsunderhandlingen utlöpte. Denna kunde med sin afsedda uttryckliga garanti af Rijswijk-freden ledt till ett ganska viktigt steg från Sveriges sida, men äfven den franska traktaten förtunnades under förhandlingens gång till en i allmänna ordalag hållen defensivallians (af d. 9/19 juli 1698) på 10 år till bevarande af den allmänna freden², i detta afseende endast förpliktande de båda monarkerna att, om den bröts, rådslå om medel till dess återställelse och med sina officier och

¹ Se därom t. ex. CARLSON, VI, ss. 23 ff., 35, 136 f.

² »... ita erit foederis hujus scopus præcipuus et finis pacis et tranquillitatis publicæ conservatio et assertio ...» (art. 2); liknande uttryck förekomma flerstädes i fördraget.

förmaningar hos fredsstöraren söka verka därför (art. 3), samt om dessa blefve fåfånga, genom gemensamt rådslag utfinna medel till den angräpnas skydd och hans rättigheters bevarande¹.

Med alliansens afslutande ansåg sig d'Avaux hafva fyllt sin uppgift, och i hans ställe utsågs till sändebud vid svenska hofvet greve *Louis de Guiscard*, äfven han med värdighet af ambassadör²; d'Avaux kvarstannade dock i Sverige till våren 1699, och först i aug. s. å. ankom det nya sändebudet till Stockholm³.

Hans instruktion är daterad d. 18 april 1699⁴. Den vittnar om, att Frankrike vid denna tid ej hade några långt gående planer med afseende på Sverige; visserligen förklarades den slutna alliansen böra betraktas som det första steget på dess väg tillbaka till en nära förbindelse med Frankrike⁵, men Guiscard får inga föreskrifter, huru han skall leda det vidare på denna helsosamma stig. Af de stora politiska frågorna berör instruktionen den holsteinska samt kurfrågan. Beträffande den förra betonas vikten af fredens upprätthållande i Norden, hvarför Guiscard också skulle arbeta för utjämmandet af tvisterna mellan Sverige och Danmark; man sparade emellertid att gifva honom närmare föreskrifter i detta afseende, tills man fått se utgången af en pågående förbundsförhandling med Danmark, hvilken dock förklarades vara af en med den svenska alliansen fullt förenlig beskaffenhet⁶. I fråga om den hannoverska

¹ »Si vero admonitiones et officia ea irrita fuerint, communi consilio de mediis despicient, quibus securitati et incolumitati partis læsæ prospici possit idque agent, ne illius iuribus, dignitatibus aut privilegiis vi ac iniuria inferatur, sed ad dispositionem et normam pacis omnia exigantur et executioni mandentur.» (art. 4). Fördraget finnes i *RA, Saml. af originaltraktater: Frankrike*, och är i fransk öfversättning tryckt hos DUMONT, VII: 2, s. 441.

² Guiscard var född 1651 och var generallöjtnant sedan 1693. Han hade deltagit i det sista stora kriget från 1688, fick 1692 efter sin fader guvernörskapet i Sedan och blef samma år med bibehållande däraf guvernör i Namur, i hvars försvar under belägringen 1695 han deltog till Ludvig XIV:s belåtenhet, fastän fästningen till slut måste kapitulera. (Se SAINT-SIMON, I, s. 54 f. med n. 2; II, ss. 312—333 flerstädes).

³ Se d'Avaux' bref till Ludvig XIV d. 22 och 28 april 1699, *RA, Wahr.*, IV, d, och Guiscard's bref d. 15 aug. s. å., *RA, Wahr.*, IV, e.

⁴ Den är tryckt i *Recueil*, II, ss. 188—203.

⁵ *ib.*, s. 188.

⁶ *ib.*, s. 189 ff.

kurvärdigheten framhålles dess olaglighet, och Guiscard under-
rättas om den franska alliansen med hertigarne af Wolffenbüttel
från hösten 1698, hvarjämte han utrustas med en del skäl lämp-
liga att öfverbevisa Sverige om dess eget intresse i stäckandet
af lüneburgarnes vidtflygande planer¹. För öfrigt är instruk-
tionen hufvudsakligen fylld af argumentationer att använda till
bemötande af svenskarnes från d'Avaux' negociation väl bekanta
fordringar och klagomål af olika slag. De angingo bland annat
handelsfrågor², de enligt svenskarnes mening resterande sub-
sidierna från 1672 års förbund³, rättigheterna öfver vissa områ-
den i Elsass—furstendömet Kleeburg och delar af det veldenz'ska
arvet⁴ — samt den skarpa stötesten för de religiösa motsat-
sarna, som låg i Rijswijk-fredens fjärde artikel, angående hvars
tillämpning i det restituerade hertigdömet Zweibrücken äfven
Frankrike menade sig hafva ett och annat att anmärka⁵.

Instruktionen ger icke något stöd åt de på svenskt håll
uppsykande misstankarna, att Frankrike underblåste oenigheten
i Norden till Danmarks förmån⁶, men den visar tydligt, att

¹ *ib.*, s. 199 ff.

² *ib.*, s. 192.

³ Tvistefrågan tycks haft sin upprinnelse i olika tolkningar af 1672 och 1675 års alliansfördrag (tryckta i DUMONT, VII: 1, ss. 166, 291). Enligt den i instruktionen för Guiscard lemnade historiken stödde sig svenskarne i sina längst gående anspråk på bestämmelsen i den förstnämnda traktaten (sekreta art. 11), att 400,000 écus om året skulle gifvas dem för den tid, som trakta-
ten — enligt art. 32 afslutad på 10 år — räckte efter fredens återställande i Tyskland, och de uppställde därför en fordran på en million écus (= 3 mil-
lions livres) för 2 $\frac{1}{2}$ år, sedermera dock nedsatt till 800,000 livres för tiden mellan undertecknandet och ratifikationen af freden i Nijmegen. Franska rege-
ringen åter förklarade, att 1672 års allians genom sin sekreta art. 16 be-
gränsades till 3 år, och att den ersattes, ej kompletterades, af förbundet 1675,
där det ej var tal om några subsidier efter freden. Till motvikt mot de sven-
ska krafven påmintes i instruktionen om en försträckning till konungen af Sve-
rige från 1666 på 50,000 écus. Se *Recueil*, II, s. 193 ff.

⁴ Sverige gjorde anspråk på suveräniteten öfver Kleeburg såsom sam-
manhörande med Zweibrücken, medan Frankrike med stöd af Rijswijk-fredens
art. 4 förklarade det såsom beläget i Elsass höra under sina suveränitets-
rättigheter. Furstendömet Veldenz var föremål för tvist mellan konungen
af Sverige, kurfursten af Pfalz och fursten af Birkenfeld, men Frankrike
gjorde äfven här anspråk på öfverhöghet, för så vidt områdena lågo i Elsass.
Se *Recueil*, II, ss. 195 f., lxxvj ff.

⁵ *ib.*, s. 197 f. Se ofvan s. 10, n. 2.

⁶ Jfr nedan ss. 33, 38 f.

Sverige icke hade någon aktiv hjälp att påräkna från dess sida i sin holsteinska hufvudaffär.

Med den franska underhandlingen hade, konkurrerande, korsat sig den *holländsk-engelska*, äfven den med ett tämligen magert omedelbart resultat, som dock innebar ett uppslag till närmare förbindelse. Förhållandet till sjömakerna hade icke obetydligt grumlats genom de af kriget framkallade tvisterna om neutrala makters handelsfrihet samt genom Karl XI:s stränga förordningar om den maximitid, under hvilken utländska handlande fingo vistas inom Sverige utan att nödgas blifva svenska borgare. Men den holsteinska konflikten medgaf ej att försumma dessa mäktiga medgaranter af Altonafördraget. Såväl den i Stockholm afslutade »renovationstraktaten» med Generalstaterna af d. 12/22 febr. 1698, hvarigenom de äldre förbunden förnyades, som den gemensamma defensivalliansen i Haag med dem och England af d. 4/14 maj s. å., hvilken liksom det franska fördraget gjorde parterna till målsmän för den allmänna freden och kraftigare, om ock ej mera detaljeradt, än nämnda fördrag uttryckte deras inbördes hjälpförpliktelse, hänvisade båda till ytterligare framtida förhandlingar¹. Dessa öppnades redan på hösten s. å. genom ambassadören Lillieroot i Haag, men drogo långt ut på tiden; under tydligt inflytande af den holsteinska konfliktens tillspetsning gjorde emellertid Sverige de nödiga eftergifterna i fråga om villkoren, och i början af 1700 afslötos de slutliga *fördragen i Haag* på 18 år, d. 6/16 jan. med England och d. 13/23 jan.² med båda sjömakerna. Härigenom förpliktade sig kontrahenterna till inbördes garanti såväl för hvarandras europeiska länder som ock — till den allmänna fredens bevarande — för westfaliska, nijmegiska och rijswijkska traktaterna³, och förbundo de sig att, om någon kränkning skedde och fredliga medel visade sig fåfänga, hvardera sända 6,000 man hjälptrupper, om hvilka särskildt fördraget med England innehöll detaljerade bestämmelser. Till det gemensamma fördraget voro fogade separata och hemliga ar-

¹ *RA, Saml. af originaltraktater: Holland och England.* Båda fördragen äro tryckta hos DUMONT, VII: 2, s. 439 f.

² Undertecknandet af det gemensamma fördraget genom den engelske fullmäktige skedde i London d. 20/30 jan.

³ Beträffande den sistnämnda inrycktes efter Sveriges önskan garantin för den fransk-spanska freden i en af de hemliga artiklarna (art. 1), medan de öfriga Rijswijk-fördragen omtalades i urkundens offentliga del.

tiklar, hvarigenom Sveriges hjälpskyldighet till de andra makterna, för den händelse de måste gripa till vapen till Rijswijkfredens häfdande, ökades till 10,000 man, hvilka dock skulle underhållas af dem (art. 2). Här omnämndes ock den holsteinska frågan, dock vann Sverige genom denna skriftliga förpliktelse blott, att garantin af Altona-fördraget förnyades och förklarades gälla för det nuvarande tillståndet mot hvarje angrepp (art. 4)¹. En muntlig förklaring af kraftigare natur fick utfylla fördragets något allmänna affattning i denna punkt².

Dessa fördrag inneburo alltså en verklig allians och bundo Sverige på ett helt annat sätt än 1698 års franska traktat. Det var otvetydigt, i synnerhet genom de hemliga artiklarna³, att den nya alliansen riktade sin spets å ena sidan mot Danmark, å den andra mot Frankrike⁴. En anslutning af Sverige till något företag från dess sida mot det spanska arvet var förebyggd, och skedde ett anfall t. ex. mot spanska Nederländerna — hvilket väl var hvad man mest fruktade — var det förpliktadt att biträda till dess afvärande. Men ett positivt partitagande för några anspråk eller intressen i den stora arfsfrågan hade icke skett, utan Sverige kunde fortfarande åberopa sig på sin opartiskhet därutinnan⁵.

¹ *RA, Saml. af originaltraktater: England och Holland.* Det gemensamma fördraget är tryckt hos DUMONT, VII: 2, s. 475, och LAMBERTY, I, s. 36.

² Se WAHRENBERG, s. 61 f.

³ Genom den separata art. 5 förbehölls åt kejsaren och konungen af Spanien såsom de, hvilka garantin af Rijswijk-freden särskildt anginge, rätt att tillträda.

⁴ Att underhandlingarna med Frankrike ej borttogo sjömakernas mistro mot denna makt, därom vittnar förbundet med Sverige. I samband härmed kan emellertid nämnas som ett bevis på Frankrikes ökade känsla af trygghet, att instruktionen för Guiscard af d. 18 april 1699 förklarar d'Avaux' motstånd mot Sveriges fördrag med Holland hafva varit något öfverdrifvet, eftersom det fanns skäl att ej vänta något krig därifrån. (*Recueil*, II, s. 196).

⁵ K. M:s bref till Lillieroot d. 22 febr. 1699, *RA, Holl.*, visar ett ovanligt, ehuru föga preciseradt intresse för den stora frågan. Det vore, heter det där, gagneligt för Sverige att »få någon hand och inträde» i de underhandlingar i arfssaken, som säkerligen skulle föranledas af kurprinsens död, och Lillieroot får därför befallning att, dock »såsom af sig själf», sondera särskildt Heinsius för att få upplysning, hvilken väg man tänkte gå, och om Sveriges deltagande i förhandlingarna kunde befinnas önskvärdt. Några frukter bar dock tydligen ej detta uppslag till Sveriges medverkan vid delningsförhandlingarna. Jfr WAHRENBERG, s. 50 med n. 4.

Delningsförhandlingarna voro icke någon hemlighet för den svenska regeringen, som åtminstone hade kännedom om deras allmänna gång¹; någon fullt klar uppfattning af det politiska läget i Europa synes man dock ej haft i Sverige vid den tid, då det andra delningsfördraget afslöts².

*Sverige och
Östeuropa.*

I sitt förhållande till grannarne i öster vinnlade sig Sveriges regering om ett fredsvänligt och välvilligt uppförande. Om djupet och vidden af de planer, som smiddes här, saknade den en ingående kännedom. Detta är visserligen icke så att förstå, att man skulle varit blind för de faror, som hotade däriifrån, men deras närhet gjorde sig mer bemärkt genom rykten och farhågor än genom en klar föreställning om det verkliga förhållandet. Egendomligt är att se, hur dessa farhågor af-togo just inemot tiden för utbrottet. I dec. 1699 återkom från Ryssland den högtidliga ambassad, som under året blifvit ditsänd, försedd med en fredsbekräftelse, åt hvars guldbokstäfver och silfverkapslar tsaren emellertid gjorde sig lustig med det danska sändebudet³. Och hos den polske konungen bedref Mauritz Vellingk, själf en af Sveriges mest öfvade och intriganta diplomater, in i det sista i lugn och ro en af de sedvanliga förbundsförhandlingarna, alltunder det han sökte dämpa sin regerings från andra håll framkallade misstankar mot konung

¹ Någon uttömmande undersökning af frågan, i hvad mån den svenska utrikespolitiken var i stånd att följa den spanska successionsfrågans utveckling, har jag ej verkställt, men en blick här och hvar i Lillieroots bref till K. M. 1698—99, *RA, Holl.*, ger vid handen, att denne diplomat skaffat sig och sin regering kännedom om dess viktigaste faser (se t. ex. hans bref d. 26 nov./6 dec. 1698, 4/14 febr., 1/11 och 8/18 juli och 25 nov./5 dec. 1699). Det formliga afslutandet af andra delningstraktaten liksom dess innehåll tycks man emellertid ganska väl lyckats hemlighålla. Jfr nedan s. 33, n. 1.

² Att något underliga föreställningar om de europeiska makternas politiska gruppering ännu så sent som i början af mars 1700 kunnat vinna beaktande hos svenska regeringen, framgår af K. Ms bref till Lissenhaim af 2 mars, *RA, Utr. reg.* Här omtalas, att Brandenburg gifvit meddelande om en sammansättning i Madrid mellan *kejsaren, Frankrike*, Spanien och påfven till de evangeliskes ruin samt gjort förslag om motsammanslutning mellan Brandenburg, Sverige och England. Öfver hufvud synes man i Sverige tillmätt de religiösa motsatserna en större betydelse i den europeiska politiken, än som motsvarades af de dåvarande förhållandena. Jfr t. ex. K. M. till Lillieroot 15 mars och 14 okt. 1699, *RA, Utr. reg.*

³ Jfr *Bidrag*, I, s. 47.

Augusts afsikter; — i detta sistnämnda hade han ock någorlunda lyckats, då öfverfallet på Riga skedde¹.

Inom den svenska regeringen fortlefde alltjämt i enlighet med traditionerna sedan Karl XI:s förmyndaretid skarpa motsatser af både politisk och personlig art, och deras mest omtyckta tummelplats var utrikespolitikens fält. Det är ej lätt att bilda sig någon klar och öfvertygad uppfattning af de ledande motiven i de oupphörliga intrigerna och sammandrabbningarna; där sammanflätades den personliga verksamhetstörsten eller ärelystnaden och afundsjukan mot lyckliga medtäflare med motsatta öfvertygelser om den ena eller andra utländska förbindelsens nytta eller skada för fosterlandet. Svårt är ock att draga bestämda slutsatser i fråga om det utländska guldets bestämmande inflytande på ståndpunkter och handlingar, äfven där man med säkerhet kan konstatera dess förekomst. Visst är, att den tidens svenska statsmän ingalunda voro oförvitliga i detta afseende. Det gafs emellertid många gradationer i korruptionsväsendets väl utarbetade system, där funnos högst upp på skalan de oklanderliga offentligen gifna gratifikationerna t. ex. vid ett sändebuds afresa eller efter afslutandet af en traktat — hvilka bäst hålla streck i den stundom uppdragna jämförelsen med vår tids ordensdekoreringar — där förekommo tillfälliga presenter till högt uppsatta personer eller deras praktälskande fruar, där gåfvos årliga pensioner på olika villkor, och till sist fanns där det osminkade köpet, då t. ex. underordnade kanslitjänstemän till erkänsla för eller i hopp om klingande valuta utlemnade afskrifter af viktiga statspapper, till hvilka de haft tillgång.²

¹ För Sveriges yttre politik 1697—1700 se: WAHRENBERG; CARLSON, VI; HALLENDORFF, *Bidrag*; HJÄRNE; OLMER, II; d'Avaux' korrespondens hos WIJNNE, II, III: 1—2 (äfven i utdrag af WAHRENBERG i *Handlingar rörande Skandinaviens historia*, XL); FRYXELLS *Handlingar rörande Sveriges historia*, III, IV. Hvad särskildt beträffar uppfattningen i Sverige af farorna från öster, se OLMER, *Alliansförhandlingen mellan Sverige och August II 1697—1700* (Göteborgs Högskolas Årsskrift, 1900) och *Om ryssfruktan i Sverige för 200 år sedan* (HT, 1903, s. 295 ff.).

² Jfr SCHEFERS karaktäristik af bestickningsväsendet i *ASP, 1893*, s. 585 ff. De af WIJNNE utgifna *Négociations de d'Avaux* innehålla ett rikt material för ett studium af korruptionen i Sverige vid denna tid, på hvars mängd af uppgifter de i det följande anförda citatställena äro några exempel.

Efter Karl XII:s myndighetsförklaring hade kretsen af de i utrikespolitiken officiellt ingripande personerna blifvit betydligt minskad, i det att från denna tid rådets befattning med utrikes ärenden så godt som upphör. Därigenom ökades i viss mån betydelsen af Kanslikollegiet, där dessa ärenden bereddades, utan att dock förändringen på något sätt var afsedd att stärka kanslipresidentens ställning.¹

Det var denne, som Frankrike alltjämt hade att räkna med som sin främste motståndare, *Bengt Oxenstierna*, Karl XI:s gamle utrikesminister, som en gång genomfört Sveriges öfvergång till Frankrikes motparti och sedan dess energiskt förfäktat fullföljandet af den då inslagna politiken. Hans inflytande hos den unge konungen var visserligen ej på långt när detsamma, som det varit hos hans fader, och d'Avaux hade glädjen att kunna berätta om den ena förödmjukelsen för honom efter den andra, men på grund af sin ställning och sin erfarenhet hade han ännu mycket att betyda, i innehållsdigra betänkanden bekämpade han oafbrutet det franska inflytandet, och det var framför allt hans sega motstånd, som den franske ambassadören måste tillskrifva det klena resultatet af sin alliansförhandling. Han betraktades också med ett hjärtligt hat från fransk sida,² där man dessutom drog sina — säkerligen öfverdrifna — slutsatser af hvad man trodde sig veta om hans ekonomiska förbindelser med kejsaren och konungen af England.³ Att Bengt Oxenstierna fick penningar från Frankrikes motståndare, kan icke betvivlas,⁴ men att häri söka den verkliga grunden till hans antigalliska politik har man ej anledning.

Men de franska sändebuden voro visst icke utan vänner i Kanslikollegium. I dess näst presidenten mest betydande ledamot, riksrådet grefve *Nils Gyldenstolpe*, hade de en man, med hvilken de kunde rådföra sig med ganska stor förtrolighet, och som ej undandrog sig de upprepade och ansenliga gratifikationser,

¹ Se d'Avaux' bref till Ludvig XIV d. 5 mars 1698 (WIJNNE III: 1, s. 114 f.). Rådsprotokollen för 1698 och 1699 innehålla, åtminstone enligt bandens titlar, blott justitieärenden.

² I den »État présent du royaume de Suède du premier Janvier 1698», som d'Avaux hemsände (WIJNNE, III: 1, s. 63 ff.) får sig Oxenstierna i marginalen det kvalificerade betyget »très mauvais français».

³ Se *Recueil*, II, s. 202.

⁴ Ett bevis härför lemnar det i *FRYXELL'S Handlingar rörande Sveriges historia*, III, s. 216, refererade brefvet från kejsaren till Starhemberg att d. 9 jan. 1692.

hvarmed han gynnades af deras gifmilde monark.¹ Han synes dock ha fått dem på mycket liberala villkor² och äfven begagnat sig af dessa, ty d'Avaux får under sin alliansförhandling gång på gång anledning till klagomål öfver hans envisa motstånd mot Sveriges garanti af Rijswijk-freden med dess religionsklausul³. Att förena ett fullständigt oberoende med mottagan-

¹ Gyldenstolpes ställning af fransk pensionär framgår otvetydigt af d'Avaux' korrespondens. Att han under förra hälften af 1697 fick en gratifikation på 4,000 écus, synes af dennes bref af 24 apr., 5 och 26 juni 1697 (WIJNNE, II, s. 96 f., 148, 182) samt Ludvig XIV:s bref till d'Avaux af 16 maj (*ib.*, III: 2, s. 49). Denna present synes emellertid hafva varit en extra uppmuntran vid sidan af de mera regelbundna. I det ofvannämnda brefvet af 24 april säger nämligen d'Avaux, att han förut fått inalles 12,000 écus under fyra år och tidigare än större belopp. Sannolikt synes, att de båda medlemmar af förmyndarstyrelsen, för hvilka d'Avaux d. 23 och 30 okt. (*ib.*, II, ss. 307 f., 323) ber om afsändandet af de utlofvade och af dem väntade gratifikationerna — hvilket ock beviljas med 12,000 livres åt hvardera (se Ludvig XIV till d'Avaux 21 nov. 1697, *ib.*, III: 2, s. 96, och d'Avaux' bref d. 11 dec., *ib.*, II, s. 370) -- voro Gyldenstolpe och Wrede. Efter avslutandet af alliansen 1698 föreslår d'Avaux d. 23 juli (*ib.*, III: 1, s. 367 f.; jfr ock hans bref af 6 aug., *ib.*, s. 409) en gratifikation på 4,000 écus åt Gyldenstolpe i ordalag, hvaraf synes framgå, att denne regelbundet vid årets slut uppburit franska penningar. Och då Ludvig XIV — trots upprepade påstötningar från d'Avaux, som ifrigt framhåller Gyldenstolpes värde som motvikt mot Oxenstierna och bl. a. framkastar tanken att ge en diamant åt hans välsinnade maka (jfr. d'Avaux' bref af 3 och 24 sept. 1698, *RA, Wahr.*, IV, e) — afböjer hans förslag, under förklaring att belöningarna böra sparas, tills förbindelser kunna slutas med Sverige af mera speciell art än denna generella traktat, så medger han däremot, att Gyldenstolpes årliga pension på 12,000 livres utbetalas i förskott (Ludvig XIV till d'Avaux d. 14 aug., 29 sept. och 23 okt.; jfr ock d'Avaux' bref d. 22 okt., *ib.*). — Enligt uppgift i ett bref från Guiscard till Ludvig XIV af 3 juli 1700, *ib.*, var det med Karl XI:s bifall, som Gyldenstolpe under hans tid mottog ynnestbevis från den franske konungen.

² Se det ofvan anförda stället hos WIJNNE, II, s. 148 f.

³ Se t. ex. d'Avaux' bref af 26 mars och 9 april 1698 (WIJNNE, III: 1, ss. 145, 188). I sitt bref af 27 aug. s. å., *RA, Wahr.*, IV, e, säger han också, att Gyldenstolpe »n'est pas un homme à vouloir rendre compte si précisément de toutes choses». I den ofvan citerade »État présent du royaume de Suède» (WIJNNE, III: 1, s. 63 ff.) kallas Gyldenstolpe »mauvais français», hvilket dock — fastän d'Avaux år 1693 ansåg honom ovänligt stämd (se t. ex. WIJNNE, I, s. 86 f., 501 f., jfr ock HALLENDORFF, *Bidrag*, s. 59, n. 3) och trots några uttryck af missbelåtenhet äfven från denna tid (utom de nyss anförda ställena hos WIJNNE, III: 1, kunna äfven påpekas ss. 282, 339) — förefaller så orimligt, att man känner sig benägen att här antaga ett tryckfel. I d'Avaux' bref från 1698 förefinnas nämligen bevis i mängd på hans förtroliga umgänge med Gyldenstolpe, och för hans tillit till dennes

det af så påtagliga välgärningar som de, hvilka Gyldenstolpe fick röna från Frankrikes sida, torde väl dock få betraktas som en psykologisk omöjlighet.

Af Kanslikollegiets öfriga medlemmar ansåg man på franskt håll såväl *Tomas Polus*, föredraganden i utrikes ärenden och det ena af de två nygjorda »statsråden», som hofkansleren *Johan Bergenhielm* välvilligt stämde, men i fråga om bägge klagade d'Avaux öfver bristande energi. Han förklarar båda-dera oegennyttiga; då Polus efter traktatens avslutande 1698 mottog en gratifikation, skedde det med konungens vetskap och gillande.¹

Samuel Åkerhielm, hvilken från sekreterare i kansliet år 1700 inträdde i kollegiet såsom kansliråd, var den som där stod närmast Oxenstierna, hvilken han varit till god hjälp vid utarbetandet af inlagorna mot den franska alliansen.² »*Okrielm*» med sitt anseende för kunskaper och »esprit» var ett lockande mål för de franska förförelseförsöken, men han tyckes ännu hafva hållit sig oberörd af dem;³ däremot synes hans motståndskraft icke varit lika hållfast mot engelska pund som mot franska livres.⁴

franska sympatier under föregående året kan hänvisas till WAHRENBERG, s. 6, n. 2, 3.

¹ D'Avaux beklagar gång på gång Polus' »douceur» och »timidité naturelle» och säger, att det är båda nog att göra sin plikt och yttra sin mening. Jfr hans bref d. 7 och 28 maj samt 6 aug. 1698 (WIJNNE, III: 1, ss. 233 ff., 261, 401). En gratifikation på 9,000 livres föreslår d'Avaux efter alliansens avslutande 1698 skola tilldelas Polus i st. f. Åkerhielm, dock i publik form (se hans bref d. 23 juli och 6 aug., *ib.*, ss. 365, 409), och detta beviljas ock af Ludvig XIV, medan han afböjer de öfriga förslagen om penninggåfvor. Polus mottog också presenten, men berättade det för konungen, som upptog det väl. Se Ludvig XIV:s bref till d'Avaux 23 okt. och d'Avaux' bref 24 sept., 22 okt. och 3 dec. 1698, *RA, Wahr.*, IV, e. I sitt bref af d. 10 dec. s. å., *ib.*, uttrycker d'Avaux sin glädje öfver att hafva vid sin konungs tjänst fäst denne man, »qui a l'honneur et n'est pas capable de se laisser corrompre», och säger, att man ej på annat sätt än under denna förevändning kunna gifva honom penningar. Om Polus se ock WAHRENBERG, s. 46, n. 2 och s. 50, n. 5.

² Jfr d'Avaux' bref d. 9 april och 28 maj 1698 (WIJNNE, III: 1, ss. 189, 263).

³ Se t. ex. d'Avaux' bref d. 5 juni 1697 (WIJNNE, II, s. 152) och 12 mars 1698 (*ib.*, III: 1, s. 126). Egendomligt nog skedde det misslyckade anbudet af en fransk present på våren 1698 med Olivekrans som mellanhand, hvilken eljes ansågs vara Frankrikes utpräglade motståndare. Se d'Avaux' bref 26 mars och 14 maj (*ib.*, ss. 145 f., 244).

⁴ Enligt den engelske residenten Robinsons bref från hösten 1694 och jan. 1695 mottog Åkerhielm då 500 pund. Se WAHRENBERG, s. 30, n. 1.

Att rådet som helhet undansköts från det direkta inflytandet på de yttre angelägenheterna, var kännbart nog för Frankrike, som där ansåg sig, med undantag blott för ett par medlemmar, kunna räkna på oblandade sympatier¹. Bland dess pålitligaste anhängare bland senatorerna voro utom Gyldenstolpe *Fabian Wrede*, som mottog ynnestbevis därifrån af ungefär samma art som denne², och riksmarskalken *Johan Gabriel Stenbock*, hvarjämte d'Avaux äfven omtalar *Wallenstedt* som välvilligt stämd, utan att emellertid kasta någon skugga på de båda sistnämndes heder³. Den fordom verksammaste bland Frankrikes vänner, *Nils Bielke*, som varit ett synnerligen tacksamt objekt för den franska frikostigheten, var efter sitt ohjälpliga fall och högmålsprocessens begynnelse 1698 ej längre att taga med i räkningen⁴.

Den viktigaste af personfrågorna var dock den, hvilken ställning statsrådet *Karl Piper*, konungens närmaste förtrogne, intog på det utrikespolitiska området. Man hyste på fransk sida godt hopp i detta afseende och glädde sig att i honom finna en nitisk förespråkare för alliansen 1698⁵. Som nå-

¹ d'Avaux till Ludvig XIV 5 mars 1698 (WIJNNE III: 1, s. 114).

² Hans ekonomiska förbindelser med Frankrike belysas af åtskilliga bland de s. 19, n. 1 anförda ställena i d'Avaux' brevväxling. Mot slutet af 1698 föreslog denne, att Wrede åter skulle få en gratifikation på 12.000 francs, hvilken ock beviljades af Ludvig XIV och mottogs af Wrede. Se d'Avaux' bref 10 och 17 dec. 1698, Ludvig XIV till d'Avaux 1 jan. 1699, d'Avaux' bref 21 jan., 18 febr., 21 mars och 1 apr. s. å., *RA, Wahr.*, IV, e.

³ Wrede och Stenbock hedras båda i den citerade »État présent du royaume de Suède» (WIJNNE, III: 1, s. 63 ff.) med epitetet »bon français». Om Stenbock och Wallenstedt se ock t. ex. d'Avaux' bref af 22 jan., 26 febr. och 5 mars 1698 (*ib.*, ss. 36, 104, 112).

⁴ Om hans ställning som afnämare af franska penningar se t. ex. — för äldre tid — d'Avaux' bref d. 25 mars 1693 (WIJNNE, I, s. 84), liksom ock hans bref 8 jan. 1698 (*ib.*, III: 1, s. 26) samt 2 och 9 juli s. å. (*ib.*, ss. 332, 340 f.), i hvilka båda sistnämnda han resonerar öfver möjligheten, att bevis för Bielkes ställning som fransk pensionär kunna komma i dagen.

⁵ Om uppfattningen af Piper se t. ex. d'Avaux' bref 15 jan., 5 och 19 mars, 18 juni, 23 juli och 6 aug. 1698 (WIJNNE, III: 1, ss. 28, 112, 131, 307 f., 355 f., 401). D'Avaux' bref innehålla många bevis på de omvägar, hvilka han ansåg säkrast att använda vid sina försök att komma honom nära. Se ock HALLENDORFF, *Bidrag*, s. 86 med n. 3. — D'Avaux' föreslog efter alliansens avslutande, att man skulle försöka förmå Piper att mottaga en present på 4,000 dukater (= 8,000 écus); se hans bref af 23 och 30 juli samt 6 aug. (WIJNNE, III: 1, ss. 367, 382, 409). I det förstnämnda säges, att Piper älskar penningar, men aldrig tar emot sådana, ens af enskilda, förrän efter utförd tjänst. Försöket kom emellertid ej att göras på grund af Ludvig XIV:s obenägenhet att öfver

gon utpräglad anhängare af det franska partiet torde man dock, trots hans rivalitet med Oxenstierna, ej hafva anledning att anse honom, då man finner honom bland dem, som voro invigda i den hemliga delen af Lillieroots förbundsförhandling i Haag¹. Hans grundliga okunnighet beträffande utrikes ärenden omnämnas för öfrigt gång på gång af d'Avaux, och denne beklagar ofta, att han i fråga om dem hemtade upplysning hos sin forne lärare *Johan Paulin Olivekrans*², hvilken, ehuru hvarken tillhörande rådet eller kanslikollegium, på grund af sin erfarenhet och skicklighet spelade en icke obetydlig roll i dåtidens svenska utrikespolitik. Han räknades vid denna tid till Frankrikes afgjorda motståndare och ansågs intaga samma ståndpunkt som sin måg, Lillieroot³.

Bland Sveriges ministrar i utlandet intog ambassadören *Nils Lillieroot* i Haag en särskildt framskjuten ställning. Hans viktiga post i den diplomatiska världens medelpunkt, hans på lång verksamhet i diplomatisk tjänst⁴ grundade rika erfarenhet, hans anseende bland främmande statsmän, befast genom medlareuppdraget på Rijsvijk-kongressen, och hans personliga dughufvud gifva gratifikationer vid detta tillfälle. Se Ludvig XIV:s bref till d'Avaux 14 aug., 29 sept. och 23 okt. 1698, *RA, Wahr.*, IV, e.

¹ Lillieroot fick d. 22 sept. 1698 en hemlig instruktion för sin underhandling, som gick betydligt längre än den, hvarom Kanslikollegium hade kunskap, och som synes hafva hemlighållits just till undgående af de därvarande franskvännernas stämplingar. Se WAHRENBEGS (s. 48, n. 2) citat ur Lillieroots bref, antagligen till Piper, d. 11 mars 1699. Polus medverkade vid instruktionens uppsättande (*ib.*, s. 50, n. 5). Jfr ock HALLENDORFF, *Bidrag*, s. 99 f.

² Se t. ex. d'Avaux' bref 14 maj, 9 juli och 6 aug. 1698 (*WIJNNE*, III: 1, ss. 243, 337 f., 401).

³ Om Olivekrans se vidare t. ex. d'Avaux' bref 19 febr. (*ib.*, s. 95) — där denne gläder sig åt att ha lyckats hindra hans insättande i kansliet — 9 apr., 16, 23 och 30 juli 1698 (*ib.*, ss. 192, 343 f., 354, 377), hvaraf bl. a. framgår, att Olivekrans' och Lillieroots snart väntade ankomst till Stockholm bidrog att förmå d'Avaux till alliansens afslutande, sådan den nu blef. — Olivekrans är ett af de många exemplen på obeständigheten i de svenska statsmännens utländska förbindelser. År 1693 prisar d'Avaux hans tjänster åt Frankrike och förmår Ludvig XIV att bevilja en penningbelöning åt honom, »le plus habile homme de la Suède». Se *WIJNNE*, I, ss. 91, 109, 316, 553 och flerstädes.

⁴ Han blef 1669 kommissionssekreterare vid svenska beskickningen i Paris, där han sedermera som envoyé representerade Sverige 1677—89. Sändebud i Haag blef han 1691 och 1697 ambassadör vid Rijsvijk-kongressen. Hans ursprungliga namn var Eosander, hvilket utbyttes mot Lillieroot vid adlandet 1674; 1697 blef han friherre. Jfr HÖJER i *Nordisk Familjebok*, IX, sp. 1309 f.

lighet gåfvo honom så godt som en chefsplats bland hans kolleger¹. Lillieroot stod, efter allt hvad man kan se, i nivå med sin omgivning i Haag och var tydligen en skarpsynt iakttagare och grundlig kännare af den vesteuropeiska politikens frågor. Att tränga till djupet af de östeuropeiska angelägenheterna, hvilka genom händelsernas utveckling kommo att spela den afgörande rollen för Sverige, hade han däremot ej haft anledning, och hans betydelse blef därför ej heller så stor under de följande åren. Af någon mera sällsynt originell och nyskapande statsmannakraft ger han icke heller intryck, men bland den dåtida svenska utrikespolitikens män stod han otvifvelaktigt i främsta ledet. Hans depescher med deras trögt flytande referat af hans samtal med statsmännen i Haag, särskildt med rådspensionären Heinsius, mottogos ständigt med största uppmärksamhet af hans medbröder i Stockholm, och den bild, han däri gaf af den vesteuropeiska diplomatins åsikter om de nordiska förhållandena, inverkade i hög grad på uppfattningen i hemlandet. Någon vän af Frankrikes politik var Lillieroot ej, men han var tillräckligt fördomsfri att ej vilja försumma de för landet gynnsamma tillfällen, som han menade erbjuda sig äfven från det hållet, och man finner honom under den följande tiden stundom t. o. m. betraktad med mera välvilja af Ludvig XIV än af Vilhelm III².

En duglig diplomat, ehuru icke med samma pondus som Lillieroot, kanske något lifligare, men också mindre försiktig, var

¹ Såväl till Leijoncrona i London som till Palmquist i Paris hade han under den följande tiden i uppdrag att gifva föreskrifter. Se K. M. till Leijoncrona 31 mars 1700, *RA, Utr. reg.*; till Palmquist 26 apr., *RA, Gall.*; till Lillieroot 31 mars och 30 apr., *RA, Holl.* Af Palmquists korrespondens med honom, *RA, Holl.*, framgår tydligt, hvilken betydelse denne tillmätte hans mening.

² Dessa anmärkningar om Lillieroot, liksom de följande om Palmquist, grunda sig i främsta rummet på det — tyvärr ej synnerligen konkreta — intryck, som jag fått genom deras olika korrespondenser under de följande åren. Äfven Lillieroots bana bestyrker den ofvan s. 22, n. 3 uttalade anmärkningen om de svenska politikernas skiftande ståndpunkt i förhållande till främmande makter. I samma not nämnes, huru d'Avaux 1698 betraktade Lillieroot som en farlig motståndare till den franska alliansen. Så mycket egendomligare är det att finna, att denne under d'Avaux' första år i Sverige ansågs vara en af Frankrikes mest hängifna vänner. Se t. ex. d'Avaux' bref d. 11 mars och 10 juni 1693 (*WIJNNE, I, ss. 51, 254*). Jfr ock Starhembergs bref till kejsaren d. 14/24 sept. 1691 (refererat i *FRYXELLS Handlingar, III, s. 215*), där Lillieroot också omtalas såsom tillgifven Frankrike.

residenten *Johan Palmquist* i Paris, hvilken verkade där alltse- den 1689. Han var än mindre franska sinnad än sin läromästare i Haag och sågs ej heller med särdeles blida ögon af den fran- ska regeringen.

Bland Sveriges öfriga diplomater vid denna tid¹ må dess- utom särskildt nämnas *Mauritz Vellingk*, hvilken efter att hafva afslutit förbundet med Lüneburg 1698 utsändes på sin föga lyc- kosamma beskickning till konung August. Han var den bland de svenska statsmännen, som stod den patkul-goertz-alberoni'ska typen närmast, rörlig och hänsynslös, oberäknelig, rik på upp- slag och intriger. Vid denna tid ansågs han icke tillhöra Frank- rikets vänner, men han hade tidigare gjort det, säkerligen icke utan egen fördel, och egde af gammalt försänkningar bland fran- ska politici².

¹ Sveriges öfriga representanter i utlandet voro år 1700 — fränsest några mindre betydande poster i Tyskland — i Danmark envoyén *Anders Leijonclo* (sedan 1684); i England envoyén *Kristoffer Leijoncrona* (sedan 1691); hos kejsaren envoyén *Henning von Stralenheim* (från slutet af 1699); vid tyska riksdagen i Regensburg residenten *G. F. Snoilsky*; i Brandenburg envoyén *A. Leijonstedt* och residenten *J. H. Storren*; i Lüneburg envoyén *K. G. von Friesendorff*; på pinnebergska kongressen envoyén *Samuel Kristoffer von Lissenheim* (sedan 1698); i Hamburg residenten *H. G. Rothlieb*; i Polen — fränsest Vellingks mission till konung August — residenten *Georg Wach- schlager* (från 1698 eller, om man bortser från en tids afbrott, från 1694); i Ryssland kommissarien *T. Knipercrona* (sedan 1689). — Af främmande mak- ter representerades då vid svenska hofvet Frankrike som nämndt af *Guiscard*, England af residenten *John Robinson*, hvilken vistats i Sverige omkring 20 år, först som predikant hos engelska sändebudet, sedan själf som politisk agent, Holland af residenten *Kr. K. Rumpf*, Danmark af *Kr. Sehested*, Brandenburg af *Fr. Kr. Dohna*, Bengt Oxenstiernas systerson, och Lüneburg af *T. Grote*. Jfr förteckningarna öfver ministeriella handlingar i *MRA*.

² D'Avaux säger om honom strax efter sin ankomst till Sverige 1693 (WIJNNE, I, s. 85), att han har »beaucoup d'esprit, mais c'est un homme in- quiet, de peu de foi et de probité et très décrié». Att han varit använd som utdelare af franska penningar och själf uppburit sådana, framgår af d'Avaux' korrespondens från detta år (se t. ex. *ib.*, ss. 156 f., 165, 546), men denne vann aldrig fullt förtroende för honom (se t. ex. *ib.*, ss. 224 f., 447 f.). Att han år 1698 räknades till Frankrikes motståndare, är tydligt af d'Avaux' bref d. 23 juli och 6 aug. (*ib.*, III: 1, ss. 363, 401). Om Vellingks förbindelser med den franske agenten d'Asfeld liksom med konung Augusts sändebud i Frankrike Jordan, se HALLENDORFF, *Bidrag*, s. 107, n. 2 och bil. IV, B. Före sin afresa till konung August hade Vellingk i aug. 1698 ett samtal med d'Avaux, hvori han framhöll fördelen för Frankrike af en svensk-polsk förbindelse, om Polen samtidigt förbunde sig med Frankrike, och tillskref sig äran af Jordans

En utmärkande gemensam egenskap hos de svenska statsmännen vid 1700-talets början var deras i allmänhet långt framskridna ålder. Med få undantag hade de öfverskridit eller närmade de sig sextioalet. Bengt Oxenstierna fyllde år 1700 sitt 77:de år, Bergenhielm 71, Wallenstedt 69, Olivekrans 67, Polus 66, Lillieroot 65, Åkerhielm 61, Stenbock 60, Wrede 59, Gyldenstolpe 58. Piper var något yngre, 53 år, och Vellingk 49¹.

Torde man alltså utan att göra sig skyldig till någon orättvisa mot konungens politiska rådgifvare kunna utgå från, att de snarare kunde berömma sig af fullmogen erfarenhet än af snabb och ungdomlig handlingskraft, så var förhållandet det omvända med *Karl XII* själf. Något verkligt intresse för det långsamma och slingrande diplomatiska spelet hade han säkerligen ej, och det vore förmodligen fäfång möda att hos honom söka uppleta någon utpräglad egen politik med afseende på de vesteuropeiska förhållandena. Ingen anledning finnes att fästa någon större vikt vid det franska sändebudets hoppfulla berättelser om hans sympatier för Frankrike och ifver att efterlikna det höga föredömet på dess tron², ty äfven om denna stämning var lika stark, som man på några håll ville göra troligt, bar den dock endast ringa frukt i handling. Att Karl XII befordrade den franska alliansen 1698, synes säkert³, men dels blef den ju utan vidare följder, dels ser man å andra sidan inga spår af att han ogillat den vida längre gående förbindelsen med sjömak-

---

första resa (incognito) till Frankrike; d'Avaux förhöll sig emellertid kyligt och vädrade i hans yttranden ett försök att få fransk pension. Se d'Avaux' bref d. 3 och 10 sept. 1698, *RA, Wahr.*, IV, d, e.

¹ Till jämförelse kan påminnas, att Axel Oxenstierna vid Gustaf Adolfs tronbestigning blott var 28 år, vid början af Kristinas förmyndarregering ännu ej mer än 49, Erik Oxenstierna vid Karl X Gustafs regeringstillträde 30, Johan Gyllenstierna år 1676 41; då Bengt Oxenstierna tillträdde arvet efter den sistnämnde, var han visserligen 57 år, men detta vill dock säga 20 färre än vid nordiska krigets början.

² Se t. ex. d'Avaux' bref af d. 5 jan. och 2 apr. 1698 (*WIJNNE*, III, 1, ss. 29, 156 f.).

³ Detta säges ej blott af d'Avaux (se t. ex. hans bref af d. 23 juli, *ib.*, s. 366; jfr för öfrigt *CARLSON*, hvars framställning af alliansförhandlingens förlopp, VI, s. 155 ff., till stor del grundar sig på d'Avaux' bref), utan ock af österrikiska sändebudet Starhemberg i hans bref till kejsaren d. 23 juli s. å. (*FRYXELLS Handlingar rörande Sveriges historia*, III, s. 228).

terna¹. Otvivfelaktigt var det på den holsteinska konflikten, som hans utrikespolitiska intresse helt koncentrerade sig, ända till dess att öfverfallet på Lifland gaf det en riktning än längre österut, alltså än längre bort från den stora arfskiftesfrågan.

---

¹ Man påminne sig den hemliga instruktionen för Lillieroot kort efter den franska alliansens afslutande. Se ofvan s. 22, n. 1.

II.

Sverige och Frankrike från det nordiska krigets utbrott till freden i Traventhal.

Natten till den 12 febr. 1700 bröt kriget ut i och med de sachsiska truppernas misslyckade öfverfall på Riga, men först i början af mars nådde underrättelsen den svenska hufvudstaden¹. Vid sidan af de militära åtgärder, som däraf blefvo en följd, framkallade den genast en vidt förgrenad diplomatisk verksamhet från Sveriges sida. Konungen var på Kungsör, men man ville ej afvakta hans återkomst, utan Oxenstierna, Gyldenstolpe och Polus afläto d. 7 mars på Kanslikollegii vägnar en skrifvelse till åtskilliga svenska ministrar vid främmande hof, hvari dessa bland annat ålades att arbeta för ett ofördröjligt verkställande af de i förbunden med Sverige fastställda hjälpsändningarna². Efter sin återkomst till Stockholm förklarade sig konungen godkänna denna åtgärd i ett bref till svenske ministern i Wien Stralenheim af d. 10 mars, hvilket samtidigt tillsändes flere andra svenska sändebud, och hvari han uttalade sin förhoppning, att garanterna af Oliva-freden och alla hans bundsförvanter skulle låta honom åtnjuta »deras utfäste garanti och i förbunden stipulerade hjälpsändning». I brefvet uttrycktes särskildt tilliten till England och Holland och förhoppningen om kejsarens anslutning till dem, hvaremot Frankrike ej särskildt nämndes³, men äfven Palmquist fick i bref af samma datum del af skrifvelsen med befallning att begagna sig af dess innehåll samt en erinran om Frankrikes garantiskyldighet i fråga om freden i Oliva⁴. Fyra dagar senare vände sig Karl XII till åtskilliga europeiska makter, däribland äfven till konungen af Frankrike, med upp-

*De svenska
hjälpkrafterna
och deras
folkrättsliga
motivering.*

¹ Jfr CARLSON, VI, s. 239 f.

² Till Lillieroot, mut. mut. till Leijoncrona, Palmquist, Stralenheim m. fl. 7 mars 1700, RA, Utr. reg.

³ K. M. till Stralenheim 10 mars 1700, RA, Utr. reg.

⁴ K. M. till Palmquist 10 mars 1700, RA, Gall.

fordran till hjälp¹, hvarjämte Palmquist liksom andra ministrar samma dag finga mera detaljerade föreskrifter².

Man var i Sverige i första ögonblicket ej fullt viss, hvarifrån anfallet kom, huruvida upphofsmanen var konungen af Polen själf eller det utgick från Danmark³, och äfven sedan den förres skuld blifvit ställd utom tvifvel, var man öfvertygad, att Danmark stod bakom⁴. Detta blef också snart bekräftadt. Omedelbart efter ankomsten af den hugnesamma nyheten om infallet i Lifland gaf konung Fredrik sina trupper befallning att inrycka på hertigens område, och den 11/21 mars blef ordern verkställd⁵. Sverige fick härmed anledning till nya hänvändelser till sina bundsförvanter och medgaranterna af Altona-fördraget⁶, medan det alltjämt forsatte sina hjälpkrafter i anledning af konung Augusts fredsbrott.

De svenska framställningarna hade att anknyta sig till det nät af traktater, som särskildt under 1600-talet hopspunnits mellan de europeiska staterna, i sin mån betecknande dessas småningom skedda sammanslutning till ett verkligt statssystem med en gemensam sfär för de olika makternas sammanfallande eller stridiga intressen. Mycket använd i den tidens diplomatiska samlif var *garantiförbindelsen*, hvilken antingen afgafs genom en särskild öfverenskommelse eller förklaring eller också inrycktes i någon traktat af mera omfattande natur. Ofta stod den i direkt samband med ett fredsslut eller något liknande fördrag, i det att en tredje makt (t. ex. en medlare) — stundom också fördragsmakterna själfva, om de voro flera än två — iklädde sig ett uttryckligt ansvar för det genom fredsfördraget skapade tillståndets okränkta bestånd, vanligen förbindande sig att efter *rekvisition* från den förfördelade parten fullgöra sin förpliktelse (*prestera garantin*). Sådana garantier kunde också förekomma utan omedelbart sammanhang med ett fredsslut, men angåfvo

¹ *RA, Utr. reg.* Brevet till konungen af Frankrike är i afskrift bilagdt K. M:s bref till Palmquist 14 mars 1700, *RA, Gall.*, tryckt hos LAMBERTY, I, s. 67 f., refererad hos NORDBERG, I, s. 78.

² K. M. till Palmquist 14 mars 1700, *RA, Gall.*

³ Jfr det citerade brevet till Lillieroot m. fl. af 7 mars 1700, *RA, Utr. reg.*

⁴ Jfr K. M. till Stralenheim 10 mars 1700, *RA, Utr. reg.*

⁵ *Bidrag*, I, s. 274 f.

⁶ K. M. till Stralenheim, Lillieroot m. fl. 21 mars 1700, *RA, Utr. reg.*, med bil. afskrift af bref till Lissenhaim, hvilket ock sändes till Palmquist. (K. M. till Palmquist 21 mars 1700, *RA, Gall.*)

sig gärna äfven i detta fall såsom gällande vissa uppgifna fredstraktater. Att en åtagen garanti stundom kunde erbjuda garanten själf betydande politiska fördelar, visar den kända svenska och franska garantin af westfaliska freden, som särskildt gaf Frankrike ett godt handtag i dess tyska inblandningspolitik, men i vanliga fall var rekvisitionen af en utfäst garanti föga välkommen för den hjälpskyldiga makten; det var säkerligen ej heller fördoldt för dåtidens statsmän, att frågan, i hvilken utsträckning en garantiskyldig stat kunde förmås att fullgöra sin förpliktelse, ej uteslutande sammanhänge med förpliktelsens mer eller mindre bindande formulering, utan ock med statens allmänna politik¹. Detsamma gäller ock med afseende på de talrika *defensiv-allianser*, som kors och tvärs förbundo Europas makter, och som likaledes kunde vara af många olika grader i fråga om de ömsesidiga hjälpbestämmelsernas uttrycklighet och detaljrikedom. Naturligt var, att en makt, som ej hade något eget intresse af ett väpnadt ingripande, helst skulle, i det vanliga fall att fördragens formulering kunde gifva anledning därtill, inskränka sig till att genom sina *officier* — under hvilket sväfvande uttryck mångahanda former för en diplomatisk inblandning i en stridsfråga mellan andra makter kunde innefattas — verka för fredens återställelse och på så sätt i det längsta uppskjuta alla allvarssammare åtgärder, helst om den härigenom kunde för sig vinna hedern och de möjliga fördelarna af en formlig *mediation* (medling), hvartill dock kräfdes anmodan eller samtycke från båda de motsatta sidorna. Emellertid bör man ständigt ihågkomma, att äfven en verklig, fördragsenlig hjälpsändning i manskap eller skepp icke nödvändigtvis medförde krigstillstånd i förhållande till den makt, mot hvilken den skulle användas²; än mindre behöfde neutrali-

¹ Jfr WICQUEFORTS uttryck i hans *L'Ambassadeur* (Amst. 1730), I: 2, s. 145: »... je dirai seulement, qu'il n'y a point de garantie ni de precaution, qui puisse faire trouver de la seureté dans un traité, si le garant & le garanti n'ont un mesme interest». — Om garantitraktaterna och deras historiska utveckling kan hänvisas till GEFCKENS framställning i HOLTZENDORFFS *Handbuch des Völkerrechts*, III (Hamburg 1887), s. 88 ff. Såsom exempel på olika slags garantitraktater och förbindelser kan hänvisas till fördragsmakternas och Frankrikes garanti af Oliva-freden 1660 (DUMONT, VI: 2, s. 309, jfr nedan s. 31 f.), »garantitraktaten» i Haag mellan Sverige och Generalstaterna 1681 (*ib.*, VII: 2, s. 15), kejsarens garanti för Altona-fördraget 1689 (*ib.*, s. 234) och garantibestämmelserna i Sveriges fördrag med sjömakterna 1700 (*ib.*, s. 475).

² Så t. ex. hade Sverige under det sista stora kriget trots sin delvis uppfyllda hjälpskyldighet till de allierade hela tiden bibehållit sin neutrala ställning.

teten rubbas genom de under denna tids krig ytterst vanliga öfverenskommelser, hvarigenom en stat åt någon af de krigförande makterna mot kontant vedergällning öfverlät en del af sin krigsstyrka¹.

Då Sverige nu inför det dubbla kriget hade att söka tillgodogöra sig de möjligheter, som dess allianssystem kunde erbjuda, var dess regering angelägen att omsorgsfullt särskilja de olika rättsgrunder, som kunde tjäna till stöd för dess framställningar i de olika fallen, och innan jag öfvergår till den närmare redogörelsen för de svenska hjälpkraftens historia, kan det därför vara lämpligt att förutskicka en sammanfattning af deras rättsliga grunder, sådana de utvecklas i föreskrifterna för de svenska sändebuden, med särskildt afseende fäst vid de punkter, som voro användbara mot Frankrike.

Hvad först beträffar den *holsteinska* konflikten, så utgjorde de danska truppernas inryckning på hertigens område en kränkning af Altona-fördraget, och *casus guarantiæ* (det fall, då garantiskyldigheten hade att träda i kraft) förelåg alltså här både för de makter, som speciellt benämndes »garanterna» — Sverige, England, Holland och Lüneburg — och för kejsaren, hvilken såsom medlare likaledes iklädt sig en dylik förbindelse². Här var Sverige ytterst angeläget att undvika ställningen som formellt krigförande makt (*pars principalis*) — det var mellan Danmark och Holstein, som kriget utkämpades, och Sverige var blott en af garantmakterna, fullt jämställd med Lüneburg och sjömakterna. England och Holland förpliktades dessutom ytterligare genom de sista allianserna³. Danmarks uppträdande förklarades emellertid också innebära en kränkning af de »nordiske och fontainebleauiske frederne», och på den vägen kunde man äfven till Frankrike på grund af dess ansvar för frederna i

¹ Jfr ock *Bidrag till den store nordiske Krigs Historie*, I, s. 24, n. 1; MARTENS, *Précis du droit des gens modernes* (upplagan Paris 1858), I, s. 177 f.; II, ss. 19 ff., 289 f., 372 f.

² Jfr ofvan s. 8, samt HALLENDORFF, *Bidrag*, s. 8, n. 1. Altona-fördraget är tryckt hos DUMONT, VII, 2, s. 231, och kejsarens garanti *ib.*, s. 234.

³ Dessa ratificerades omedelbart efter underrättelsen om inbrottet i Lifland. CARLSON, VI, s. 261. Att emellertid ej heller förut något dröjsmål med ratifikationen var afsedt, synes af K. M:s bref till K. K. från Kungsör d. 25 febr. 1700, *RA, Utr. reg.*, där detta åläggas att företaga traktaterna till genomseende och, om intet vore att anmärka mot dem, ju förr dess hellre utfärda ratifikationerna att af konungen underskrivas vid hans återkomst till Stockholm.

Köpenhamn 1660 och Fontainebleau 1679 framställa kraf på biträde för den holsteinske hertigens sak¹.

Förhållandet mellan Sverige och Polen hade definitivt reglerats genom fredsfördraget i Oliva af 23 apr./3 maj 1660, afslutet mellan konungen af Polen och hans förbundne — kejsaren och kurfursten af Brandenburg — å ena samt konungen af Sverige å andra sidan under medling af konungen af Frankrike, och det vunna fredstillståndets okränkta fortbestånd var betryggadt såväl genom paciscenternas inbördes utfästa garanti² som genom den, hvilken konungen af Frankrike särskildt åtagit sig³. Genom utförliga föreskrifter reglerade traktaten, huru uppkommande tvister eller påstådda kränkningar af lindrigare art än krigisk (*citra vim armorum*) skulle utjämnas genom sammanträde och underhandlingar af gemensamma kommissioner; först om dessa ej medförde resultat, hade den kränkta parten (*pars læsa*) rätt att efter föregången krigsförklaring gripa till vapen⁴. Men blefve någon part angripen med krig i strid mot detta fördrag, vore angriparen genom själfva handlingen fredsbrytare och ställd utanför freden och de öfriga paciscenterna förpliktade att inom två månader efter rekvisition bistå den kränkta parten med gemensamma vapen och fullfölja kriget, till dess freden genom samtliga parter bifall blifvit återställd⁵. Garantiförbindelsen för Frankrike var något annorlunda stiliserad, mindre detaljerad men kraftig nog äfven den: konungen förband sig att häfda fördragets vidmakthållande, äfven med vapen, om vänlig mellan-

¹ Det diplomatiska språkets något mångtydiga uttryck »den nordiska freden» eller »de nordiska frederna» tyckes i detta sammanhang närmast gälla fredsfördraget i Köpenhamn 1660. För denna traktat hade Ludvig XIV d. 22 sept. 1660 afgifvit en särskild garantiförbindelse (*MRA*, IV, s. 311), och freden i Fontainebleau var afsluten af Frankrike för dess och Sveriges gemensamma räkning. (DUMONT, VII: 1, s. 419.)

² Se art. 35: 1.

³ Se art. 36 samt en särskild garantiakt af 22 sept. 1660 (n. st.)

⁴ Se art. 5: 3, art. 35: 2, 3, 4.

⁵ »... Hiscæ quam fieri potest firmissime spondentes, ut si contingat unam partem ab altera vel plures a pluribus terra vel mari bello contra hanc pacificationem impeti, aggressor ipso facto pro infractore huius pacis ab omnibus habeatur eiusdemque beneficio excidat, et tum altera reliquæque paciscentium partes parti læsæ ad summum intra duos menses a requisitione partis læsæ eidem communibus armis assistere et bellum tam diu contra aggressorem prosequi, donec pax communi omnium partium consensu restituta fuerit, invicem teneantur.» (art. 35: 1.)

komst ej verkade, och att om någon kränkning skedde, förena sina vapen med den kränkta parten ¹.

Det var ej svårt att med stöd af dessa föreskrifter och förpliktelser uppvisa såväl den polske konungens traktatsbrott som både medpacticenternas och mediators, Frankrikes, skyldighet att »præstera garantien». Sverige hade icke gifvit någon orsak till fredsbrottet, förklarade man, men äfven om så varit fallet, hade konungen af Polen ej begagnat sig af den föreskrifna vägen, och man använde denna hans afvikelse från de föreskrifna »graderna» för att bevisa, att ej heller garantimakterna voro skyldiga att först erbjuda honom sina officier, innan de lemnade honom den utfästa hjälpen.

Oliva-fredens bestämmelser voro användbara både mot Frankrike och kejsaren, och till bägge kunde man dessutom vända sig på grund af 1698 års traktater, till den kraft och verkan deras allmänt hållna uttryck kunde hafva. Mot sjömakterna återopade man också i detta afseende de med dem afslutna gemensamma och speciella defensivfördragen, såväl de senaste som äldre, och man var mycket noga att skilja mellan deras skyldighet att tillsammans med Sverige och Lüneburg verkställa garantin af Altonafördraget och att enligt allianserna bistå Sverige mot konungens af Polen angrepp.

Man fruktade emellertid, att ännu ej alla Sveriges fiender trädt fram — såväl tsaren och polska republiken som Brandenburg betraktades med misstänksamma blickar — och man återopade därför till skydd både för de egna provinserna i Tyska riket och för hertigens af Holstein land westfaliska, Nijmegen- och Rijswijk-frederna, liksom också här det sista förbundet i Haag kunde användas vid framställningarna hos England och Holland. Och slutligen försummade man icke att andraga 1698 års fördrag med Frankrike såsom ett stöd »i gemen» för krafvet på hjälp till »den allmänna tranquillitetens bibehållande» ².

¹ » . . . Sacra Maiestas Christianissima . . . spondet ac promittit . . . se executionem horum pactorum eorumque observationem ac perpetuitatem inter eosdem supranominatos principes, omni meliori quo fieri potest modo, etiam armis, ubi amabilia media non processerint, asserturam; et si quis eorum sub hac fideiussione comprehensorum illa violant, arma viresque suas parti læsæ ad eius requisitionem juncturam . . . » (art. 36.)

Traktaten bland *RA:s samling af originaltraktater: Polen*. Den är tryckt t. ex. hos DUMONT, VI: 2, s. 303 ff.

² Denna framställning af de svenska rättsgrunderna hvilat särskildt på K. M:s bref till Ludvig XIV 14 mars 1700 (bil. till K. M:s bref till Palm-

Såväl af denna redogörelse för de svenska rättsgrunderna som af den föregående framställningen af det politiska läget torde vara tydligt, att Sveriges förhoppningar om hjälp mot Danmark i långt högre grad riktade sig på sjömakterna än på Frankrike, liksom att den senare maktens förpliktelser voro vida starkare bindande i den lifländska än i den holsteinska konflikten. I betraktande af den allmänna politiska situationen kunde det också — i synnerhet som det andra delningsfördraget ännu ej var känt¹ — förefalla som en tämligen delikat uppgift att på samma gång påkalla både sjömakternas och Frankrikes bistånd, särskildt på en så ömtålig punkt som den holsteinska frågan. Härtill kom slutligen, att man på svenskt håll med afgjord misstro betraktade Frankrikes politik i förhållande till Sverige och Danmark, i det man rent af misstänkte det för att vilja uppväcka oenighet i syfte att däraf draga fördel för sina egna och katolicismens intressen².

Dessa hänsyn kunde ej annat än modifierande spela in, då nu efter krigsutbrottet de svenska hjälpkrafven skulle frambäras till Frankrike. Detta gjordes på två vägar, dels till dess ambassadör i Stockholm Guiscard, dels genom den svenske residenten Palmquist i Paris.

quist s. d., *RA, Gall.*) och till kejsaren s. d., till Stralenheim, Lillieroot m. fl. 21 mars, till Snoilsky 9 maj, s. d. tillsändt utrikes ministrarne (dessa bref enligt *RA, Utr. reg.*), till Lillieroot 14 mars, *RA, Holl.*, 15 apr., *RA, Utr. reg.*, 26 och 30 apr., 3 maj, *RA, Holl.*, till Palmquist 14 mars och 30 apr. s. å., *RA, Gall.*

¹ Man synes tämligen väl lyckats hemlighålla detta fördrag. Det var blott med stöd af sannolikhetskäl, som den skarpsynte Lillieroot i midten af mars började misstänka, att en dylik öfverenskommelse blifvit sluten. Han säger nämligen i sitt bref till K. M. af 17/27 mars 1700, *RA, Holl.*, — hvilket framkom till Stockholm d. 27 s. m. — att »de som veta af hemligheterna» ej bekymrat sig mycket i anledning af de oroande underrättelserna om den spanske konungens sjukdom, »hvaraf jag ej annat sluta kan, än Engelland och Holland måtte vara ense med Frankrike om orsaken. Jag kan fuller det ej förvisso säija, men mäktat likt är det,» bl. a. emedan Heinsius ej gillat kejsarens uppsåt att i förbundet med Sverige »något inryckia till sin rätts befästelse till spanske kronan.» Hans bref innehålla emellertid sedan ingenting om saken, förrän han i midten af maj blir underrättad om traktaten.

² K. M:s bref till Lillieroot och Palmquist under den holsteinska krisens tillspetsning bära tydliga spår af denna misstro. Se t. ex. K. M. till Lillieroot 13 sept. och 14 okt. 1699 — i det sistnämnda säges det rent ut, att man måste tro, »att Frankrike söker sin räkning och interesse däruti att kunna stifta krig och oro uti desse kvarteren, ehuru det ock sitt uppsåt vill förborga och förstålla» — samt till Palmquist 13 jan 1700, där det antydes, hvad Frankrike kunde göra, om det »sig så högt låter vårda om freden, som det föregifver.» *RA, Utr. reg.*

Framställningarna till den förre begynte strax efter ankomsten af underrättelsen om inbrottet i Lifland. Redan innan Karl XII återkommit från Kungsör, vände sig Oxenstierna, Wrede och Gyldenstolpe till Guiscard för att bedja honom föreställa sin konung hans hjälpskyldighet. De använde äfven andra argument än de juridiska, de påminte om Sveriges hållning under sista kriget, då det ej låtit förmå sig att lemna de allierade det understöd, hvartill det varit skyldigt, och man betonade då eller under senare samtal i samma ämne, af hvilket värde Sverige, med dess starka krigsmakt, dess unge krigslystne konung och med den starkt utbredda tillgifvenheten för Frankrike, vore för denna makt¹. Kort därefter lemnade Piper

¹ Guiscard till Ludvig XIV 17 och 24 mars 1700, *RA, Wahr.* CARLSON lägger (VI, s. 262) stor vikt vid dessa framställningar hos Guiscard, som han menar »kunde anses som en i sista stunden gjord ansträngning att undvika kriget». Detta synes mig innebära en öfverskattning af deras betydelse. Att Sverige skulle ratat hjälp från något håll, är väl föga troligt, men af både det föregående och det följande torde framgå, att det, särskildt i den holsteinska saken, egentligen väntade den från sjömakterna, och att värdjan det till Frankrike i stigande grad gjordes mera för syns skull. CARLSON betonar vidare (VI, s. 313 ff.), att tack vare sammanslutningen mellan Frankrike och sjömakterna man nu på svensk sida kunde begära hjälp från båda hållen, och att de svenska statsmännen också gjorde detta »numera, märkvärdigt nog, med fullständig enighet sins emellan». »Enigheten mellan de tillförene förut söndrade europeiska magterna hade . . . äfven åstadkommit en samstämmighet emellan de förut delade svenska statsmännen. Oxenstierna och Wrede voro nu vänner . . . De önskade nu alla en närmare förbindelse mellan Sverige och Frankrike.» Äfven i detta afseende har man skäl till starka tvifvelsmål. Om verkligen Guiscards referat af de svenska statsmännens argumentation återgifver äfven Oxenstiernas yttranden, kan man — med vetskap om hvad denne både före och efter denna tidpunkt tänkte om Frankrike — vara tämligen säker på, att hans ord i så fall föga återgäfvos hans verkliga mening. Hans franskvänliga kolleger kunna å sin sida ej fritagas från förebråelsen att äfven under en situation sådan som denna hafva framställt Oxenstierna för Guiscard som Frankrikes envise motståndare och en förfäktare af kejsarens intressen. Guiscard meddelar Ludvig XIV den 24 mars, att Piper, Wrede och Gyldenstolpe, på samma gång de sökt betaga honom misstänkarna angående det nya förbundet med sjömakterna, omtalat, att kejsaren för flera månader sedan föreslagit en allians för spanska successionsfrågan, och att Oxenstierna lifligt understödt förslaget, men att detta fallit på konungens fasthållna föresats att ej förbinda sig till något mot Frankrikes intressen. Den 8 maj skriver Guiscard, att Wrede och Gyldenstolpe sagt honom, att Oxenstierna, trots sina framställningar till honom, i rådet vill göra konung Ludvig misstänkt för att sända penningar till August, samt att han ständigt försäkrar, att man kan hoppas på det kejsrerliga hofvet. *RA, Wahr.*

Guiscard ett memorial, där Frankrike uppmanades att bistå Sverige mot båda fienderna och närmast att jämte England och Holland genom afsändandet af krigsskepp till Danmark medverka till att tvinga detta till fred och uppsägelse af förbundet med konungen af Polen, hvilket allt borde kunna genomföras på tre eller fyra månader. Sedan skulle det gälla konung August. Man sökte göra honom misstänkt såsom en Österrikes vän, hans anbud till Frankrike — hvarom Guiscard lemnat meddelande¹ — såsom endast afsedda till ett medel att afhålla det från att gifva Sverige hjälp; nu vore ögonblicket inne för Frankrike att hämnas för nederlaget vid sista kungavalet i Polen, och man antydde möjligheten att ersätta den nuvarande polske konungen med en annan, som vore tjänligare för både Frankrike och Sverige². Hjälpkrafven fortsattes mars och april igenom³. — Guiscard, som först sent fick några föreskrifter från sin konung⁴, kunde ej gärna svara på dessa framställningar annat än med allmänna utlåtelse om dennes benägenhet att bistå Sverige med sina officier⁵. Mot Frankrikes skyldigheter med afseende på garantin af Oliva-freden tycks han ej ha gjort några invändningar⁶, men säkerligen har han ej gått så långt, som man från svenskt håll ville göra troligt hos sjömakterna, nämligen rent af tagit initiativet i denna fråga; förklaringen till detta påstående ligger nära till hands: man ansåg det icke lämpligt att hos sjömakterna förefalla allt för angelägen om Frank-

¹ K. M. till Palmquist 10 mars 1700, *RA, Gall.*

² » *Considérations sur la conjoncture présente des affaires à l'égard du Roi T. Chr.*», mémoire, lemnad af Piper till Guiscard och af honom d. 31 mars 1700 öfversänd till Ludvig XIV, *RA, Wahr.* I art. 16 heter det : » . . . après il sera facile de venir à bout du reste concernant la Pologne, et il y aura du moyen de procéder jusqu'à la déposition même du Roi présent, en remettant la république en liberté d'élire un autre Roi, qui soit plus convenable à ses intérêts, à ceux de la France et des autres ses voisins ». Denna punkt eger ett betydande intresse såsom ett bidrag till det sedermera af Karl XII framställda detronisationskrafvets förhistoria. Jfr ock WAHRENBURG, s. 75.

³ Guiscard till Ludvig XIV 31 mars, 17 apr. och 8 maj 1700, *RA, Wahr.*

⁴ D. 17 april säger han sig ej hafva fått något bref efter det af d. 17 mars. Guiscard till Ludvig XIV 17 april 1700, *RA, Wahr.*

⁵ K. M. till Palmquist 10 mars 1700, *RA, Gall.*

⁶ » . . . desslikest har han intet gjort någon difficultet vid påminnelsen om garantiens præstation af Oliviske fördraget, utan lofvat att vela däruti göra god tjänst, allenast I jämväl där på att arbeta befallning finge . . . » K. M. till Palmquist 10 mars 1700, *RA, Gall.*

rikes hjälp. Det var också i en nästan urskuldande ton, som man meddelade de svenska ministrarne i Haag och London, att man äfven vändt sig till Frankrike.¹

Palmquist å sin sida hade till en början, i afvaktan på närmare föreskrifter hemifrån, att på egen hand förfäktat sitt lands intressen, hvilket äfven han gjorde med åberopande af 1698 års förbund och Frankrikes garanti af Oliva-freden.² Med större precision kunde han framställa sina kraf, sedan han d. 30 mars erhållit K. M:s skrifvelse af d. 14, med hvilken följde brefvet till konungen af Frankrike af samma dag. Han fick här efter en utläggning af den svenska rättsståndpunkten befallning att af Frankrike begära ej blott förmaningar och varningar till konungen af Polen och polska republiken jämte tillkännagifvande för den förstnämnde af den garanti, som det skulle låta Sverige åtnjuta, utan också en ofördröjlig »reel handräckning och garantie». Hur denna borde verkställas, skulle han hänskjuta till konungens af Frankrike omdöme, men han kunde »såsom af sig själf» framhålla lämpligheten af, att Frankrike gjorde ett med sjömakterna och pådrefve deras flottutrustning, »lätandes däröfver concertera med dem», samt dessutom lemnade bistånd med manskap och värfningsmedel, dock allt efter konungens

¹ » . . . I mågen också förtroligen communicera Raetpensionarien, huru som Vi hafve funnit godt att requirera konungen i Frankriket att præstera garantien af Oliviske pacterne, ty den här varande fransöske ambassadeurn hafver själf sig därom anmält och betygat sin konungs villighet . . . Garantieobligationen är klar och tydlig, och skulle synas, som ville Vi den vanvyrda, där vi med stillatigande ginge den förbi . . . » K. M. till Lillieroot 14 mars 1700, *RA, Holl.* I K. M:s bref till Leijoncrona af samma dag, *RA, Utr. reg.*, heter det, att Frankrikes garanti blifvit rekvirerad, »ty hafve Vi ej funnit rådsamt att sätta misstro till Frankrike men heller att det menagera, på det att det åt minstone ej måtte hindra Engelland och Holland att göra oss bistånd. Skulle något där om röras vid engelske hofvet, så kunnen I vår intention uttyda . . . » Den uttalade uppfattningen vinner också stöd af de knappa upplysningar, som stå att vinna ur *Kanslikollegii protokoll, RA*, (för denna tid finnas blott kortfattade memorialprotokoll.) Af Oxenstiernas den 10 mars e. m. lemnade framställning af ett samtal med Guiscard dagen förut framgår, att det vid detta varit den förre, som bragt garantiskyldigheten på tal. Då vid sammanträdet d. 13 mars f. m. brefvet till Lillieroot behandlades, tillrådte »2» — med hvilken siffrå protokollet synes afse Gyldenstolpe — »att man gäfvé honom vid hand, att Frankrike har sig själf anmält, och att de [d. v. s. sjömakterna] däröfver inte ombrageras».

² Palmquist till K. M. 9/19 och 16/26 mars, 23 mars/2 april och 30 mars /9 april 1700, *RA, Gall.*

»dijudication»; vidare borde han påpeka den lifländska konfliktens samband med den holsteinska, hvilken senare borde bringas till slut, för att ej den förra genom dess uppblossande kulle få tillfälle att förvärras.¹

För den franska politiken voro emellertid andra synpunkter bestämmande än de, som de svenska statsmännens föreställningar ville göra gällande. *Frankrikes nordiska politik efter krigsutbrottet.*

Det förefaller mig otvifvelaktigt, att utbrottet af det nordiska kriget under den dåvarande politiska situationen kom högst ovälkommet för Ludvig XIV. Man behöfver ej taga hans ofta betygade oegennyttiga omsorg om Europas lugn alltför mycket på allvar, redan hans egna intressen ledo tillräckligt mycket däraf, för att han skulle se det med ogillande. Det var just i dessa dagar, som den andra delningstraktaten definitivt afslöts. Man synes, såsom förut framhållits, icke ha anledning att antaga annat än att han verkligen åsyftade genomförandet af den lösning af spanska successionsfrågan, som härigenom erbjöd sig, och helst utan krig. Men så mycket var tydligt af kejsarens hållning, att detta ej kunde ske utan den fullständigaste isole-ring af och kraftigaste pression på denne, och komme det ändå till krigisk konflikt, så var det naturligtvis än viktigare att kunna binda fiendens krafter genom en stark kedja af bundsförvandter. Det kunde alltså ej ligga i Frankrikes intresse, att någon makt, af hvilken kejsaren icke hade något understöd att vänta eller med hvilken det själfvt kunde träda i en mer eller mindre stark förbindelse, skulle låta sina krafter upptagas af tvister, som för Frankrike voro likgiltiga och som kunde växa till en vådlig omfattning, dragande till sig andras uppmärksamhet från den stora frågan. Förhållandet ställde sig naturligtvis helt annorlunda, om någon makt syntes vilja ansluta sig till Frankrikes motståndare, men hvarken Sverige, Danmark eller Polen lågo vid denna tid utom de franska alliansförhoppningarnas område, och en snar afslutning af den nordiska krisen måste alltså synas högeligen önskvärd.²

¹ K. M. till Palmquist 14 mars 1700, *RA, Gall.*

² Jfr Ludvig XIV:s bref till Guiscard 27 maj 1700, *RA, Wahr.*: »... J'ai toujours été persuadé que pour le succès d'un projet formé pour le maintien de la paix il était nécessaire qu'aucunes des puissances de l'Europe qu'on y veut intéresser ne fussent en guerre. C'est principalement par cette raison que j'ai vu avec peine les commencemens des troubles arrivés dans le Nord, et que j'ai ensuite employé mes offices pour les terminer . . .»

Men däraf följde ej, att den borde ske just på det sätt, som Sverige önskade. Detta skulle afskurit möjligheten för Ludvig XIV att draga konungarne af Danmark och Polen på sin sida, hvilka båda kanske vore lättare att vinna än Sverige och för visso allför värdefulla att hafva till vänner, för att man skulle kasta bort dem på grund af någon sträng trohet mot ingångna fördrag.

Man kan t. o. m. tydligt spåra en uppfattning bland franska statsmän, som afgjort föredrog de polska och danska konungarnes vänskap och förbund framför Sveriges, betraktade sistnämnda stat med ganska ovänliga och misstroagna blickar och rent af menade ett krig i Norden ligga i Frankrikes intresse. Visserligen sammanföll denna uppfattning ej i allo med den franska utrikesledningens, men äfven i dennas handlingssätt framträder otvetydigt ett starkt hänsyntagande till Danmark och konung August¹.

Hvad särskildt beträffar Frankrikes *holsteinska* politik, betraktades den såsom förut blifvit nämndt, med åtskillig misstro i

---

¹ D'Avaux förklarade sig i sitt bref till Ludvig XIV d. 24 sept. 1698 tro, att ett krig i Norden, hvori säkert flere tyska furstar skulle deltaga, vore fördelaktigt för Frankrike, om spanske konungens död snart inträffade. Ludvig XIV afvisade emellertid d. 23 okt. s. å. denna tanke under förklaring att han ej kunde tro, att Sverige och Danmark kunde finna sitt intresse i att öka kejsarens makt. *RA, Wahr.*, IV, e. — *Ib.* finnes ock en *Mémoire sur les affaires du Nord* från mars 1700. Den är ej undertecknad, men man har anledning till den gissningen, att den är uppsatt af den mycket använde diplomaten Callières. Författaren talar nämligen om de underhandlingar, han år 1697 i Delft fört med sachsiske general-löjtmanten Rosen, och man känner från annat håll, att denne på nämnda tid och ort förhandlat med Callières. (Se LEGRELLE, III, s. 473; jfr äfven *Recueil*, IV, s. 248).

Tankegången i memorialet är i sammandrag följande: Allianser äro nödvändiga för delningstraktatens utförande. Oliva-freden nödgas konungen af Frankrike att rikta sin uppmärksamhet på de nordiska förhållandena, han måste erbjuda Sverige sin medling, men borde också sända någon till konungen af Polen, ej blott för att göra honom samma anbud, utan ock för att föreslå en närmare förbindelse, hvarigenom han bl. a. skulle lofva att förklara sig mot kejsaren, om denne ej accepterade arfdelningen. Utförligt framhållas konung Augusts förtjänster som allierad — i hvilken ställning han skulle blifva nyttig på samma sätt som Gustaf Adolf, framför hvilken han dessutom hade företrädena att vara starkare i riket och katolik — och de lockbeten, hvarmed han skulle kunna vinnas. Alliansen med honom skulle biträdas af de oppone-rande fustarne och det bayerska huset.

Sverige. Man finner visserligen icke något stöd för de svenska misstankarna, att Frankrike ville framkalla krig, utan det använde tydligen sina officier i afsikt att åstadkomma en förlikning¹. Men lika tydligt är, att det ej ville göra något, för att öfverenskommelsen skulle blifva sådan, som Sverige önskade². De antydningar om en närmare förbindelse med Frankrike, som under tiden före det väntade krigsutbrottet då och då gjorts från svensk sida, hade Ludvig XIV afvisat såsom endast åsyftande att vinna hans stöd för hertigens fordringar³. Å andra sidan hade ej heller de förbundsförhandlingar, som pågingo mellan Frankrike och Danmark, vid krigsutbrottet ledt till något

---

Därpå följer en utförlig jämförelse mellan fördelarna af Danmarks och Sveriges vänskap, som slutligen utfaller till det förras förmån, bl. a. i anledning af Sveriges antifranska politik i Tyska riket och dess förbund med sjömakterna. Man borde alltså taga Danmark med i förbundet hellre än Sverige, som gärna kunde förlora Riga för att känna behovet af Frankrikes vänskap och i framtiden blifva mera handterligt. Frankrike borde söka skrämma holländarne ifrån att skrida till våldsamheter mot Danmark. Slutligen framhålls lättheten att under nuvarande konjunkturer erhålla en allians i Norden, där kriget gärna kunde fortsätta en tid, för att makterna skulle vara rustade, när spanska successionsfrågan blefve akut, samt föreslås beloppen af subsidierna för Polen, Danmark och tyska furstar.

I ett tillägg med annan stil gifves uttryck åt misstro mot sjömakternas politik i afseende på delningsfördraget, tillstyrkes det föreslagna systemet och framhålls, huru man genom att lemna konungarne af Polen och Danmark åt Sveriges och sjömakternas godtycke skulle förlora tillfället att binda dem vid sig och bilda sig ett ansenligt parti i riket. Det kunde undvikas därigenom, att man föresloge sjömakterna samverkan i medlingen, utan att gifva bistånd åt någondera parten, samt öfverenskommelse om villkor för förlikningen. — Memorialet har, såsom de följande händelserna visa, i åtskilliga punkter ej blifvit följdt, men är dock ganska belysande för hvad som kunde underförstås under en »opartisk» medling. — Jfr WAHRENBERG, s. 73 f.

¹ Jfr WAHRENBERG, s. 59.

² Då Karl XII på sommaren 1699 sände svenska trupper till Holstein för att biträda vid de nedrifna skansarnas återuppbyggande, mötte Ludvig XIV detta steg med ett lifligt ogillande. Jfr Ludvig XIV till Guiscard 3 sept. och 21 okt. 1699, *RA, Wahr.* Det bör dock tilläggas, att äfven sjömakterna lifligt ogillade förslaget. Jfr CARLSON, VI, s. 207 ff. — Då Ludvig mot slutet af samma år gaf Guiscard order att utföra sina officier i samverkan med sjömakternas ministrar, reserverade han sig uttryckligen mot någon anslutning till en eventuell förklaring af dessa, som ginge ut på, att den af de båda konungarne, som först toge något våldsamt steg, skulle betraktas som angripare. Ludvig XIV till Guiscard 10 dec. 1699, *RA, Wahr.*

³ Ludvig XIV till Guiscard 26 nov., 3, 17 och 31 dec. 1699, 18 febr. 1700, *ib.*

resultat. Men de inneburo dock en möjlighet för framtiden, som ej fick förbises ¹.

August af Sachsen-Polen gaf å sin sida anledning till förhoppningar så mycket mer värda beaktande, som hans länders läge i Österrikes flank och rygg gjorde honom till en högst värdefull bundsförvant. Redan före sitt val till Polens konung hade han sökt anknytning med Frankrike, och trots det sätt, hvarpå han i ohöjd motsats mot den franske kandidaten vunnit sin krona, upphörde han ej därefter att söka Frankrikes vänskap. Sedan år 1698 verkade generallöjtnant K. G. von Jordan som hans envoyé vid det franska hofvet under ständiga förslag om en allians mot franska subsidier och om afsändandet af en fransk minister till konung August. Ludvig XIV hade bemött hans framställningar med återhållsam välvilja, aktat sig att i otid fördjupa sig i någon vidtgående sammansättning, men ständigt hållit utsikten till förbund öppen. Då Jordan sommaren 1699 på en tids permission lemnat Paris, hade han fått medföra ett tämligen färglost alliansprojekt, som emellertid jämte konung Augusts anmärkningar därtill egnade sig till utgångspunkt för förhandlingarnas fortsättning, sedan Jordan, försedd med vidt-famnande instruktioner, särskildt med afseende på den väntade krisen i spanska successionsfrågan, i slutet af året återkommit till Frankrike. Af en konflikt med Danzig under det contiska företaget år 1697, för hvilken staden än ej lemnat fullt tillfredsställande upprättelse, begagnade sig Ludvig alltjämt för att uppskjuta det begärda afsändandet af en minister till konung August ².

Det var under sådana förhållanden gifvet, att det ej kunde falla den franska regeringen in att ingripa i den lifländska konflikten genom att uppfylla sin garantiförpliktelse »*etiam armis, ubi amicabile media non processerint*» ³. Frankrike inskränkte

¹ Instruktionen för den franske ambassadören i Danmark Chamilly af d. 17 maj 1698 är tryckt i *Recueil*, XIII, s. 84 ff. Jfr *Recueil*, II, s. 189, och OLMER, II, s. 72 f. Ludvig XIV talar i sina bref till Guiscard ofta om danska framställningar om närmare förbund, hvilka han dock tillbakavisat ej mindre än de svenska. Se brefven af 26 nov. och 31 dec. 1699, 18 febr. 1700, *RA, Wahr.*

² Om konung Augusts förhandlingar med Frankrike före det nordiska krigets utbrott se HALLENDORFF, s. 16 ff., HALLENDORFF, *Bidrag*, s. 107 ff., LEGRELLE, III, s. 473 ff., *Recueil*, IV, ss. 247 ff., 255 ff.

³ Jfr. ofvan s. 32 n. 1.

sig i stället till »vänliga officier» och lät dessa bestå i afsändandet af en envoyé till konung August, en åtgärd ur fransk synpunkt så mycket lämpligare, som den åt båda sidorna kunde framställas som en gjord tjänst, gentemot konung August som en eftergift åt hans ständigt framställda anhållan, och mot Sverige som en uppfyllelse af garantin, verkställd redan innan dess ansökan hunnit framföras¹.

Redan den 13 mars meddelade statssekreteraren för utrikes ärenden Torcy Palmquist, att konungen beslutit sända en minister till Polen för att afråda konung August från att angripa Lifland, och att därtill för tids vinnande blifvit utsedd *du Héron*, hvilken såsom Frankrikes minister i Wolfenbüttel redan var på halfva vägen². Man tycks emellertid sett tiden något an, ty först den 7 april (n. st.) är det bref dateradt, som innehöll hans instruktioner.

Detta aktstycke är af största vikt genom den belysning, det ger åt Frankrikes politik i förhållande till det nordiska kriget vid dess utbrott. Man får visserligen vara något försiktig, om man ur handlingar af detta slag vill konstatera konung Ludvigs innersta motiv och alla bestämmande synpunkter, ty hans diplomatiska instruktioner med deras högt uppdrifna framställningskonst låta knappast mera framträda däraf, än i hvarje fall är nödigt; de framställa stundom saker och ting i den dager, i hvilken de böra te sig på det håll, där vederbörande minister verkar, och de äro slutligen traditionellt hållna i en ton af stor-sinne, som tyckes så att säga tillhöra den franska kanslistilen vid denna tid. Med den mönstergilla klarhet, som är ett annat utmärkande drag hos Ludvig XIV:s och hans statsmäns diplomatiska stil, tecknas emellertid i instruktionen för *du Héron* den ståndpunkt, hvilken han såsom Frankrikes representant hos polske konungen skulle intaga i förhållande såväl till den nordiska krisen som till frågan om förbundet mellan konungarne af Frankrike och Polen, och både utstakningen af denna ståndpunkt

¹ Med afseende på den förstnämnda synpunkten jfr t. ex. *Recueil*, IV, ss. 247 f., 255; med afseende på den senare Ludvig XIV:s yttrande till Palmquist vid dennes audiens d. 3/13 april: »J'ai prévenu les désirs du Roi Votre Maître. Vous savez ce que j'ai déjà fait à cet égard et que j'ai même pour cela passé par-dessus des considérations assez fortes. M. de Torcy Vous l'aura dit.» Palmquist till K. M. 6/16 apr., *RA*, *Gall.* Jfr ock Ludvig XIV till Guiscard 8 apr. 1700, *RA*, *Wahr.*

² Palmquist till K.M. 16/26 mars 1700, *RA*, *Gall.*

och dess motivering kasta åtskilligt ljus öfver den franska politiken. Här må påpekas några hufvudpunkter eller eljes karaktäristiska drag ur detsamma ¹.

Det var som nämnt fredssaken och förbundsfrågan, som voro hufvudföremålen för du Hérons verksamhet, och dessa båda stodo i det närmaste samband med hvarandra.

Det framgår otvetydigt ur instruktionen, med hvilken ifver Ludvig XIV önskade, att krigslågan i Lifland måtte släckas, och det var du Hérons närmaste och första uppgift att genom Frankrikes officier söka åstadkomma detta ²; konungen förklarade sig benägen att bevilja sin medling, men det anstod honom ej att erbjuda den, innan han anmodades därom ³ — en några gånger återkommande antydning, hvars högdragna formulering förmodligen ej var afsedd att afhålla du Héron från att söka framkalla en dylik anmodan. — Upprepade gånger och med stor skärpa framhölls, att före en afslutning af kriget med Sverige det ej kunde bli den ringaste fråga om traktat eller subsidier från Frankrikes sida och angifves uttryckligen det skälet, att pennningarna då skulle användas för att fortsätta ett krig, hvars afslutning konungen ville åstadkomma ⁴.

Men gafs alltså ej åt konung August någon utsikt till franskt bistånd i hans företag, så var å andra sidan ej heller något tal om att hota honom med ett väpnadt fullgörande af garantin af Oliva-freden. Frankrikes officier skulle vara strängt

¹ Det är i sin helhet tryckt i *Recueil*, IV, s. 246—263.

² Mot slutet af brevet förekommer t. ex. en sammanfattning af dess innehåll, där det först och främst om denna sak heter . . . »Avant que de finir cette lettre, il est nécessaire de vous répéter que le principal sujet du voyage que je vous ordonne de faire en Pologne est pour apaiser, s'il est possible, par mes offices la guerre survenue entre le roi de Pologne et le roi de Suède, que vous devez par conséquent rechercher et ensuite employer toutes les raisons capables de porter le premier à la paix . . . » *ib.*, s. 261. Att Ludvig dock ej förbisåg möjligheten af att hans officier skulle blifva fruktlösa, men i alla fall menade dem kunna lända till sitt gagn, framgår af uttrycket: ». . . Quelque succès que puissent avoir les ordres que je vous donne . . . j'aurai satisfait aux premiers devoirs de garant d'un traité, et j'aurai fait voir à toute l'Europe combien je désire son repos . . . » *ib.*, s. 251.

³ ». . . Si dans la suite elles [de intresserade parterna] avoient recours à ma médiation, je consentirois encore à l'accorder, mais il ne me convient pas de l'offrir avant qu'elle me soit demandée . . . » *ib.*, s. 251.

⁴ T. ex. ». . . vous vous attacherez particulièrement à faire voir que je ne puis écouter aucune proposition de donner des subsides, tant que le roi de Pologne continuera de faire la guerre à la Suède . . . » *ib.*, s. 257, jfr s. 258.

opartiska¹. Du Héron varnas också för att göra sig miss-tänkt att vilja anknyta hemliga förbindelser med framstående polackar, ty det var konungens afsikt att lemna August i ro på hans tron².

Däremot framhålles uttryckligen, att det låg i Frankrikes intresse, att ej konungens af Polen militära och politiska situation förbättrades. Dennes syfte var, förklaras det, ytterst endast att kunna bibehålla sina sachsiska trupper till befästade af sin makt i Polen, och han fann en förevändning härför i lifländska kriget; man kunde då mena, att han näppeligen skulle vilja beröfva sig den genom att sluta fred med Sverige, men hans läge hade blifvit betydligt försämradt i förhållande till hvad man först väntat, och för honom fanns nu ingen annan utväg än att använda Frankrikes officier. Endast en förändring i situationen till hans förmån skulle kunna lägga hinder i vägen för du Hérons fredsstiftande uppdrag³.

¹ Karaktäristisk i detta afseende är en punkt i början af brefvet. Du Héron får där order att ej fortsätta sina försök att afhålla hertigen af Wolfenbüttele från att fördjupa sig i det väntade dansk-holsteinska kriget. Dessa försök skulle ej blott vara resultatlösa, »mais il paraitroit encore que prenant parti dans le différend entre les rois de Suède et Danemarck, je voudrais empêcher que celui de Danemarck ne reçût de ses alliés les secours qu'il se croit en droit d'attendre. Ce n'est pas ainsi qu'il convient de travailler à pacifier les troubles du Nord; mon intention est d'y employer mes offices, et pour les rendre plus efficaces, il faut qu'ils soient et qu'ils paroissent exempts de toute partialité. Comme le roi de Pologne est devenu depuis peu partie principale dans cette querelle, ce nouvel événement m'oblige d'en user à son égard comme j'ai fait jusqu'à présent à l'égard des rois de Suède et de Danemarck . . .», hvarpå följer befallningen till du Héron att ofördörligen begifva sig till konung August, *ib.*, s. 247.

Icke utan intresse är en i förbigående förekommande antydning om möjligheten för konungen i Polen att vid Frankrikes medling få sina anspråk gentemot Sverige beaktade: »... Dans cet état, le roi de Pologne n'a de ressources pour sortir honorablement de l'embarras où il s'est jeté, que celle de déférer à mes offices. Il peut dire que cette considération seule l'oblige à rechercher par un accomodement la satisfaction qu'il se croit en droit de prétendre de la Suède, il peut me demander ma médiation pour cet effet et me prier de l'offrir au roi de Suède, comme étant garant du traité d'Olive . . .» *ib.*, s. 253.

» . . . »Depuis son couronnement je ne lui ai donné aucun sujet d'inquiétude, je désire au contraire qu'il jouisse tranquillement du trône où il s'est élevé . . .» *ib.*, s. 260.

³ »Je vous ai déjà marqué que j'étois persuadé que le succès de votre négociation dépendroit entièrement de l'état où seront les affaires du roi de Pologne lorsque vous exécuterez les ordres que je vous donne, qu'il se laissera persuader facilement s'il n'arrive aucun changement aux dispositions

Gick alltså dennes mission närmast ut på fredens återställande och afböjdes dessförinnan all närmare förbindelse mellan konungarne, så öppnades dock bakom denna punkt, om ock tills vidare endast på glänt, en port till vidare utsikter. Det ovillkorliga afslaget på subsidie- och alliansförslagen — angående hvilka du Héron utförligt inviges i förhandlingarnas gång och läge — skulle ej sträcka sig längre än jämt till den punkten¹; angående hvad som sedan kunde ifrågakomma skulle han utan att afgifva någon positiv försäkran underhålla konung Augusts förhoppningar. Förhållanden kunde inträda, under hvilka subsidier gifna till konungen af Polen till underhåll af hans enskilda trupper kunde vara särdeles väl använda, instruktionens författare dröjer med synbart välbehag vid tanken på en diversion af honom i kejsarens rygg, och han går ända därhän att utpeka de lockande vinster, som i sådant fall skulle vänta honom. Tills vidare skulle du Héron emellertid med afseende på sådana framtidsplaner inskränka sig till att undersöka förutsättningarna därför, rikta konung Augusts tankar därpå och öfver hufvud bereda marken, så att om det befundes lämpligt att ingå närmare förbindelse med konungen af Polen, saken skulle vara förberedd och öfverenskommelsen lätt².

Det är lätt att förstå, att vid sådana dispositioner hos den franska regeringen de svenska krafven på verkligt understöd mot

présentes, que vous le trouverez au contraire plus difficile sur un accommodement s'il a quelque espérance de pouvoir soutenir la guerre et que ses projets réussissent . . . » *ib.*, s. 254 f. Jfr s. 251 ff.

¹ Omedelbart efter det s. 42 n. 4 citerade stället heter det: . . . Le refus absolu de subsides ne doit pas s'étendre plus loin; en répondant de cette manière, ce prince pourra se flatter d'en obtenir s'il consentoit à un accommodement. Vous ne lui en ôterez pas l'espérance . . . » *ib.*, s. 257.

² *ib.*, s. 257 ff. Föreskrifterna sammanfattas i dessa punkter sålunda: . . . »Secondement, qu'il ne s'agit présentement de conclure un traité, mais de connoître à fond les dispositions du roi de Pologne, d'établir les premiers fondemens d'une bonne correspondance, en sorte que si, dans quelque temps, je juge à propos de prendre des liaisons avec ce prince, les choses soient préparées de manière qu'il ne soit pas difficile d'en convenir.

Troisièmement, vous observerez à l'égard de la demande des subsides que je ne puis les promettre tant que le roi de Pologne continuera la guerre. Vous ne devez pas aussi m'engager à les donner si ce prince convient d'un accommodement avec la Suède.

Mais s'il en conçoit l'espérance sur ce que vous lui direz, mon intention n'est pas que vous le désabusiez, et en effet, si la tranquillité étoit bien rétablie dans le Nord, il pourroit arriver des conjonctures où des subsides donnés à propos seroient fort utiles au bien de mon service . . . » *ib.*, s. 261 f.

Oliva-fredens kränkare ej skulle vinna stora resultat. Med den furste, af hvilken man ville en gång i framtiden kunna vänta sådana tjänster, var allt skäl att handskas med lent handlag.

I förhållningsorderna till Guiscard och svaren på dennes referat af de svenska hjälpkrafven är det ej heller tal om annat än föreställningar till åstadkommande af förlikning. Afsändandet af du Héron och den kraftiga användningen af Frankrikes officer, hvilket skedde på alla sidor, såväl i afseende på konungen af Polen som på Danmark, var allt hvad Sverige för närvarande kunde begära både med stöd af Oliva-fördraget och förbundet af 1698. Hvad hänvisningarna till detta sistnämnda beträffar, bemöter konungen dem med att påpeka, att det just var Oxenstiernas motstånd, som hindrade, att förbindelsen då knöts närmare, och han upptager något hånfullt underrättelsen, att denne minister nu deltagit i försöken att öfvertyga honom om hans intresse att formligen förklara sig för Sverige. De från Sverige gjorda antydningarna om möjligheten att nu hämnas för sista konungavalet i Polen afvisas med den förklaringen, att han redan när han tog emot sändebudet från konung August beslutat lemna denne i fredlig besittning af sin krona¹.

Gentemot Palmquists framställningar höll sig Torcy under hänvisning till du Hérons beskickning ständigt »i generale termer»². Sedan Palmquist erhållit Karl XII:s bref till Ludvig XIV af 14 mars, begärde han audiens för dess öfverlemnande, och han mottogs af konungen den 3 april. Denne åhörde »med ett blidt ansikte», hvad han hade att andraga som kommentarier därtill, men hans svar gick i samma stil som Torcys, hänvisande

¹ Ludvig XIV till Guiscard 8, 15 och 22 apr. 1700, *RA, Wahr*.

² Palmquist till K. M. 16/26 mars och 30 mars/9 april 1700, *RA, Gall*. Han säger dock i det sistnämnda brefvet, att Torcy, närmare ansatt, förklarat, att hans konung ej skulle tåla, att konungen af Sverige skulle mista något. Denna förklaring träffade emellertid ej den holsteinska frågan, och här var det omöjligt för Palmquist att förmå Torcy till något tydligare uttalande. — Något underkännande af rättmätigheten af Sveriges anspråk på hjälp mot konung August försökte man sällan. Där kunde möjligen finnas en hake, om man ställde sig på en mycket formalistisk ståndpunkt: konung August kunde nämligen påstå sig hafva anfallit Lifland blott i egenskap af Sachsens kurfurste, ej som konung i Polen, och garantin af Oliva-freden vore därför ej tillämplig. Torcy framhöll verkligen denna synpunkt i ett samtal med Palmquist, men synes icke hafva lagt stor vikt därpå. Palmquist till K.M. 23 mars/2 april 1700, *ib*. Hvarken i instruktionen för du Héron eller i föreskrifterna för Guiscard har man tillgripit denna undanflykt.

till hvad som redan var gjordt, och då Palmquist framhöll nödvändigheten att mota kriget i tid och med kraftiga medel, »hemställandes deras val till Hans Maj:ts högst upplysta omdöme», svarade han »sig vela det närmare öfverläggia och tillse, hvad han kunde göra till saken»¹. Ludvig XIV:s skriftliga svar till Karl XII af den 15 april (n. st.) innehöll ock försäkringar, hänvisningar och förmaningar i den vanliga stilen².

Framställningarna fortsattes emellertid oafbrutet³. Tisdag efter tisdag — Torcys ordinarie mottagningsdagar — upprepades, man kan väl tycka till leda för de båda aktörerna, med tillfälliga variationer den vanliga dialogen: Palmquist yrkade på garantiernas fullgörande, stundom under antydningar att det, om så bäst lämpade sig, kunde ske med penningar⁴, och svaret från Torcy — hvilken i sitt tal var »så af naturen som af försiktighet sparsam»⁵ — »gick allenast ut på medling och goda officier»⁶. Utöfver en dylik lindrig hjälp vågade därför Palmquist ej sträcka sina förhoppningar⁷.

*Frankrike och
holsteinska
kriget under
våren 1700.*

Det närmaste intresset för den svenska politiken blef alltmer den holsteinska frågan. De danska trupperna eröfrade i slutet af mars och början af april de gottorpska skansarna och började vid midten af sistnämnda månad angripa det starkare befästa Tönning⁸, medan faran för Lifland trots Kobrons och

¹ Palmquist till K. M. 6/16 apr. 1700, *RA, Gall.*

² Ludvig XIV till Karl XII 15 apr. 1700, *RA, Gall., Franska konungahusets originalbref t. sv. konungahuset.* Guiscard säges här hafva i uppdrag »de vous assurer encore que nous employerons tous nos soins et tous nos offices pour empêcher que la parfaite exécution du traité d' Olive ne soit présentement troublée . . . Nous ne doutons pas que Votre Majesté ne contribue de sa part au rétablissement de la tranquillité . . . »

³ Palmquists uppfattning af Frankrikes stämning vid denna tid är den, att han menar det »fuller ej vara E. K. M. emot, utan fastmera med, men att det ännu ej är sinnadt att E. K. M. med annat än goda officier och dess bemedlande understödja». Palmquist till K. M. 13/23 apr. 1700, *RA, Gall.*

⁴ Jfr Palmquist till K. M. 20/30 apr., 4/14 maj 1700, *RA, Gall.*

⁵ Palmquist till K. M. 30 mars/9 apr. 1700, *ib.* Jfr Palmquists yttrande i sitt bref till Lillieroot d. 4 juni (n. st.), *RA, Holl.*, att Torcy »är af naturen så kall och tystlåten, att man gemenligen blir litet klok af honom.»

⁶ Se t. ex. Palmquist till K. M. 20/30 apr. 1700, *RA, Gall.*

⁷ » . . . tyckes nu vara klart, att Frankrike ej ärnar E. K. M. med annat än dess bemedlande och goda officier bispringa. . . » Palmquist till K. M. 20/30 apr. 1700, *ib.*

⁸ *Bidrag*, I, s. 283 ff.

Dünamündes fall blef mindre öfverhängande, då Riga höll sig och undsättningen nalkades¹.

Till hjälp mot Danmark var det i främsta rummet den af Lillieroot energiskt pådrifna engelsk-holländska flottexpeditionen, som var föremålet för de svenska förhoppningarna, och en viktig fråga blef då den, hvilken ställning Frankrike skulle intaga därtill. Det saknades i början icke antydningar från svensk sida, att Frankrike borde »göra ett» med England och Holland och på ett eller annat sätt deltaga i flottutrustningen², men de voro tämligen allmänt hållna, och man sökte som sagdt försiktigt undvika att genom framställningarna hos Frankrike väcka anstöt hos sjömakterna³. Det förspordes också snart från Haag, att, enligt hvad som framgick af den nyss dit anlände franske ambassadören Briords yttranden, Frankrike ville blifva anmodadt att jämte England och Holland bidraga till krigets dämpande, men att man där ansåg detta betänkligt, emedan det kunde gifva Frankrike anledning till obekväma rustningar⁴. Svenska regeringen fick häraf anledning till upprepade uppmaningar till Lillieroot att pådrifva sjöexpeditionen, så att den ej måtte fördröjas genom någon utrustning eller erbjuden samverkan från Frankrikes sida⁵.

Emellertid befanns Heinsius, då Briord mot slutet af mars började föreslå honom en »concert» mellan Frankrike, England och Holland till fredens upprätthållande⁶, vara benägen för en dylik efter mönstret af Haag-konserterna af 1659, d. v. s. att man skulle gemensamt uppsätta villkor att förelägga parterna⁷. Under sådana förhållanden ville ej heller svenska regeringen motsätta sig en sådan åtgärd, ehuru under förbehåll af eskaderns ofördröjda afsändande och Lillieroots deltagande i under-

¹ CARLSON, VI, s. 247 ff.

² K. M. till Palmquist 14 mars, *RA, Gall*. Pipers memorial, afsändt af Guiscard 31 mars (n. st.), *RA, Wahr*. Jfr ofvan s. 35 f.

³ Jfr ofvan s. 36.

⁴ Lillieroot till K. M. 17/27 mars 1700, *RA, Holl*.

⁵ K. M. till Lillieroot 28 och 31 mars 1700, *RA, Holl*. I det senare af dessa bref heter det: » . . . ty fast Frankriket kunde, som Vi förmoder, hafva gode intentioner med dess concurrence, Vi ock gärna vele menagera det på bästa sättet, så skulle icke dess mindre verket mycket lida och råka uti ett farligare och svårare tillstånd igenom dröjsmålet med förstbemälte expedition . . . »

⁶ Lillieroot till K. M. 24 mars/3 apr. 1700 och följande bref, *RA, Holl*.

⁷ Lillieroot till K. M. 3/13 apr. 1700, *ib.*

handlingarna samt under yrkande på satisfaktion åt hertigen och garanterna¹.

Det blef för öfrigt snart tydligt, att Frankrike ej ville gå så långt som sjömakterna. Att döma af Briords uttalanden, tänkte det inskränka sig till att använda sina officier, afhålla sig från understöd åt Sveriges fiender och förhålla sig välvilligt till den engelsk-holländska flottustrustningen²; att denna egentligen ej var i de franska statsmännens smak, hade de för öfrigt i början icke dolt³. I själfva verket visade man sig både i Holland och i Sverige mest nöjd med att Frankrike ej deltog i flottexpeditionen, hvaremot man på förstnämnda hållet förklarade sig gärna se ett kraftigare uppträdande af Frankrike mot konungen af Polen och eventuella nya fiender, under det att svenska regeringen gaf Palmquist befallning att fortfarande yrka på ett effektivare fullgörande af garantierna både i det holsteinska och särskildt i det lifländska »verket», dock hänskjutande sättet till konungens godtfinnande⁴.

Emellertid började tecken visa sig, att Frankrike ville aktivt uppträda som fredsstiftare i holsteinska frågan. I midten af april framkastade Briord för Lillieroot — dock ännu under den vanliga formen »såsom af sig själf» — tanken på ett kort stillestånd i och för uppgörelse, utan att dock denna tanke vann vare sig Lillieroots eller hans regerings gillande⁵. Mot slutet af samma månad hade saken fortskridit längre; det meddelades då från Paris, att franska regeringen gifvit sin ambassadör i Danmark Chamilly order att framställa ett förslag, enligt hvilket konungen af Danmark och hertigen af Holstein skulle lofva att, till dess hufvudstriden blefve utjämnad, ej bygga några fästningsverk i

¹ K. M. till Lillieroot 15 apr. 1700, *RA, Utr. reg.* (saknas bland originalen i *Holl.*).

² Lillieroot till K. M. 31 mars/10 apr. och 28 apr./8 maj 1700, *RA, Holl.* Jfr ock Ludvig XIV till Guiscard 22 apr., *RA, Wahr.*

³ Lillieroot till K. M. 31 mars/10 apr., Palmquist till Lillieroot 23 mars/2 apr., *RA, Holl.*; Palmquist till K. M. 6/16 apr., *RA, Gall.* Jfr instruktionen för du Héron af 7 apr., *Recueil*, IV, s. 262.

⁴ Lillieroot till K. M. 7/17 apr., 4/14, 5/15 och 19/29 maj, *RA, Holl.*; K. K. till K. M. 25 och 28 apr., *RA.*; K. M. till Lillieroot 3 maj, *RA, Holl.*; K. M. till Palmquist 3 och 17 maj, *RA., Gall.* T. ex. i K. M:s bref till Lillieroot 3 maj: ». . . Det är alltså Vår mening att ännu blifva vid det sättet, nämligen att med behörig tacksäjelse upptaga de gode försäkringar Oss göres, visa det fog vi hafve till att begära en verkelig garantis prestation och ännu hemställa sättet till konungen af Frankrikes eget godtfinnande . . . »

⁵ Lillieroot till K. M. 17/27 apr., K. M. till Lillieroot 3 maj 1700, *RA, Holl.*

hertigdömena och där endast underhålla ett begränsadt antal trupper. Förslaget synes dock aldrig hafva blifvit framställt och medförde i alla händelser intet resultat; att det ej kunde vara välkommet för hertigen, hvars skansar just blifvit förstörda, är tämligen tydligt¹.

Att Frankrikes ställning till de nordiska stridsfrågorna ytterst bestämdes af dess hänsyn till spanska successionsfrågan, undgick ej de svenska diplomaternas uppmärksamhet. Då Briords uttalanden om Frankrikes benägenhet att jämte sjömakterna bidra till fredens återställande i slutet af mars befunnos hafva blifvit betydligt försiktigare, sedan han mottagit en kurir från hemlandet, ansåg Lillieroot detta böra sättas i samband med ryktena om en försämring i spanske konungens hälsotillstånd². Briord dolde ej heller för honom, att Frankrike gärna ville undvika att stöta någondera sidan i betraktande af den ovissa situation, som skulle inträda, om Karl II afled³. Man fruktade också från svensk sida, att Frankrikes förbindelser med konung August på grund af dess behof af bundsförvanter i spanska successionsfrågan kunde blifva af en för Sverige obehaglig natur⁴, rykten om öfversändandet af franska penningar till Danzig, som man misstänkte skola användas till konung Augusts tjänst, dyka tidigt upp, dock bestämdt dementerade från franskt håll⁵, och särskildt såg man Jordans verksamhet vid franska hofvet med misstänksamma blickar⁶. Lillieroot

*Inverkingar
från spanska
successions-
frågan.*

¹ Palmquist till K. M. 27 apr./7 maj, 11/21 maj 1700, *RA, Gall.*; Palmquist till Lillieroot samma dagar och den 4 juni (n. st.), *RA, Holl.*

² Lillieroot till K. M. 27 mars/6 apr. och 31 mars/10 apr. 1700, *RA, Holl.*

³ Lillieroot till K. M. 17/27 apr. 1700, *RA, Holl.*

⁴ Palmquist skrifer till Lillieroot d. 13/23 apr., *RA, Holl.*, att Frankrike visserligen visar sig vänligt, men väl skulle lida, att konungen i Polen blefve suverän och Danmark finge hela Holstein och Slesvig. »Frankriket inbillar sig kanske, att desse makter då skulle kunna göra nyttigare tjänst i spanske arfsaken än Sverie, besynnerligen om kurfursten i Brandeburg kummo därtill...»

⁵ Lillieroot till K. M. 7/17 apr., Palmquist till Lillieroot 13/23 apr., *RA, Holl.* Bengt Oxenstierna till Palmquist 4 apr., *RA, Gall.*

⁶ Palmquist skrifer till Lillieroot d. 12/23 april, att han ej kan »komma under vädret därmed». Han har dock hört sägas, att den skulle gått ut på

tycks ock efterhand hafva kommit Frankrikes politik mot konung August tämligen nära på spåren. Med stöd dels af ett bref från du Héron till Briord, som han »utaf en särdeles händelse» fått se, och hvarom han »för särdeles orsakers skull» yttrar sig i största hemlighet, dels af några samtal »i förtroende» med den franske ambassadören, drager han i slutet af maj den slutsatsen, att du Hérons förnämsta uppgift var att sluta ett förbund med konungen i Polen, hvilket särskildt skulle syfta på nionde kursaken och på att draga konung August från kejsaren. Han menade därför, att man ej kunde påräkna någon hjälp af Frankrike mot konung August, men antog, att det för att kunna undandraga sig sin skyldighet därtill skulle arbeta på freden; han trodde ock, att det sökte vinna Danmark och de opponerande furstarne och därför äfven ville verka för freden på holsteinska sidan, hvarvid det dock ej gärna skulle se, att Danmark miste något. På samma sätt menade han att kejsaren sökte vinna konungen af Polen och att därför föga understöd vore att hoppas af honom¹.

Fann alltså Sverige sina intressen utsatta för inflytande från det stora spanska successionsproblemet, så var å andra sidan det nyss avslutade förbundet mellan Sverige och sjömakterna i rikt mått föremål för undran och misstankar, i det man både

---

förbund och en ministers atsändande, men däremot ej på att få pengar, hvilket senare dock ej öfvertygat honom. — Dessa upplysningar har han fått af en abbé Melani, af hvilken Jordan, som »känner sin svaghet i talande och skrifvande» (Palmquist till Lillieroot 9/19 mars) begagnat sig vid upprättandet af sina memorial och vid sina underhandlingar med ministrarne. Förtroligheten dem emellan hade emellertid blifvit något »förkolnad», sedan konungen af Polen desavouerat den residentfullmakt för abbéns broder i Rom, som Jordan skaffat denne, och i förargelsen däröfver hade Melani meddelat honom åtskilligt. Den 18/28 maj meddelar Palmquist till Lillieroot, att Melani nu gör konungen af Polen all den otjänst han kan. *RA, Holl.* — D. 17 maj skref K. M. till Palmquist: »... och emedan Oss är vordet upptäckt, att den polnische ministren Jordan ofta admitteras till hemlige conferentzer, ty måste I göra Eder flit att komma under väder och grund af hans förrättningar...» *RA, Gall.*

¹ Lillieroot till K. M. 29 maj/8 juni 1700, *RA, Holl.* Det heter där bl. a.: »... Imedertid synes mig, att E. K. M. ingen hjälp hafver att förvänta utaf Frankrike i kraft af den oliviske fredsugarantien, särdeles om bemalte förbund får framgång, men på det att Frankrike må kunna sig med godt manér undandraga hjälpen, lærer det utan tvifvel arbeta på freden, ty jag kan ej tro, att det ingår någre villkor, som styrker konungen i Polen till krigets fortsättiande heller eljest gå E. K. M. under ögonen...»

från franskt och österrikiskt håll förmodade, att det på ett eller annat sätt angick nämnda fråga.

Redan den 5 februari (n. st.) meddelade Tallard från London till Ludvig XIV, att han fått underrättelse om en traktat i Haag, hvarigenom Sverige mot sjömakternas garanti för hertigens besittning af Holstein förband sig att i händelse af anfall bistå Nederländerna med 16,000 man¹. Kort därefter skref konungen till Guiscard, att rykten gingo om en svensk-holländsk traktat med för Frankrike ofördelaktiga villkor angående spanska successionen², och i sitt bref till honom närmast efter underrättelsen om krigsutbrottet i Norden talar han ogillande om förbundet³. Guiscard begärde också, att det måtte meddelas honom och tillkännagaf sin konungs benägenhet att biträda detsamma. Från svenska regeringens sida försäkrade man, att det var defensivt, innebar en förnyelse af gamla fördrag med något tillägg om den holsteinska saken, ingalunda kränkte några franska intressen och alls ej angick spanska successionen, men dess kommunikation kunde man ej nu medgifva, emedan ratifikationerna än ej voro utväxlade, och därmed tycks Guiscard ha visat sig nöjd⁴.

Palmquist och Lillieroot sökte hvar på sitt håll betaga de franska statsmännen deras misstankar och trodde sig till en början också ha lyckats⁵. Hur därmed än må hafva varit, torde man i Frankrike ej ha förbisett användbarheten af dessa misstankar som ett argument till undflykter vid de svenska hjälpkrafven⁶. Palmquist kunde märka misstron tilltaga, sedan man i Sverige afböjt att meddela fördraget, och man lät honom förstå, att man ville se detta, innan man inlät sig i »concerten»

¹ REYNALD, II, s. 118.

² Ludvig XIV till Guiscard 11 febr. 1700, *RA, Wahr.*

³ Ludvig XIV till Guiscard 17 mars 1700, *ib.*

⁴ Guiscard till Ludvig XIV 27 febr., 24 mars, 4 april, *RA, Wahr*; K. M till Palmquist 10, 14 och 28 mars, *RA, Gall.* K. M. till Lillieroot 14 och 28 mars, *RA, Holl.*; *K. K. prot.* 10 mars e. m., 14 mars e. m., *RA.* Palmquists bref till K. M. 6/16 apr., *RA, Gall.*, visar, att man i Frankrike ansåg Guiscard alltför lätt hafva gifvit sig till tåls i denna sak.

⁵ Palmquist till K. M. 9/19 och 16/26 mars, *RA, Gall.* Palmquist till Lillieroot 16/26 mars; Lillieroot till K. M. 10/20 och 13/23 mars, *RA, Holl.*

⁶ Man kan i detta afseende taga fasta på Heinsii yttrande till Lillieroot, att han förundrade sig öfver, att Frankrike endast hos Sverige och ej hos England och Holland begärde förbundets meddelande. Lillieroot till K. M. 14/24 apr., *RA, Holl.*

med sjömakterna¹. Då han vid sin audiens hos Ludvig XIV den 3 april i öfverensstämmelse med befallning hemifrån afgaf en lugnande förklaring, förhöll sig konungen också tämligen reserverad².

Angående förbundets meddelande till Frankrike fick Lillieroot rådgöra med Heinsius³. Denne vände sig till konung Vilhelm⁴, hvilken för sin del ansåg kommunikationen kunna ske och kanske lämpa sig som ett tillfälle att förmå Frankrike till den påtänkta öfverenskommelsen efter 1659 års mönster⁵, men Lillieroot och sedermera äfven Heinsius önskade ytterligare betänketid⁶.

Under tiden minskades emellertid intresset för saken i Frankrike. Palmquist misstänkte ganska snart och med växande styrka, att man i hemlighet lyckats få del af förbundets innehåll, antingen genom bestickning eller från konungen af England⁷. Något officiellt bekantgörande har, såvidt jag funnit, icke skett.

Äfven från Österrikes sida visade man traktaten i fråga ett lifligt intresse, som för öfrigt tyckes hafva tagit sig ganska växlande former. I början sade Heinsius till Lillieroot, att den där-

¹ Palmquist till Lillieroot 30 mars/9 apr., 6/16 apr., *RA, Holl.* Palmquist till K. M. 6/16 apr., *RA, Gall.*

² Palmquist till K. M. 6/16 apr., *RA, Gall.* Ludvig XIV:s svar på hans försäkran lydde: »Je le crois, puisque Vous me le dites, mais quand je verrai le traité, j'en jugerai plus sûrement», och då Palmquist framhöll, att den ej var ratificerad, men att sedan intet skulle felas i konungens af Sverige förtroende till honom, blef svaret, »att det skulle vara honom kärt och att han det af E. K. M:s vänskap förväntade».

I brefvet till Guiscard af d. 29 apr. kallar Ludvig XIV det anförda skälet om ratifikationen »une mauvaise raison». Se WAHRENBERGS anteckning i hans referat af Guiscards bref till Ludvig XIV 4 apr. 1700, *RA, Wahr.*

³ K. M. till Lillieroot 14 och 28 mars, 26 apr., *RA, Holl.* K. M. till Palmquist 26 apr., *RA, Gall.*

⁴ Lillieroot till K. M. 31 mars/10 apr., *RA, Holl.*

⁵ Vilhelm III till Heinsius 16/27 apr. 1700 (*GRMBLOT*, II, s. 398).

⁶ Lillieroot till K. M. 24 apr./4 maj och 11/21 maj, *RA, Holl.*

⁷ ». . . med hvilken konungen i Frankrike allt stadigt lever i en mäkt stor förtrolighet . . .», tillägger han. Palmquist till Lillieroot 20/30 apr. 1700, *RA, Holl.* Se vidare hans bref till Lillieroot 4/14 maj, *ib.*, där han tillägger: ». . . Det torde alltså vara rådeligt att visat åt Briord och göra sig en förtjänst af detta förtroendet . . .», samt hans bref till K. M. 14/24 maj, *RA, Gall.* Att Bengt Oxenstierna delade hans förmodan, att man på franskt håll fått se förbundet, synes af hans bref till Palmquist 6 juni 1700, *RA, Gall.*

städes betraktades med stark misstänksamhet¹, men längre fram framhöll han som en betänklighet mot dess kommunikation, att kejsaren, som trodde den innehålla något till sin fördel i spanska arfsaken, skulle blifva besviken, då han funne detta ej vara fallet². Äfven från den kejsarliga sidan, liksom från Frankrike, motiverade man sin önskan om dess meddelande med sin benägenhet att accedera³.

Starkare misstankar synas dock i Wien ha blifvit framkallade af de rykten, som där — enligt Stralenheims mening genom polska utsände — satts i omlopp angående Mauritz Vellingks underhandlingar med konungen af Polen. Han skulle lemnat den senare ett förslag till förbund, hvari äfven Frankrike skulle indragas, och som skulle innehålla för kejsarhuset menliga punkter, särskildt angående spanska arfsaken⁴. Svenska regeringen fann sig föranlåten att i bref till sina utrikes ministrar bestämdt dementera dessa rykten, hvarvid den också uttryckligen frånsade sig all befattning med spanska successionsfrågan⁵.

Men misstankarna doko snart upp på annat håll, denna gång direkt riktade mot Sveriges förhållande till kejsaren. Både i Haag och Paris talade de franska diplomaterna om anbud, som från svenskt håll skulle blifvit gjorda till kejsaren angående spanska successionsfrågan⁶. Kungl. Maj:t ansåg saken så pass viktig, att han genast befallde de båda ministrarne att frånsäga honom alla sådana tankar⁷. Han sände samtidigt Stralenheim

¹ Lillieroot till K. M. 10/20 mars, *RA, Holl.*

² Lillieroot till K. M. 11/21 maj, *ib.*

³ Stralenheim till Bengt Oxenstierna 15 maj 1700, *RA, Ox.*

⁴ Stralenheim till K. M. 17 apr. 1700 (n. st.), *RA, Germ.*

⁵ » . . . hvilken sak Vi fast mera vid alle tillfällen med all flit hafve undflytt och declinerat, hvilket ock en och annan af Våre bundsförvanter bekant är . . . » K. M. till utrikes ministrarne 4 apr. 1700, *RA, Utr. reg.* Af brevets datum synes, att underrättelsen om dessa rykten kommit till Stockholm tidigare än genom Stralenheims nyss citerade bref. — Hos OLMER, *Alliansförhandlingen mellan Sverige och August II 1697—1700* (Göteborgs Högskolas Årsskrift, 1900) finner man icke något, som ger stöd åt de utspridda ryktena. — I fråga om Mauritz Vellingks förehafvanden är det dock klokast att ej yttra sig med alltför stor säkerhet, då man blott har officiella papper att tillgå.

⁶ Briord stödde sig på meddelanden från franske ambassadören Villars i Wien. Lillieroot till K. M. 22 maj/1 juni, *RA, Holl.* Torcy, som meddelade Palmquist ryktena, medgaf, att de kommo från danskt håll. Palmquist till K. M. 25 maj/4 juni, *RA, Gall.*

⁷ K. M. till Lillieroot 6 juni 1700, *RA, Holl.* K. M. till Palmquist 12 juni 1700, *RA, Gall.*

en skrifvelse, där han uttryckte sin förmodan, att denne, som ej hade befallning i sådan riktning¹, icke heller tagit något steg, som kunnat ge anledning till klagomålen; brefvet är dock hållet i en mot Österrike välvillig ton och slutar med en befallning att ej afböja de propositioner, som där kunde göras², men inberätta dem, innan han på allvar inläte sig på något³. Stralenheim svarade med en bestämd vederläggning af ryktet, hvori han snarast ville spåra en dansk »artifice», och med en utförlig redogörelse för sitt förhållande vid underhandlingarna med det kejsrerliga hofvet; man hade visserligen ofta framdragit spanska successionsfrågan, men han hade alltid sökt undvika att inlåta sig därpå och därvid låtit förstå sin konungs betänkligheter mot att taga den ringaste del i en fråga af sådan beskaffenhet, men hade för öfrigt sagt sig vara förvissad, att denne aldrig skulle företaga något i den saken till det kejsrerliga husets nackdel⁴.

Hur pass allvarligt dylika misstankar omfattades af dem, som gånge dem luft, är ej godt att veta, men de voro alltför bekväma argument i Torcys replikskiften med Palmquist, för att han ej fortfarande skulle tillgripa dem då och då, när tillfället fanns lämpligt⁵.

¹ »... massen Wir bisshero die spanische Erbsache von der Beschaffenheit und Zartheit angesehen, dass Wir billig Bedencken tragen müssen Unss darinnen dergestalt zu meliren, wie frantzösischer seits will geklaget werden, bevorab da Wir dessfals niemahlen ersuchet oder sonst einiger Anlass der Ohrten her dazu gegeben worden, Wir auch daher umb so viel weniger einige Proposition in der Sache können thun lassen, alss Wir keine Wissenschaft haben, wie weit Engel- und Holland sich der Sache annehmen wollen...»

² »... Es ist aber hiebey Unssere Meinung gar nicht, dass Ihr diejenige Propositiones, so der Ohrten an Euch möchten gethan werden, ausschlagen soltet, sondern wie Wir des Keyssers Freundschaft in gar hohen Werth halten, also werden Wir auch sehr gerne admittiren alle diejenige Mittel, so zu näherer und festerer Verbindung Anlass geben können...»

³ K. M. till Stralenheim 6 juni 1700, *RA, Utr. reg.* (i supplementet sist i bandet 1700—07).

⁴ Stralenheim till K. M. 7 juli 1700 (n. st.), *RA, Germ.*

⁵ Se t. ex. Palmquist till K. M. 27 juli/6 aug. 1700, *RA, Gall.* Han omtalar här, att Torcy frågat honom, om det var sant, att Stralenheim i Wien framvisat ett bref från konungen i Sverige med befallning att tillkännagifva dennes ogillande af delningstraktaten och benägenhet att ej blott sätta sig däremot, utan äfven hjälpa ärkehertigen till hela spanska kronan. Palmquist säger sig emellertid hafva vederlagt det, så att Torcy slutligen skämtat däröfver, »säjandes sig hafva hållit det för Evangelium, efter Herr Meyercroon [den danske ministern i Paris], som näst för mig med honom talte, hade honom det sagt», hvarpå Palmquist »jämväl skämtevis svarade, att om evangelisterne hade varit danske, skulle jag hålla före, att de kristnas salighet stodo på en svag grund».

Ryktena och misstankarna å ömse sidor visa i alla händelser, hur ömtålig situationen var. För Sverige — med faktiskt tvenne krig i full låga och kanske flera att vänta — gaf det sig tämligen af sig själf att söka iakttaga en neutral hållning mot de bägge rivalerna, från hvilka båda det hade traktatsenlig hjälp att utkräfvä, och af hvilka ingendera var onyttig som vän eller ofarlig som ovän. Det var emellertid ingen lätt uppgift att lyckligt fullfölja en sådan politik, i synnerhet nu, då den spanska successionsfrågan upprullades i och med kungörandet af andra delningsfördraget och inbjudningen att ansluta sig därtill som garant.

Den 8/18 maj meddelades delningstraktaten till Österrike, i Wien genom Villars och Hop, Frankrikes och Hollands ministrar, i Paris af Torcy till Sinzendorf¹. Kejsaren intog, såsom man kunde vänta, en afvisande hållning till den öfverenskomna delningen, och särskildt blefvo sjömakterna, hans forna allierade, föremål för en häftig förbittring från de österrikiska statsmännens sida. Fördraget bemöttes från detta håll med mer eller mindre allvarligt menade projekt till en separatöfverenskommelse med Frankrike enligt andra delningsprinciper, och Ludvig XIV lät underhandlingen fortgå, ehuru knappast med några stora förväntningar i fråga om resultatet². Samtidigt sökte Österrike skydda eller stärka sig för den hotande konflikten genom underhandlingar såväl med Spanien som med andra makter inom och utom Tyska riket³.

Å andra sidan var det mål, hvarpå Frankrike under månaderna närmast efter delningsfördragets publikation hufvudsakligen riktade sin diplomatiska verksamhet, att isolera kejsaren och sammanbinda så många som möjligt af Europas stater till en liga mot honom genom att utverka deras accession till och garanti af delningstraktaten⁴. Ur en synpunkt sedt utgör också

¹ LEGRELLE, III, ss. 267 f., 278. Jfr Palmquist till K. M. 14/24 maj 1700, RA, Gall.

² Se härom LEGRELLE, III, Kap. 4. HJÄRNES uppfattning (s. 84) af dessa underhandlingar såsom en fransk intrig motsäges af källornas uppgifter, af hvilka det framgår, att initiativet till förhandlingarna och särskildt tanken på ett byte af ärkehertigens och Dauphins lotter utgick från Österrike. Jfr LEGRELLE, III, ss. 272, 275, 316 f., KLOPP, VIII, s. 465, REYNALD, II, s. 140 ff.

³ LEGRELLE, III, s. 318 ff.

⁴ *ib.*, Kap. 6, 7.

Delningsfördragets beaktgörande och Frankrikes medlingsanbud i det nordiska kriget (maj—juni 1700).

dess förhållande till de nordiska makterna under denna tid endast en sida af denna vidt förgrenade politik, och sambandet mellan de båda stora europeiska kriserna framträder därför också numera tydligare.

Det dröjde emellertid ännu någon tid efter delningstraktans kommunikation till Österrike, innan den officiellt kungjordes för de i frågan ej direkt intresserade makterna. D. 10/20 maj lät konung Ludvig saken blifva bekant i Paris, men endast i den muntligt fortplantade nyhetens form¹. Palmquist fick kännedom om fördraget genom Sinzendorf², och då han d. 18/28 maj anhöll hos Torcy, att det måtte meddelas till konungen af Sverige, förklarades det, att man först måste invänta kejsarens svar³; gillades det af denne, skulle man begära Sveriges liksom andra maktens garanti⁴.

Dagen förut hade konung Ludvig tillsändt Guiscard en afskrift af fördraget med en skrifvelse, där han meddelade honom, att Heinsius försäkrat Sverige skola biträda, men tillade, att man först måste invänta kejsarens svar. Genom detta bref fick Guiscard också befallning att, i likhet med hvad som skedde hos konungarne af Danmark och Polen, erbjuda Sverige Frankrikes formliga *medling* i den nordiska tvisten. Sambandet mellan de båda kriserna betonades här uttryckligen af den franske konungen: för genomförandet af den planerade fredliga lösningen var det nödvändigt, att icke någon makt, som man ville intressera däri, befann sig i krig, och det var förnämligast ur denna synpunkt, som han användt sina officier till de nordiska oroligheternas stillande⁵; då England och Holland där tagit parti, måste Frankrike hålla sig inom den fullständiga neutralitetens gränser, och härigenom hade han velat hålla båda parterna vägen öppen att antaga hans medling⁶. Ungefär liknande order i fråga om delningstraktaten och medlingen afgingo vid samma tid till de

¹ GRIMBLOT, II, s. 408; KLOPP, VIII, s. 475; Palmquist till K. M. 18/28 maj, *RA, Gall.*

² Palmquist till K. M. 14/24 maj, *ib.*

³ Man bör därvid ihågkomma, att svar från kejsaren begärdes inom 8 dagar efter fördragets meddelande enligt Ludvig XIV:s order till Villars. LE-GRELLE, III, s. 266.

⁴ Palmquist till K. M. 21/31 maj 1700, *RA, Gall.*

⁵ Se citatet ofvan s. 37, n. 2.

⁶ Ludvig XIV till Guiscard 27 maj 1700, *RA, Wahr.*

franska ministrarne i Danmark och Polen, till Chamilly d. 16/26 maj, till du Héron d. 24 maj/3 juni¹.

Det är alltså en dubbel diplomatisk aktion, som *Frankrike* nu inleder mot de nordiska makterna, åsyftande dels att anknyta dem närmare till sig med front mot kejsaren, dels att förlika dem inbördes för att därigenom lösgöra deras krafter till det förstnämnda syftets befrämjande².

Ungefär samtidigt riktade den *kejsrerliga* politiken en motstöt åt samma håll. I Warschau sökte den österrikiske envoyén Strattmann förmå konungen af Polen att taga parti mot delningsfördraget³, och d. 26 maj anlände det nya kejsrerliga sändebudet, grefve *von Weltz*, till Stockholm⁴.

De båda medtäflarne, Frankrikes och Österrikes representanter, stodo alltså nu här öga mot öga, men för ingendera fanns i Stockholm tillfälle att skära några rikare lagrar. I midten af april hade nämligen Karl XII lemnat hufvudstaden och begifvit sig till de skånska provinserna⁵. Då han dessförinnan ordnade styrelsen under sin frånvaro, hade han genom sin förordning af d. 13 apr. bestämt beträffande utrikesärendena, att de som hittills skulle skötas af kansliet. De främmande ministrarne skulle till-sägas att stanna i Stockholm och föra sina underhandlingar med detta kollegium, hvilket hade att åhöra deras framställningar samt inberätta och hänskjuta till Kungl. Maj:t allt af vikt med bifogande af sitt betänkande vid hvarje särskildt mål. Dess enda instruktion af mera reell natur var att alltid beflita sig »alla saker där hän att lämpa, det ett godt förtroende på alla sidor må blifva underhållit». Sveriges ministrar vid främmande hof hade befallning att till kansliet insända dubletter af alla sina rapporter och bref till Kungl. Maj:t, för att det skulle blifva bättre underrättadt, »kunna till Kungl. Maj:ts tjänst och interesse

¹ LEGRELLE, III, ss. 436, 477.

² Man bör dock ej förbise, att de båda linjerna än ej voro lika långt utdragna: medan det var en formlig medling, som erbjöds, innehöllo de nämnda skrivelserna ännu ej befallning om officiell kommunikation af delningsfördraget eller inbjudan att biträda.

³ LEGRELLE, III, s. 324.

⁴ Bengt Oxenstierna till K. M. 30 maj 1700, *RA, Skr. t. K. M. fr. kgl. rdd.* Weltz hade rest hemifrån i slutet af april. Jfr Stralenheim till K. M. 8 maj (n. st.), *RA, Germ.*, af hvilket bref det ock framgår, att denne räknade honom till sina vänner.

⁵ CARLSON, VI, s. 274.

efter tidernes och sakernes lopp och nödvändighet besvara och möta de främmande ministrerne» och så mycket tidigare inkomma hos Kungl. Maj:t med sina påminnelser om det som det menade böra anbefallas de svenska ministrarne¹. Då Guiscard liksom den lüneburgske ministern uttryckt sin afsikt att i öfverensstämmelse med bekomna order resa ned till konungen², hade denne den 30 april befallt kollegiet att afråda dem därifrån, eftersom han under sin vistelse nedåt landet ständigt vore på resande fot och därunder ej åtog sig några »affaires»³. Guiscard hade också häraf låtit förmå sig att, åtminstone för en tid, afstå från sin resa⁴. Det blef alltså kanslipresidenten, som först fick mottaga såväl hans framställningar i anledning af de nya ordena som också Weltz' andragande.

Kort efter sin ankomst till Stockholm uppsökte Weltz Bengt Oxenstierna, framställde sina uppdrag och anhöll att med snaraste få uppsöka konungen. Hans ärende, sådant han framställde det för kanslipresidenten, var särskildt att betyga kejsarens vänskap och hans tjänstvillighet i både holsteinska och lifländska frågorna, men han gaf äfven uttryck åt de förut omtalade misstankarna, att Sveriges förbund med sjömakterna innehölle något till kejsarens »prejudice» i spanska successionssaken, liksom att underhandlingar bedrifvits mellan Sverige, Frankrike och Polen till det österrikiska husets nackdel. I dessa båda afseenden menade sig emellertid Oxenstierna vara i stånd att ställa honom till freds⁵.

Guiscard å sin sida fullgjorde d. 6 juni, i den mån det var honom möjligt i Stockholm, det uppdrag han fått genom föreskrifterna af 17/27 maj. Han framförde till Bengt Oxenstierna anbudet om Frankrikes medling mellan Sverige och Danmark, meddelade honom delningsfördraget och redogjorde slutligen för Frankrikes verksamhet till Sveriges bästa såväl hos konungen

¹ Förordningen är tryckt i *HH*, I, s. 68 ff. Jfr K. M. till utrikes ministrarne 11 apr. 1700, *RA*, *Utr. reg.* — Angående riksstyrelsen under Karl XII:s frånvaro se MALMSTRÖM, *Smärre skrifter* (Sthm 1889), första uppsatsen, (äfven i *HT*, 1884, s. 1 ff.)

² K. K. till K. M. 25 apr. 1700, *RA*.

³ K. M. till K. K. 30 apr. 1700, *RA*, *Utr. reg.*

⁴ Bengt Oxenstierna till K. M. 9 maj 1700, *RA*, *Skr. t. K. M. fr. kgl. rdd.*

⁵ Bengt Oxenstierna till K. M. 30 maj 1700 jämte bilaga: »Kejslerlige afgesandtens hafvande commission», som Oxenstierna låtit skriftligen uppsätta. *RA*, *Skr. t. K. M. fr. kgl. rdd.*

af Polen som hos kurfursten af Brandenburg, särskildt framhållande svårigheten att afvända den förre från hans uppsåt¹. Oxenstiernas svar innehöll det vanliga resonemanget, att Sverige i holsteinska frågan endast intoge samma garantställning som sjömakterna, samt att Frankrikes medling ej borde inkräkta på dess garantförpliktelser i någotdera afseendet. Beträffande delningsfördraget fann Guiscard alla ministrarne vilja öfvertyga honom, att det svenska hofvet med glädje förnummit det².

Emellertid kunde Guiscard nu ej längre kvarhållas i Stockholm, utan afreste därifrån för att uppsöka Karl XII och ankom d. 14 juni till Karlskrona³. Dagen därpå fick han till Polus skriftligen öfverlemnna det formliga anbudet om Frankrikes medling. Efter en hänvisning till Frankrikes hos Sverige och Danmark i fredens intresse gjorda officier och dess kraftiga verksamhet hos konungen af Polen i samma syfte förklarades här med framhållande af den kritiska situationen i Holstein, att konung Ludvig, som bibehållit en fullständig neutralitet för att underlätta antagandet af sina officier och vid behof sin medling, nu gifvit Guiscard befallning att erbjuda denna åt konungen af Sverige, liksom Chamilly och du Héron samtidigt fått i uppdrag att hembjuda den åt konungarne af Danmark och Polen⁴.

Guiscard fick d. 16 juni åtfölja konungen ombord på flottan, då den löpte ut⁵, men något svar på medlingsanbudet gafs honom ej, och ännu höllos ej några konferenser med honom⁶. Han ansåg för öfrigt ej heller själf lämpligt att för mycket drifva på sitt ärende⁷. Delningsfördraget meddelade han under tillkännagifvande af sin konungs åstundan om Sveriges tillträde, men ej heller i denna fråga framkom han ännu med några kraf

¹ K. K. till K. M. 6 juni 1700, *RA*.

² Guiscard till Ludvig XIV 16 juni 1700, *RA, Wahr.*; SCHEFER i *ASP*, 1890, s. 213.

³ Guiscard till Ludvig XIV 26 juni 1700, *RA, Wahr.*

⁴ Framställningen finnes i *RA, Gall., Fr. besk. mem.* På den står antecknad med Åkerhielms stil: »prs. til H^e Ex^{ca} Gr. Polus af fransyske ambassad. d. 15. junj 1700 a Carlskrona».

⁵ NORDBERG, I, s. 106; ADLERFELD, I, s. 48 f.

⁶ K. M. till Lissenhaim 23 juni 1700, *RA, Utr. reg.*; K. M. till Lillieroot s. d., *RA, Holl.*

⁷ Han säger detta uttryckligen i sitt bref till Ludvig XIV d. 3 juli 1700, *RA, Wahr.*, hänvisande till nödvändigheten för Sverige att taga kännedom om Englands och Hollands tänkesätt beträffande kejsaren.

på snart svar¹ — helt naturligt för öfrigt, då hans instruktion af d. 17/27 maj ännu ej gaf honom i uppdrag att officiellt begära Sveriges accession².

*Chamillys in-
blandnings-
försök
(juni 1700).*

Efter sin samvaro med Karl XII ombord på flottan kunde Guiscard meddela sin konung, att han af honom fått höra uttryck af mycket välvilliga känslor för Frankrike samt tillfredsställelse med delningstraktaten³. Det är väl icke omöjligt, att den franske diplomaten tagit en smula för mycket på allvar den unge konungens artiga uttryck om sin höge kusin på Frankrikes tron. Säkert är i alla händelser, att den svenska utrikesledningen vid denna tid var långt ifrån nöjd med Frankrikes nordiska politik, hvars försök att bringa till stånd en utjämning i godo af den holsteinska konflikten kommo synnerligen olägligt för Sverige. Det yppade sig nämligen just vid denna tid de bästa utsikter att genom en samfällad väpnad aktion af garanterna få tvistefrågan löst på önskligt sätt. På den holsteinska krigsskådeplatsen började deras trupper i midten af maj sina gemensamma operationer, hvilka genast framtingade upphäfvandet af Tönningss belägring (d. 22 maj)⁴, och den sista maj afgick den efterlängtade engelsk-holländska eskadern till de nordiska farvattnen⁵.

Det var under sådana förhållanden ej underligt, att man vädrade dansk list, då det förspordes, att franske ambassadören i Danmark *Chamilly*, efter att d. 2 maj ha dykt upp i Pinneberg-kongressens närhet och slagit sig ned i trakten af Altona⁶, där satt i gång en liflig fredsstiftande verksamhet, i syfte — såsom Lissenhaim genast misstänkte — att få Frankrikes form-

¹ »... Angående spanska arfsaken så har fuller den härvarande franska ambassadeuren grefve Guiscard gifvit tillkänna sin konungs åstundan, att Vi jämväl uti det därom med Engeland och Holland slutne förbund ville tråda; men också därjämte låtit förmärkia sig ej finna sakerne för oss så beskaffade, att han på någon Vår resolution så hårdt yrkia ville, så länge vi om fredens conservation i desse kvarteren själfve vore osäkre . . .» K. M. till Palmquist 23 juni 1700, *RA, Gall.* Jfr K. M. till Lillieroot s. d., *RA, Holl.*

² Se ofvan ss. 56, 57, n. 2. Den »otålighet». med hvilken CARLSON (VI, s. 326 f.) vid denna tid låter Guiscard vänta på att få göra sina meddelanden till Karl XII, tycks, af det ofvan anförda att döma, alltså än så länge varit tämligen modererad.

³ Guiscard till Ludvig XIV 3 juli 1700, *RA, Wahr.*

⁴ *Bidrag*, I, ss. 329 ff, 305 f.

⁵ *ib.*, s. 397; Lillieroot till K. M. 2/12 juni 1700, *RA, Holl.*

⁶ Lissenhaim till K. M. 14 maj 1700 (n. st.), *RA, Germ.*

liga medling antagen¹. Närmast sökte han genom franske agenten i Hamburg Bidal förmå de allierade till en öfverenskommelse, hvarigenom deras truppers frammarsch skulle hejdas².

Efter dessa underrättelser blef den ton, hvori svenska regeringen i sina meddelanden till ministrarne i utlandet omtalade Frankrikes hållning, än kyligare än förut. Både Lillieroot och Palmquist underrättades d. 6 juni, att man ansåg Chamillys stillståndsförslag och den påtänkta franska mediationen »häröra af Danmarks instigation och drifvande och vara dess konst att vinna tid», och det förklarades nu rent ut, att då man fortsatte påminnelserna om Frankrikes hjälp, detta egentligen skedde för att undvika skenet af försummadt förtroende samt risken att eljes för framtiden afskära denna väg och gifva Frankrike anledning till gunstbevis åt Sveriges fiender³. Beträffande delningsfördraget förklarade sig Kungl. Maj:t i nämnda bref till Lillieroot uppskjuta sitt svar, tills närmare pröfning kunnat ske⁴.

Chamilly fortsatte under tiden oförtrutet sina försök. Den 24 maj afreste han till konungen i Danmark med de allierade ministrarnes dagen förut afgifna, föga uppmuntrande svar på

¹ Lissenhaim till K. M. 25 maj (n. st.), *ib.*

² Lissenhaim till K. M. 4 juni 1700 (n. st.), *ib.*, framkommet d. 2 juni.

³ K. M. till Palmquist 6 juni 1700, *RA, Gall.* K. M. till Lillieroot s. d., *RA, Holl.*, i utdrag meddeladt Palmquist. I brevet till Palmquist heter det: »... Vi vele fuller icke ändteligen föreskrifva kongen i Frankrike, på hvad sätt han sin garantie skall præstera, lemnades det till hans godtfinnande, men såsom fransöska ministrerne torde framdeles gifva oss skuld, lika som hade vi ej gjort behörige ansökningar därom och vist Vårt förtroende till Frankrike och de fördenskull kunde taga prætext till att favorisera Våre fiender, så förmene Vi rådsamt vara att likvisst tid ifrån tid föreställa Vår rätt att begära hjälp och garantie och Frankrikes skyldighet efter pacter att Oss den præstera, fast Vi hälle betänkligit att drifva på sådan præstation, som till äfventyrs kunde hindra Våre andre allierade...» Till Lillieroot uttryckes samma sak på detta sätt: »... men på det fransöske ministrene icke måtte gifva oss skuld, likasom hade Vi ej något förtroende till Frankrike och ingen requisition om dess bistånd och garantie gjort, och på det att det måtte afhållas ifrån det andra partiet, så förmene Vi rådsamt vara att likvisst då och då påminna om Vår rätt att begära dess hjälp och garantie och dess skyldighet att den præstera, så att Vi ock därmed måtte hålla oss vägen öppen...»

⁴ »... Det kunde kanske anses för anständigt, såvida det har sitt ögnemål, såsom säges, till fredens uppehållande och dess innehåld därefter kunde vara inrättadt, men så kunne Vi dock ej svara något därtill, förr än Vi först hafve fått se och examinera dess beskaffenhet och tillse, hvad betänkeligheter och suiter det kunde hafva med sig...» K. M. till Lillieroot 6 juni 1700, *RA, Holl.*

Bidals nyssnämnda framställning¹, och om också något stillestånd ej blef frukten af denna färd, blef dock resultatet, att Danmark nu förklarade sig acceptera Frankrikes medling², en nyhet som väckte stor harm hos den »gamla medlingen» — kejsarens och Brandenburgs — ministrar³.

Redan d. 2/12 juni var Chamilly färdig med ett nytt förslag till vapenhvila, som han förelade de allierade i Pinneberg, deras dåvarande hufvudkvarter⁴. Enligt detta — i själfva verket danska⁵ — projekt skulle trupperna å ömse sidor dragas sig tillbaka och under vapenhvilan öfverenskommelse träffas om termin för fredsunderhandlingen samt kongressort. De allierade bemötte förslaget med ett annat, som man emellertid kunde förutse vara oantagligt för Danmark⁶. Äfven den gamla medlingen lät sig nu ryckas upp ur sin halfslummer och bestormade å sin sida parterna med förslag till vapenhvila⁷.

Chamilly tog emellertid vid samma tid i sitt fredsnit ett steg af betänkligare art. Sedan den kombinerade engelsk-holländska flottan d. 9 juni ankommit till Vinga utanför Göteborg,

¹ Lissenhaim till K. M. 4 juni (n. st.) med bilaga, de allierades resolution af d. 2 juni (n. st.), *RA, Germ.* Jag ingår ej på detaljerna i de många olika resultatslösa stilleståndsprojekten.

² Lissenhaim till K. M. 9 juni (n. st.), *ib.* Medan Chamilly framställde saken så, som om Danmark uttryckligen begärt Frankrikes medling, voro danskarne angelägna att framhålla, att det var Frankrike, som erbjudit den (*ib.*) Det senare säger också Chamilly själf i sitt bref till Rooke af 15 juni (n. st.), se nedan. Enligt Torcys uppgift till Palmquist framställdes det danska förslaget om Frankrikes medling dagen innan Chamilly fått order att erbjuda den. Palmquist till K. M. 8/18 juni, *RA, Gall.* — Hvad Holstein beträffar, påstods från flera håll, att dess minister Pincier förklarat sin herre vara benägen för Frankrikes medling, hvilket hos sjömakternas ministrar framkallade ett så starkt missnöje, att hertigen uttryckligen måste fränsäga sig tanken på att den skulle antagas utan hänsyn till den gamla medlingen och utan garanternas bifall. Lissenhaim till K. M. 9, 11 och 15 juni (n. st.), *ib.*

³ Lissenhaim till K. M. 11 juni (n. st.), *ib.* Af de gamla medlarne hade Sachsen uteslutit sig själf genom sitt uppträdande som krigförande makt.

⁴ Jfr *Bidrag*, I, s. 333.

⁵ Detta framgår tydligt af Chamillys redogörelse därför i brefvet till Rooke af d. 15 juni (n. st.)

⁶ Lissenhaim till K. M. 15 juni (n. st.) — framkommet d. 21 juni (sv. st.) — *RA, Germ.* De båda härarne stodo nu ej långt från hvarandra, den danska vid Elmshorn, de allierade vid Pinneberg. Jfr *Bidrag*, I, ss. 333, 335 och kartbil. VIII.

⁷ Lissenhaim till K. M. 15, 18 och 22 juni (n. st.), *RA, Germ.*

där den stannade under någon tid, uppsöktes den d. 14 s. m. af en dansk fregatt, medförande ett bref till den engelske amiralen sir George Rooke från Chamilly af d. 5/15 juni. Efter att där hafva meddelat, att Danmark antagit Frankrikes erbjudna medling och i optimistisk ton redogjort för stilleståndsförhandlingarnas läge, förklarade den franske ambassadören vidare: han visste visserligen, att flottan icke kommit för att bringa krig, utan för att understödja Englands och Hollands förslag, men amiralen kunde möjligen hafva befallning att, om Danmarks svar ej fullt öfverensstämde med dessa, uppträda till garanti af Altona-fördraget ¹; han ansåg därför nödvändigt att göra honom dessa meddelanden och påminna, att hans konung härutinnan endast handlade i öfverensstämmelse med England och Holland, och att denne i Haag låtit förstå, att kanske genom hans medlingsanbud med mindre risk för krigets utbredning detsamma kunde uppnås som genom flottutrustningen, hvilken han därför menat kunna uppskjutas, tills resultatet af medlingen visat sig. Under betonande af det goda samförståndet mellan Frankrike och sjömakterna uttryckte Chamilly slutligen sin förhoppning, att amiralen ej skulle företaga något brådstörtadt utan nya order från sin konung ².

Rooke svarade likväl genast samma dag med ett höfligt men bestämdt afslag: amiralernas instruktioner ålade dem att genomföra garantin af Altona-traktaten ³, om ej danske konungen gånge ett tillfredsställande svar på garantministrarnes deklARATION, och som så ej skett, måste de utföra sina order, såvida

¹ »... comme j'ignore, si V. E. n'a point quelques ordres pour agir en garantie du traité d'Altona...»

² »... il m'a paru nécessaire de rendre compte à V. E. de tout ceci, de la faire souvenir que le Roi mon Maître n'agit en ceci que de concert avec S. M. Britannique et Leurs Hautes Puissances, qu'il a même fait dire en dernier lieu à l'un et à l'autre que l'offre de sa médiation pourrait peut-être faire le même effet et avec moins de risque d'engager une grande guerre que les flottes qu'on préparait pour finir celle qui est déjà commencée, et qu'ainsi il jugeait qu'on en pourrait bien suspendre le départ jusqu'à ce qu'on eût appris ce que produirait cette médiation et comment elle serait reçue des puissances intéressées, et que d'ailleurs la bonne intelligence qui est entre nos Maîtres ne me permet pas de douter que S. M. Britannique et MM. les Etats Généraux n'eussent eu quelque égard à cette représentation du Roi mon Maître, si elle eût pu être faite avant le départ des flottes. Je conclus de tout cela, Monsieur, que V. E. y voulant bien faire reflexion ne précipitera rien sans avoir de nouveaux ordres du Roi son Maître...»

³ »... to make good the guarantee of the treaty of Altenou...»

de ej från sin konungs ministrar finge underrättelse om afsluten vapenhvila. Rooke sände dessutom afskrifter af båda brefven till den svenska Göteborgseskaderns chef, amiral Siöbladh, som genast befordrade dem till Kungl. Maj:t, och den 16 juni afseglade den engelsk-holländska flottan till de danska farvattnen¹.

Blef alltså Chamillys tilltagsenhet i detta afseende fruktlös, så var likväl det af honom afsedda resultatet så uppenbart till Danmarks förmån, att blotta försöket måste framkalla en stark misstämning på svensk sida. Hvad som inberättades från Haag, där den beramade »concerten» skulle uppgöras, var ock egnadt att framkalla ett liknande intryck. Lillieroot ansåg Frankrike »fira» konungarne af Danmark och Polen samt kurfursten af Brandenburg af hänsyn till spanska successionsfrågan, och det började här föreslå ett tre månaders stillestånd, för att konung August också skulle få tid att förklara sig; härigenom skulle emellertid sommaren gå obrukad förbi och allt gagn af de allierades flottutrustning omintetgöras. Det betänkligaste var, att England och Holland tycktes låta inverka på sig och gilla stilleståndsfröslaget, hvarför man alltså hade att befara en minskad kraft i flottans verksamhet².

I belysningen från dessa från olika håll inkommande underrättelser hade den svenska regeringen att se Frankrikes medlingsanbud. Något svar gafs än ej åt Guiscard, men frågan blef under konungens vistelse på flottan skärskådad i kansliet i Ystad³, och sedan Karl XII d. 22 juni landstigit där och be-

¹ *Bidrag*, I, ss. 339, 397. Siöbladh till K. M. 15 juni 1700 (framkommet d. 19 juni) med bilagor i afskrift: Rooke till Siöbladh 14 juni (g. st. = 15 juni, sv. st.), Chamilly till Rooke 15 juni (n. st.), Rooke till Chamilly 13 juni (g. st. = 14 juni, sv. st.), *RA*, *Örlogsflottan*, *Göteborgska eskadern*. I sitt bref till K. M. omtalar Siöbladh att han genom en utskickad, som »så oförmärkt» hade att iakttaga hvad som passerade vid flottan, fått underrättelse om den danska fregattens ankomst, och att han då ditsändt en slup för att under förevändning att »regalera» amiralen med »någon rafraichissement» samtidigt antyda sin kännedom om den oväntade gästen, hvilket också genast medförde önskad effekt.

² Jfr Lillieroot till K. M. 26 maj/5 juni, 2/12, 5/15 och särskildt 9/19 juni 1700, framkomna 7—21 juni, *RA*, *Holl*. I det sistnämnda brefvet säger han förtroligheten mellan Frankrike och sjömakterna vara så stor, att det intet företager utan att rådgöra med konung Vilhelm.

³ I *RA*, *Bet. i utr. är.*, finnes ett med Samuel Åkerhielms stil uppsatt »Sentiment öfver fransyske mediationen uti holstenske saken och det föreslagne stilleståndet», dat. 20 juni 1700, jämte tillägg: »Sentiment uti franske mediationstillbudet uti saken med konungen af Polen». Grundtankarna äro

gifvit sig till Malmö¹, utfärdades därifrån föreskrifter för Lissenhaim, Lillieroot och Palmquist af d. 23 juni. Antagandet af det franska medlingsförslaget, som framkommit på af Danmark gifven anledning, förklarades här kunna gifva anledning till missstämning hos den gamla medlingen, hvaremot Frankrikes officier kunde göra bättre verkan. Medlingsanbudet borde riktas till »principalen» i kriget — hertigen af Holstein — och Sverige kunde ej antaga den annat än i samråd med sina medgaranter. Det var ock betänkligt att antaga den, för den händelse det skulle komma till formligt krig med Danmark, då Frankrike därigenom kunde undkomma sin garanti af de nordiska och westfaliska frederna. Äfven förslaget om stillestånd, hvilket också utgick från Danmark och blott skulle tjäna till att gifva detta tid, förklaras vara skadligt, i synnerhet om det skulle ingås för lång tid och utan säkerhet för omedelbar fred inom någon kort termin². Samtidigt beklagade sig Kungl. Maj:t i brefven till ministrarne i Haag och Paris öfver Chamillys partiska uppförande, under uttryckande af den förmodan att han handlat utan sin konungs

ungefär de samma som i de kungliga brefven af den 23 juni och den senare redogörelsen för svaret till Guiscard (se nedan s. 73) och innebära alltså jämte ett tacksamt accepterande af Frankrikes fortsatta officier ett bestämdt afböjande af dessas förvandling till en formlig mediation. — CARLSON antyder (VI, s. 327) en helt annan stämning bland de svenska statsmännen gentemot de franska förslagen, de »fattade redan förhoppningar, att icke allenast striden med Danmark genom denna bemedling skulle kunna slutas, utan äfven czarens befarade anfall förekommas», och citerar till stöd härför ett bref från Åkerhielm till Barck, dat. Ystad 20 juni. Härmed torde åsyftas ett bref från Åkerhielm, förmodligen till Barck, af nämnda datum, som finnes i *EA, Brevsaml. kv.* I detta talas emellertid endast om lämpligheten att genom residenten Knipercrona i Moskva meddela, att Frankrike och andra makter arbeta för fred med Danmark, och att det låtit konungen af Polen veta, att det ej ger honom hjälp. I ett bref af samma dag till Palmquist, *RA, Gall.* — där han för öfrigt klagar öfver Chamilly, men kallar Guiscard »en vacker man» — uttalar Åkerhielm däremot sina tankar om Frankrikes medlingsanbud på följande sätt, i full öfverensstämmelse med ofvannämnda »sentiment»: »... Efter mitt ringa omdöme tviflar jag, om det vore rådligt för K. M., att kungen i Frankrike skulle antaga en formell mediation och, som Danmark begärt, changer ses bons offices en mediation, ty därmed skulle K. M. priveras ifrån den garantie och hjälp, som K. M. i kraft af oliviske, nordiske och westfaliske frederna kan af Frankrike begära. Frankrike kan göra så godt gagn med de officier, som det kan använda såsom guarand och hjälpsändare som med mediation...»

¹ NORDBERG, I, s. 106.

² K. M. till Lissenhaim 23 juni 1700, *RA, Utr. reg.*, äfven bilagdt brefven till Palmquist och Lillierot af samma dag.

order¹. I fråga om Sveriges förhållande till delningstraktaten gillades de båda ministrarnes uttalanden och framhölls svårigheten för Sverige att fatta något beslut, så länge freden i Norden var oviss, men också dess benägenhet att bidra till den allmänna »rolighetens» bevarande².

*Sveriges
ställning till
de franska
medlings- och
accessions-
förslagen
(juni—juli
1700).*

Frankrike spann emellertid alltjämt vidare på de olika, men inbördes sammanflätade trådarna i sin nordiska politik, hvilka skulle ingå i den spindelväf, det snärjde kring kejsaren. Man har vid denna tid att urskilja dels dess medlings- och dels dess accessionsförslag på hvar och ett af de tre hållen: i Sverige, på den holsteinska krigsskådeplatsen och i Polen, samt dessutom dess underhandlingar i Haag med sjömakterna om samfällad medling och konsert angående fredsvillkoren i den holsteinska konflikten.

Sedan den kurir, som medfört ordena till Villars om delningsfördragets kommunikation till kejsaren d. 22 maj/1 juni återkommit från Wien, medförande underrättelse om Österrikes hållning³, öfverenskommo traktatmakterna om det sätt, hvar på den i föredraget aftalade inbjudningen till andra makter att accedera och garantera skulle utföras. Inbjudningen skulle ske gemensamt hos de makter, där både Frankrike och sjömakterna hade ministrar (d. v. s. de i nordiska kriget intresserade makterna: Sverige, Danmark, Lüneburg—Celle och Brandenburg, senare på Englands förslag äfven tillagdt Holstein) men af Frank-

¹ Det ogillades också lifligt af Vilhelm III och Heinsius, såsom framgår af yttranden ej blott till Lillieroot, utan ock mellan dem själfva. Se t. ex. Lillieroots bref till K. M. 19/29 juni, 26 juni/6 juli, *RA, Holl.*; GROVESTINS, VII, s. 336, efter bref från Vilhelm III och Heinsius, (tydligen med oriktigt återgivande af datum).

² K. M. till Lillieroot d. 23 juni 1700, *RA, Holl.*; till Palmquist s. d., *RA, Gall.* I sina yttranden till Briord hade Lillieroot framhållit hänsynen till kejsaren och nödvändigheten att först få fred i Norden och sökt använda sistnämnda synpunkt till stöd för sina hjälpkraf, i det han ställde i utsikt Sveriges biträde och garanti, i fall denna fred upprättades och Frankrike därvid förhölle sig till Sveriges nöje. Jfr Lillieroot till K. M. 26 maj/5 juni och 2/12 juni, *RA, Holl.* Äfven Palmquist betonade för Torcy nödvändigheten af att det först gjordes slut på det nordiska kriget. Hans slutsats af Torcys yttranden i denna sak var, att »Frankrike, England och Holland ärna nytta detta kriget till att erhålla bemalte E. K. M:s biträde och i fredsvillkoren mer eller mindre visa sig benägne, allt efter som E. K. M. lärer till deras ögnemål foga». Palmquist till K. M. 8/18 juni 1700, *RA, Gall.*

³ REYNALD, II, s. 141.

rike ensamt hos dem, där sjömakterna ej voro representerade (så Polen), samt vice versa (t. ex. Hannover)¹.

D. 7/17 juni sände Ludvig XIV bref till både Chamilly, Guiscard och du Héron — liksom till sina ministrar i olika tyska stater — med befallning att formligen meddela delnings-traktaten åt respektive furstar och inbjuda dem till *accession och garanti*². Den kurir, som bland annat medförde ordena till de båda förstnämnde, sändes öfver Haag, där Briord fick i uppdrag att öfverenskomma med Heinsius om hur man samfällt skulle gå till väga. De båda herrarne sammanträdde i detta syfte med engelske envoyén Stanhope och gäfvö äfven Lillieroot underrättelse om det tagna steget. Därpå fick kuri- ren fortsätta d. 13 juni, äfven försedd med förhållningsorder i saken till de engelska och holländska ministrarne vid vederbö- rande hof³.

Frankrikes och sjömakternas samverkan i holsteinska frå- gan hade nu också kommit så långt, att med samma kurir äf- ven sändes order rörande gemensam medling af de tre mak- terna i denna fråga. Detta var ur Sveriges synpunkt betänkligt nog, ty om också Frankrike härigenom blef bundet, så kunde å andra sidan sjömakterna genom att antaga den dubbla ställ- ningen af både garanter och medlare föranledas att minska all- varet i sitt uppträdande i förstnämnda egenskap⁴.

Den 20 juni nådde kuriiren Chamilly⁵. I fråga om den militära situationen i Holstein gaf just vid denna tid de hol- ländska hjälptruppernas ankomst de allierade en afgjord öfver- vikt⁶. Hvad stilleståndsförhandlingarna beträffar, hade Dan-

¹ *ib.*, s. 145 ff., se särskildt ss. 156, 158.

² LEGRELLE, III, Kap. 7, särskildt ss. 437 f., 462, 478. Ludvig XIV till Guiscard 17 juni 1700, *RA, Wahr.*

³ LEGRELLE, III, s. 439. Lillieroot till K. M. 12/22 juni 1700, *RA, Holl.*

⁴ Lillieroot till K. M. 12/22 juni, Palmquist till Lillieroot 22 juni/2 juli, *RA, Holl.* Engelske ambassadören i Paris meddelade Palmquist d. 15 juni, att Torcy dagen förut meddelat honom sin konungs bifall till konung Vilhelms förslag, att Frankrike i medlingsverket skulle foga sig till honom och General- staterna, hvaröfver Palmquist, döljande sina betänkligheter, ansåg sig böra be- tyga honom en »särdeles förmöjelse». Palmquist till K. M. 18/28 juni, *RA, Gall.* Projektet om gemensam medling synes af detta att döma hafva utgått från sjömakternas sida. I ett senare samtal med Palmquist yttrade sig emel- lertid den engelske ambassadören, som om förslaget ursprungligen framkommit från Frankrike. Palmquist till K. M. 9/19 juli, *ib.*

⁵ LEGRELLE, III, s. 440.

⁶ *Bidrag*, I, s. 345 ff.

mark d. 13 juni förklarar sig beredd att genast upptaga underhandlingen med hertigen, men på villkor¹, som de allierade i sin resolution af d. 17 juni ej kunnat acceptera².

Efter att hafva öfverenskommit med de engelska och holländska ministrarne, Cresset och Cranenburgh, om sättet för delningstraktatens kommunikation till Danmark, begaf sig nu Chamilly till Rendsborg och fick här i audiens hos konung Fredrik IV d. 24 juni afbördas sig sitt uppdrag, hvarpå sjömakernas ministrar nästa dag fingo fullgöra sitt³. Resultatet blef mer än väntadt tillfredsställande, i det att de danska ministrarne förklarade sig beredda att genast träffa öfverenskommelse om Danmarks accession, hvilket emellertid ej kunde låta sig göra, då traktatmakternas representanter ej ännu egde fullmakt för en dylik handling⁴. Att Danmark afsåg att af denna sin tjänstvillighet draga fördel i holsteinska frågan, var själfklart och insågs tydligt af Ludvig XIV⁵.

Samtidigt framställde sjömakerna till Danmark förslaget om sitt deltagande jämte Frankrike i medlingen⁶. Danmark försummade ej tillfället att begagna sig häraf för att söka bryta udden af deras flottexpedition. Genom en åt de tre ministrarne lemnad skrift förklarade det sig acceptera sjömakernas deltagande i medlingen med understrykande af en påstådd förklaring af engelske ambassadören i Paris till danske ministern Meyer-croon, enligt hvilken order skulle gifvas åt flottan att ej begagna

¹ Bland annat förutsattes, att medlingen skulle utföras af både konungen af Frankrike och *alla de gamla medlarne* — kejsaren, kurfursten af Brandenburg och *konungen af Polen*. — Enligt en påteckning af Chamilly på handlingen i fråga förklarade de danska ministrarne den gamla medlingen upphörd, om någon enda af de tre makterna uteslöts därifrån, i hvilket fall medlingen skulle anförtras åt Frankrike ensamt. Bil. till Lissenhaims bref till K. M. 29 juni (n. st.), *RA, Germ.*

² Lissenhaim till K. M. 29 juni (n. st.) jämte bilagor, *RA, Germ.* Jfr *Bidrag*, I, s. 339.

³ Ett samfälligt uppträdande af de tre ministrarne kunde af formella skäl ej ske, och Chamilly hade ett visst motstånd att öfvervinna från danskarnes sida, innan de medgäfvos att öfver hufvud mottaga sjömakernas representanter. Jfr *LEGRELLE*, III, s. 440 ff.

⁴ Chamilly till Ludvig XIV 9 juli 1700 (*LEGRELLE*, III, s. 441 ff.)

⁵ Ludvig XIV till Chamilly 23 juli 1700 (*ib.*, s. 443.)

⁶ I *Bidrag*, I, s. 350, angifves d. 3 juli (n. st.) såsom datum för detta förslag. Cresset och Cranenburgh sökte öfvertyga Lissenhaim, att deras principaler ej öfvergått från garantier till medlare. Lissenhaim till K. M. 13 juli (n. st.), *RA, Germ.*

våld¹, och konung Fredrik sände d. 26 juni/6 juli order till chefen för sin flotta att anmoda den engelsk-holländska flottan att afstå från fientligheter, då han antagit sjömakternas medling². Han föreslog d. 25 juni/5 juli ett 8 dagars stillestånd för underhandlingarnas början, hvarvid båda parterna skulle öfverlemnna sina villkor i franske ambassadörens händer, och framställde vidare sina fredsvillkor³. Stilleståndsförhandlingarna fortsatte under Chamillys lifliga medverkan, men utan afgörande resultat⁴. En sammanstötning mellan de båda arméerna syntes oundviklig, men förhindrades genom holländarnes och lüneburgarnes obenägenhet, hvarför det militära resultatet på denna del af krigsskådeplatsen blef tämligen obetydligt⁵.

Medan Chamilly på grund af förhållandena hos de danska statsmännen fann ett villigt öra för sina förslag, hade Guiscard en mindre tacksam uppgift, då det gällde att öfvertyga Karl XII om öfverensstämelsen mellan hans intressen och Frankrikes oegennyttiga omsorg om den allmänna freden.

D. 28 juni fingo han och den engelske residenten Robinson vid audiens i Malmö till Karl XII framställa förslaget om Sveriges *accession* till delningstraktaten — den holländske residenten Rumpf var kvar i Stockholm och fick där afbörd sig sitt uppdrag⁶. — Det var konung Ludvigs fredskärlek, som var hufvudtemat i Guiscards framställning, den hade förmått honom att uppoffra de fördelar han kunnat vinna genom att med vapenmakt upprätthålla Dauphins rätt till hela spanska arvet, och han var öfvertygad att konungen af Sverige gärna skulle bi-

¹ »... agir par voie de fait...» Skriften, kallad »Moyens pour rendre efficace la médiation du Roi de la Grande-Bretagne et des États-Généraux en l'acceptant conjointement avec celle du Roi T. Chr. et la médiation qui subsiste encore...», är bilagd Lissenhaims bref af 13 juli 1700 (n. st.), *ib.* Jfr ock själfva brefvet. — Enligt hvad engelske ambassadören själf sade Palmquist, hade konung Vilhelm gått in på förslaget om gemensam medling på det villkor, att garantin ej härigenom skulle lida något afbräck; för sin del hade han till svar på en invändning af Meyercroon såsom sin enskilda tanke sagt, att vapnen utan tvifvel skulle hvilat, medan medlingen påstod. Palmquist till K. M. 9/19 juli, *RA, Gall.*

² *Bidrag*, I, ss. 350, 412.

³ Se Lissenhaims nyss citerade bref af 13 juli (n. st.) med bilagor, *RA, Germ. Bidrag*, I, s. 350.

⁴ Se nedan s. 76, n. 8.

⁵ Härarna stodo nu i trakten af Segeberg. *Bidrag*, I, ss. 348, 352 f.

⁶ K. K. till K. M. 21 juli 1700, *RA.*

träda de mått och steg, som man tagit till alla kristna furstars båtnad, så mycket mer som Sveriges nya allians med sjömakterna syntes böra utgöra grundvalen för den nu föreslagna¹. Robinson hade därefter ett anförande i samma stil. Svaret afgafs af Polus, som förklarade, att konungen betraktade meddelandet af en traktat af sådan vikt, och hvars hufvudsakliga syfte var att befästa Europas fred, som ett prof på vänskap och förtroende, han skulle fästa behörig uppmärksamhet vid förslaget och låta underrätta de båda sändebuden om hvad han skulle kunna göra för att gifva deras konungar den tillfredsställelse, som blefve honom möjlig.

Det innehöll alltså endast allmänna försäkringar, och Guiscards egen uppfattning af utsikterna var ej alltför optimistisk. Han fruktade, att öfverläggningarna skulle draga ut på tiden, dels emedan man först skulle vilja känna kejsarens svar, dels emedan man ville inhemta Kanslikollegii utlåtande, men han tröstade sig med att Sverige i värsta fall aldrig skulle vara i stånd att motsätta sig Frankrikes afsikter i denna sak².

Till Kanslikollegium sändes mycket riktigt, d. 7 juli befallning att inkomma med betänkande i saken³. Samma dag besvarades det bref från konungen af Spanien af d. 6 juni, hvari denne omtalat delningsfördraget, med att Sverige uppskjutit sitt afgörande beträffande accessionsfrågan till närmare betänkande⁴. Hvad kejsaren beträffar, fick Stralenheim i bref af d. 4 juli order dels att med framhållande af Frankrikes försök att draga till sig medlingen i holsteinska frågan söka förmå honom till ett aktivare fullgörande af sina skyldigheter⁵, dels att underrätta

¹ Skriftlig uppteckning med fransk sekreterarstil och följande påteckning af Samuel Åkerhielm med datum Malmö d. 30 juni 1700: »Fransyske amb-tahl i audientzen hoos kånungen d...», *RA, Handl. rör. ministrar: Utl. i Sv., Tal vid audienser*. K. M:s bref till K. K. 7 juli 1700, *RA*, i hvilket därom säges: »Huru den franske ambassadören hafver fört sitt tal, kunne I se af hosgående skrift.»

² Guiscard till Ludvig XIV 9 juli 1700, *RA, Wahr*. Utförligt citat hos LEGRELLE, III, s. 463 f. CARLSON framställer (VI, s. 327), sannolikt missledd af Wahrenbergs kortfattade referat af Guiscards bref, saken så, som om själfva svaret skulle bestått af en förklaring, att Kanslikollegiets utlåtande skulle inhemtas och kejsarens tankar först måste blifva kända — hvilket, såsom af LEGRELLES fullständigare redogörelse framgår, endast var Guiscards egna förmodanden.

³ K. M. till K. K. 7 juli 1700, *RA*.

⁴ K. M. till konungen af Spanien 7 juli 1700, *RA, Utr. reg.*

⁵ Det kejsrerliga hofvet var känt för sin obeslutsamhet och tröghet. Jfr GAEDEKE, II, s. 58 ff. Stralenheim klagar i sitt bref till Bengt Oxenstierna 8 maj 1700, *RA, Ox.*, öfver dess »irrésolution« och *lenteur ordinarie*».

honom, att Sverige blifvit anmodadt att garantera delningstraktaten, i afseende hvarpå det dock icke än förklarar sig, utan först ville se, hur kejsaren ställde sig¹. Detta bref meddelades också åtskilliga svenska ministrar vid främmande hof till ledning för deras förhållande till de österrikiska sändebuden².

Kanslikollegium afgaf d. 14 juli sitt infordrade betänkande, hvari tillråddes att draga ut på tiden med svaret, utan att dock gifva de förbundne den misstanken, att man afsiktligt ville göra svårigheter, samt under tiden inhemta upplysning om kejsarens ställning³.

¹ »... Es ist Unss hiebey berichtet worden, dass dasjenige, so bey gedachter Alliance vorgehabt worden, dem Keysser und seinen Ministris, wehrender negociation, nicht allerdings solle unbekandt gewesen seyn, demnach würde es auch dem Keysser nicht zuwiedem oder missfällig seyn, wann Wir Unss zu ermelter Garantie willig erklären würden, dahero Wir gar leicht vermuthen solten, es werde der Keysserliche Hoff einigermassen seine Rechnung bey demjenigen finden, wass vorbesagter massen stipuliret worden. Es wäre aber nicht undienlich gewesen, wann der Keysserliche Hoff bei Zeiten mit Unss und anderen demselben zugethanen vertraul. Communication darüber hätte pflegen wollen, jedennoch und obgleich vermuthlich an mehrere Puissancen ebenmässig Requisition wirdt geschehen seyn, die davon sogar abgeneigt nicht seyn möchte, so haben wir biss dato Unss annoch nicht erkläret, sondern wollen erst abwarten, wessen sich der Keysser ausslassen werde...» K. M. till Stralenheim d. 4 juli 1700, *RA, Utr. reg.* Första hälften af citatet med dess tunga kanslityska är dunkel nog; den torde få fattas som ett referat af hvad som vid accessionsförslagets framställande berättats, men att man just refererade dessa yttranden, antyder att man gentemot kejsaren ville hålla sig vägen öppen för en accession.

² K. M. till Lillieroot, Palmquist, Lissenhaim m. fl. 7 juli 1700, *RA, Utr. reg.* De fingo här också befallning att framhålla, huru konungen af Polen otvifvelaktigt skulle befordra det anti-österrikiska intresset i spanska frågan, om han lyckades i sitt lifländska företag; detta som argument för kraf på garantiprestation.

³ Betänkandet vittnar om ett ganska starkt hänsynstagande till kejsaren. Saken var »utaf så stor vikt och consequence, att man intet väl utan äfventyr kan fälla sitt omdöme därom, förr än man någorlunda är underrättat, huru den andra parten, som det verket egentligen angår, detsamma anser och . . . tänker sig att förhålla.» Kollegiet hänvisade till Lillieroots yttranden, »och kunne vi oförgripeligen intet annat se, än att det bästa rådet härvid skulle det vara, att E. K. M. vunne ännu något tid, utan likväl att gifva desse allierade den misstanka, som sökte E. K. M. med flit att göra därvid svårighet, kunnandes den nu för händer varande oron i Hollsten och Lifland tjäna både till god förevändning och till ett motiv att bringa densamma till skyndesamt slut.» Grefve Weltz hade låtit förstå, att han hade någon ansökan från kejsaren att i saken andraga, och konungen i Spanien torde också hafva något vidare att yttra. »När E. K. M. hafver förmärkt, hurudan kejsarens conduite härvid

Såsom kollegiet i sin skrifvelse antyde, var österrikiske ministern Weltz samtidigt på väg till konungen med framställningar i denna sak från sin herre. Han ankom d. 14 juli till Malmö¹, där han erhöll sin audiens d. 17, och det var säkerligen med rätta, som Guiscard i hans verksamhet vädrade ett försök att förekomma, att Sverige skulle ansluta sig till delningstraktaten, innan kejsaren förklarar sig².

Medan Sverige således i den ömtåliga frågan om accession till delningsfördraget gentemot traktatmakterna förhöll sig undvikande men ej afvisande och samtidigt sökte känna sig för hos kejsaren, var dess hållning i fråga om *medlingsförslagen* mera bestämd. De kunde också knappast komma olägligare, i det att den engelsk-holländska flottan nu anländt till Öresund. Det danska försöket att begagna sig af sjömakternas medlingsanbud för att stoppa flottans verksamhet blef resultatslöst, då amiralerna ej fått befallning i denna riktning³. I början af juli passerade den svenska flottan på Karl XII:s befallning Flint-rännan och förenade sig med de allierades⁴. De kombinerade eskadrarna började bombardera den danska⁵.

Under utvecklingen af dessa händelser hade Guiscard ej blott att framställa sitt accessionsförslag, utan äfven att förorda de franska medlingsanbudena både i holsteinska och lifländska frågan, och han tycks i de konferenser, som han alltifrån slutet af juni hade med de svenska kanslimännen i Malmö⁶ ha framhållit samma synpunkter som i sitt skriftliga memorial af

---

blifver, så lär E. K. M. med större säkerhet dess rådslag inrätta kunna . . . » K. K. till K. M. 14 juli 1700, *RA*. — Att äfven Bengt Oxenstierna ansåg klokast att underhålla Frankrikes hopp om Sveriges accession, synes emellertid af hans bref till Palmquist 18 juli, *RA*, *Gall*.

¹ Guiscard till Ludvig XIV 25 juli, *RA*, *Wahr*. Weltz var försedd med ett rekommendationsbref från Bengt Oxenstierna till Polus af d. 7 juli 1700, *RA*, *Skr. t. kansliämbetsmän*.

² Guiscard till Ludvig XIV 28 juli, *RA*, *Wahr*.; jfr LEGRELLE, III, ss. 327, 464. Åkerhielm skrifver till Bengt Oxenstierna d. 18 juli, att Weltz dagen förut haft audiens, och att konungen tycker mycket väl om honom. *RA*, *Skr. t. kansliämbetsmän*. Angående förloppet af underhandlingarna med Weltz har jag för öfrigt ej sett några uppgifter.

³ *Bidrag*, I, s. 412 f.; CARLSON, VI, s. 336 f.

⁴ Passagen skedde natten till d. 4, föreningen d. 7 juli. *Bidrag*, I, s. 414 ff. Jfr CARLSON, VI, s. 331 ff.

⁵ Natten till den 11/21 juli; *Bidrag*, I, s. 419.

⁶ Guiscard till Ludvig XIV 9 juli 1700, *RA*, *Wahr*.

d. 15 juni. Han fick till svar de vanliga argumenten, att Sverige var garant och ej principal samt snarare borde kunna vänta Frankrikes garanti än mediation; i fråga om konungen af Polen förmodade man, att då Frankrikes officier ej lyckats förmå honom att afstå från sitt företag, det ej längre skulle uppskjuta den begärda garantiprestationen¹.

Det gjordes ock vid samma tid en del mera positiva motförslag från svensk sida. Man uttryckte, enligt hvad Guiscard meddelade, sin önskan, att Frankrike skulle förmå konungen af Polen att återställa de tagna fästena och sin benägenhet att göra konung Ludvig till domare öfver Polens klagomål mot Sverige. Piper började åter röra vid frågan om de resterande subsidierna², genom hvilka Frankrike skulle kunna hjälpa Sverige utan att synas partiskt³.

Man framkastade också från svensk sida i anknytning till äldre uppslag åter tanken på en utveckling af 1698 års allians⁴. I en af dem begärd konferens d. 14 juli framhöll Polus och Åkerhielm, dock uttryckligen utan uppdrag⁵, att man i samband med tillträdet till delningsfördraget kunde begagna tillfället att utvidga förbundet mellan Sverige och Frankrike, särskildt med afseende på handeln och annat, som man föreslagit d'Avaux⁶.

¹ »Ingredientzier till munteligt svar för Gr. Guiscar på den anbudne mediationen», jämte afskrift af hans memorial af d. 15 juni bilagda K. Ms. bref till Lillieroot m. fl. af 7 juli 1700, *RA, Holl. och Utr. reg.* De båda handlingarna sägas där utgöra »hvad franske ambassadeuren hafver här munteligen föredragit . . . och hurudan vår mening därom är». Att svaret verkligen gifvits i öfverensstämmelse med de däri angifna synpunkterna, finnes ingen anledning att betvifla.

² Se ofvan s. 13, n. 2.

³ Guiscard till Ludvig XIV 9 juli 1700, *RA, Wahr.* Att meningen var, att fästena skulle återlemnas före början af en underhandling — den fordran, som senare spelade en så stor roll — är ej tydligt af referatet af detta bref i *Wahr.*, men synes framgå af Guiscards bref till Ludvig XIV 7 aug. 1700, *ib.*, där han säger, att man ännu alltid före antagandet af Frankrikes medling begär, att det skall förmå konungen af Polen därtill.

⁴ Jfr ofvan, s. 39.

⁵ ». . . Ces messieurs m'ont fait entendre qu'ils ne me parlaient que de leur chef, mais dans la prévention où se trouve presque tout le conseil de Suède et le Roi même que l'alliance de la France vaut seule plus que toutes les autres et est la plus durable . . . » Guiscard till Ludvig XIV 25 juli 1700, *RA, Wahr.*

⁶ ». . . qu'en entrant dans le traité de la succession d'Espagne on pourrait prendre l'occasion d'augmenter l'alliance des deux nations pour le maintien de la paix générale que Sa Majesté T. Chr. desire et en particulier pour le

Guiscard svarade endast i allmänna ordalag¹. — Detta projekt har visserligen utseendet af ett närmande till Frankrike, men kan — framställt som det var utan någon som helst bindande karaktär — till sin politiska del väl uppfattas som afsedt att hålla vägen öppen samt framkalla anbud till vedergällning för en eventuell accession²; den kommersiella synpunkten, som ingalunda var ny³, var kanske allvarligare.

Ludvig XIV tog vid denna tid, efter att hafva mottagit underrättelse från Chamilly om Danmarks benägenhet för både medlings- och accessionsförslagen, ett nytt steg till de nordiska makternas fastbindande vid delningstraktaten. Ett projekt till traktat uppsattes och sändes tillika med nödiga fullmakter såväl till Guiscard d. 12/22 juli som dagen därpå till Chamilly⁴.

För Chamilly voro utsikterna särdeles lofvande, och då på grund af bristande instruktioner för sjömakternas ministrar⁵ något formligt fördrag ej kunde slutas, undertecknade de danska ministrarna d. 26 juli/5 aug. ett svar på fördragsutkastet, hvare de i sin konungs namn accepterade delningstraktaten och utlofvade hans garanti däraf, hvars utförande dock uttryckligen gjordes beroende af att dessförinnan den i utkastet omtalade commerce, et pour d'autres choses proposées à M. le comte d'Avaux . . . Citatet ur LEGRELLE III, s. 464.

¹ Guiscard till Ludvig XIV 25 juli 1700, *RA, Wahr.* LEGRELLE, III, s. 464; SCHEFER i *ASP, 1890*, s. 214; CARLSON, VI, ss. 317, 328.

² En dylik synpunkt framdrogs också något senare af Piper, då han »en riant» frågade, hvad Frankrike ville gifva Sverige för att inblanda det i en vidtomfattande sak, som ej angick det, medan det, om det förblef neutralt intill oroligheternas utbrott, då skulle kunna göra villkoren långt fördelaktigare för sig. Guiscard till Ludvig XIV 7 aug. 1700 (LEGRELLE, III, s. 464 f.)

³ Jfr *Recueil*, II, s. 192.

⁴ LEGRELLE, III, ss. 443 ff., 464. Fullmakten för Chamilly af d. 21 juli är tryckt i *Recueil*, XIII, s. 99, det honom tillsända fördragsutkastet hos LEGRELLE, III, s. 444. Det innebar konungens af Danmark garanti för delningstraktatens utförande och upprätthållande, i nödfall med all makt till lands och vatten (art. 1, 2), hvaremot konungen af Frankrike förband sig att, om den förre blefve anfallen i anledning af det nu avslutna fördraget, gifva honom nödigt understöd, hvilket skulle regleras efter ratifikationernas utväxling, i förbindelse med England och Generalstaterna (art. 3). Konungen af Frankrike skulle fortsätta att använda »ses offices et sa médiation» för att så snart som möjligt »terminer par un accomodement juste et raisonnable» de holsteinska tvistigheterna (art. 4). — Det är af LEGRELLE, III, s. 443 f., tydligt, att det projekt, som tillsändes Guiscard, var i hufvudsak öfverensstämmande med detta. Ett traktatutkast, likaledes begränsadt till delningsfördraget, tillsändes du Héron d. 19/29 juli, *ib.*, s. 484.

⁵ Se därom LEGRELLE, III, s. 447 f.

»rättvisa och rimliga» freden åvägabragtes; med afseende på denna förklarade sig danskarne beredda att hänskjuta villkoren till Frankrikes och sjömakternas afgörande ¹.

För Guiscard var ställningen alltfjämt en annan och sämre. Han fick ej de nya ordena, förrän Karl XII redan lemnat Skånes mark ², och han hade ej annat att göra än att vända sig till hans ministrar, skriftligen till sina vänner i Stockholm, Wrede och Gyldenstolpe ³, och muntligen till dem som funnos i Malmö. Han underrättade dessa d. 27 juli om de bekomna ordena, uttryckte sin konungs förhoppning om Sveriges avslutning till honom och sjömakterna ⁴ samt anhöll, att konung Karl måtte få kunskap härom, så att han kunde få tillfälle att meddela sitt uppdrag och kommissarier förordnas ⁵.

Men Karl XII hade vid den tiden annat att beställa. Två dagar tidigare, d. 25 juli, hade han verkställt sin *öfvergång till Själland* ⁶, hvarmed i själfva verket kriget bragtes till ett hastigt slut.

Frankrikes och sjömakternas konsertförhandlingar i Haag ^{Frankrike och freden i Traventhal.} fortsatte alltfjämt, utan att dock leda till några påtagliga resultat ⁷. Man var visserligen ense att använda samma tillvägagångssätt som 1659 ⁸, men då det gällde att öfverenskomma om de villkor, som skulle föreläggas parterna, var det ej lätt att bringa de båda sidornas sympatier till samstämmighet. Lillieroot tyckte sig från slutet af juli kunna märka, att sjömakterna rent af började misstänka Frankrike för att snarare söka förvirra än underlätta fredsverket och att de därför blefvo mindre benägna för den påtänkta pacificeringsmetoden ⁹. För sin del yrkade han, medan han förfäktade de holsteinska krafven, oafbrutet på

¹ Svaret tryckt hos LEGRELLE, III, s. 448 f.

² Han omtalar dem hvarken i sina meddelanden till Ludvig XIV eller de svenska kansliherrarne förrän d. 27 juli. Guiscard till Ludvig XIV 7 aug., *RA, Wahr.*; uppteckningen i *RA, Bet. i utr. är.*

³ Guiscard till Ludvig XIV 7 aug. 1700, *RA, Wahr.*

⁴ ». . . Detta skulle blifva ett communt verk och en gemensam allians emellan Frankrike, Engelland, Holland och Sverige . . . »

⁵ Uppteckning i koncept och renskrift af Samuel Åkerhielm, *RA, Bet. i utr. är.*

⁶ Se *Bidrag*, I, s. 437 ff.

⁷ Angående deras förlopp kan jag endast lämna några allmänna antydningar, hufvudsakligen med stöd af Lillieroots bref till K. M., *RA, Holl.*

⁸ Se t. ex. Lillieroot till K. M. 30 juni/10 juli 1700, *ib.*

⁹ Lillieroot till K. M. 17/27 juli, 31 juli/10 aug., 11/21 aug., *ib.* Jfr Vilhelm III till Heinsius 30 juli (*RANKE*, IX, s. 232).

att icke Sverige och Holstein skulle hållas utanför förhandlingarna och fick också af Heinsius röna en del tillmötesgående i detta afseende, men att på ett mera ingripande sätt få sin hand med däri synes icke hafva lyckats honom¹. Af allt att döma arbetade Frankrike oförtrutet på att afhålla sjömakterna från att låta sin flotta skrida till våldsamerhet², och det var tydligt, att dess hållning i någon mån invercade på dem³. De hade ej heller själfva något intresse af att Danmark krossades, och Lillieroot började redan få uppbjuda sin talegåfva för att bevisa, att hans konung ingalunda vore mera benägen för krig än för en skälig fred⁴. Med bombardementet på danska flottan och Köpenhamn var konung Vilhelm allt annat än belåten, han befalld Rooke att ej förnya det, och landstigningen på Själland kom honom att frukta, att Karl XII skulle låta sig föras för långt⁵. Det saknades säkerligen ej grund för de oroande underrättelser om sjömakternas hållning, som i början af augusti tillsändes Palmquist från Holland, bl. a. innehållande, att amiralerna fått befallning att upphöra med fientligheterna⁶. Men tack vare landstigningen på Själland var i Holstein redan »järnet under hammaren»⁷.

Där hade krigsrörelserna faktiskt afstannat, dock utan att stilleståndsförhandlingarna ledt till något formligt resultat⁸.

¹ Se t. ex. Lillieroot till K. M. 26 juni/6 juli, 30 juni/10 juli, 24 juli/3 aug., 28 juli/7 aug. och 31 juli/10 aug., *RA, Holl.*

² I sina bref till Chamilly d. 23 juli och 5 aug. (citerade af LEGRELLE, III, ss. 444 och 449, n. 3) säger Ludvig XIV uttryckligen, att han gifvit sina ministrar befallning i denna riktning. Visserligen kunde detta fattas som särskildt afsedt för danska öron, men man har ingen anledning att betvifla sanningen, i synnerhet som Briords hållning står i god öfverensstämmelse därmed. Jfr. t. ex. Lillieroot till K. M. 17/27 juli, *RA, Holl.*

³ Lillieroot till K. M. 21/31 juli, *ib.*

⁴ Lillieroot till K. M. 24 juli/3 aug., *ib.*

⁵ GROVESTINS, VII, s. 339, med citat ur Vilhelm III:s bref till Heinsius d. 3 och 13 aug.

⁶ Palmquist till K. M. 13/23 aug., *RA, Gall.* Jfr Vilhelm III till Heinsius d. 18 aug. (RANKE, IX, s. 232 f.).

⁷ Palmquist till Lillieroot 10/20 aug., *RA, Holl.*

⁸ *Bidrag*, I, s. 352 f. Ett stillestånd på 8 dagar uppgjordes af de allierade i Oldesloe d. 8/18 juli på förslag af Frankrikes och sjömakternas ministrar, framfördes af Chamilly till konungen af Danmark och fick hans godkännande i hufvudsak, dock med vissa ändringar, men kom icke till fullbordan. Lissenhaim till K. M. 20 och 30 juli, *RA, Germ.*; DUMONT, VII: 2, s. 479; WAHRENBERG, s. 76.

Däremot inträdde mot slutet af juli ett plötsligt uppsving i själfva fredsunderhandlingen.

Den diplomatiska ställningen var ytterst invecklad med de hvarandra korsande medlingarna och genom garanternas ställning af icke krigförande makter. Formellt var det ju mellan Danmark och Holstein, som kriget fördes, och alltså endast mellan dessa stater, som en fred borde slutas. Emellertid hade lüneburgerne, hvilka hade sina speciella syften i ögonsikte, frångått nämnda ståndpunkt och påyrkade en särskild traktat mellan sig och Danmark, och Sverige ville då ej motsätta sig deras önskan, medan det för sin del strängt höll sig på lika fot med England och Holland¹. Danmark å sin sida var i det längsta mot hvarje separatöfverenskommelse med Lüneburg, men under intrycket af händelserna i Öresund fann det klokast att släppa efter på sitt motstånd. De danska, holsteinska och lüneburgska ministrarne sammanträdde nu d. 21 juli efter att hafva öfverenskommit att utan preliminärtraktat eller vapenhvila direkt gripa sig an med hufvudtraktaten. Mötena fortsatte i Bramstedt under ledning af de franska ministrarne Chamilly, Bidal och Bonnac², och utsikterna för den franska medlingspolitikens triumf voro alltså ganska lysande; det var emellertid därvid en uppgift af största vikt för Frankrike att hindra Danmark från eftergift i fråga om den hannoverska kursaken³.

Chamilly var vid ett förträffligt humör, han ansåg öfverenskommet, att underhandlingen skulle fortsätta d. 29 juli i hans förhyrda hus i en trädgård i Ottensen (nära Altona), och inbjöd därför till middag hos sig denna dag Cresset, Cranenburgh, Lissenhaim och den lüneburgske ministern Fabricius för att sammanträffa med underhandlarna från Bramstedt. Denna festmiddag hör till de få humoristiska pointerna i den holsteinska frågans segslitna historia. De först uppräknade kommo — men ej de sistnämnda. Chamilly hade svårt att dölja sin besvikenhets⁴, i »affaires» blef föga utträttadt, och dagen därpå fick man

¹ K. M. till Lissenhaim d. 18 juli, *RA, Utr. reg.*

² Bonnac hade efterträtt du Héron i Wolfenbüttel och hade dessutom i uppdrag att meddela delningstraktaten till hertigen af Lüneburg-Celle. *LE-GRELLE*, III, s. 498.

³ *Bidrag*, I, s. 459 f.; Lissenhaim till K. M. 30 juli, 3, 6 och 10 aug. (n. st.), *RA, Germ.*

⁴ Han hoppades i det längsta åtminstone på danskarne, men sedan man väntat på dem till klockan 3 utan att höra något från dem, lät han hoppet fara. »... Wie es schien, war er zwar darüber etwas mal satisfait, wollte es sich aber doch sonderlich nicht merken lassen...»

veta, att de skolkande middagsgästerna — samtidigt råkats på annan ort, och där, oberoende af den franska mediationen, fört fredsverket ett godt stycke framåt¹.

Därmed förhöll sig sålunda. Sedan konung Fredrik d. 28 juli fått underrättelse om Karl XII:s landstigning på Själland, hade han genast tagit sitt parti och beslutit sig för eftergifter åt Holstein och framför allt åt Lüneburg. Underhandlarne samlades oförtöfvadt på Traventhal, ett slott beläget nära Segeberg och tillhörigt hertig Johan Adolf af Plön, hvilken med stor energi och klokhet utförde fredsmäklarens parti i den hemliga dansk-lüneburgska separatförhandlingen, och öfverläggningarna medförde genast betydande resultat². Till Traventhal eller Segeberg församlades nu efter hand ministrar från skilda stater, Lissenhaim, Fabricius och Cranenburgh (d. 2 aug.), Cresset, Bonnac³, den brandenburgske ministern von Busch, svenske ministern i Lüneburg Friesendorff och den 4 aug. äfven Mauritz Vellingk, hvilken efter sin misslyckade beskickning till konung August haft en kommission till Celle⁴. Förhandlingarna pågingo ofta från morgon till kväll, och d. 8 aug. sent på aftonen hade man freden mellan Danmark och Holstein upprättad och underskrifven; samma dag daterades också separattraktaten mellan Danmark och huset Lüneburg⁵.

För Danmark var freden i Traventhal ett grundligt nederlag, som dock lätt kunnat blifva mera förkrossande, om detta öfverensstämt med sjömakternas politik. Karl XII å sin sida fann sig i freden endast efter betydlig motsträfvighet och under intrycket af dessa maktens bestämda afsikt att afbryta sitt deltagande i kriget. Han gjorde det först, sedan han blifvit förvisad, att genom föredragets »amnestipunkt» Sverige vunnit sitt speciella hufvudsyfte vid fredsunderhandlingen, upplösandet af förbindelsen mellan Danmark och konungen af Polen⁶.

¹ *Bidrag*, I, s. 460; Lissenhaim till K. M. 10 aug. (n. st.), *RA, Germ.*

² *Bidrag*, I, s. 460 f.

³ » . . . welcher sich zugleich mit alhie eingefunden und wenigstens die Figure eines Mediateurs mit machen will . . . », säger Lissenhaim med tydlig skadeglädje.

⁴ Lissenhaim till K. M. 16 aug., *RA, Germ.*; CARLSON, VI, s. 279.

⁵ Lissenhaim till K. M. 16 och 19 aug., *ib*; *Bidrag*, I, s. 461 ff; den dansk-holsteinska traktaten är tryckt hos DUMONT, VII: 2, s. 480, LAMBERTY, I, s. 52. Min framställning afser naturligtvis ej att behandla Traventhal-freden annat än ur synpunkten af förhållandet mellan Sverige och Frankrike.

⁶ Detta genomdrefs dock blott i form af en kompromiss. Själfva »amnestipunkten» (art. 13) fritog garanterna, särskildt Sverige och Lüneburg, från

För Ludvig XIV innebar freden i Traventhal ett betydande diplomatiskt nederlag. Efter att under hela kriget hållit Danmark om ryggen, fick han nu bevittna dess förödmjukelse, genom dess löfte att ej inblanda sig i huset Lüneburgs »domestica» hade de »opponerande furstarnes» af honom omhuldade kedja mist en af sina starkaste och pålitligaste länkar, och slutligen hade ju fredsförhandlingen — efter att förut ingifva så lysande förhoppningar för Frankrikes medlingspolitik — bragts till slut utan den ringaste användning af dess tjänster¹.

Chamilly hade d. 6 aug. på aftonen infunnit sig på Traventhal, men ej deltagit i förhandlingarna där, hvaremot han påstods hafva privatim afrådt från freden, under uppgift att Sverige önskade den för att sedan anfalla konungen af Polen i hans arfländer till stor olägenhet för Tyska riket. Tidigt nästa dag hade han åter rest sina färde, och Bonnac, som ännu kvarstannade, hade, då han d. 8 såg fredslutet närma sig, följt hans exempel för att ej närvara vid dess fullbordan². Chamilly dolde ej heller sin förbittring i sina bref till Ludvig XIV och svalkade

all direkt och indirekt fiendskap från Danmarks sida och innebar alltså realiter ett fredslut mellan dem. Lissenhaim lyckades ej utverka, att vid denna artikels förbud mot allt understöd från Danmark åt garanternas fiender konungen af Polen särskildt skulle nämnas, utan han fick nöja sig med den utvägen, att sjömakternas och lüneburgarnes ministrar genom särskilda akter intygade, att Danmark förklarar sig däri särskildt inbegripa konungen af Polen i hans krig med Sverige, samt utlofvade sina herrars garanti särskildt af denna punkt. Se Lissenhaim till K. M. 19 aug. (n. st.), *RA, Germ.*, samt de nyssnämnda aftrycken af traktaten. — Om underhandlingarna på Själland jfr CARLSON, VI, s. 361 ff., och *Bidrag*, I, s. 472 ff.

¹ Hur den franska medlingen och dess öde betraktades åtminstone på vissa håll inom svenska kansliet, framgår af ett bref från sekreteraren Josias Cederhielm till okänd adressat, dateradt Helsingborg d. 26 aug. 1700, *RA, Skr. t. kansliämbetsmän*. Det heter där: » . . . Däremot tyckes mig vara ett godt soulagement, att Frankrike, som varit Danmarks statpincium [?], fått en så beskedelig näsestyfver», och det icke allenast genom att mediationen, »hvarmed Chamilly varit hafvande och den ändå till vårt värsta och krigets utdragande velat missbruka», spelats honom ur händerna, utan ock genom traktaten med Lüneburg. » . . . Går allt väl i Lifland, så är K. M. satt på den fot, att man i Tyskland allt kunde bringa till väga . . . Frankrike har en tid sökt draga sakerna till sig, men som det skett in consortio med Danmark och de nu båda fallit en trappa bättre neder och endels vist sig capabelt att frust-rera socios, så torde tillfället nu blifva bättre än kanske en annan gång . . .»

² Lissenhaim till K. M. 19 aug. (n. st.), *RA, Germ.* Om fransmännens uppträdande använder han uttrycket: » . . . da hingegen sich auch nunmehr öffentlich zu Tage leget, was der Herren Franzosen dessein und Absehen bey der offerirten Mediation eigentlich gewesen . . .»

den genom att söka göra sjömakterna misstänkta för illojalitet i fråga om delningstraktaten¹.

I själfva verket gick Frankrike genom det holsteinska krigets utgång miste om sitt nästan enda säkra byte vid fångsten af garantier för delningsfördraget. Då de danska statsmännen nu sågo den »rättvisa och rimliga» freden förbytt till hvad som ur deras synpunkt var raka motsatsen, befunnos de ingalunda benägna för någon brådska med att inlösa sitt ord².

Hvad förhållandet mellan Frankrike och Sverige beträffar, hade komplikationen af den nordiska och den spanska krisen hittills förkvävt hvarje samverkan. Hur än sympatierna bland de svenska statsmännen ställde sig i den fransk-österrikiska konflikten, kunde ett antagande af de franska förslagen vare sig i fråga om medlingen eller accessionen under den dåvarande situationen ej gärna komma i fråga. Frankrikes intressen i successionsfrågan hade förestafvat det en politik i den holsteinska tvisten, som med all sin teoretiska opartiskhet i själfva verket blef ett envist, om ock ej oöfverstigligt hinder för de svenska planerna³. Sverige å sin sida hade hittills allt för mycket att

¹ LEGRELLE, III, s. 450 f.

² Om de fortsatta accessionsförhandlingarna i Danmark se LEGRELLE, III, s. 455 ff.

³ Särskildt karaktäristiskt i dessa afseenden är det förut omtalade brefvet från Ludvig XIV till Chamilly d. 23 juli 1700 (LEGRELLE, III, s. 443 f.) där han bestämdt afvisar att i accessionsfrågan förbinda sig på något annat sätt med Danmark än med Sverige eller någon annan makt, men samtidigt säger sig skola gifva sina ministrar befallning att söka hindra, att sjömakterna låta sina flottor gå till någon våldsamhet. — Det är egendomligt, att CARLSON i så hög grad förbisett den verkliga, för Sveriges planer ytterst hindersamma karaktären af Frankrikes medlingspolitik; så t. ex. omnämner han, såvidt jag sett, ej med ett ord det mest uppseendeväckande draget däri, Chamillys budskickning till Rooke i juni 1700. Redan WAHRENBERG hade dock (s. 73 ff.) i sin korta, men förträffliga framställning af det holsteinska krigets diplomatiska historia tydligt framhållit denna sida af saken. Är det alltså min bestämda åsikt, att den franska medlingen ingalunda skulle varit Sverige till fördel, utan tvärtom, såvida detta öfver hufvud taget ville föra in en gång inslagna holsteinska politik till slut, så kan jag däremot, såsom af den föregående framställningen är tydligt, alls ej instämma i de premisser, på hvilka HJÄRNE grundar sin likaledes skeptiska uppfattning af de franska anbudens värde. Han anser (s. 84 f.) oredan i norra Europa hafva varit »synnerligen välkommen» för Ludvig XIV och betraktar dennes medlingsanbud till Karl XII som endast »spegelfakterier» till Englands lugnande; denna tolkning sammanhänger med hans mening, att Frankrike i själfva verket aldrig på allvar åsyf-

sköta på nära håll för att vilja med uppoffring af kejsarens vänskap fördjupa sig i det vidtutseende vesteuropeiska problemet; af en liknande avvaktande eller undvikande hållning möttes för öfrigt förslagen att biträda och garantera delningstraktaten så godt som öfverallt¹.

Nu, sedan den holsteinska konflikten för tillfället blifvit bragt ur världen, gällde det, huruvida förhållandena skulle gestalta sig annorlunda, då det lifländska kriget trädde i förgrunden vid sidan af den alltjämt akuta spanska krisen. Denna inträdde för öfrigt just vid denna tid i ett nytt skede. Samma dag som freden i Traventhal afslöts, d. 8/18 aug., utgick nämligen den åt *kejsaren* lemnade tremånaders-fristen, och dagen förut lät han meddela de förbundna makternas representanter i Wien sin bestämda vägran att gå in på någon delning af det spanska arvet under konungens lifstid². Motsatsen mellan Frankrike och Österrike var därmed ytterligare bekräftad.

tat delningstraktatens genomförande. Liksom källorna ej gifva stöd åt denna sistnämnda misstanke — det kan också förtjäna påpekas, hur både i Sverige och Danmark de franska ministrarne gingo i spetsen vid accessionsförslagens framställande, jfr. t. ex. LEGRELLE, III, s. 456 ff. — kan jag ej heller finna grund till att i de mångfaldiga uttrycken af Ludvig XIV:s önskan om fred i Norden se en omklädnad för en rakt motsatt politik. Men den fred, som han ville upprätta, var ej en sådan, som Sverige med sina dåvarande chancer kunde finna skäl att acceptera.

¹ Ingen enda stat hade hittills anslutit sig till delningstraktaten, fränsedt de i frågan nära intresserade herskarne i Lothringen och Portugal (och ej heller de obetingadt); äfven Danmark, som i nödens timma måst göra det, började som sagdt rygga sitt löfte. Se LEGRELLE, III, Kap. 7; GROVESTINS, VII, s. 326 ff.

² LAMBERTY, I, s. 113; GRIMBLLOT, II, s. 430; LEGRELLE, III, s. 313.

III.

Frankrikes fredsmedlingsförsök i lifländska kriget under hösten 1700.

*Sverige,
Polen och
Frankrike vid
det holstein-
ska krigets
slut.*

Situationen på den lifländska krigsskådeplatsen var, då det holsteinska kriget bragtes till slut, återigen mera hotande. Efter att hafva mottagit förstärkningar, öfvergick den sachsiska armén i konung Augusts närvaro Düna i midten af juli, utan att Otto Vellingk var i stånd att hindra det, hvarpå Riga inneslötts i slutet af samma månad¹.

En händelse af ännu betänkligare innebörd var avslutandet af *30-års-stilleståndet mellan tsaren och turkarne* i Konstantinopel d. 3 juli, hvarigenom den förre fick fria händer att vända sig mot Sverige². För att blanda bort korten hade han sändt furst Chilkov till Sverige, hvilken efter fredsslutet uppsökte Karl XII på Själland och där mottogs i audiens³. På grund af det långa afståndet fick tsar Peter först vid samma tid, som Traventhal-freden slöts, underrättelsen om det turkiska fördraget⁴, men ryktena därom voro långt dessförinnan i omlopp i Vesteuropa och vållade stor ängslan för Rysslands ingripande i det nordiska kriget⁵.

¹ CARLSON, VI, ss. 286, 376; NORDBERG, I, s. 90 ff.; *Th. Eur.*, XV, s. 791.

² BRÜCKNER, s. 353.

³ SCHUYLER, I, s. 458; BRÜCKNER, s. 362; CARLSON, VI, s. 377. Jfr Josias Cederhielms förut citerade bref af den 26 aug., *RA, Skr. t. kansli-ämb.*, X, där han efter att ha omtalat Chilkovs audiens säger: » . . . Han blef sedan tracterad, åt och drack så braf som någon ärlig karl och hade på sistone så när plågat ihjäl Herr Vellingk med brännvin, som han andra dagen måste spåda upp med vatten och te. Han vill likväl vara nått och tala galant den ryssen . . . »

⁴ BRÜCKNER, s. 360; SCHUYLER, I, s. 460.

⁵ Jfr Lillieroots bref till K. M. från och med d. 24 juli/3 aug., *RA, Holl.*; Guiscard till Ludvig XIV 1 aug., *RA, Wahr.*

För Sverige gällde det nu att så snart och kraftigt som möjligt afvärja faran från öster. Af den föregående framställningen har framgått, att dess försök att på diplomatisk väg vinna understöd från garanters och bundsförvanters sida äfven gällt den lifländska frågan, om ock hufvudintresset hittills riktat sig på den holsteinska¹. Då nu faran i öster växte, medan genom freden i Traventhal Holstein blifvit betryggadt och Danmark lösbrutet från förbindelsen med konung August, upptogos ansökningarna om hjälp mot den sistnämnde med förnyad styrka, på samma gång som de militära rustningarna mot honom energiskt pågingo². Det var fortfarande sjömakterna, som man i främsta rummet vände sig till. Befallning sändes till ministrarne i Holland och England att af dessa stater utkräfvat det understöd, hvartill deras förbund med Sverige förpliktade dem, helst förbytt i penningar, hvarjämte Lillieroot fortfarande skulle söka utverka Generalstaternas bistånd till det penninglån, som han alltsedan d. 28 mars haft i uppdrag att upptaga³. Hvad Frankrike beträffar, gifvoss ännu inga föreskrifter till de svenska ministrarne i utlandet angående förnyade hjälpkraf, men både Lillieroot och Palmquist sökte egga det till understöd genom uppmaningar att i den lifländska frågan bevisa det goda uppsåt, hvars frånvaro i den holsteinska konflikten varit tydlig och nödgat Sverige att i fråga om accessionen till delningsfördraget taga hänsyn till kejsaren, hvarjämte den förre försiktigt ingaf förhoppningar om tillmötesgående i sistnämnda fråga, om man hjälpte Sverige till ett lyckligt slut på kriget i Lifland⁴.

Hvad *konung August* beträffar, hade hans rörliga och fördomsfria statskonst andra medel till sitt förfogande än den trögare och hederligare svenska, då det gällde att draga ut på tiden eller stegra sina motparters anbud.

D. 21 apr./1 maj hade den franske envoyén du Héron ankommit till Warschau⁵, där han fick upptaga täflan med sin

¹ Jfr ock början af K. M:s bref till Lillierot 29 aug. 1700, *RA, Holl.*, där detta uttryckligen uttalas.

² Jfr CARLSON, VI, ss. 377, 390.

³ K. M. till Lillieroot 15, 21 och 29 aug., 28 mars 1700, *RA, Holl.*; K. M. till Leijoncrona 29 aug., *RA, Utr. reg.*

⁴ Jfr Lillieroot till K. M. 18/28 aug., 25 aug./4 sept., *RA, Holl.*; Palmquist till K. M. 10/20, 17/27 aug., 24 aug./3 sept., *RA, Gall.*

⁵ *Recueil*, IV, s. 246.

kejsrerlige kollega, Strattmann. Konung August dolde ej de lysande anbud, som gjordes honom från österrikisk sida, om han ville inträda i en liga mot den spanska arfdelningen — de gällde bland annat Neapel-Sicilien, hvarpå han menade sig hafva anspråk, och den af honom ifrigt åtrådda besittningen af ett stycke af Schlesien, hvarigenom hans båda stater Sachsen och Polen skulle komma i territoriellt sammanhang¹. — Du Héron ansåg klokast att redan i midten af juni meddela konung August delningstraktaten, men hans intryck af sin audiens hos denne var, att enda medlet att hindra honom att taga kejsarens parti var att göra honom förslag, som kunde tilltala hans lust att utvidga sina arfländer². Då du Héron kort därpå i öfverensstämmelse med sin konungs befallning af 7/17 juni formligen meddelade delningstraktaten med ansökan om accession, svarade August, under försäkran om sitt goda sinnelag mot Frankrike samt under förnyade antydningar om de kejsrerliga anbudena, med att begära uppskof³.

Samtidigt accepterade han d. 23 juni »i princip» den franska medlingen i kriget mot Sverige⁴. Att detta naturligtvis icke kunde inskränka hans militära handlingsfrihet, visade han bäst genom att samma dag lemna Warschau för att sätta sig i spetsen för sin mot Lifland anryckande armé⁵. Du Héron följde efter, anslöt sig d. 14 juli till honom, var närvarande vid öfvergången öfver Düna och sedermera i hans läger utanför Riga⁶.

Det är ej svårt att spåra intrycket af meddelandena om de kejsrerliga anbudena i de föreskrifter, som *Ludvig XIV* den 5/15 juli gaf sin minister, trots den högdragna ton, hvori han förklarar sig lättare kunna undvara konungens af Polen förbund än denne hans, och trots de varningar, han gifver du Héron att

¹ LEGRELLE, III, ss. 324 ff., 482. Uppgifterna hos honom grunda sig uteslutande på du Hérons korrespondens, hvilken naturligtvis ej kan anses som någon fullt säker källa i fråga om underhandlingarna mellan kejsaren och konung August. Dessa beröras ytterst obetydligt i litteraturen för öfrigt, hvarför jag ej kan lemna någon redogörelse för deras förlopp.

² LEGRELLE, III, s. 478 f. (efter du Hérons bref till Ludvig XIV 26 juni 1700).

³ Du Héron till Ludvig XIV 3 juli 1700 (LEGRELLE, III, s. 483 f.).

⁴ Det skedde genom ett i Warschau undertecknad protokoll; LEGRELLE, III, s. 468, n. 3.

⁵ *Th. Eur.*, XV, s. 785.

⁶ LEGRELLE, III, s. 485; HALLENDORFF, s. 48, n. 3.

ej låta sig lockas till öfverdrifna löften genom pressionen med de österrikiska anbuden. Skulle fördraget med kejsaren redan vara slutet, i så fall hade du Héron att undersöka, hvad man kunde vänta af missnöjet bland polackarne, samt — dock utan att själf framträda — gifva spridning åt det talet, att om konung August i spanska successionsfrågan motsatte sig Frankrike, detta lätt kunde förändra sin neutrala hållning och gifva Sverige understöd. Men detta var blott ena sidan af saken. Hade konung August ej slutit med kejsaren och visade han benägenhet för förbindelse med Frankrike, hvilken först och främst skulle grundas på hans anslutning till delningsfördraget, då fick du Héron nu tillstånd att ställa honom i utsikt franska subsidier. Men — och det är att hålla fast vid — fortfarande upprepades gång på gång som ett oeftergifligt villkor: först fred med Sverige¹. Härutinnan gällde tydligen alltjämt samma motiv som vid utfärdandet af den första instruktionen för du Héron. Att ofra penningar på konung August för att gifva honom tillfälle att binda sina stridskrafter i kriget mot Sverige, på hvars bistånd man ännu arbetade, och som i alla händelser ej tycktes vara att inräkna bland fienderna, kunde ej ligga i Frankrikes intresse.

Å andra sidan ville det naturligtvis ej heller, så länge konung August ej gifvit vika för de kejsrerliga anbuden, gentemot Sverige förbinda sig till annat än sin medling i striden. Såsom förut nämnts, ingick också den lifländska frågan likaväl som den holsteinska i de medlingsanbud, som Guiscard under sommaren med så liten framgång haft att framställa.

Vid accessionsförslagen var Ludvig XIV mycket angelägen att behandla de olika makterna lika². I slutet af juli utarbetades af Heinsius ett nytt formulär till garanti och motgaranti för accessionen till delningstraktaten, afsedt att kunna användas gentemot alla tillträdande makter, det godkändes af

¹ Utdrag ur Ludvig XIV:s bref till du Héron 15 juli 1700 är tryckt hos LEGRELLE, III, s. 479 ff. Jfr t. ex.: ». . . je crois cependant qu'il sera difficile de prendre des liaisons avec lui sans lui promettre des subsides. Lorsqu'il n'y aura plus que cette seule difficulté qui arrête la conclusion du traité, elle se pourra lever, et vous pouvez même le faire espérer par avance . . . ; mais il serait inutile d'en convenir dès à présent, puisque la paix n'est point encore faite avec le roi de Suède, et qu'elle doit cependant précéder toutes les mesures que je pourrai prendre avec celui de Pologne . . . » *ib.*, s. 480.

² Jfr LEGRELLE, III, ss. 443 f., 484.

Ludvig XIV och afsändes af honom d. 1/11 aug. till Chamilly, d. 2/12 till Guiscard och d. 9/19 till du Héron¹.

På samma gång gaf han Guiscard föreskrift att åhöra de förut omtalade svenska framställningarna om närmare förbindelse och handelstraktat², men inskräppte, att bådadera måste föregås af accessionen till delningstraktaten³. Sedan freden i Traventhal blifvit bekant, ändrades tonen något: ingenting hindrade honom hädanefter att taga närmare förbindelse med konungen af Sverige; Guiscard skulle därför utan tvekan mottaga och öfversända de svenska ministrarnes förslag och betyga Karl XII sin konungs benägenhet för dylika förbindelser. Men samtidigt skulle han låta denne förstå, att han mycket skulle underlätta dem genom att acceptera den öfversända garantiakten⁴.

Det föll dock ej Ludvig XIV in att köpa Sveriges vänskap med uppoffring af den polske konungens, hvilken genom Jordan fortfarande betygade sin benägenhet för förbund och sin villighet att uppträda mot kejsaren, men till gengäld begärde ansefliga subsidier⁵. Den franske konungen såg i hans krigiska företagsamhet ett alltför godt medel att skrämma kejsaren till eftergift eller binda hans krafter och en alltför lämplig medelpunkt för ett franskt parti i Tyska riket för att ej vara benägen att träda i förbund med honom och äfven offra subsidier på honom. Men fortfarande fasthöll han vid sin fordran på det lifländska krigets omedelbara afslutande och uppsatte detta som första villkor i det förbundsförslag, som han lät uppgöra och d. 30 aug./9 sept. öfversände till du Héron⁶.

¹ *ib.*, ss. 452 ff., 465, 484.

² Se ofvan s. 73.

³ Ludvig XIV till Guiscard 12 aug., *RA, Wahr.* och LEGRELLE, III, s. 465.

⁴ Ludvig XIV till Guiscard 26 aug., *RA, Wahr.* och LEGRELLE, III, s. 465 f.

⁵ LEGRELLE, III, s. 486. Att märka är Jordans där (efter en anteckning af Torcy) citerade yttrande, att hans konung skulle hafva 20,000 man för att anfälla kejsaren, utan att öfvergifva det lifländska kriget.

⁶ LEGRELLE, III, s. 485 f.; fördragsutkastet har han icke lyckats anträffa (*ib.*, s. 486, n. 3). Obs. det af honom (*ib.*, s. 485 f., n. 3) anförda utdraget ur ett bref af Ludvig XIV till Tallard d. 12 sept. 1700: » . . . Quoique ses forces ne soient pas grandes, et que les moyens de les entretenir semblent lui manquer, je vois cependant par sa conduite un si grand désir d'avoir toujours des troupes sur pied, de les employer à des entreprises considérables, tant de passion pour la guerre, accompagnée même de capacité, que je suis persuadé qu'une alliance étroite avec ce prince, donnât à l'Empereur de justes sujets de craindre de fortes diversions du côté

I hvad mån han var benägen att vid en eventuell fredsmedling gå Sveriges fordringar till mötes, var en annan fråga. I sitt nyssnämnda bref till Guiscard af d. 26 aug. förklarade han, att Karl XII ej borde visa sig svår i afseende på förlikningsvillkoren, och att det villkor, som svenskarne ville hafva uppfyllt — tydligen afseende deras kraf på de tagna fästernas återlemnande före underhandlingens början — blott skulle aflägsna freden¹.

Ville Sverige söka genom främmande makters bemedling blifva kvitt det lifländska kriget, så hade det mer än nog af anbud att välja på. Den brandenburgske envoyén Dohna hade nitiskt ehuru förgäfvets arbetat på att få kurfurstens medling antagen och den polska fredssaken upptagen i samband med de gamla mediatorernas fredsmäkling i holsteinska frågan². Anbudet om kejsarens förmedlande tjänster ingick utan tvifvel i grefve Weltz' uppdrag³. Och slutligen upprepade Guiscard oafbrutet sina förslag om Frankrikes medling i kriget.

Guiscards underhandlingar i Skåne efter freden i Traventhal.

Efter freden i Traventhal förnyade denne, som förmodligen då emottagit Ludvig XIV:s bref af den 2/12 augusti med det nya garantiformuläret, sina framställningar till de svenska ministerrarne i Helsingborg⁴. Han betygade sin konungs alltjämt

de la Pologne, pourrait le porter à souscrire au traité; qu'enfin, s'il ne l'acceptait pas, la juste crainte qu'il aurait pour ses pays héréditaires l'empêcherait d'en éloigner ses troupes, et que les alliances du roi de Pologne avec plusieurs princes d'Allemagne seraient capables de former un parti considérable dans l'Empire. Sur ce fondement, j'ai cru qu'il convenait de faire usage des dispositions que ce prince témoigne depuis longtemps à prendre avec moi des liaisons étroites, et que le moyen le plus assuré pour l'engager était de lui promettre des subsides pour l'entretien de ses troupes. Mais, comme il serait hors d'état de donner aucune alarme à l'Empereur, et de faire la moindre diversion, si la guerre de Livonie continuait encore, je prétends qu'il la termine incessamment, et cette condition est la première du traité que je lui propose».

¹ Ludvig XIV till Guiscard 26 aug., svar på Guiscards bref af 7 aug., där nämnda begäran omnämnes; *RA, Wahr.* Jfr ofvan s. 73.

² Härom nämnes åtskilligt i korrespondensen mellan K. M. och K. K. i juli och aug. 1700, *RA.* Konung August bedref under sommaren ifriga underhandlingar med kurfurstens af Brandenburg för att vinna hans medverkan i kriget, men händelsernas för den antisvenska koalitionen föga gynnsamma utveckling stämde denne allt kyligare mot förslagen, hvarför han inskränkte sig till att erbjuda sin medling. Se HALLENDORFF, s. 43 ff.

³ Så säges uttryckligen i Guiscards bref till Ludvig XIV d. 11 aug., *RA, Wahr.*

⁴ Hufvudkällorna för kännedomen om Guiscards underhandlingar i Skåne efter danska krigets slut äro af två slag, dels hans korrespondens med

goda afsikter, trots den köld, som han sedan någon tid märkt på svenska sidan. Det var ej konungens mening med sitt medlingsanbud i den lifländska frågan, hvilket redan var accepterat af konungen i Polen, att undandraga sig sin garanti, utan hade han efterkommit Oliva-fördraget genom att från början använda sina officier för att förmå konungen af Polen att tillkännagifva sina fordringar och upphöra att söka understödja dem med vapenmakt, och det tillkomme alltså svenskarne att göra förslag om sättet för garantins utförande. Angående garantin af delningstraktaten förnyade han sin framställning, framhållande att Sverige, som önskade Frankrikes garanti mot polske konungens anfall, borde visa ett liknande tillmötesgående i denna sak, i synnerhet som dess allierade England och Holland gjorde samma framställning och åtog sig samma motsvarande förpliktelser som Frankrike. Slutligen förklarade han, att om svenskarne hade något förslag att framställa om närmare allians för handeln eller andra saker, han skulle inberätta detta och omsorgsfullt och uppriktigt sysselsätta sig därmed, men det tillkomme ej honom att där vara den pådrivande¹, han åtnöjde sig med att försäkra om sin konungs benägenhet för Sveriges intressen och tillgifvenhet för dess konungs person².

Ludvig XIV, dels uppteckningar i det svenska kansliet. Det möter stundom svårigheter, att konstatera, i hvad mån de motsvara hvarandra, emedan de ej alltid uppdraga eller betona samma synpunkter och ibland sakna bestämda datumuppgifter. De båda serierna komplettera och kontrollera hvarandra emellertid ganska väl. De svenska handlingarna beröra endast hvad som är att betrakta som det officiella i konferenserna, framställningen från och svaret till den franske ambassadören, upptecknade i den form, hvori de skulle meddelas svenska myndigheter och ministrar till efterrättelse, hvaremot allt hvad underhandlarne sagt »såsom af sig själfva» är uteslutet. Detta spelar däremot en hufvudroll i Guiscards korrespondens, och medan denna alltså utgör ett värdefullt komplement till handlingarna af det förstnämnda slaget, har man i dessa ett medel att urskilja, hvad som i de af Guiscard omnämnda yttrandena från svenskt håll är att betrakta som mera privata projekt eller sonderingsförsök. Om hans framställning lemna åter de svenska källorna fylligast upplysning.

¹ »... Et que si nous avions quelque proposition à faire pour une alliance plus étroite, soit pour le commerce ou autres choses, il en ferait fidèle rapport et s'y emploierait toujours avec beaucoup de soins et de sincérité, mais que ce n'était pas à lui de nous en presser . . .»

² Efter en uppteckning på franska med Cederhielms stil och daterad »à Helsingbourg le 16 d'Aoust 1700», *RA, Bet. i utr. är.* Att Guiscard föredrog detta på nämnda tid och ställe, säges ock i en anteckning på svaret af d. 3 sept. (se nedan.) Utan tvifvel är det denna handling, som

De svenska underhandlarne, Polus och Åkerhielm, framhöllo som vanligt Frankrikes förpliktelse som garant. Beträffande accessionsfrågan betonade de svårigheten att nu göra konungen af Frankrike till viljes, bland annat med hänvisning till att kansliets mening först borde inhemtas i skriftlig form med diskussion af skälen för och emot, men Polus tillade en försäkran, att Sverige aldrig skulle taga några förbindelser mot Frankrikes intresse i den spanska saken, och att endast vissa hänsyn — särskildt till kejsaren — hindrade det att nu gå in på förslaget, hvarför han för sin enskilda del önskade, att Frankrike för tillfället ville nöja sig med Sveriges neutralitet, som ofelbart skulle åtföljas af traktatens antagande och garanti¹.

Då Karl XII efter väl förrättadt värf d. 23 aug.² återvände från Själland till Helsingborg, hade han här i sin omedelbara närhet de främmande ministrarne Guiscard och Wetz med deras täflande medlingsanbud och föreställningar. Men det fanns också rakare vägar till målet. Konung August hade en lycklig dubbelställning som Polens konung och Sachsens kurfurste, det var blott i sin sistnämnda egenskap, som han från förstnämnda, alltjämt i kriget ej inblandade land gjort sitt anfall. Det måste då också varit inbjudande att draga konsekvensen härur och söka krossa honom genom att öfverföra kriget på Sachsens eget område; en svårighet var, att de svenska trupperna i så fall måste genomtåga Brandenburgs territorium, men man kunde då åberopa dess redan visade tillmötesgående

---

Cederhielm omtalar i sitt bref till Barck d. 5 sept., *EA, Autografsaml.*, sågande: »Hans proposition är fuller af Herr Kanslirådet [Åkerhielm] uppsatt, men Gr. Guiscard har den dock själf igenom sett, något till första uppsattet lagt och således alldeles gillat».

¹ Guiscard till Ludvig XIV 29 aug. 1700, delvis aftryckt hos LEGRELLE, III, s. 466 f. Det är ej fullt klart, om Guiscards framställning och de svenska herrarnes yttranden tillhöra samma konferens, då datum för denna ej uppgifves vare sig i LEGRELLES eller WAHRENBORGERS återgifvande af Guiscards bref. LEGRELLE sätter den (s. 467, n. 1) till d. 28 aug., (n. st.), alltså 2 dagar efter det i den svenska handlingen uppgifna datum. Det är alltså möjligt, att uppgifterna gälla två skilda konferenser; gången af förhandlingarna öfverensstämmer dock i hög grad i de båda källorna. I alla hänseelser inföllo de före Karl XII:s återkomst från Själland.

² Detta datum uppgifves af ADLERFELD, I, s. 69, och *Bidrag*, I, s. 478. NORDBERG, I, s. 116, och CARLSON, VI, s. 378, uppgifva d. 24 aug.

mot sachsarne i motsvarande fall¹. Denna tanke på ett *inbrott i Sachsen*, hvilken redan ryktesvis omtalades här och hvar i Europa och med sina utsikter till ett krig i hjärtat af Tyskland under den dåvarande situationen måste framkalla den största oro på alla fredsvänliga håll², tager från denna tidpunkt fastare former³. Tydligt är, att den omfattades med stort intresse på holsteinskt håll. Bland de svenska statsmännen uppträder också nu en person, som stod hertigen nära, *Mauritz Vellingk*, hvilken från Traventhal ankommit till lägret på Själland⁴, därifrån återvändt till Sverige och nu med sin vanliga rikedom på förslag och lust för intriger sätter in sin kraft i det politiska spelet.

Strax efter sin återkomst mottog Karl XII d. 25 aug. Weltz i audiens, hvarvid denne synes hafva framställt kejsarens medlingsanbud och betänkligheter mot delningsfördraget. Han hänvisades till kansliet i Stockholm, där Oxenstierna, Gyldenstolpe och Bergenhielm fingo i uppdrag att sköta underhandlingen med honom⁵.

¹ Så i fråga om de sachsiska hjälptrupperna till Danmark vid den misslyckade ahlefeldtska expeditionen mot Lüneburg under sommaren 1700; se *Bidrag*, I. s. 359 ff. — Jfr ock HALLENDORFF, ss. 44, 47.

² Det första officiella vittnesbördet om dylika planer, som är mig bekant, är K. M:s bref till Nils Gyllenstierna d. 29 aug. 1700, *RA, Riksreg., ser. A.*: Långt tidigare hör man dock talas om dem i mer eller mindre bestämd form. Redan i början af juli framkastade Lissenhaim för sin brandenburgske kollega möjligheten, att Sverige kunde besvara de sachsiska truppernas genomtåg med att begära motsvarande tillstånd i och för ett anfall på Sachsen; Lissenhaim till K. M. 16 juli (n. st.), *RA, Germ.* Att Chamilly i början af aug. sökte göra Sverige misstänkt för dylika afsikter, är förut omtaladt; se ofvan s. 79. I midten af samma månad rådde bland ministrarne i Hamburg allmän oro för sådana planer; Lissenhaim till K. M. 27 aug. (n. st.), *RA, Germ.* Lillieroot har i sitt bref till K. M. af 21/31 aug., *RA, Holl.*, att berätta om den uppståndelse och det ogillande, som ryktena om ett förestående svenskt anfall på Sachsen öfverallt väckt. Det kan förtjäna påpekas, att Otto Vellingk så tidigt som den 1 sept. i sitt samtal med du Héron påpekade möjligheten af ett anfall på Sachsen från tyska sidan. Otto Vellingk till K. M. 3 sept. 1700, *RA, Skr. t. K. M. fr. gen.*

³ De sachsiska inbrottsplanerna, hvilka från denna tid och ända tills de år 1706 realiserades och gjorde slut på det polska kriget spelade in i Europas diplomatiska lif, synas hafva en intressant och invecklad historia, hvarom här endast några få antydningar kunna gifvas.

⁴ CARLSON, VI, s. 377.

⁵ CARLSON, VI, s. 386; Guiscard till Ludvig XIV 6 sept., *RA, Wahr.*: konstitutorium för de nämnda kansliherrarne d. 24 aug., *RA, Utr. reg.*

Det saknades ej anledning för den svenska politiken att taga hänsyn till kejsaren. Ryktena om hans underhandlingar med konung August och anbud att till denne afstå en landremsa till förbindelse mellan Polen och Sachsen — man påstod t. o. m. att ett fördrag redan var slutet — underlåto ej att göra intryck på de svenska statsmännen; åtminstone försummade de icke att använda dem, då de i sina samtal med Guiscard ville betona Sveriges hotade ställning och omöjligheten att nu biträda delningsfördraget¹.

D. 26 aug. hade Guiscard en lång konferens med de svenska ministrarne, denna gång Piper, Polus, Åkerhielm och Vellingk, och de framställde betänkligheterna mot en accession så bestämdt, att han kände sig än mer än förut öfvertygad om svårigheten att få Sverige att gå in därpå². Efter ett replikskifte om denna fråga, Frankrikes garantiskyldighet i fråga om Oliva-freden etc. lät man slutligen från svensk sida förstå möjligheten af ett arrangement. Nöjde sig Frankrike med att Sverige lofvade att ej ingå någon förbindelse med kejsaren, kunde man göra det till viljes, nämligen om det så snart som möjligt fullgjorde sin garanti af freden i Oliva och genast gaf bestämda försäkringar därom³. Som emellertid Liflands aflägsenhet och andra omständigheter försvårade garantins utförande, framlade man följande projekt:

Med hufvudsaklig användning af sina trupper i Tyskland skulle Sverige med 12,000 man, däraf 4,000 kavalleri, göra ett infall i Sachsen, och härtill borde nu Frankrike bidra med 6,000 man, som lätt kunde föras från Dünkirchen till Bremen. Frankrike skulle härigenom på nyttigaste vis fullgöra sin garanti och på samma gång vinna den stora fördelen att på ett sätt, som ej borde kunna gifva de tyska furstarne anledning till missnöje, få en truppstyrka stående i Tyskland, som vore i stånd

¹ Jfr Guiscard till Ludvig XIV 29 aug., 6 och 8 sept., *RA, Wahr.* och *LEGRELLE*, III, s. 466 f. Om kejsarens anbud till konung August hade Briord gifvit Lillieroot meddelande, hvilket denne inberättat till K. M. i sitt bref af 7/17 aug. 1700, framkommet d. 19 s. m., *RA, Holl.*

² Jfr citatet hos *LEGRELLE*, III, s. 467, n. 1.

³ » . . . Enfin on fait entendre que si la France veut se contenter que la Suède s'oblige de ne prendre aucun engagement avec l'Empereur, on pourrait lui donner satisfaction, bien entendu que V. M. fournisse la garantie du traité d'Olive le plutôt qu'il sera possible et qu'Elle en fasse donner incessamment des assurances positives . . . »

att bryta udden af kejsarens företag, och som lätt kunde ökas genom måttliga subsidier ¹.

Guiscard kunde endast taga förslaget ad referendum. Hans referat däraf antyder dess holsteinska karaktär: hertigen borde ofördröjligen begifva sig till konungen för att med honom öfverenskomma om (*concerter*) företaget mot Sachsen, och han återgifver ock Vellingks ² kraftiga försäkringar om hertigens ifver att göra sig förtjänt af konungens af Frankrike gunst och af all sin förmåga stärka Karl XII:s hittills visade böjelse för förbundet med Frankrike ³.

I hvad mån förslaget är att taga på allvar såsom ett uttryck af den svenska utrikesledningens verkliga planer, är svårt att säga. Att kansliet i Stockholm stod främmande därför, är ganska säkert, och föga troligt är, att Karl XII själf hade någon del däri ⁴. I de svenska redogörelserna för förhandlingarna och brefven till Sveriges utländska sändebud omnämnes det ej med ett ord. Försiktigast torde vara att uppfatta det som ett enskildt uppslag, troligen upprunnet i Vellingks hufvud, kanske allvarligt menadt af honom och uppgjordt i tillit till hertigens stora inflytande på sin svåger, kanske ock afsedt som ett medel att känna Frankrike på pulsen ⁵. I alla händelser har det

¹ Guiscard till Ludvig XIV 6 sept. 1700, *RA, Wahr.* Jfr CARLSON, VI, s. 387 f.

² Om denne säges, att han »parait être fort zélé pour V. M.»

³ . . . »de mériter les bonnes graces de V. M. et de fortifier de tout son pouvoir les bonnes dispositions que le Roi de Suède a fait paraitre jusqu'ici pour Votre alliance . . .» Guiscard till Ludvig XIV 6 sept. 1700, *RA, Wahr.*

⁴ Polus och Åkerhielm förklarade visserligen d. 2 sept. för Guiscard, att förslaget om infallet i Sachsen vore konungen »fort à cœur», men detta behöfver ej fattas såsom gällande projektet om de franska truppernas medverkan. Se Guiscards bref till Ludvig XIV 13 sept., *RA, Wahr.* Man har i detta sammanhang anledning att fästa sig vid den betydliga skillnaden i föreskrifterna till Lillieroot 3 sept., *RA, Holl.*, och Palmquist 8 sept., *RA, Gall.*, angående det påtänkta infallet. Medan den förre skulle underrätta sjömakterna om saken och utverka deras bistånd med officier och penningar, tilldelas den senare en långt mera passiv roll: först om man tillsporde honom, skulle han »såsom af sig själf» utveckla Sveriges skäl och dess önskan, »att konungen af Frankrike skulle gifva Oss därutinnan biträde» och ej anse westfaliska freden därigenom kränkas.

⁵ HJÄRNE uppfattar (s. 91) förslaget rent af som ett »afspisande» af det franska sändebudet. I betraktande af Vellingks andel i dess framställande, sam-

ett betydligt intresse som ett första spår af den förbindelse mellan hertigen af Holstein, förut ansedd som en »elak fransos»¹, och Frankrike, hvilken senare under någon tid spelade en viktig roll i förhållandet mellan Sverige och Frankrike.

Den 28 aug. fortsattes förhandlingen mellan Guiscard samt Polus och Åkerhielm. Den förre hade då mottagit Ludvig XIV:s bref af 26 aug. (n. st.), där åter ryktet spökade, att Strahlenheim i Wien skulle tillkännagifvit sin konungs ogillande af delningstraktaten², något som de båda svenskarne energiskt dementerade. De upprepade sin försäkran, att Karl XII i hemlighet skulle förbinda sig med Ludvig XIV att ej sluta någon traktat med kejsaren och ej gifva honom någon hjälp, men ock sin förklaring, att accessionen till delningsfördraget ej för tillfället var möjlig³.

Å sin sida uppbjöd Guiscard sina krafter för att bana vägen till en förlikning med konung August. Han sökte förmå svenskarne att afstå från sin fordran på de tagna fästernas återlemnande före början af en underhandling, men då de vidhöllo detta kraf — under förklaring att konungen af Polen antagit Frankrikes medling endast för att undvika dess garanti af Olivafreden och för att behålla det tagna under förhandlingen, hvarmed han skulle draga ut på tiden, så länge det vore enligt med hans intressen — föreslog han den utvägen, att fästena skulle lemnas i konungens af Frankrike förvar och denne göras till skiljedomare (*arbitre absolu*) öfver klagomålen och tvisterna å ömse sidor, mot villkor att han gaf sitt utslag inom begränsad tid. Han trodde sig finna, att man ej var obenägen för detta förslag, och öfversände det till du Heron⁴.

Från förslaget om Frankrikes medverkan till det sachsiska inbrottet afstod man dock ej. Redan d. 29 aug. på morgonen infunno sig Vellingk och Åkerhielm hos honom med nya föreställningar angående denna sak. Vellingk utförde nu vidare

---

manställd med hans senare verksamhet för en fransk-svensk-holsteinsk samverkan förefaller dock denna tolkning ej öfvertygande.

¹ Se Palmquists bref till Lillieroot 20/30 apr. 1700, *RA, Holl.*

² Se ofvan s. 53 f. Palmquist fick vid samma tid nämnda rykte åter serveradt af Torcy, dock i mera skämtsam form. Palmquist till K. M. 24 aug. /3 sept 1700, *RA, Gall.*

³ Det ligger nästan ett hot under deras yttrande, att konungen ej ville »s'engager dans des intérêts contraires à ceux de la France qu'après avoir fait tout ce qui aura été possible pour la faire entrer dans les siens.»

⁴ Guiscard till Ludvig XIV 8 sept. 1700, *RA, Wahr.*

sina antydningar från förra gången: ville Frankrike i framtiden hafva mera trupper i Tyskland, kunde hertigen af Holstein icke blott värfva sådana, utan också använda svenska trupper, som skulle gå i hans tjänst, under afvaktan på att Sverige skulle kunna öppet förklara sig för Frankrike, hvilket skulle ske omedelbart efter lifländska krigets slut. Slutligen framkastade Åkerhielm med påpekande af finansernas utblottade ställning och under hänvisning till det genom bestämmelserna i förbundet mellan Sverige och sjömakterna gifna exemplet den tanken, att Frankrike skulle ersätta de resterande subsidierna genom att lemna en penningssumma i proportion mot underhållet af 6,000 man under 6 månader.

Guiscard aktade sig att göra någon afvikelse från den franska ståndpunkten i afseende på Sveriges och Frankrikes oppgjorda finansiella mellanhafvanden och framdrog i enlighet med sin instruktion Frankrikes fordran på 50,000 écus, men i sitt bref till Ludvig XIV gaf han nu för ovanlighetens skull ett uttryck åt sin egen mening om, hur Frankrike borde förhålla sig till Sverige, i det han kraftigt framhöll, att om man ville vinna detta, det nu vore på tiden att göra något därför, att det sedan ej skulle vara svårt att behålla det under Karl XII:s hela regering, men att man i motsatt fall kunde frukta att alltid finna det bland Frankrikes fiender¹.

Konferenserna fortsattes sedan i Kristianstad, dit konungen begifvit sig från Helsingborg och dit också Guiscard ankom d. 2 september, och Polus och Åkerhielm förnyade därvid sina framställningar om infallet i Sachsen. De visade, hur de ständigt inkommande underrättelserna om förbund mellan kejsaren och konungen af Polen gjorde behovet af ett penningbidrag ännu starkare, och de förklarade, att garantin kunde verkställas genom ett sådant. Piper försäkrade enskildt, enligt hvad Guiscard

¹ ». . . J'ose néanmoins, Sire, prendre la liberté de dire à V. M. à cette occasion que si Elle veut ménager cette couronne, il est temps qu'Elle fasse quelque chose pour elle. Si Vous la secourez dans le pressant besoin où elle se trouve, Vous serez assurés de son alliance pendant tout ce règne-ci; j'en fais ce jugement sur les dispositions personnelles du Roi de Suède et parceque je commence à connaître que tout son conseil sera pour V. M. tant qu'il lui plaira à l'exception du seul comte Oxenstierna, mais je ne suis pas moins persuadé que si la Suède se tire sans le secours de la France des affaires qu'elle a présentement sur les bras, on la trouvera toujours jointe aux ennemis que nous pourrons avoir dans la suite.» Guiscard till Ludvig XIV 8 sept. 1700. RA, Wahr.

meddelade, att fastän Sverige på grund af konungens i Polen svaghet på egen hand kunde draga sig ur den lifländska affären, Karl XII emellertid skulle gå alla Frankrikes önskingar till mötes, om det nu gäfvæ Sverige det önskade biståndet ¹.

D. 3 sept. fastställdes slutligen i Kristianstad det officiella svaret till Guiscard och delgafs honom muntligen genom uppläsning af aktstycket ².

Beträffande lifländska frågan hänvisades här till den af Frankrike garanterade Oliva-traktatens bestämmelse, att garantin skulle presteras två månader efter rekvisition ³; då denna skett i mars, och då Frankrikes hittills använda officier visat sig fruktlösa, i det konung August förnyat sitt anfall, så föreläge redan sedan länge *casus guarantiæ*. Konungen hade förut hänskjutit till konungen af Frankrike att välja sättet för dess fullgörande, men som Guiscard låtit förstå, att det nu ankom på honom att göra något förslag, föreslog han för innevarande år ett penningbelopp i stället för en truppstyrka, afpassad efter den tillbörliga storleken af Frankrikes garanti, och med tiden beräknad från d. 1 juni, då de 2 månaderna efter rekvisitionen förlupit ⁴, men för nästa år kunde man närmare komma öfverens. Samtidigt med denna garantiprestation såg konungen gärna, att Frankrike fortsatte med sina officier för att förmå konungen af Polen att »åter sätta sakerna i tillstånd af Oliviske freden» ⁵; sådana officier skulle verka bättre än en formlig medling, hvilken konungen af Polen endast antagit för att »eludera garantien, formera partier och eloignera freden.»

Angående den af Frankrike tillika med England och Generalstaterna föreslagna accessionen till delningsfördraget liksom beträffande konungens af Frankrike af Guiscard betygade benä-

¹ Guiscard till Ludvig XIV 13 sept. 1700, *RA, Wahr.*

² Svaret finnes i *RA, Bet. i utr. ärr.*, och är med några anmärkningar tryckt här nedan som bil. I.

³ En strängt formell tolkning af dessa artiklar (se ofvan ss. 31, n. 5, och 32, n. 1) skulle kunna lemna till resultat, att denna tid var fastställd för paciscenterna, men ej för mediatorn; af denna möjlighet tycks Frankrike dock ej hafva begagnat sig.

⁴ I konceptet (se bil. I) stod först truppstyrkan beräknad till 7 å 8,000 man och tiden till d. 14/24 maj, men detta är redan där ändradt. I de svenska redaktionerna stod taladt om *månatliga* penningbidrag, hvilket ej återfinnes i den franska.

⁵ Om ändringarna i denna punkt se bil. I.

genhet till »närmare förbindning så till commerciens befördran som andre gode saker, som på Sveriges sida kunde åstundas», tillkännagafs »Hans Maj:ts hug och beredvillighet till allt det som kan lända konungen af Frankrike till behag och till inbyrdes vänskaps, förtrolighets och interesses styrkiande och sammanbindande på allt görligt och möjligt sätt.» Men som dessa saker ej hade något sammanhang med Frankrikes garanti af Oliva-freden — det förra vore ännu att afhandla, den senare att utföra — och som nya saker fordrade nya underhandlingar, skulle Kungl. Maj:t låta sina ministrar i Stockholm träda i konferens med Guiscard därom.

Man skulle kunna sammanfatta hufvudinhållet af svaret i dessa punkter: ett höfligt afböjande af *Frankrikes medling* i striden med konung August under hänvisning till hans fortsatta fiendligheter och hans opålitlighet, i förbindelse med ett förnyadt kraf på *garantiprestation*, beräknad från bestämd tid och med förslag om dess utgörande i penningar; beträffande *accessionen till delningsfördraget* uppskof och hänvisning till fortsatta underhandlingar i Stockholm¹; i fråga om *en närmare allians* och *handelstraktat*, som här snarare får utseende af ett franskt än ett svenskt önskemål, likaledes underhandlingarnas förflyttning till Stockholm. Om planerna för infallet i Sachsen, om Sveriges förbindelse att ej bistå kejsaren och om Frankrikes skiljedomarställning mellan Sverige och Polen, hvilka ämnen till så stor del upptagit konferenserna mellan Guiscard och de svenska ministrarne, var alltså officiellt alls ej tal. Öfver hufvud taget var det officiella svaret af en betydligt kargare natur än nämnda samtal, där uppslag och antydningar till ett närmande mellan de båda makterna ej sagnats².

Såväl Guiscard's framställning af d. 16 aug. som svaret af d. 3 sept. meddelades också till Kanslikollegium d. 4 sept., på samma gång som detta fick underrättelse, att de främmande ministrarne blifvit hänvisade dit för fortsättningen af sina underhandlingar under förklaring att konungen, upptagen särskildt af trupptransporter till Lifland, ej kunde under sitt korta återstående uppehåll i de trakterna »någre synnerlige affairer med dem

¹ Ett formligt afslag på accessionsförslaget skedde alltså ej från Karl XII:s sida, såsom man skulle tro af både CARLSONS (VI, s. 387) och HJÄRNES (s. 91) uttryck.

² CARLSON synes ej hafva känt till uppteckningarna af Guiscard's framställning af 16 aug. och svaret af 3 sept., utan bygga sin framställning af förhandlingarna med honom egentligen på hans korrespondens.

företaga»¹. De båda handlingarna refererades också utförligt i bref till Lillieroot och Palmquist, till den sistnämnde med föreskrift att hålla sig passiv i saken².

Hvad beträffar accessionsfrågan gick Kanslikollegii mening, sådan den uttrycktes i en skrifvelse af 29 augusti, som ankom till Kristianstad den 4 september, dagen efter fastställandet af svaret till Guiscard, fortfarande i den riktningen, att man borde söka draga ut på tiden utan att stöta de allierade och använda frågan för att egga deras benägenhet att bistå Sverige³ — en uppfattning som står i god samklang med svaret till Guiscard och som kollegiet nu fick tillfälle att själf tillämpa.

De främmande ministrarne hade nämligen intet annat att göra än att efterkomma den bestämda hänvisning till Kanslikollegium, som de af konungen fingo mottaga, och redan i sitt bref af d. 4 sept. kunde denne meddela kollegiet, att de franska, kejsrerliga och engelska ministrarne begifvit sig åstad⁴.

¹ K. M. till K. K. 4 sept. 1700, *RA*. Brevet synes icke hafva afgått den dag, det är dateradt; åtminstone skrifver Cederhielm till Barck d. 5 sept., *EA*, *Autografsaml.*, att brevet till K. K. därom blifvit uppsatt, men än ej kunnat blifva underskrifvet.

² K. M. till Lillieroot 8 sept. 1700, *RA*, *Holl*; K. M. till Palmquist 8 sept. 1700, *RA*, *Gall*. I sistnämnda bref heter det, att detta meddelas honom, »intet ändteligen att I behöfven göra där om några propositioner», utan till hans egen underrättelse »och att I mågen lystra efter hvad berättelser grefve Guiscard hafver gjort. Ty till äfventyrs skulle konungen ej vilja att om penningehjälpen något måtte negocieras än genom hans ambassadeur, eller att någon annan skulle få någon kunskap därom, ifall han där till resolverade». I brefvet till Lillieroot antydes detsamma och tillägges: »Man varder snart förmimmandes, hvad realitet af Frankrike är att förvänta».

³ Kollegiet, som erhållit underrättelse om kejsarens vägran att acceptera delningsfördraget, menade, att successionsfrågan hädanefter skulle blifva »det hufvudverket, som förnämligast lærer till sig vända rådslagen i Europa». Det gillade Lillieroots och Palmquists uttalanden i ärendet och tillade: »... kunnandes Vi oförgräpeliggen nu som tillförende intet annat finna, än att det bästa för E. K. M. i denna saken skulle vara att småningom utdraga tiden och till intet visst sig förbinda, dock så att bemälte bundsförvanter må tro, att de därmed intet stötas för hufvudet, utan att E. K. M. måste nu för all ting vända sina tankar till sitt rikets försvar och säkerhet, och att ett så nödigt afseende intet tillåter E. K. M. att taga sig af främmande saker. Sådant kunde tjäna E. K. M. till en god förevändning och till äfventyrs blifva ett kraftigt skäl att beveka dem hvar å sin ort till att fullgöra deras skyldighet och genom godt bistånd lätta E. K. M. verket...» K. K. till K. M. 29 aug., *RA*.

⁴ K. M. till K. K. 4 sept. 1700, *RA*.

För den unge konungens personliga politik stod otvifvelaktigt som den bestämmande synpunkten hans önskan att så snart och kraftigt som möjligt slå konung August ur fältet, liksom han gjort med danskarne. På de diplomatiska underhandlingarnas tröttsamma irrgångar, där han ej kände sig hemma och som i den nyss afslutade konflikten visat sig långt mindre snabbt och säkert leda till målet än handlingens genväg, ville han ej inlåta sig. Han ville, ostörd af de främmande diplomaternas täflande framställningar om mera aflägsna ting, helt och hållet egna sina krafter åt den närmast liggande uppgiften, konung Augusts upptuktelse. Det förefaller ej osannolikt, att man har att tillskrifva Karl XII själf, att svaret till Guiscard af d. 3 sept. alls ej upptog tanken på en underhandling med konung August¹.

Det synes också otvifvelaktigt, att han, samtidigt med det oförtrutna arbetet på trupptransporten till Lifland, ifrigt omfattat tanken på ett infall i Sachsen. D. 29 aug. meddelade han Nils Gyllenstierna, öfverbefälhavaren för de svenska trupperna i Tyskland, sitt beslut att låta de trupper, som under hans befäl stått i Holstein, göra ett »oförtänt inbrott» i Sachsen, samt befallde honom att öfverlägga vidare om saken med hertigen af Holstein². Den kungliga korrespondensen sysselsätter sig under den närmaste tiden i hög grad med detta ärende. Gyllenstierna fick order att hos vederbörande makter göra ansökan om genomtåg, dock — under åberopande af precedensfallet med de sachsiska truppernas marsch genom Brandenburg — först samtidigt med marschens anträdande och utan att afvakta svar³. Sveriges ministrar i andra stater fingo föreskrifter, huru de vid tillfälle skulle bemöta det motstånd, som kunde visa sig under föregifvande att afsikten vore att uppväcka krig i Tyskland och göra eröfringar — meningen vore endast att förmå konungen af Polen till satisfaktion, hvarför Sveriges vänner och allierade borde gifva företaget sin hjälp, såväl med sina officier hos dem, som ville sätta sig däremot, som med kraftigare medel, där sådana kunde begäras⁴.

¹ Denna förmodan stöder sig på de — visserligen ej till fullo bevisliga — slutsatser, som kunna dragas ur den i nämnda svar gjorda ändringen. Se bil. I.

² K. M. till Gyllenstierna 29 aug. 1700, *RA, Riksreg., ser. A.*

³ K. M. till Gyllenstierna 3 sept., *RA, Utr. reg.*; till Mellin s. d., *ib.*

⁴ K. M. till Lillieroot 3 sept. 1700, *RA, Holl.*, till Friesendorff s. d., till Snoilsky, Stralenheim, Leijonstedt och Storren d. 5 sept., *RA, Utr. reg.*, till Palmquist 8 sept., *RA, Gall.* Jfr ofvan s. 92, n. 4.

För de i spanska successionsfrågan invecklade staterna lik-
som ock för en del tyska furstar hade emellertid tanken på ett
krig i Tyska riket en helt annan karaktär och omfattning, och
från dessa håll, särskildt från sjömakterna, kom under den när-
maste tiden en störsjö af varningar och afstyrkanden¹. Att
Karl XII hyste ett lifligt intresse för planen, är väl otvifvelak-
tigt², och han ville ej släppa tanken därpå, men han böjde
sig dock för omöjligheten att i en situation sådan som den då-
varande genomdrifva planen mot det kompakta afståndet och
motståndet från både fiender och vänner³.

Den 8 sept. ankom Guiscard till Stockholm⁴. Det dröjde
ej länge, innan han för den fredsmäklande sidan af sin uppgift
fick ett kraftigt understöd från sin kollega i Polen, du Héron,
hvilken från det sachsiska lägret utanför Riga bedref en liflig
verksamhet i samma riktning.

*Du Héron
och Rigas
belägring.*

Bombardementet af Riga hade börjat d. 9 aug., dock utan
att göra skada⁵. Den 19 aug. kom till Riga underrättelsen om
freden i Traventhal, för konung August en högst obehaglig ny-
het, hvarigenom du Héron fick ett kraftigt stöd för sina fram-
ställningar⁶. Han fick också nu från konung August mottaga
förklaringar, hvarom han skyndade att genom en d. 24 aug. af-
sänd kurir⁷ underrätta Guiscard. I ett memorial, som tillställ-
des du Héron, uttalades, att konung August, som endast börjat
kriget för att förbundslenligt hjälpa konungen af Danmark, men
nu såg samförståndet upprättadt mellan denne och Sverige, vore
benägen för fredens återupprättande och på franske envoyéns
och andras enträgna föreställningar förklarade sig redo att in-

¹ Se t. ex. Lillieroot till K. M. 11/21, 18/28 sept., 22 sept./2 okt., *RA, Holl.*, Stralenheim till K. M. 8 sept. (n. st.), *RA, Germ.*, Palmquist till K. M. 28 sept./8 okt., *RA, Gall.* Jfr ock K. K. till K. M. 15 och 19 sept., *RA.*

² HJÄRNE är (s. 91) ej öfvertygad om detta; de kungliga brefven synas mig dock bära tydliga vittnesbörd därom.

³ Innan han begaf sig till Lifland, uppdrog han, med uttryck af sin lifliga önskan att företaget måtte verkställas, saken till den mest intresserade personen, hertigen af Holstein. K. M. till hertigen d. 29 sept., till Gyllenstierna d. 30 sept., *RA, Utr. reg.* — Jfr nedan s. 117 f.

⁴ Guiscard till Ludvig XIV 22 sept. 1700, *RA, Wahr.*

⁵ BUCHHOLTZ, s. 162; *Th. Eur.*, XV, s. 792; NORDBERG, I, s. 92.

⁶ BUCHHOLTZ, s. 162 f.; CARLSON, VI, s. 401.

⁷ Enligt Guiscards memorial af 12/22 sept., se nedan.

ställa fientligheterna och ingå i underhandling om (*entrer en traité sur*) de punkter, som ännu vore att reglera mellan honom såsom konung af Polen och konungen af Sverige. Till skyndsamt utförande häraf medgaf han, att underhandlingen kunde föras i Danzig eller Oliva. Men däremot afbjöde han på det bestämdaste att på förhand återlemna de tagna fästena¹. Muntligen — och alltså i mindre bindande form — tycks han gifvit du Héron längre gående förklaringar². Hans beredvillighet till underhandling sträckte sig nämligen, enligt hvad Guiscard med stöd af du Hérons bref meddelade i Stockholm, ända därhän, att han erbjöd att låta underhandla med Dahlbergh och Otto Vellingk, båda eller endera, samt medgaf att till konungens af Frankrike afgörande hänskjuta de tagna fästernas återställande, då han ej kunde gå in på att inleda underhandlingen med deras återlemnande³. Ledde underhandlingen till återställande af fred, skulle han af alla krafter bidra till bevarandet af freden mellan Sverige och Ryssland, och om tsaren redan brutit, förband han sig att ej gifva honom något direkt eller indirekt understöd. Du Héron tillade, att han hoppades kunna genomdrifva uppskof med Rigas bombardement, tills kuriren återkom med Guiscards svar⁴.

Du Héron fortsatte emellertid med största ifver sin fredsmäklareverksamhet. Han uppvaktade den gamle generalguvernören Erik Dahlbergh i Riga med den ena skrifvelsen efter den andra, men denne, som tyckte sig finna dem »hafva sina hakar» och slutligen trodde sig märka, »att han mera söker till sondera och något utleta här än gifva mig något reellt vid han-

¹ Detta är hufvudinnehållet af en »*Mémoire donné à M. du Héron par le Roi de Pologne et envoyé en Suède*», hvaraf Palmquist fick del i Paris och som han i afskrift bilade ett bref till Lillieroot; Palmquist till Lillieroot 19/29 sept. 1700 jämte bilaga, *RA, Holl*; tryckt hos NORDBERG (tyska uppl.), I, s. 152.

² Det följande är nämligen ej upptaget i memorialet, och att man i Paris skulle låtit Palmquist få del af mindre eftergifter än konung August officiellt gjort, är knappast troligt.

³ »... Il consent enfin de remettre à la décision du Roi mon Maître la restitution des forts qu'il occupe en Livonie, ne pouvant avec honneur commencer à traiter par cette restitution préliminaire et inusitée que la Suède demande...»

⁴ Referat af du Hérons bref i Guiscards memorial af 12/22 sept. 1700, *RA, Fr. besk. mem.* Hans hopp i aseende på bombardementet visade sig dock ogrundadt, i det att det återupptogs den 27 aug. och följande dagar. Jfr BUCHHOLTZ, s. 162; *Th. Eur.*, XV, s. 792; NORDBERG, I, s. 92.

den», fann vara bäst att »evitera vidare anledning till någon commerce med honom»¹.

Du Héron beslöt nu vända sig till Otto Vellingk och infann sig, efter att först hafva tillskrifvit honom, personligen i hans läger vid Rujen i det inre af Lifland den 1 september. Bland den långa raden af hans frågor, meddelanden och förslag var den första punkten, om Vellingk hade någon befallning af sin konung om någon »fredsafhandling», hvarpå han emellertid fick till svar ett bestämdt nej². Han meddelade vidare, att Guiscard underrättat honom, att de svenska ministrarne sagt konungen af Sverige afböja Frankrikes medling för att ej försvaga dess garanti, men om konungen af Polen först afträdde de tagna skansarne, vara villig att hänskjuta tvisterna till konungens af Frankrike »ompröfvän»³, i anledning hvaraf konungen af Polen förklarar sig beredd att till denna hänskjuta både frågan om skansarne och alla de öfriga tvistigheterna och att i Danzig, Oliva eller någon annan ort låta underhandla med den minister, som konungen af Sverige förordnade. Han gaf vidare meddelanden om konung Augusts tillredelser till bombardementet af Riga och om ryssarnes hotande anfall på Sverige samt slutade med att föreslå stillestånd, till dess kung Karls svar kunde ankomma, samt att under tiden några områden upplätes till underhåll för konungens af Polen trupper. Vellingk afböjde emellertid bestämdt hans förslag, och efter vidlyftiga diskussioner fick du Héron resa med oförrättadt ärende⁴.

Den 5 september var han emellertid hos Dahlbergh i Riga och föreslog »såsom af sig själf» stillestånd på den orten på behaglig tid. Dahlbergh förklarade, att han saknade order och

---

¹ Dahlbergh till K. K. 20 och 23 aug. 1700, *RA, Livonica*. Det tycks hafva varit denna brefväxling, som du Héron vidrörde i sitt samtal med Otto Vellingk d. 1 sept., hvarvid han bl. a. omtalade, att han för att undvika miss-tankar föreslagit Dahlbergh, att de skulle mötas utom staden vid vakterna, men att denne svarat, att han vore välkommen i staden, hvaremot han själf för att begifva sig utom denna velat veta ärendet, och då du Héron nämnt detta, hade Dahlbergh (enligt du Hérons ord) »galant svarat, att Riga vore steril af noveller och propositioner». Otto Vellingk till K. M. 3 sept., *RA, Skr. t. K. M. fr. gen.*

² Vellingk säger sig ha svarat, att han »till ingen fredsafthandling någon order hade, utan allenast att tractera med värjan».

³ Jfr ofvan s. 93.

⁴ Efter Vellingks utförliga referat af samtalet i det citerade brefvet till K. M. 3 sept.

fullmakt och åtminstone först måste korrespondera med Vellingk, men efter ännu ett samtal med du Héron 2 dagar senare¹ och sedan han den 8 september genom ett bref från honom fått veta, att konungen af Polen samtyckt till att en kurir sändes till Vellingk för att inhemta hans mening, gick Dahlbergh in på vapenhvila till kurirens återkomst, hvilken beräknades skola dröja ungefär en vecka².

Vellingk afböjde emellertid med bestämdhet stilleståndsförslaget och uttryckte sitt ogillande af Dahlberghs eftergifvenhet därvidlag. Af kurirens berättelse, att man från torget i Riga sett, huru det grofva artilleriet fördes tillbaka öfver Düna, drog Vellingk den slutsatsen, att konung August för denna gång uppgifvit tanken på Rigas intagande³. Denna förmodan besannades också. Efter att hafva bortfört artilleriet, som för öfrigt gjort föga skada, lät August sina trupper från och med den 16 sept. bryta upp och draga sig längre uppåt Düna, där Kokenhusen tvangs att kapitulera d. 27 sept.⁴

Hvad var nu motivet till detta konung Augusts handlingsätt, hvarför fortsatte han ej bombardementet af Riga och hvarför upphäufde han slutligen dess belägring? Gentemot fransmännen framställde han det som en eftergift mot du Héron, och de försummade ej att slå mynt däraf. Guiscard gjorde så i Stockholm⁵, och Palmquist fick i Paris lyssna till uppbyggliga betraktelser i samma riktning⁶. Konung August skulle emellertid icke varit den han var, om han blott på ett håll sökt göra sig nytta af ett dylikt tillfälle. I Riga funnos engelska och holländska packhus och varor i mängd, och gentemot holländarne

¹ Den franske ministern åtföljdes vid detta tillfälle af konung Augusts kammarherre Vitzthum, samme man som utförde den bekanta beskickningen år 1702. BUCHHOLTZ, s. 163.

² »... Sådane villkor har jag för sine pregnante skäl intet utslå kunnat...» Dahlbergh till K. M. 8 sept. 1700, *RA, Livonica*. Jfr Vellingk till K. M. 11 sept., *RA, Skr. t. K. M. fr. gen.*; HALLENDORFF, s. 60, n. 1; BUCHHOLTZ, s. 163.

³ Vellingks nyss citerade bref till K. M. 11 sept.

⁴ Dahlbergh till K. M. 19 sept., *RA, Livonica*; Vellingk till K. M. 4 okt., *RA, Skr. t. K. M. fr. gen.*; BUCHHOLTZ, s. 163 f. *Th. Eur.*, XV, s. 792. NORDBERG är på denna punkt något förvirrad, i det han omtalar upphäufandet af belägringen dels under d. 9 sept. (I, s. 92), dels efter Kokenhusens fall (*ib.*, s. 95.)

⁵ Se K. K. till K. M. 26 sept., *RA*.

⁶ Palmquist till K. M. 28 sept./8 okt., *RA, Gall*.

hette det också, att det uteslutande var i anseende till deras köpmansintressen, som bombardementet inställts¹.

För kansliherrarne i Stockholm var också en tolkning af konung Augusts förfarande såsom ett resultat af de främmande makternas arbete för freden ett alltför välkommet stöd åt deras fredsvänliga föreställningar hos Karl XII, för att de ej skulle tillegna sig denna uppfattning².

Men andra sågo saken mera realistiskt. Både Palmquist och Lillieroot hade öga för den misstänkta mångsidigheten i konung Augusts påståenden om sitt hänsyntagande, och den senare tillade, att orsaken till bombardementets inställelse ansågs vara dels hans oförmåga att fortfara därmed, dels underrättelsen om den svenske konungens annalkande³. Beträffande själfva upphäfvandet af belägringen framställer Otto Vellingk den saken så, att konung August begagnat sig af den med Dahlbergh öfverenskomna vapenhvilan för att bortföra sitt artilleri och utrymma sitt läger⁴. Onekligen har också hans manöver i hög grad utseende af en lyckad krigslist, hvarvid du Héron fått tjäna till medel⁵. Man kan också tycka, att han åtminstone borde kunnat betinga sig några fördelar i vederlag för inställandet af

¹ Konung Augusts resident i Haag Gersdorfs memorial till Generalstaterna af 4 okt. (n. st.), tryckt hos LAMBERTY, I, s. 144 f. Se vidare NORDBERG, I, s. 92, FASSMAN, s. 355 f., *Th. Eur.*, XV, s. 792. Briords på du Hérons bref stödda framställning af saken var den, att denne med hänvisning till både Frankrikes och sjömakternas misshag förmått konungen att afstå från sin afsikt att bombardera staden, hvarigenom han otvivelaktigt skulle hafva uppränt den. Lillieroot till K. M. 22 sept./2 okt., *RA, Holl.* Torcy ville göra troligt, att Augusts försäkringar till Generalstaterna skedde efter öfverenskommelse med du Héron. Palmquist till K. M. 5/15 okt., *RA, Gall.*

² »... E. K. M:s vänner och bundsförvanter arbeta med högsta flit uppå detta fredsverket, och har man redan sett den verkan därpå, att staden Riga är blefven förskont med eldfara och den undergång, som han i så måtto blifvit hotad med...» K. K. till K. M. 26 sept. 1700, *RA.*

³ Palmquist till K. M. 5/15 okt., *RA, Gall.*; Lillieroot till K. M. 29 sept./9 okt., *RA, Holl.*

⁴ Otto Vellingks förut citerade bref till K. M. af 4 okt., *RA, Skr. t. K. M. fr. gen.*

⁵ Att märka är ock LAMBERTYS påstående (I, s. 144), att anledningen till belägringens upphäfvande alls ej var Augusts hänsyn till holländarne, utan dels företagets svårighet, dels och framför allt fruktan att trupperna från Sverige skulle landstiga i Kurland, afskära hans trupper vägen och sedan anfälla Sachsen. Jfr ock NORDBERG, I, s. 93. För en fullständig utredning af frågan skulle erfordras en kännedom om konung Augusts militära resurser, som ej står mig till buds.

bombardementet och belägringen, om ej detta varit honom en nödvändighet¹. Men han var ej den, som försummade ett tillfälle att af en sådan göra en dygd. — Ehuru ej berörande de slutliga tilldragelserna vid Riga, kan ock i detta sammanhang förtjäna påpekas, att äfven de franska diplomaterna, då de uttalade sitt hjärtas mening, hade en långt skarpare uppfattning af nödtvångets inflytande på konung Augusts fredsbenägenhet och särskildt af hans ängslan för anfallet mot Sachsen, än de funno lämpligt att visa för svenskarne, då det gällde att öfvertyga dessa om vikten och kraften af Frankrikes medling².

Guiscards medlingsförslag i Stockholm (midten af sept. 1700).

Guiscard, som kort efter sin ankomst till Stockholm fått höra de svenska underhandlarne tala om den brandenburgske ministerns fördelaktiga medlings- och alliansförslag och som trodde sig finna Weltz samverka med denne³, fick å sin sida en god vind i seglen, sedan han den 11 sept. fått emottaga du Hérons ofvan omtalade bref af d. 3 s. m. (n. st.) angående konung Augusts förslag om underhandling och benägenhet att hänskjuta frågan om de tagna fästningarna till Frankrikes afgörande. Han delgaf det genast åt kanslipresidenten⁴ och sammanfattade dess innehåll och sitt förordande af de där återgifna förslagen i ett memorial af d. 12/22 sept.⁵ Muntligen understödde han dem genom att påvisa åtskilliga punkter af Sveriges betryckta ställning, särskildt tsarens hotande anfall, som kanske skulle draga republiken Polen med i spelet, och betonade, att det ej längre kunde blifva fråga om att fordra Frankrikes garantii mot en furste, som till dess afgörande hänsköt hufvudpunkten i underhandlingen. Man klagade från svenska sidan

¹ Det af FASSMANN (s. 356) omnämnda påståendet, att Riga betalat en penningssumma i samband med bombardementets inställande, har jag ej sett bestyrkt från något annat håll.

² ». . . . J'ai compris, Sire, par la lettre de M. de Héron que le Roi de Pologne a fort appréhendé la diversion dans ses états de Saxe, mais je n'en ai rien témoigné, et on est tout-à-fait persuadé ici que ce prince n'a pris le parti de sortir d'affaire à l'amiable avec cette couronne que par la crainte qu'il a eue que V. M. ne se décl[ar]era enfin contre lui . . . » Guiscard till Ludvig XIV 22 sept. 1700, *RA, Wahr.*

³ Guiscard till Ludvig XIV 22 sept. 1700, *RA, Wahr.* Kurfursten af Brandenburg stod vid denna tid i liflig underhandling med kejsaren för att vinna dennes bifall till sin konungavärdighet. Jfr ERDMANNSDÖRFER, II, s. 135 f.

⁴ K. K. till K. M. 12 sept. 1700, *RA.*

⁵ Memorialet finnes i afskrift i *RA, Gall., Fr. besk. mem.*; tryckt hos LAMBERTY, I, s. 138, NORDBERG (tyska uppl.), I, s. 152, refererad af NORDBERG, I, s. 93.

öfver konung Augusts trolöshet, men Guiscard hade tillfredsställelsen att kunna inberätta, huru Oxenstierna slutligen under många tacksägelser sagt honom, att Kanslikollegiet skulle skriva till konungen, att det var öfvertygad, att han ej kunde göra bättre än snart antaga polske konungens anbud¹.

Denna skrifvelse uppsattes och afgick också redan samma dag, den 12 sept. Sedan den var uppsatt, fick man höra, att Guiscard själf tänkte nästa morgon åter resa ned till konungen för att andraga sitt ärende, och brevet afsändes därför med en express för att hinna före honom². Skrifvelsen, med hvilken hans memorial af samma datum följde som bilaga, skärskådade utförligt skälen för och emot att inlåta sig i den föreslagna underhandlingen. *Mot* detta talade särskildt tanken på konungens rättmätiga sak mot konung Augusts trolösa förfarande och de redan vidtagna anstalterna för transporten till Lifland och infallet i Sachsen. Men *för* underhandling såg kollegiet än starkare skäl: den skadliga inverkan, som det skulle hafva på andra makter — särskildt på Sveriges bundsförvanter och garanter — om skulden för krigets fortsättning fölle på Sverige, då nu konungen af Polen erbjöd sig att återlemna fästningarna³, risken att denne därigenom skulle vinna republiken på sin sida och tsaren otvifvelaktigt komma med i spelet⁴, svårigheten att utföra företaget i Lifland och än mera det i Sachsen, hvarigenom lätt nya fiender kunde uppväckas, o. s. v.

Med stöd af dessa skäl och med hänvisning till konungens förklaring till både brandenburgske och franske ministern om sin benägenhet till fredens återupprättande med konungen i Polen, om denne visade sig beredvillig därtill, menade kollegiet, »att om konungen i Polen strax vill upphöra med all vidare fientlighet och restituera de platser, som han har intagit i Lifland, så lærer förmodeligen Eders Kungl. Maj:t intet afslå detta anbudet om tractat, utan gifva därtill sitt bifall». Såväl i fråga

¹ Guiscard till Ludvig XIV 22 sept., *RA, Wahr.*

² K. K. till K. M. 12 sept. 1700, P. S., *RA.*

³ » . . . . att konungen i Polen skulle vända invidien på E. K. M. och vinna vänner på sin sida, om han finge afslag, då han frivilligen förut tillbjuder att återgifva fästningarne, renunciara sina förbund emot E. K. M. och afböja alla fientligheter, som eljest kunde vara förhanden emot E. K. M., hvilke stycken man ej utan igenom tractat plägar erhålla . . . . »

⁴ » . . . . där han eljest lätteligen kunde därifrån afhållas . . . . », tillägges optimistiskt.

om fästningarna som om satisfaktionen trodde kollegiet, särskildt stödjande sig på de franska ministrarnes uttalanden, att inga svårigheter skulle möta¹. Det framhöll, hur konungen skulle förvärfva sig »ett odödligt beröm för hela världen», om han af sina vänner lät sig bevekas att i godo uppnå den »förföjelse», som han var beredd att med väpnad hand utkräfvä. I fråga om underhandlingen föreslogs att, om konungen biföll den, därtill befullmäktiga Dahlbergh och Vellingk eller endera undermedverkan af ståthållarne Strömfeldt och Strokirch eller en af dem².

Kuriren med denna skrifvelse ankom redan den 15 på aftonen till Kristianstad³. Men brådskan befanns onödig, Guiscard var nog klok att afstå från sin resa till konungen, och från denne förspordes tills vidare ingenting.

Det kan ej gärna bestridas, att Kanslikollegiet i sin skrifvelse till konungen såg utsikterna såväl till fästnas återställande som till satisfaktion i en ljusare dager, än man kan finna det haft fullt grundade skäl att göra. Konung August hade icke gifvit något löfte att återlemna de tagna fästningarna, utan endast att hänskjuta frågan till Frankrikes ompröfning, och angående resultatet af denna, såväl i den punkten som rörande satisfaktionen, hade man endast Guiscard's muntliga uttalanden att hålla sig till⁴. Det är ju möjligt att dessa kunna hafva förefallit åhörarne mera lofvande, än de nu te sig vid läsningen af hans skriftliga relationer till den franska regeringen.

Man finner af dessa, att de svenska statsmännen uppbjödo sin öfvertalningsförmåga för att lägga en fastare grund för sitt hopp. Oxenstierna och Gyldenstolpe utvecklade i ett samtal med Guiscard d. 14 sept. de svenska krafven på skadestånd och fordrade af honom åtminstone ett allmänt löfte, att Frankrike skulle skaffa Sverige en satisfaktion i förhållande till lidna skador. Guiscard aktade sig dock att låta aflocka sig en dylik

---

¹ » . . . förmenandes vi, att denne restitution af fästningarne lærer gifva handlingen så mycket mindre upphåld, som den af garanderna ingalunda kan annorledes än för billig anses, hvilket hos dem ock ändteligen måtte påstås, efter som ock du Héron utlofvar att därmed ingen svårighet skall hafva, och hvad satisfaction angår, gör grefve Guiscard på sin konungs vägnar en fullkomlig försäkran, att den vid tractaten skall finna sin riktighet . . . »

² K. K. till K. M. 12 sept. 1700, *RA*.

³ Sam. Åkerhielm till K. K. 17 sept. 1700, *RA*, *Utr. reg.*

⁴ Jfr citaten ofvan ss. 100, n. 3, och 105, h. 3. Se ock nedan bil II: D.

försäkran¹. I stället uppgjorde han ett förlikningsförslag, utan att dock därmed förbinda sin konung till något².

Förslaget var af följande innehåll:

1. freden skulle slutas mellan de båda konungarne med förnyelse af traktaterna å ena sidan mellan konungen af Polen och Sveriges krona och å andra sidan mellan konungen af Sverige och polska republiken;

2. konungen af Polen skulle ofördröjligen, sedan man enats om denna artikel, draga sina trupper tillbaka öfver Düna, han skulle vidare utrymma och till Sverige återlemna Dünamünde och Kobron samt hvad han för öfrigt tagit i kriget så och så många dagar efter ratifikationernas utväxling;

3. skansarna skulle återlemnas i samma skick som vid eröfringen;

4. alla anspråk å ömse sidor skulle öfverlemnas till konungens af Frankrike mediation;

5. ratifikation och utväxling af traktaten skulle ske inom så och så lång tid efter dess underskrifvande³.

Twistefrågan om skansarnas återlemnande löstes alltså här på det viset, att det bestämdt utlofvades, men verkställigheten uppsköts till efter ratifikationen. Om den andra hufvudfrågan, satisfaktionen, nämnes alls intet, hvadan den måste inräknas bland dem som hänskötos till konungen af Frankrike.

¹ Han svarade med att framhålla, hur mycket bättre det vore för Sverige att spara krigskostnaderna och i stället utan afbrott åtnjuta Rigas tullinkomster och Liflands öfriga afkastning, som på ett år skulle öfverståga all skadeersättning, och tillägger: » . . . . Nous sommes enfin convenus que la négociation durera plusieurs années au grand dommage de la Suède, si l'on discutera des prétentions réciproques . . . . »

² Guiscard till Ludvig XIV 25 sept., *RA, Wahr.* WAHRENBERGS referat i denna punkt lyder ordagrant: » . . . . Gard a dressé sur le champ les articles (les mêmes qui sont insérés dans l'hist. de Ch. XII par NORDBERG) sans engager V. M. . . . »

³ Efter referatet hos NORDBERG, I s. 94, not. WAHRENBERGS ofvan citerade anvisning måste man nämligen i öfverensstämmelse med CARLSON (VI, s. 395, n. 1) anse gälla de därstädes återgifna punkterna. NORDBERG själf vet intet om deras ursprung, utan säger om dem endast: »Efter en liten tid såg man några freds-puncter, som debiterades vara i Kongl. Cancelliet upsatta, til följje af Frantzöske Ambassadeurens begäran, Neml. [. . . referat af punkterna. . . .] Men alt detta war så främmande här i Cancelliet, som en ting, den der aldrig kommit i deras tankar: och måste alltså, för ro skull och på egen speculation vara opsatt af någon annan.»

Guiscard uppgifver¹, att man sändt en kurir till konungen för att inhemta hans befallningar angående detta förslag, men denna hans uppgift synes bero på ett missförstånd; man kan icke ens finna spår af att kollegiet öfver hufvud taget öfversändt det till konungen². Hur de svenska statsmännen för sin del ställde sig till projektet, därom förmäles för öfrigt intet³.

Däremot afsände kanslikollegiet verkligen d. 15 sept. till konungen ett likaledes punktvis uppställt utkast till en allmänt hållen framställning af Sveriges villkor för fred med konungen af Polen, betydligt afvikande från Guiscards projekt. Kollegiet hänvisade till ett bref från Palmquist⁴, hvori omtalades, att Torcy uttryckt sin önskan att få veta, på hvilka villkor konung Karl ville sluta freden. I anledning häraf förklarade nu kollegiet sin mening vara »att det kunde i gemen lända honom [Palmquist] till rättelse, att Eders Kungl. Maj:t med skäl påstår

1. en fullkomlig restitution af den oliviske freden;
2. en renunciation af hvarjehanda förbindelser emot Eders Kungl. Maj:t;
3. en nöjaktig säkerhet för det tillkommande;
4. extradition af de förrådelige personer af Eders Kungl. Maj:ts undersåtare, som på lättfärdigt vis hafve låtit sig härvid bruka; och

¹ Guiscard till Ludvig XIV 25 sept., *RA, Wahr*.

² En express afsändes verkligen till konungen d. 15 sept., nämligen den som s. d. ankommit från Otto Vellingk med hans bref af 3 sept., men det säges uttryckligen i ett af K. K:s bref till K. M. af 15 sept., *RA*, att denna express endast medförde brefvet från Vellingk och ett från Maidel, hvaremot den öfriga korrespondensen skulle afgå på aftonen med den vanliga posten.

³ Af CARLSONS framställning (VI, ss. 394—396) får man, då han ej uppgifver data och dessutom behandlar de båda konferenserna d. 12 och 14 sept. under ett, den föreställningen, att Guiscards här ofvan refererade förlikningspunkter ingingo bland de anbud, hvilka Oxenstierna med tacksamhet förklarade sig och kollegiet vilja tillstyrka och med ett ilbud tillsände konungen. Såsom af det föregående (se ofvan s. 105 f.) framgår, gällde detta emellertid Guiscards memorial af d. 12 sept., ej hans förslag af d. 14. CARLSONS antagande (*ib.*, s. 395) att villkoret om fästningarnas återlemnande efter ratifikationen motsvarade konung Augusts ståndpunkt i frågan, är för öfrigt ej fullt korrekt, då denne ej medgifvit mer än att hänskjuta frågan till konungens af Frankrike afgörande.

⁴ Det åsyftade brefvet var tydligen det af 31 aug./10 sept. 1706, *RA, Gall*.

5. satisfaction för undfångnen skada och omkostnad¹.

I den sistnämnda punkten hade kollegiet ett positivt förslag att framställa. Som konungen förklarar sig ej åsyfta några eröfringar, utan blott skadestånd, och det alltså ankomme på en penningsumma, hvilken konungen af Polen svårligen skulle kunna lemna på en gång, kunde man tänka sig den utvägen, att han lemnade någon del af sina sachsiska länder som pant. Sedan skulle Sverige utan svårighet finna »den som lust hade med reda medel på en gång att till sig lösa» detta land, hvarvid man särskildt tänkte på kurfursten af Brandenburg, som därigenom skulle bindas vid Sveriges intressen².

Utom detta bref afgingo s. d. åtskilliga andra skrivelser i olika ärenden från Kanslikollegiet till Kungl. Maj:t, bl. a. med brefvet från Vellingk om du Hérons stilleståndsförslag³. Man hade också att förmåla om de med Frankrike rivaliserande ministrarnes verksamhet. Brandenburgske envoyén Dohna hade s. d. uppvaktat med ett nytt memorial, där han förnyade medlingsanbudet och anhöll om svar, och Weltz hade tillskrifvit Bengt Oxenstierna ett bref om kejsarens officier i Polen⁴ samt muntligen påmint om svar från konungen angående sina i Skåne framställda propositioner⁵.

Man uraktlät fortfarande ej att gifva Guiscard till lifs berättelser om dessa anbud⁶, och under afvaktan på konungens svar sökte man likaledes alltjämt förmå honom till något erkännande af de svenska satisfaktionsanspråken⁷.

¹ Man skulle möjligen kunna känna sig frestad att i dessa punkter se ett motförslag till Guiscards och alltså ett tydligt bevis, att Kanslikollegiet ej ansett sig kunna acceptera detta. Trots öfverensstämmelsen i artiklarnas antal finnas dock ej tillräckliga beröringspunkter mellan de båda utkasten, för att man skulle ega rätt att sätta dem i något inbördes förhållande, i synnerhet som hvarken K. K. i sitt bref till K. M. omnämner Guiscards projekt eller denne å sin sida talar om något svenskt motförslag. Att kollegiet skulle anslutit sig till det guiscardska utkastet, har man i alla fall ingen anledning att antaga, då ej ens han själf uppgifver detta.

² K. K. till K. M. 15 sept. 1700, *RA*.

³ Se ofvan s. 108, n. 2. Guiscard omnämner underrättelsen i ett enskildt bref af 25 sept., *RA, Wahr.*, och säger sig där frukta, att den kommer att göra Karl XII obevekligare i hans satisfaktionsfordringar.

⁴ Det torde vara det bref från Weltz af 14/24 sept. 1700, som finnes i *RA, Germ.: Kejs., Kejs. min. skr.*

⁵ K. K. till K. M. 15 sept. 1700 (åtskilliga bref), *RA*.

⁶ Guiscard till Ludvig XIV 25 sept. och 2 okt. 1700, *RA, Wahr.*

⁷ ». . . On me fait cependant entendre qu'on doute que le Roi de Suède puisse se résoudre à traiter sans avoir quelque assurance que V. M.

*Kanslikolle-
giets uppma-
ningar till
fred med ko-
nung August
efter det ryska
fredsbrottet
(slutet af sept.
1700).*

Medan man väntade på konungens svar på de gjorda framställningarna, kommo emellertid från olika håll underrättelser, som gifvo anledning till nya sådana.

Det länge fruktade besannade sig nu, underrättelse kom från Narva, att nu verkliga *ryssarne brutit freden*. Det var det ena och tyngst vägande ¹.

Men Guiscard fick dessutom både från Frankrike och Polen meddelanden, som framkallade nya ansträngningar från hans sida.

Under ett af deras regelbundna samtal hade som sagdt Torcy d 28 aug. till svar på Palmquists garantikraf tillkännagifvit sin konungs önskan att få veta Sveriges ståndpunkt i afseende på fredsvillkoren. Därmed hade han framkallat det ytttrandet af Palmquist — visserligen uttryckligen fälldt utan känedom om konung Karls tankar och förenadt med förnyade kraf på garantins fullgörande — att han menade, att då konungen af Frankrike erbjöd Oliva-fredens fullkomliga återställande, man ej kunde begära mera af honom som garant, och att han förmodade, det hans konung beträffande det skadestånd, som han med full rätt kunde fordra, skulle »gifva prof af ett fredsälskande sinne» ².

Dessa yttranden af Palmquist försummade man ej på Frankrikes sida att återopa. Ludvig XIV underrättade Guiscard därom och förklarade, att om konungen af Sverige ej begärde mer än Palmquist sagt, förlikningen vore lätt att åstadkomma, men han frånsade sig samtidigt bestämdt att yrka på fästenas återlemnande före underhandlingen och yttrade, att om Sverige fordrade detta eller skadestånd och dylikt, konungen af Polen i sin ordning hade rätt att begära Frankrikes garanti, läggande skulden för kriget på Sverige. Guiscard skulle af de svenska ministrarne begära

---

lui procurera une juste satisfaction des grands dommages qu'il a souffert; on convient que leur meilleur parti est de ne point faire entrer dans la négociation du traité la discussion de cette satisfaction dont on doit se remettre à la médiation et décision de V. M.; mais on voudrait qu'Elle fit connaître dès-à-présent qu' Elle croit cette prétention juste et qu'Elle voulût promettre de l'appuyer . . . » Guiscard till Ludvig XIV 2 okt. 1700, *RA, Wahr*.

¹ Till HALLENDORFFS uppgifter (s. 56, n. 1) angående öfverbringandet af underrättelsen därom kan läggas Guiscards tillägg till brefvet till Ludvig XIV af 2 okt. (n. st.), *RA, Wahr*, att efter dess afslutande underrättelse om ryssarnes inbrott kommit med en kurir från Narva, afsänd d. 19 sept. (tydliga n. st.). K. K. delgaf K. M. underrättelsen i ett bref af d. 22 sept., *RA*.

² Palmquist till K. M. 31 aug./10 sept. 1700, *RA, Gall*.

ett fredsförslag, som borde bemötas med invändningar, om det innehöll dylika fordringar, men som han i hvarje fall skulle emottaga och öfersända. Konungen uttryckte samtidigt sin förvåning öfver Sveriges långsamhet att antaga delningsfördraget, då det själfvt begärde hans understöd för sina intressen. Han tycktes emellertid böjd att för tillfället nöja sig med en neutralitetsförklaring¹, i hopp att förhållandena skulle förmå Sverige till närmare förbindelser².

Från du Héron fick Guiscard vid samma tid underrättelse om inställandet af fientligheterna vid Riga och sachsarnes aftåg. Och allt detta gaf honom stoff till de nya framställningar, som han i en konferens d. 26 sept./6 okt. gjorde till de svenska underhandlarne.

I ett memorial af detta datum förklarade han, att hans konung, som hade anledning tro sina officier hos konungen af Polen skola hafva önskad framgång, gifvit honom i uppdrag att för konungen af Sverige framställa, att om denne, såsom Palmquist förmodat, nöjde sig med återställandet af Oliva-freden och nödig säkerhet för dess orubbade bibehållande för framtiden, konung Ludvig vore förvissad, att konungen af Polen ej skulle vägra att gå in på så rättmätiga villkor. Men det vore omöjligt att förmå denne till att före underhandlingen återgifva de tagna fästena³ och genom att i förhandlingen inblanda de ömsesidiga klagomålen skulle man mycket aflägsna fredens återställelse. Slutligen meddelade han sin konungs befallning att af kansliet begära ett förslag till traktat, sådant som man menade honom böra föreslå⁴, och begärde under hänvisning till sitt

¹ Detta tydligen i anslutning till den under Guiscards underhandlingar i Skåne framkastade och i hans bref af d. 29 aug. meddelade tanken. Se ofvan s. 89.

² » . . . il sera toujours à propos qu'il promette de demeurer neutre; les affaires pourront se disposer de manière qu'elles l'obligeront peutêtre à prendre des engagements plus particuliers . . . » Ludvig XIV till Guiscard 16 sept. 1700, *RA, Wahr.*

³ » . . . S. M. se promet que le Roi de Pologne ne refusera pas de s'accomoder à des conditions aussi justes. Je dois représenter en même temps à S. M. Suédoise qu'il ne sera pas possible de porter ce Prince à rendre les forts qu'il occupe en Livonie avant que de traiter . . . »

⁴ » . . . tel qu'on croit le devoir proposer, afin que l'ayant fait examiner et communiquer au Roi de Pologne, il l'appuie etc. Orden »examiner et« saknas i det i nästa not omtalade exemplaret i *RA*, men som detta är en afskrift, eger det ej därvidlag någon större auktoritet än aftrycket hos LAMBERTY.

förra memorial, hvarigenom han funne sig hafva föregripit sin konungs befallning, ett snart svar¹.

Utöfver hvad han i detta memorial föreställde, hade han muntligen utförligare och andra framställningar att göra. Han meddelade med stöd af du Hérons bref, hur genom dennes förmaningar konung August förmåtts till sitt fredliga handlingssätt mot Riga, och att om konung Karl ville inlåta sig i underhandling på basis af Oliva-fredens återställelse och med satisfaktionsfrågans hänskjutande till själfva förhandlingen under medlare, konungen af Polen vore benägen att återställa fästena, hvaremot han näppeligen skulle kunna bringas till att före underhandlingens början göra detta eller fastställa skadeståndsfordringen². Beträffande medlingsanbudet från andra håll menade han, att som hans konung varit den förste att erbjuda sin medling och gjort verkliga officier, han ej skulle behöfva »concurrera» vare sig med kejsaren eller kurfursten af Brandenburg, om han ock medgäfvade, att de hvar för sig kunde få »hjälpa till att

¹ Guiscards memorial af d. 6 okt. (n. st.) tryckt hos LAMBERTY, I, s. 139, NORDBERG (tyska uppl.), I, s. 154, refererad af NORDBERG, I, s. 94 (med den oriktiga datumuppgiften d. 16 okt.). I *RA, Gall., Förhandlingar*, finnes en afskrift däraf med påteckning af Åkerhielms hand: »kommit ifrån Canslijt till Carlsrona d. 1 octob. Af Amb. Guiscar». Hvarifrån NORDBERG hemtat det svar, som han (*ib.*) säger konungen genast låtit Piper gifva, är mig ej bekant.

² Uppgiften om konung Augusts beredvillighet till fästningarnas restitution förekommer här i bestämdare form än förut. Han säges här »låtit sig märkia, att om E. K. M. skulle behaga förklara sig vilja återställa den oliviske freden igen och på den foten inlåta sig med honom i en handling, lemnandes satisfactionspunctens afgörande till själfva handlingen under medlare, så vill han restituera till E. K. M. igen fästningarne, som han i Lifland har intagit, men att gifva dem igen förut, innan någon handling begynnes, så ock förut fastställa skadeståndsfordringen, därtill lærer han näppeligen kunna bringas . . . » K. K. till K. M. 26 sept., *RA*. Än mera lofvande låter uppgiften i en anteckning med Barcks stil — med tillägg: »Detta var af H. E. gr. Bengt Oxenstiernas egen hand» — om andraganden från denna tid af ryska, franska och brandenburgska ministrarne, *RA, Bet i utr. är.* Franske ambassadören säges här med stöd af du Hérons bref bl. a. hafva anført »2. att så snart K. M. förklarar sig vela fred med Polen och lemna satisfactions puncten till medlars betämjande, menandes konungen i Frankrike där med, ville han restituera Dünamünde och Kobron».

Det är ju möjligt, att konung August samtidigt med upphäfvandet af Rigas belägring gifvit du Héron bestämdare försäkringar om sin eftergifvenhet. Dock är att märka, att de ofvan citerade meddelandena om denna äro uppgifter i fjärde hand — de svenska statsmännens redogörelse för Guiscards framställning af du Hérons referat af konung Augusts yttranden — och att de alltså ej böra tillmätas någon alltför stark beviskraft.

facilitera verket» Han begagnade också tillfället att påminna om garantin af delningsfördraget och betyga sin konungs benägenhet till underhandling om handeln och annat.

Dessa framställningar refererades utförligt i Kanslikollegii skrifvelse till Kungl. Maj:t af den 26 september och gåfvo det anledning till nya föreställningar. Det påminte om Guiscards alltjämt obesvarade memorial af den 12 sept. och framhöll, att ställningen sedan dess kommit i ett »fast svårare utseende». Det var särskildt vid det ryska anfallet och de faror som det innebar — såväl i och för sig som genom dess uppmuntrande inverkan på Sveriges öfriga ovänner — som man anknöt sin framställning, framhållande vikten af att blifva af med en af de båda fienderna. Sveriges vänners och bundsförvanters nitiska arbete för freden hade redan ledt till Rigas förskoning och konung Augusts tillkännagifvande om sin benägenhet till förhandling. Häruti såg också kollegiet en möjlighet yppa sig till hämnd på ryssarne. Det tog nämligen fasta på konung Augusts af Guiscard omnämnda yttranden till du Héron, att om han snart finge fred med Sverige, han ej blott vore benägen att skilja sig från tsaren, utan ock ingå förbund med konung Karl, och det såg däri ett lofvande, om ock ej så alldeles visst uppslag för framtiden¹.

Till sist yttrade kollegiet, att om konungen antog den föreslagna fredspropositionen, »hvilket vi oförgripeligen för de ofvanrörde skäl skull efter vår underdånige trohets plikt och nit för Eders Kungl. Maj:ts tjänst ej kunne afråda» — den för-synta formen för en i själfva verket särdeles kraftig tillstyrkan — så skulle det ej falla svårt att sedermera uppsätta de för-nämsta punkterna, med afseende hvarå det hänvisade till sitt förslag af den 15 sept., och anmodade konungen bevekande om svar att lemna såväl den franske som de kejsrerliga och brandenburgska ministrarne².

¹ » . . . så vore han hel villig icke allenast att uppsäija all vänskap med tsaren och hans förehafvande ej understödja, utan ock att göra förbund med E. K. M., på hvad sätt E. K. M. det kunde åstunda. Detta har fuller du Héron begärt, att grefve Guiscard ej skulle formaliter proponera, men har likväl nogsamnt försäkrat, att han därtill funne hos konungen i Polen en nöj-aktig disposition. Vi lemne det därhän, hvad efteråt ske kan, men så är det så mycket mera görligt, som det alldeles är enigt med konungens i Polen egit interesse, om han det vill följa, och skulle igenom Guds underlige styrelse kunna gifva tillfälle till E. K. M:s särdeles nytta och förnøjelse . . . »

² K. K. till K. M. 26 sept. 1700, RA.

Den förhershkande känslan bland de svenska statsmännen i Stockholm var tydligen oron i anledning af det ryska anfallet, och de voro nu alla beredda att begagna sig af Frankrikes tjänster. Äfven Oxenstierna tyckes vid denna tid lyckats kväfva sin motvilja däremot. Af sina vänner Wrede och Gyldenstolpe¹ fick Guiscard två dagar efter skrivelsens afsändande de mest tillfredsställande försäkringar, att hela rådet vore enigt i, att man borde begagna sig af tillfället för att närmare förena sig med Frankrike, och att man inom kort tid skulle ansluta sig till delningstraktaten².

Den 29 sept. riktade kollegiet ännu en skrivelse till konungen, där det ytterligare med största eftertryck framförde de främmande ministrarnes anhållan om svar och begärde att åtminstone få tillåtelse att för dem tillkännagifva konungens vilighet att vid ankomsten till ort och ställe ähöra skäligena förslag, så att man icke genom att försumma dem stötte ifrån sig deras herrar³. Samtidigt fäste det konungens uppmärksamhet på de från alla håll, särskildt från konungen af England, »Eders Kungl. Maj:ts bäste och uppriktigaste vän», framställda varningarna mot infallet i Sachsen⁴.

Kansliets medlemmar sökte äfven hvar för sig förmå konungen till eftergift. Gyldenstolpe underströk i ett bref till honom vikten af att befria sig från den ene af de båda fienderna och utsikten att sedan vinna Polens bistånd mot Ryssland⁵.

¹ Dessa båda herrars energiska arbete för Sveriges accession till delningstraktaten hade han redan förut kunnat inberätta med stöd af yttranden af Wrede, hvilken också sagt sig i kansliet hafva förmått Oxenstierna att erkänna, att man borde söka tillfredsställa Frankrike, som i den nuvarande situationen bäst kunde hjälpa Sverige. Guiscard till Ludvig XIV 22 sept. 1700, tillägg, *RA, Wahr*.

² Guiscard till Ludvig XIV 9 okt. 1700, *RA, Wahr*. och LEGRELLE III, s. 469.

³ »... att E. K. M. med besynnerlig erkänslighet upptager deras principalers gode och vänlige intentioner och är villig att anhöra skäligena propositioner, när E. K. M. anländer till själfve orterne, där E. K. M. närmare kan taga dess mesurer därvid och de själfva till tractat hafva föreslagit. Ett sådant svar lemnade E. K. M. likafullt fria händer, men vore likväl något att ställa bemälate ministrar tillfreds med, på det de intet måtte hafva orsak att klaga, som de göra, sig alldeles vara föraktade, och deras herrar därpå taga anledning att släppa hela verket och alldeles uppsäija E. K. M. all guarantie och vidare officier som de uttryckligen låta sig förljuda...»

⁴ K. K. till K. M. 29 sept. 1700, *RA*.

⁵ »... Jag kan efter min ed och underdånigste trohets plikt intet annat finna, än att E. K. M:s interesse och tjänst likmätigt är till att afbördas sig den

Wrede yrkade också på fred med Polen för att sedan angripa ryssarne¹. Bengt Oxenstierna utlade i ett vidlyftigt bref till Polus, af d. 29 sept.², värtaligt flera af de i kollegiets ofvan refererade skrivelser framställda synpunkterna, särskildt betonande de främmande ministrarnes varningar mot inbrottet i Sachsen, deras uppmaningar att begagna det gynnsamma tillfället att få fred med konungen i Polen för att kunna vända sig mot ryssarne, hvarifrån den största faran hotade, och deras otålighet öfver att ej få svar³. Han skildrade också lifligt de svenska statsmännens svåra ställning, huru de ansattes af de utländska sändebuden och, lemnade utan föreskrifter, måste låta gynnsamma tillfällen gå sig ur händerna.

Hvarken Kanslikollegii bref af d. 29 sept. eller det närmast föregående af d. 26 träffade Karl XII i Sverige⁴. Men *Karl XII:s hållning i fredsfrågan*

ena fienden, medan det med en så stor reputation och fördel ske kan, och kanske med hela republiken Polen sedan straxt ingå en societatem armorum emot ryssen, där både E. K. M. och Polen hafve en vid ban att göra conquester... Nils Gyldenstolpe till K. M. 26 sept. 1700, *RA, Skr. t. K. M. fr. kgl. rdd.*

¹ F. Wrede till sin son, vice hofmarskalken K. K. Wrede, 3 okt. 1700 (*DGA, XIV, s. 54.*)

² Bengt Oxenstierna till Polus d. 29 sept. 1700, *RA, Skr. t. kansliämb.* CARLSON har (VI, s. 397 ff.) med tydlig beundran återgivit ett långt utdrag ur detta bref — dock på sina ställen ej fullt ordagrant och med en del utelemningar — hvarför jag i hufvudsak kan inskränka mig till att hänvisa därtill. De af honom citerade orden om tsarens Östersjöplaner förekomma mot slutet af brefvet och lyda ordagrant: »... Får fienden någon ort in, som ligger ved sjön, lärer han ej vara god att få den ur igen, ty tsaren vill hafva en fot i Östersjön, och den lärer han med gewalt maintainera, det koste hvad det vill...» Det kan i detta sammanhang förtjäna påpekas, att i ett bref från Lillieroot af 18/28 sept., *RA, Holl.*, hvilket K. K. i sitt bref till K. M. d. 29 s. m., *RA*, (samma datum som för Oxenstiernas ifrågasvarande bref till Polus) ber honom låta uppläsas för sig i sin helhet, just omtalas ett yttrande af Heinsius angående tsarens planer på en Östersjöhamn. Man misstänkte honom för öfrigt redan tidigare, ej minst i England och Holland, för dylika tankar och anförde till stöd därför yttranden af honom själf. Jfr OLMER, *Om ryssfruktan i Sverige för 200 år sedan*, (*HT, 1903, s. 299 ff.*)

³ Om Guiscard säger han i detta sammanhang, att han »talar rätt hårdt och eftertänkligen i det fallet, säjandes rent ut, att om hans herres välmänta tillbud att skaffa K. M. en gloriös fred med Polen ej blifver emottaget, så lärer han uppsäja sin garantie öfver oliviska freden och blifva föranlåten att taga andra mensurer, som föga torde båta Sverie...»

⁴ På det sistnämnda står med Åkerhielms stil antecknad: »prs. Carlshamn d. 1 oct. 1700 sedan kånungen var bårtreest.» samt med Pipers stil: »Upläset för H. M^t i Pernow d. 9 oct. 1700». På brefvet af d. 29 sept. står med Pipers stil: »Upläset för K. M^t i Pernow d. 17 oct. 1700».

dagen innan det sistnämnda afgick från Stockholm, d. 25 sept., hade han från Karlshamn afsändt svar på kollegiets skrivelser af den 12 och 15 med föreskrifter för dess hållning mot de främmande ministrarnes framställningar¹.

Svaret var kort². Det innehöll, att som konungen ämnade med vapen skaffa sig rätt och satisfaktion mot den trolösa invasionen och nu var sysselsatt med transporten till Lifland, han ej kunde medgifva någon medling eller underhandling, förrän allt var återställdt som före kriget och han kunde få en tillfredsställande satisfaktion; intill dess ville han kräfvat fullgörandet af kejsarens, Frankrikes och Brandenburgs garanti af Oliva-freden, och likaså allt framgent anhålla om Englands och Hollands traktatsenliga hjälp såväl mot konungen af Polen som mot tsaren, om denne anfölle³. I enlighet med denna resolution skulle kollegiet yttra sig mot de främmande ministrarne och likaså de svenska ministrarne i utlandet taga den till rättsnöre⁴.

En fylligare belysning får Karl XII:s politik vid denna tid af den utförliga skrifvelse, som han samma dag lät afgå till Lillieroot. Här uttalades först och främst konungens önskingar med afseende på sjömakternas förhållande till den ryska krigsfaran och kriget med konung August⁵, och i samband härmed gafs tillfälle att utförligt framlägga hans uppfattning af frågan

¹ K. K:s bref af d. 12 sept. med Guiscards memorial af s. d. anlände till Kristianstad d. 15, de af d. 15 kommo till Karlshamn d. 20, enligt påteckningarna på originalen, *RA*. Det förra hade alltså fått vänta på svar i 10 dagar, det senare i 5.

² Det var dock icke så lakoniskt, som man skulle tro på grund af CARLSONS citat (VI, s. 399 f.). Denne författare anför ofta inom citations-tecken utdrag ur bref, som vid en jämförelse med originalen befinnas icke vara ordagrant återgifna. Tvifvelsutän är förklaringen den, att han vid sina forskningar gjort förkortade excerpter, som han sedan aftryckt i oförändrad form. Hans framställning kan emellertid härigenom ofrivilligt stundom gifva ett något skeft intryck, så t. ex. blir tonen i den här ifrågavarande skrivel-sen ännu mera kategorisk i aftrycket än i originalet. Jfr nedan bil. II: A.

³ Underrättelsen om fredsbrottet hade alltså ännu ej träffat konungen.

⁴ K. M. till K. K. 25 sept. 1700, *RA*, i utdrag tryckt här nedan som bil. II: A.

⁵ Lillieroot hade alltifrån slutet af aug. att inberätta yttranden af Heinsius, enligt hvilka äfven England och Holland, utan att dock direkt vilja tillägna sig medlingen, ville söka åstadkomma fredsunderhandling mellan Sverige och konungen af Polen. Se hans bref till K. M. 28 aug./7 sept., 4/14 och 11/21 sept., *RA*, *Holl.*

om fredsunderhandling med den sistnämnde. Visserligen hade denne enligt du Hérons uppgifter förklarar sig beredd till åtskilliga eftergifter, hvilka uppräknas, »men», heter det vidare, »sådant är allt fåfängt; man må sig ej inbilla, att någon effect därpå följer, om den icke igenom makt uttvingas, ty man känner nu den konungens manér»¹. En hänvisning göres till erfarenheten från holsteinska kriget, då man ej kunde »få något utslag, förrän guaranderne lade deras allvarsamme hand därvid». Af konungen af Polen var så mycket mindre någon benägenhet att vänta, som han antogs vilja under vintern draga den ryska hjälpen till sig i polska Lifland² och trodde sig »igenom tidens utdragande, garantiernes eluderande och med konstige negociationer kunna skaffa sig partier» — Ryssland, polska republiken, kanske Danmark, Brandenburg m. fl. — samt dessutom hoppades kunna vara oåtkomlig genom att draga sig in i Lithauen och Polen, som ej voro invecklade i kriget, under det hans tyska länder stodo under kejsarens och rikets skydd. Därjämte gjorde han, heter det, »sitt förslag att njuta faveur af Frankrike vid negociationen», hvarför han »antagit dess mediation och satt restitutions puncten under dess decision, som ock äfvenså skulle ske med satisfactions puncten, på samma sätt som Danmark sitt verk med de franske ministrerne anlade». Därför borde England och Holland »intet låta amusera sig med negociationer», utan utan dröjsmål prestera sin hjälp. Det säkraste medlet menade konungen allt fortfarande vara en diversion i Sachsen, och för rättmätigheten och lämpligheten af en sådan apologiserar brefvet — för öfrigt i mot konungen af England mycket erkännssamma uttryck — med stor utförlighet³. Emellertid heter det till sist, att Lilleroot visserligen skulle anförä dessa och

¹ På ett annat ställe i brefvet kallas konung August »en fiende, som Oss så oförskyldt, trolöst och skymfeligen anfallit och handterat hafver, med hvilken man fördenskull äfven så gärna måtte blifva uti uppenbar fiendskap som inlåta sig i en osäker och trolös fred».

² Detta stöder sig antagligen på en uppgift i Otto Vellingks bref till K. M. af 11 sept. 1700, *RA, Skr. t. K. M. fr. gen.*

³ Den sista af de punkter, som anfördes till försvar för planen, framhöll, huru mängden af medlingsanbud mer hindrade än gagnade saken, och att både Frankrike och kejsaren togo hänsyn till konungen af Polen för spanska successionssakens skull: »... 12. att såsom icke allenast Frankrike utan ock kejsaren och Chur Brandenburg tillbjuda oss deras mediationer och något hvar vilja hafva hand i denna negociationen och många mediatorer mer äre hinderlige än gagnelige, den ene och andre också hafva deras besynnerlige ögnemål, viljandes så konungen i Frankrike som kejsaren menagera konungen i Polen för spanska sakens skull»; alltså till att undfly hvarje-

andra skäl »till att visa vårt fog, men likvisst icke på sådant sätt, som skulle Vi det så fastställt hafva», i synnerhet om konungen af England och Generalstaterna hade några andra medel att förskaffa rättmätig satisfaktion — uttryck som visa, att konungen i själfva verket nu insåg möjligheten af att angreppet mot Sachsen ej lät sig realiseras ¹.

Kort efter affärdandet af dessa skrivelser torde underrättelsen om ryssarnes anfall på Narva hafva träffat konungen, men den har tydligen ej förändrat hans hållning. D. 1 oktober gick han ombord på flottan, och den 6 landsteg han i Pernau ².

I hvilken utsträckning man har att betrakta den — för öfrigt onekligen klara och sammanhängande — tankegången i de ofvan citerade skrivelserna som uttryck för Karl XII:s personliga uppfattning eller såsom hans endast i kraft af hans underskrift, är ej lätt att afgöra. Formuleringen är, åtminstone i de flesta punkter, otvifvelaktigt icke hans egen ³, men vissa af grundtankarna däri hafva i själfva verket så nära släktskap med hans handlingssätt, att man har all anledning att anse dem medvetet hafva förestafvat detta: så den djupt rotade öfvertygelsen om konung Augusts fullständiga opålitlighet, den därmed sammanhängande önskan att med väpnad hand drifva honom ut ur de kryphål, som han beredt sig, och den, troligen af erfarenheterna från det holsteinska kriget befästa, grundliga misstron till effektiviteten af alla diplomatiska förhandlingar.

Särskildt i fråga om sistnämnda synpunkt stod Karl XII:s uppfattning i en bestämd motsats till den, som omfattades såväl af hans rådgifvare i Stockholm som af kanslitjänstemännen i hans omgifning i Karlshamn. Man kan ej heller undra på, om dessa, hemmastadda som de voro i den diplomatiska rutinen, kände sig sårade och bekymrade på grund af hans hän-

_____

handa intriguer vore bäst att med vänners och bundsförvandters concurrentz agera allvarsamt med vapnen, efter man kunde då snarast och med minsta vidlyftighet komma till slut . . . »

¹ K. M. till Lillieroot 25 sept. 1700, *RA, Holl*. Skrifvelsen saknas i *Utr. reg.* Ehuru endast delvis berörande mitt begränsade ämne, har den synts mig ega så stort intresse för belysningen af de ledande synpunkterna för den svenska utrikespolitiken vid denna tid, att jag aftryckt den här nedan som bil. II: B.

² NORDBERG, I, s. 128; ADLERFELD, I, s. 75 f.

³ Att Åkerhielm fått i uppdrag att uppsätta skrifvelsen till K. K. säger Polus i sitt bref till Bengt Oxenstierna d. 4 okt. Se bil. II: C.

synslösa likgiltighet för dess traditionella regler, i synnerhet under en situation sådan som den dåvarande. Säkerligen var ställningen som hans diplomatiska rådgifvare föga afundsvärd. Med hela sin energi uppgående i de militära förberedelserna, visade han ett ytterst ringa intresse för de främmande sändebudens af Kanslikollegium framförda medlingspropositioner, och han kunde knappast förmås att ähöra de inkomna brefven från Sveriges ministrar i utlandet¹. Obestridligt är ock, att hans hållning gaf bekväma förevändningar åt hjälpskyldiga men fredsvänliga bundsförvanter och garanter vid deras försök att komma ifrån sina besvärliga förpliktelser.

¹ Om Kanslikollegiets och dess medlemmars bekymmer är förut taladt, men äfven från konungens omgifning föreligga åtskilliga vittnesbörd i samma riktning. En synnerligen belysande teckning af konungens likgiltighet för de diplomatiska ärendena och af sina egna däraf vållade vedermödor ger Polus i sitt bref till Bengt Oxenstierna af 4 okt. 1700, *RA, Ox.*, hvilket var svar på dennes ofvan refererade bref af 29 sept. och i utdrag finnes tryckt här nedan som bil. II: C. Jfr ock vice hofmarskalken K. K. Wredes bref till sin fader, Fabian Wrede, d. 25 sept. 1700 (*DGA, XIII, s. 134 ff.*), där han skildrar, huru Polus och Åkerhielm söka få sina utskrifna bref undertecknade, men konungen undviker dem af fruktan att dessa kunna innehålla något till befördran af en öfverenskommelse; i samma bref är det ock, som den bekanta anekdoten (citerad bl. a. af CARLSON, VI, s. 396 f.) berättas, huru Polus vid en föredragning i Kristianstad blef utböckad af konungen. — Det ligger tydligen också personlig erfarenhet bakom, då Åkerhielm d. 15 juni 1701 skrifver till Mauritz Vellingk efter att hafva uttryckt sin önskan, att denne vore närvarande hos konungen och kunde gifva honom vid handen ett och annat till hans gagn: » . . . Det är fuller hårdt hö att draga, dock kan man stundom något uträtta, när rätt tempo tages . . . » *KB, Bref från Samuel Åkerhielm.*

CARLSON citerar också (VI, s. 389, n. 3; s. 399, n. 1) bref från Rehnsköld och Cederhielm till bevis på missnöjet bland konungens omgifning, såväl diplomater som äfven militärer, med hans afvisande hållning mot de främmande diplomaternas förslag. Det är också obestridligt, att de båda brefven innehålla en bestämd kritik af konungens handlingssätt. I fråga om det förstnämnda brevet från Rehnsköld till Bengt Oxenstierna d. 10 sept. 1700, *EA, Brevsaml. kv.*, är det dock tvifvelaktigt, om det just syftar på medlingsförslagen. Det citerade uttrycket: » . . . till önska våre, att H. M. ville arrepera alla de lägenheter, som sig så favorabel presentera » etc., följer nämligen omedelbart efter ett meddelande, att Rehnsköld till konungen framfört ett bref från Oxenstierna angående förbindelserna med konung Augusts rival, prins Jakob Sobiesky — förmodligen Oxenstiernas bref till K. M. 29 aug. 1700, *RA, Skr. t. K. M. fr. kgl. rdd.* — Cederhjelms bref till Barck d. 22 sept., *EA, Autografsaml.*, innehåller utom anmärkningarna om konungen i sin fortsättning äfven uttryck, som bevisa, att också i konungens omgifning man vid denna tid kände sig tveksam mot Kanslikollegii optimistiska uppfattning af situationen i fredsmedlingsfrågan. Utdrag af brevet är tryckt som bil. II: D.

Men sakens kärnpunkt var en annan, den var frågan, hvilket värde man kunde tillmäta konung Augusts fredliga anbud. Och i sin uppfattning däraf stod ej Karl XII ensam, om ock hvad som på hans sida var och uttalades som en orubblig öfvertygelse hos andra yttrade sig som tvifvel och misstankar. I Kanslikollegii officiella framställningar till Kungl. Maj:t togs visserligen den polske konungens betygade fredsvänlighet för godt mynt¹, men man finner, att äfven Bengt Oxenstierna annorstädes yttrat sig om dess uppriktighet på ett mera tveksamt sätt². Åkerhielm visar sig också hafva sina dubier³. Lillieroot uttalar sig efter det ryska anfallat med stor misstro om den polske konungens afsikter och menade sig hos Heinsius finna samma uppfattning⁴. —

¹ Egendomligt nog finner man Otto Vellingk, fastän han ej därigenom lät sig lockas till stillestånd utan fortsatte att kraftigt påyrka transportens påskyndande, tro på konung Augusts benägenhet för fred. I sitt förut citerade bref till K. M. af 11 sept. säger han sig förmoda konung Augusts mening vara att gå in i polska Lifland, förena sig med de ryska hjälptrupperna och där bli stående för att betinga sig freden, då ryssarne också skulle kunna påstå, att de ej visat någon fientlighet, utan blott skyddat sina gränser. I ett annat bref af s. d., en försvarsskrift för hans krigsföring, menar han konung August önska, att han icke börjat kriget, såsom synes af du Hérons propositioner. *RA, Skr. t. K. M. fr. gen.* Det är dock att märka, att då dessa bref skrefvos, underrättelsen om ryssarnes anfall på Narva än ej träffat honom. Det omtalas först i hans bref till K. M. 19 sept., *ib.*

² I sitt bref till Palmquist d. 3 okt. 1700, *RA, Gall.*, säger Bengt Oxenstierna på tal om konung Augusts trots det ryska anfallat fortsatta fredsbetygelser: » . . . Ob aber es nur amusemens etwa seind, oder ob er sein veritables Interesse und dass er in societate leonina stehe begreiffe, wird sich bald ausweisen. Dahier nimmt man zwar alles utiliter an, unterlässet aber inzwischen nichts, was ohnedem geschehen würde . . . »

³ » . . . Mycket tviflar man, om konungen i Polens emot Herr du Héron betygade inclination till fred är uppriktig, sedan ryssen har brutit. Kanske har uppsåtet varit att komma transporten att studsas i hopp på fred. Mången gissar ock, att bombarderingens upphörande är skedd, på det kungen i Polen må conjungera sina trupper med ryssen, till att göra sig först mästare af landet. Men jag tror intet, att Herr du Héron låter förleda sig, och att Frankrike skulle det pardonnera, om det skedde . . . » Åkerhielm till Palmquist 3 okt. 1700, *RA, Gall.*

⁴ » . . . dock hafver jag svårt vid att tro, att konungen i Polen, där han voro om ryssens biträde försäkrat, skulle freden på det sättet ingå, och jag fruktar, när det kommer till saken, att han med odrägelige fredsvillkor läser framkomma . . . » Lillieroot till K. M. 25 sept./5 okt. Från ett samtal med Heinsius dagen därpå säger han, att denne med afseende på konungens i Polen fredsbetygelser var enig med honom, »att sådant intet annat är än be-

Konung August utrikespolitik befann sig i själfva verket vid tiden för framställandet af hans fredsanbud till Sverige i en synnerligen skiftande och mångfrestande verksamhet. *Konung Augusts diplomatiska dubbelspel.*

Hans tillmötesgående hållning mot du Héron med afseende på medlingen i lifländska kriget kan betraktas som ett led i hans ständigt fortsatta försök att förmå *Frankrike* till ett subsidie-fördrag. Med afseende på denna sak öfverlemnade han, antagligen i augusti¹, till du Héron ett utförligt förslag till ett mot kejsaren riktadt förbund, öfverflödande af vidtgående anbud och fordringar. Hans afsikt var enligt detta att från polska sidan endast hålla kejsaren i schack med 8,000 man, men att i Tyskland med en här på 40,000 man verka i Frankrikes intresse². Till vederlag fordrade han subsidier för $\frac{2}{3}$ af sina trupper och ökning däri vid aktion, garanti för sina arfländer och för eventuella eröfringar från kejsaren och från kurfursten af Brandenburg samt slutligen Frankrikes medverkan till förvärfvandet af Jülich—Cleve—Berg, hvarpå han gjorde anspråk, och dess utbyte mot den ernestinska grenens provinser³. Angående Frankrikes närmaste önskemål, accessionen till delningsfördraget, betygade han sin benägenhet, men förklarade, att han ej kunde sätta den i verket, förrän han fått fred med Sverige och öfverenskommit med Frankrike angående traktatens väpnade utförande⁴.

Å andra sidan ville August ingalunda, så länge intet var uppgjort med Frankrike, afskära möjligheten till en fördelaktig öfverenskommelse med *kejsaren*. Att underhandlingarna med Strattman fortsattes, är säkert, fastän deras förlopp ej är utredt⁵. I det nyssnämnda förslaget till traktat med Frankrike uppmanade han detta gång på gång att påskynda avslutandet, för att han ej mot sin vilja skulle nödgas antaga de fördelaktiga anbud,

drägeri». På Frankrikes uppriktiga fredsnit trodde Heinsius dock. Lillieroot till K. M. 29 sept./9 okt. Jfr ock hans bref till K. M. 13/23 okt. *RA, Holl.*

¹ LEGRELLE uppgifver ej dess datum, men säger (III, s. 492), att Ludvig XIV fick det d. 18 sept. (n. st.)

² Härvid betonas nödvändigheten att hafva Sverige på sin sida; *ib.*, s. 488.

³ Projektet är tryckt hos LEGRELLE, III, s. 487 ff.

⁴ *ib.*, s. 485 (du Héron till Ludvig XIV 9 sept. 1700).

⁵ Medan LEGRELLE redogjort för hans förbindelser med Frankrike och HALLENDORFF ytterligare belyst såväl dessa som hans förhållande till Brandenburg, Danmark och Ryssland, finnes mig veterligt ingen på första-hands-material grundad framställning af hans särdeles viktiga underhandlingar med kejsaren. Jfr ofvan, s. 84.

hvarmed han ansattes från kejsarligt håll¹. Det torde ej vara någon alltför vågad gissning, att Strattman fick höra samma melodi, fastän med ändrad text.

På samma gång som August alltså bjöd ut sig som drabant åt båda motståndarne i den stora vesterländska stridsfrågan, hade han under sommaren genom sin minister hos tsar Peter, Langen, energiskt arbetat för *Rysslands* ingripande i kriget mot Sverige². Hur mycket allvar som låg i hans försäkringar till du Héron i afseende på sitt förhållande till det hotande kriget mellan Sverige och Ryssland³, är lätt att förstå. Mot slutet af aug. ankom så den hugnesamma underrättelsen om tsarens beslut att börja krig⁴. Den kunde visserligen ej afhålla konung August från att upphäfva belägringen af Riga⁵, men den gaf honom en god trumf på hand i hans diplomatiska spel.

Han sände nu, just samtidigt med att han genom du Héron lät förkunna sin benägenhet för fred med Sverige under Frankrikes medling, d. 3 sept. för tredje gången under året sin minister Flemming till kurfursten af *Brandenburg* för att, under sken af att söka hans medverkan till fredens återställande, med stöd af det ryska krigsutbrottet förmå honom till krig med Sverige; därigenom skulle, förklarades det i hans instruktion, Danmark och äfven republiken Polen förmås att bryta med detta land. Flemming skulle också söka förmå kurfursten till garanti af Augusts sachsiska länder⁶, och fruktan för ett svenskt anfall mot dessa föranledde också framställningar hos kejsaren, Hannover och *Danmark*. Af sistnämnda makt begärde han strax efter freden i Traventhal att få öfvertaga dess öfverflödiga

¹ Se LEGRELLE, III, ss. 489, 491.

² HALLENDORFF, s. 53 ff.

³ Se ofvan s. 100.

⁴ Dagen för dess ankomst till lägret vid Riga kan jag ej uppgifva. Vid afsändandet af du Hérons kurir till Guiscard d. 24 aug. synes fredsbrottet än ej varit känt, men vid sitt besök hos Vellingk d. 1 sept. medförde den förstnämnde en afskrift af tsarens bref till konung August af d. 9 aug., där han underrättade om stilleståndet med turkarne och sitt beslut att anfälla Sverige — tydligen detsamma, som återfinnes hos LAMBERTY, I, s. 141, och NORDBERG, I, s. 93.

⁵ Man var på sachsisk sida allt annat än belåten med att Peter riktade sitt angrepp mot Narva, som låg alltför nära det för August afsedda krigsbytet. Se BRÜCKNER, s. 363; SCHUYLER, I, s. 476; HJÄRNE, s. 93 f.

⁶ HALLENDORFF, s. 60 ff., där instruktionen för Flemming af 13 sept. (n. st.) refereras.

trupper, och konung Fredrik, som med glädje begagnade tillfället att få en del af sin här bibehållen på annans bekostnad, gaf i okt. order åt en kår på 8,000 man att aftåga till Sachsen ¹.

Konung Augusts politik var alltså en labyrinth af hvarandra korsande intriger och projekt, delvis af inbördes fullkomligt motsatt karaktär. För att kunna fastställa, i hvad mån hvar och en af dessa var allvarligt menad eller blott ett konstgrepp, skulle erfordras en närmare kännedom om hans innersta afsikter, än som står till buds. Därmed sammanhänger emellertid hufvudsynpunkten för ett rättvist bedömande af Karl XII:s politik vid denna tid: var August verkligen benägen att gå in på en fred med Sverige, som kunde vara antaglig för detta land och hvaraf någon säkerhet för framtiden var att vinna? Möjligheten däraf är ej utesluten, men man har ingen anledning att utan vidare tillägga hans uttalande i den riktningen någon högre grad af uppriktighet än vittnesbörden om motsatta afsikter. Kanske stod ej ens svaret klart för honom själf, emedan frågan om denna fred var kombinerad med en mängd andra, af hvilkas oberäkneliga sammanflätning dess slutliga gestaltning kunde bero. Att grundade skäl verkligen kunde finnas till misstro mot hans fredliga försäkringar och anbud, är i alla händelser tydligt af det anförda.

Att för öfrigt äfven ett omedelbart bifall till Guiscards memorial af d. 12 sept. ej skulle kunnat förekomma ryssarnes anfall, är klart redan däraf, att de vid förslaget framställande allredan inbrutit på svenskt område och hotade Narva ².

För att kunna bedöma möjligheterna för Sverige att vid denna tid sluta en acceptabel fred med konung August fordras emellertid också en föreställning om den viktigaste ifrågasatte medlarens, Frankrikes, samtida politik. *Frankrikes nordiska politik (sept.—okt. 1700).*

Den spanska successionskrisen tillspetsades alltmer, i synnerhet efter kejsarens definitiva vägran af 7/17 aug. att gå in på delningsfördraget. Ludvig XIV väntade, att österrikiska trupper med Karl II:s bifall skulle rycka in i spanska Italien, och starka franska stridskrafter samlades vid spanska gränsen ³.

¹ *ib.*, s. 61 f.; *Bidrag* I, s. 503 f; *STILLE*, s. 2 f. Då hjälpen bifölls, befanns August mindre benägen att mottaga den, men kunde då ej slippa.

² Det af HALLENDORFF, s. 56, n. 1, omtalade brevet från H. R. Horn med underrättelsen härom är dateradt samma dag som Guiscards memorial d. 12 sept.

³ Se REYNALD, II, s. 186 ff, LEGRELLE, III, s. 566 ff.

I Spanien var konungaparet kejsrerligt sinnadt, hvaremot bland stormännen en allt starkare stämning utbredde sig för att söka rädda monarkins enhet genom att erbjuda den odelad åt en fransk prins. Konung Ludvig lät sin minister Blécourt hålla sig vägen öppen, dock utan att afgifva något löfte att acceptera ett dylikt anbud¹. I sept. förvärrades åter konungens tillstånd och mot slutet af samma månad lät han förmå sig att underskrifva ett testamente (dateradt 2 okt., n. st.), där han till universalarfvinge närmast insatte Ludvig XIV:s sonson, hertigen af Anjou. Det offentliggjordes ej, men Ludvig XIV liksom också kejsaren och sjömakterna fingo snart ganska väl reda på hvad som skett². Kejsaren upprepade i okt., äfven efter underrättelsen om testamentet, sitt afslag i fråga om delningstraktaten³.

Möjligheten af ett krig mellan Frankrike och Österrike blef under dessa förhållanden allt större, och det var hänsynen därtill, som bestämde Ludvig XIV:s politik både i Tyskland och Norden. Då det befanns hopplost att kunna förmå de tyska furstarne att biträda och garantera delningsfördraget, slog han in på den vägen att i stället vilja nöja sig med deras förbindelse till sträng *neutralitet* — en förändring i hans politik, hvaraf man äfven ser spår i förhållandet till Sverige — i afsikt att därigenom åtminstone beröfva kejsaren bundsförvanter i det hotande kriget⁴. Förbindelsen med de opponerande furstarne knöts närmare. Sedan de d. 30 juli /9 aug. i Nürnberg protesterat mot den nionde kurvärdigheten och anhållit om biträde af Frankrike såsom garant af Westfaliska freden, lät Ludvig XIV d. 4/14 sept. på riksdagen i Regensburg förkunna sin benägenhet att bistå dem ej blott med sina

¹ Jfr t. ex. LEGRELLE, III, ss. 381 f., 612 ff., KLOPP, VIII, 532 f., 537 (Ludvig XIV:s bref till Blécourt 23 och 30 aug. samt 11 okt. 1700.)

² Möjligheten af ett omslag till kejsarens förmån var dock ej utesluten, så länge ännu Karl II var vid lif, och Ludvig lemnade fortfarande ej sin afvaktande hållning och upphörde ej att hos sjömakterna påyrka delningstraktatens häfdande.

³ Om den vesteuropeiska krisens utveckling under hösten 1700 se t. ex. LEGRELLE, III, Kap. 8, 9; REYNALD, II, ss. 186 ff., 299 ff.; KLOPP, VIII, ss. 527 ff., 578 ff.; GAEDEKE, II, s. 103 ff.

⁴ Att denna politik dock äfven kan tyda på en minskad benägenhet för delningstraktaten på Ludvig XIV:s egen sida, må ej förnekas, ehuru visserligen uppslaget till förändringen tycks kommit från Heinsius. Se Ludvig XIV:s bref till Tallard 23 och 30 sept., 6 och 15 okt. (REYNALD, II, ss. 211, 214, 225; LEGRELLE, III, ss. 609, 622); Vilhelm III till Heinsius 21 sept. (GRIMBLOT, II, s. 437 f.).

officier utan ock med andra lämpliga medel¹. För en af sina ministrar förklarade han uttryckligen, att han tagit detta steg i syfte att binda kejsarens stridskrafter, och samma motiv angaf han för det närmande till konungen af Polen, som han samtidigt gjorde².

Ett franskt förslag till traktat med denne hade, som förut nämnts³, d. 30 aug. /9 sept. afsändts till August och du Héron, hvilken sistnämnde nu fick i uppdrag att erbjuda honom ansemliga subsidier. Första villkoret var dock alltjämt fred med Sverige, hvilken Ludvig fortfarande förklarade sig villig att bemedla⁴. Kort därefter, d. 8/18 sept., fick konungen af Frankrike mottaga Augusts vidtsväfvande alliansprojekt⁵, hvilket han upptog mycket gynnsamt, fastän han ville modifiera det i vissa punkter och i hufvudsak ansåg sig kunna till svar hänvisa till sitt eget nyss afsända förslag⁶.

Samma dag som han meddelade detta till du Héron, d. 13/23 sept., sändes också svar på de bref från Guiscard af d. 6 och 8 sept. (n. st.), som redogjorde för underhandlingarna i Helsingborg och bl. a. framförde förslaget om Frankrikes medverkan till infallet i Sachsen⁷. I dessa nya föreskrifter, hvilka Guiscard får uttrycklig befallning att hemlighålla, framlyser också tydligt den franska regeringens stämning mot Sverige och Polen vid denna tid. Kejsarens vägran att acceptera delningsfördraget tvingar Frankrike att se sig om efter allianser. Men Sverige har hittills mer än någon annan makt synts benägen för de kejserliga intressena, såsom framgår af de svenska ministrarnes undvikande och afvisande hållning i frågan om accessionen och tveksamhet till och med beträffande förbindelsen till neutralitet. I motsats mot den svenska kölden och trögheten tecknas i glada färger utsikterna med afseende på konungen af Polen. Han

¹ KLOPP, VIII, s. 575 ff., LAMBERTY, I, s. 143 f.

² Ludvig XIV till Tallard 23 sept. 1700 (REYNALD, II, s. 211 f.)

³ Se ofvan s. 86.

⁴ LEGRELLE, III, ss. 486, 492 f. (efter Ludvig XIV:s bref till du Héron 9 sept.); HALLENDORFF, s. 66 (efter Jordans bref). Af den föregående framställningen är tydligt, att det ingalunda — såsom sistnämnde författare menar — var först nu, som Frankrikes medling erbjöds.

⁵ Se ofvan s. 121.

⁶ LEGRELLE, III, s. 492 (efter Ludvig XIV:s bref till du Héron d. 23 sept. 1700).

⁷ Se ofvan s. 91 ff.

åstundar krig, han önskar tillfälle att använda sina trupper, ett förbund med honom skulle verka som ett band på kejsaren och tvinga denne att underskrifva traktaten¹; ett sådant vore alltså i hög grad öfverensstämmande med konungens synpunkter, och utsikten därtill var god.

Med sådana utgångspunkter var det gifvet, att konung Ludvig bestämdt afvisade de svenska förslagen om aktivt understöd mot konung August², särskildt om franska truppers deltagande i företaget mot Sachsen³, hvilket också öfver hufvud afråddes. Som en särskild grace mot Sverige framställde han, att det första villkoret i det förbundsprojekt, som han lät öfverlemna till konungen af Polen var, att denne framför allt skulle förbinda sig att sluta fred med Sverige. Enligt inkomna underättelser var August böjd att sluta fred på basis af Oliiva-fördraget, och om konungen genom underhandling skaffade fred på denna grundval, hade Sverige ej mer att begära. Angående tolkningen af denna grundval iakttar han emellertid tystnad, Guiscard får blott befallning att yrka på framställandet af ett fredsförslag och söka förebygga sådana villkor, som aflägsnade freden⁴; mot slutet af brevet afvisas bestämdt hans projekt, att fästena skulle öfverlemnas i Frankrikes förvar.

Vidare betonades önskvärdheten af en allians mellan konungarne af Sverige och Polen; men ville Sverige ej gå in på det blifvande fransk-polska förbundet, så vore dock godt, om det förband sig till sträng neutralitet. Ville konung Karl hemligen förbinda sig att ej sluta fördrag med kejsaren och ej gifva honom något understöd, skulle Frankrike nöja sig med ett dy-

¹ »... une alliance avec ce prince pourrait donner à l'Empereur toute l'inquiétude nécessaire pour l'empêcher de songer à des entreprises éloignées et l'obliger à souscrire au traité...»

² »... ainsi vous jugerez aisément que si je trouve de sa part les dispositions que je puis en attendre, il ne me conviendrait pas d'aider le Roi de Suède dans les desseins qu'il a de l'attaquer, lorsque je ne le[?] vois de la part de ce Prince que lenteur et que froideur sur toutes les propositions que vous lui faites...»

³ Den första föreskriften i brevet innehåller ett bestämdt afböjande af denna tanke.

⁴ Vid samma tid förnyade Torcy i ett »emot hans vana med någon häftighet framfördt» yttrande sin begäran, att konungen af Sverige skulle framkomma med »ett så billigt och fogeligt fredsförslag, att H. M. må kunna det konungen i Polen förelägga med hosfogad förklaring, att om han det utslår, så vill Frankrike E. K. M. emot honom biträda, och då skulle E. K. M. i själfva verket hans konungs uppriktighet erfara...» Palmquist till K. M. 14/24 sept. 1700, *RA, Gall.*

likt neutralitetsfördrag i stället för den begärda garantin af delningsfördraget¹.

Denna den franska regeringens ton endast skärptes under de följande veckorna och af de underrättelser från olika håll, som dessa medförde. Sedan du Héron meddelat, att konung August ginge in på fred på grundval af Oliva-freden, förklarar till svar på Guiscards bref af d. 13 sept. allt bero på Sverige; förkastar detta förlikningen och gör vidare svårigheter, fritager sig konung Ludvig från sin garanti, som konungen af Polen då i stället har rätt att kräva². Hvad konungen af Sverige begär utöfver hvad Frankrike utverkat förklarar några veckor senare ej passa för hans svåra ställning³. Då var det ryska anfallet känt. Detta ger ytterligare stöd åt råden till fred, och denna synpunkt betonas i bref efter bref⁴, slutligen i samband med en uttryckt fruktan för att denna händelse skall minska den polske konungens fredsbenägenhet⁵. På svenskarnes frågor, hvad bistånd Sverige kunde vänta af Frankrike, om konung August afvisade svenska fredsöfrslag, skulle Guiscard svara med en hänvisning till de redan vunna resultaten af Frankrikes officier; innan Sverige kunde begära fördelaktigare villkor, måste det visa någon benägenhet att medverka till upprätthållandet af lugnet i Europa i enlighet med delningsfördraget — situationen i anledning af spanske konungens sjukdom medgäfvade ej vidare dröjsmål⁶.

¹ Ludvig XIV till Guiscard 23 sept. 1700, *RA, Wahr.*, jfr. SCHEFER i *ASP*, 1890, s. 214 f., LEGRELLE, III, s. 468. Den sistnämnde talar om ett förslag till traktat om allians mellan Sverige och konungen af Polen, som konung Ludvig skulle afsändt, men därom nämnes intet i Wahrenbergs utförliga referat af brefvet.

² Ludvig XIV till Guiscard 30 sept. 1700, *RA, Wahr.*

³ Ludvig XIV till Guiscard 21 okt., *ib.*

⁴ Ludvig XIV till Guiscard 14, 21 och 28 okt., 4 nov. 1700, *RA, Wahr.*

⁵ ». . . Il paraît que l'alarme causée par l'irruption des Moscovites va rendre le Roi de Suède plus facile à conclure la paix avec le Roi de Pologne, mais il peut aisément arriver, que la même raison change les dispositions que le dernier avait fait paraître à rétablir la bonne intelligence sur le fondement du traité d'Olive . . . » Ludvig XIV till Guiscard 4 nov., *ib.*

⁶ Ludvig XIV till Guiscard 14 okt., *ib.* Palmquist fortsatte under tiden sina hjälpkraft, men de studsade ständigt tillbaka mot uppmaningarna att begagna det erbjudna tillfället till fred med konung August. Se t. ex. Palmquists bref till K. M. 28 sept./8 okt., 5/15 och 9/19 okt., *RA, Gall.* Hans uppfattning af Frankrike som fredsmäklare kommer då och då fram i hans

Äfven om man tar hänsyn till att uttryckens skärpa i dessa föreskrifter i viss mån kan bero på deras egenskap att ej blott vara vittnesbörd om den franska regeringens uppfattning, utan också stoff till pression på den svenska politiken och undskyllan för den ouppfyllda garantin, står dock tillräckligt mycket kvar för att visa, att Frankrike — trots Guiscard's råd i hans bref af den 8 sept. — vid denna tid var betydligt mera benäget att taga hänsyn till konung August än till Karl XII. Huruvida Sverige i den fredsunderhandling som så ifrigt påyrkades från olika håll, skulle fått något synnerligen starkt bistånd från medlaren, har man alltså full rätt att sätta i fråga. En sådan förhandling skulle äfven den kunnat medföra afsevärda faror för Sverige och skulle säkerligen ställt höga kraf på de svenska underhandlarnes skicklighet.

»Carl den tolfte's lefnad är en sammansättning af underbara äfventyr och försummade tillfällen» — så faller F. F. CARLSON historiens dom öfver Karl XII:s politik¹. Huruvida den öfver hufvud taget och i stort sedt är den riktiga, är en fråga, hvars besvarande ligger utom ramen för denna afhandling. Men då han fortsätter: »Redan i början af hans regering såg man exempel på både det ena och det andra, i landstigningen på Seland och fredsmedlingen med Polen», och alltså i denna sistnämnda ser ett stöd för sin sats, då kan här vara plats för en gensaga. Om vinsterna och förlusterna i konjunkturalhistoriens diplomatiska spel kan man intet veta. Det är mycket möjligt, att en skicklig diplomat — Gustaf Adolf, Axel Oxenstierna eller Karl Gustaf — skulle kunnat draga fördelar af den dåvarande situationen; det är mera ovisst, om Karl XII, Piper, Polus och Bengt Oxenstierna voro männen därför. Håller man sig till den på-

---

bref till Lillieroot, *RA, Holl*. Så skrifver han d. 19/29 sept. ». . . Ty hvad lifländske freden vidkommer, så håller jag före att ju mindre Frankrike har sin hand däri, ju bättre är det. Efter konungen i Polen sätter villkoren i Frankrikes skön, så måste han utan tvifvel veta dess tankar i så måtto och vara därmed nöjd . . .» Att han dock ej ansåg Frankrike fientligt stämt, synes af hans bref d. 19/29 okt.: ». . . I mangel af befallning angående konungen i Polens fridsförslag samt delningsgarantien kan jag intet vidare komma, än skedt är. Frankrike synes vela våra angelägenheter behjärta, men det vill därvid också finna sin räkning . . .»

¹ VI, s. 400. Uttrycket är upptaget af NISBET BAIN, *Charles XII* (London 1895), s. 66 f.

yrkade fredsförhandlingens faktiska förutsättningar, till hvad man vet om konung Augusts och Ludvig XIV:s politiska planer vid denna tid, har man i alla händelser starka skäl att betvifla, att här är plats för någon sorg öfver ett »försummadt tillfälle». De »underbara äfventyr», som väntade Karl XII på andra sidan Östersjön, erbjödo äfven de »tillfällen», som det var hans sak att begagna eller försumma.

Den 2 okt. mottog Kanslikollegium Karl XII:s bref af d. 25 sept. Det svarade genast dagen därpå, att det skulle ställa sig det till efterrättelse, men framhöll samtidigt, huru de främmande ministrarne till bemötande af garantikrafven påstodo, att den första »graden» af garantin var fullgjord i och med det att garanterna förmått konungen af Polen till hans bekanta eftergifter, och att om konungen af Sverige genom vapen ville utkräfvä sin satisfaktion, de voro fria från vidare förbindelser. Kollegiet väntade ingen ändring häri för framtiden¹, anbefalld under vördsamma försäkringar om sitt nit sin skrifvelse af d. 29 sept. till konungens ompröfning och betonade sjömakternas och särskildt konungens af England förmaningar till fred och varningar mot inbrottet i Sachsen².

Samtidigt meddelade det, att Wetzl dagen förut haft konferens, och öfversände hans memorial, hvori han bland annat framhöll sin herres förtjänster om Sverige i lifländska saken, uttryckte hans tillfredsställelse med Sveriges hållning i spanska successionsfrågan och antydde lämpligheten af en närmare förbindelse särskildt angående denna fråga³.

Guiscards underhandlingar i Stockholm efter Karl XII:s afresa till Lifland (okt. 1700).

¹ ». . . Vi tvifla ingalunda, med mindre de läre oss allt framgent på lika sätt svara, och måste vi därför hemställa Gud och tiden, hvad igenom våra föreställningar vidare må stå att uträtta . . .»

² K. K. till K. M. 3 okt. 1700, *RA*.

³ Wetzl' memorial af d. 1/12 okt. 1700, *RA*, *Germ.: Kejs., Kejs. min. skr.* Vid konferensen besvarade Bengt Oxenstierna hans andragande med allmänt hållna försäkringar om konungens vänskapliga känslor och afsikter och om de till underhandlingen kommitterade ministrarnes uppriktiga önskan att befrämja verket; propositionen skulle delgifvas konungen och hans svar meddelas Wetzl, så fort det inkom. »Ingredientier och svar på den kejsarligas anbringande», egenhändig uppteckning af Bengt Oxenstierna, *EA*, »Bengt Oxenstierna. *Diplomatica*», fol.

Brulin.

Den närmaste uppgiften för kollegiet var emellertid att i frågan om fredsmedlingen med konung August med ledning af det kungliga brefvets kortfattade och ovälkomna föreskrifter lemna de tjänstvilliga rivalerna besked.

Redan den 3 oktober fick Guiscard mottaga dess svar i skriftlig form. Dess hufvudsakliga innehåll var — utom ett betydande af konungens tacksamhet för konungens af Frankrike omsorg om fredens återställande och hans erkänsla för Guiscards tjänster — den förklaringen, att som konungen stod i begrepp att med sina trupper begifva sig till sina länders försvar, han hoppades att konungen af Frankrike, hvars ära vore bunden vid hans garanti af Oliva-freden, skulle använda de kraftigaste medel till dess fullständiga återställelse och åvägabringande af en skäligen satisfaktion¹. I samma stil gingo de svar, som några dagar senare aflätos till den kejserlige och den brandenburgske ministern².

Muntligen tycks man emellertid hafva gifvit Guiscard bättre förhoppningar. Ätminstone berättar han, att man försäkrat honom, att konungen skulle obetingadt antaga hans förslag, så fort Guiscard komme till Lifland³, och att han ej vetat af ryssarnes anfall, då han gifvit kollegiet sin befallning⁴. Men härom förmåles naturligtvis ingenting i kollegiets redogörelse till Kungl. Maj:t för dess fullgörande af uppdraget⁵. Där nämnes ej heller något om de icke officiella förhandlingar, som med mycken

¹ ». . . Comme S. M. est sur le point de passer avec une partie considérable de ses troupes à la défense de ses pays, S. M. se promet de l'amitié et de la générosité du Roi T. Chr. que ce Prince voudra bien, pour sa propre gloire qui est engagée à la garantie du traité d'Olive, employer les moyens les plus efficaces pour l'entier rétablissement de la dite paix et une convenable satisfaction de S. M. . . » Utdrag ur svaret, infördt i WAHRENBBERGS referat af Guiscards bref till Ludvig XIV 13 okt. 1700, *RA, Wahr.* Det öfverensstämmer nära med motsvarande punkt i det utförligare koncept (med Barcks stil och ändringar af annan hand), som finnes i *RA (Bet. i utr. är.)*.

² K. K. till K. M. 26 okt. 1700, *RA*. Äfven till dessa skrivelser finnes koncept (med Barcks stil), dat. 7 okt., i *RA (Bet. i utr. är.)*.

³ Guiscard till Ludvig XIV 13 okt 1700, *RA, Wahr.* WAHRENBBERGS referat lyder så: ». . . Il a reçu la réponse du Roi de Suède par la Chancellerie sur ses premières propositions. On m'a assuré de bouche que le Roi de Suède les acceptera sans restriction aussitôt que je serai en Livonie . . . »

⁴ LEGRELLE, III, s. 469 (efter samma bref).

⁵ K. K. till K. M. 26 okt. 1700, *RA*.

ifver fördes med Guiscard, sedan *hertigen af Holstein* ankommit till Stockholm.

Frankrikes förbindelser med den sistnämnde hade efter freden i Traventhal tagit uppsving genom den energiska verksamhet i detta syfte, som utvecklades af dess agent i Hamburg, abbé *Bidal*, hvilken mycket ifrade för att vinna Sveriges förbund¹. Till svar på hertigens önskan, att konungen af Frankrike skulle garantera den vunna freden², framhöll Bidal, att han säkrast skulle vinna sitt syfte genom att förmå konung Karl att underskrifva delningstraktaten, liksom detta sistnämnda läge i hans eget intresse, emedan ett partitagande af Sverige i den spanska frågan skulle förmå det att underhålla en här i Tyskland, hvilken skulle bereda honom den bästa tänkbara säkerhet³. Bidal fick också före hertigens afresa hans löfte att öfverlägga med Guiscard om de bästa medlen till att åstadkomma fast förbindelse mellan Sverige och Frankrike⁴.

Kort före Karl XII:s inskeppning i Karlshamn ankom hertigen dit⁵, och han begaf sig efter konungens afresa till Stockholm, dit han anlände den 3 oktober⁶. Här följde nu en rad af öfverläggningar mellan honom och Guiscard i samråd med Wrede, Gyldenstolpe och Åkerhielm, hvilken från Karlshamn fått begifva sig till Stockholm⁷, samt Mauritz

¹ SCHEFER i *ASP*, 1890, s. 216. Bidal hade i sin härstamning en anknytningspunkt till Sverige, i det han nämligen var son till en af drottning Kristinas agenter. Hans broder baron d'Asfeld omtalas ofta i Palmquists bref såsom stående i förbindelse med denne; se t. ex. Palmquist till K. M. 9/19, 16/26 mars, 20/30 apr. 1700, *RA, Gall.*, Palmquist till Lillieroot 7/17 sept. s. å., *RA, Holl.*

² Genom Traventhal-fredens art. 14 bestämdes, att de makter, som garanterat Altona-fördraget jämte konungen af Frankrike och en del furstar i Tyska riket skulle inbjudas att garantera fördraget. En dylik inbjudan riktades också d. 27 sept. till konung Ludvig; LAMBERTY, I, s. 62. Att den, såsom HJÄRNE uppgifver (s. 88 f.), äfven blifvit accepterad af denne, har jag ej annorstädes sett bestyrkt.

³ SCHEFER, *ASP*, 1890, s. 216.

⁴ *ib.*, s. 217 (efter Bidals bref till Ludvig XIV 24 sept.)

⁵ D. 28 sept., enligt ADLERFELD, I, s. 75.

⁶ Guiscard till Ludvig XIV 13 okt. 1700, *RA, Wahr.*

⁷ Åkerhielm meddelar Palmquist d. 3 okt., *RA, Gall.*, att han för sin hälsas skull fått löfte att tills vidare begifva sig till Stockholm (i st. f. att följa med till Lifland).

Vellingk¹, hvilka resulterade i ett förslag till hemlig öfverenskommelse, uppsatt af de båda sistnämnde.

Konungen af Sverige skulle härigenom förbinda sig att biträda delningsförslaget omedelbart efter lifländska krigets slut och att under tiden icke sluta något fördrag med kejsaren eller gifva honom något understöd. Han skulle antaga Guiscards förslag till krigets afslutande².

Hertigen af Holstein skulle genast biträda delningstraktaten samt förplikta sig att hålla en här på 14,000 man infanteri och 6,000 kavalleri, färdig att gå i fält då konungen af Frankrike så önskade; denne kunde då sända högre officerare för att anförä dem under hertigens öfverbefäl.

Om Frankrike slöt fördrag med konungen af Polen, borde Sverige biträda det³. Äfven Hannover skulle mot vederlag i kursaken förmås till förbund med Frankrike och att lemna trupper för att skydda de svenska fästningarna⁴. Frankrike skulle gifva alla nödiga garantier för hertigens af Holstein säkerhet och lemna subsidier för underhållet af en del af trupperna. Åt Sverige kunde gifvas understöd till ersättning för de resterande subsidierna; det skulle sluta en så nära allians med konungen af Frankrike, som denne önskade⁵.

¹ » . . . . . Après plusieurs entretiens que j'ai eu avec le Duc d'Holstein de concert avec Mrs les Comtes Wrede et Gyldenstolpe, Åkerhielm et Vellingk il m'a prié d'assurer V. M. de l'extrême passion qu'il a toujours eu de parvenir à l'honneur de Ses bonnes graces . . . ». Guiscard till Ludvig XIV 26 okt. 1700, *RA, Wahr.* Att äfven Olivekrans varit medveten om planerna, framgår af Guiscards bref till honom af d. 10 jan. 1701, *RA, Olivekr.*, där han säger, att Olivekrans sett en hans depesch till Ludvig XIV, tydligen afseende brefvet af den 26 okt.

² » . . . . . Mrs Åkerhielm et Vellingk ont dressé un projet d'engagement secret que le Duc d'Holstein envoie aujourd'hui au Roi de Suède et que le Comte Piper me remettra signé de S. M. S. aussitôt que je l'aurai oint. Elle s'obligera par cet écrit d'entrer dans le traité de partage de la jsuccession d'Espagne et d'en promettre la garantie, incontinent après que la guerre de Livonie sera finie et cependant de ne faire aucun traité avec l'Empereur et de ne lui donner aucun secours. Ce Prince acceptera les propositions que j'ai faites pour terminer cette guerre de Livonie . . . »

³ » . . . . . S'il convient à V. M. de faire un traité avec le Roi de Pologne, on fera en sorte que le Roi de Suède y entrera, et on concertera avec lui les entreprises qui seront convenables au service de V. M. . . . »

⁴ Om Lüneburgs benägenhet för förbund med Frankrike hade Vellingk redan i Helsingborg gifvit försäkringar. Guiscard till Ludvig XIV 8 sept. 1700, *RA, Wahr.*

⁵ » . . . . . La Suède demandera à V. M. quelque secours, qui pourrait tenir lieu de payement des prétendus anciens arrérages, et elle fera une alliance avec la France aussi étroite et aussi solide que V. M. le désirera . . . »

Detta var enligt Guiscards framställning innehållet af det uppgjorda projektet, och han meddelar, att hertigen samma dag skulle sända det till konung Karl, samt att det, undertecknad af denne, skulle återlemnas till ambassadören af Piper, så snart de råkades¹.

Guiscard kunde endast taga förslaget ad referendum, men han sände det genast till konung Ludvig med en speciell kurir² och försåg det med en rekommendation så entusiastisk, att man svårligen kan betvifla, att om det också, som han säger, var uppsatt på den svenska sidan, han dock varit med att inspirera det. Nu, menade han, var det rätta ögonblicket inne att återvinna Sverige, och han konstaterar i bestämda ordalag den franskvänliga stämningen hos konungen, folket och de fleste ministrarne³. Han blickar äfven ut öfver Karl XII:s regeringstid: skulle denne, såsom syntes troligt, förgås i de faror, för hvilka han utsatte sig, skulle hans efterträdare blifva en furste, som syntes öfvertygad om Sveriges intresse att aldrig skilja sig från Frankrike⁴. Han varnar kraftigt för ett förbund med konungen af Polen utan Sverige, isynnerhet om Danmark inbegreps däri, ty Sverige skulle då sannolikt förmås att förena sig med kejsaren och kurfursten af Brandenburg, hvarigenom konungens af Polen krafter lätt kunde bindas och Frankrike gå miste om fördelarna af förbundet med honom. Utförligt omtalas kejsarens och Brandenburgs samverkande ansträngningar att vinna Sverige, den förre sträckte nu sina försök ända därhän att förmå det att

¹ Guiscard till Ludvig XIV 26 okt. 1700, *RA, Wahr*. Projektet är också refererat af SCHEFER i *ASP, 1890*, s. 217. CARLSON omnämner (VI, s. 407) några punkter däri. Jfr ock LEGRELLE, III, ss. 469, 471.

² SCHEFER, *ib.*, s. 217; jfr Guiscards nyss citerade bref till Olivekrans af d. 10 jan. 1701.

³ » . . . . . Voici, ce me semble, Sire, la véritable occasion de faire rentrer solidement la Suède dans Votre alliance; l'inclination du Roi et de la nation les y porte et la plupart des ministres y sont tout-à-fait disposés . . . »

⁴ » . . . . . ce que le Roi de Suède a de bonnes qualités, son désintéressement, la droiture dont il se pique, sa fermeté et sa passion pour la guerre sont toutes pour V. M. et si une confiance aveugle avec laquelle il ce précipite dans tous les dangers le faisait périr, comme il y a beaucoup d'apparence, avant que l'âge et l'expérience l'aient pu modérer, il aurait pour successeur un prince, à qui j'ai fait faire toutes ces réflexions, et qui paraît tout-à-fait convaincu de l'intérêt qu'a la Suède de ne se séparer jamais des Vôtres . . . . »

lemna trupper till arfdelningens afvärjande¹. Dessa underhandlingar skulle korsas och alliansen med konung August göras fruktbar genom att man försäkrade sig om Sverige; om kejsaren sökte vinna de opponerande furstarne, skulle man få ersättning, i det Hannover — under sken af neutralitet — genom att skydda Sveriges fästningar skulle lösgöra dess stridskrafter till Frankrikes tjänst, Danmark skull knappast kunna taga det motsatta partiet, och på så sätt skulle en situation skapas², i hvilken kejsaren ej skulle hafva annat val än att foga sig i delningstraktaten. Det viktigaste var emellertid, att man med utgångspunkt i detta närmande från Sveriges sida skulle kunna, så kraftigt och för så lång tid som man ville, binda vid sig Europas näst Frankrike starkaste militärstat.

Guiscards plan var att samma dag gå ombord för att begifva sig till Lifland. Om polska freden snart slötes, skulle han återvända genom Tyskland, där uppsöka hertigen af Holstein och sedan i Stockholm afsluta traktaten om spanska successionen, hvarpå han nästa vår åter skulle begifva sig öfver Östersjön för att medfölja konungen på hans fälttåg³.

Så glänsande resultat af hans säkerligen stundom något trista mission visade sig alltså slutligen för den franske ambasadörens optimistiska framtidsblick. Återstår då den frågan, i hvad mån hans åsikter och förhoppningar delades af de statsmän, af hvilkas samverkan med honom det vidtfamnande projektet blifvit ett resultat. Tyvärr eger man ej tillräckligt material för att gifva något säkert svar därpå.

Obestridlig är förslagets starkt holsteinska karaktär, hvilken antyder, att hertigen och Vellingk spelat en hufvudroll vid dess uppgörande; att den senare var en af dess upphofsmän, säges ju också uttryckligen af Guiscard. Man har ej skäl att betvivla uppriktigheten af hertigens sympatier därför, han skulle ju därigenom ställas i spetsen för en stark här, vara i stånd

¹ » . . . et au lieu qu'il s'était d'abord contenté d'exiger que la Suède n'entrât pas dans la garantie que Vous proposez du traité du partage de la succession d'Espagne avant qu'elle fût ouverte, il presse présentement qu'on s'engage à lui fournir des troupes pour s'opposer à son exécution . . . »

² » . . . ainsi Vous n'auriez point d'ennemis entre ces pays-ci et la Hollande; Vos alliés pourraient se donner la main, Vous seriez maître de la mer Baltique comme de toutes les autres . . . »

³ Guiscard till Ludvig XIV 26 okt. 1700, RA, Wahr.

att afvisa alla främmande anslag mot sitt land och hafva utsikt till en lysande krigarbana. Med afseende på hans verksamhet anknyter också projektet direkt till de förslag, som bragts å bane vid förhandlingarna i Helsingborg.

I hvad mån de öfriga medverkande gjort sig solidariska med planen är ej lätt att säga, liksom i hvad mån de påverkats af det franska guldets, som nu åter börjar komma i rörelse.

Bland de svenska statsmännen tyckes Guiscard obetingadt hafva räknat på Wrede och Gyldenstolpe och äfven ansett Polus och Piper som välvilligt stämda mot Frankrike. Hvad särskildt Polus och Gyldenstolpe beträffar, menade han att deras fattigdom hänvisade dem till främmande pensioner för deras uppehälle. Kort efter sin ankomst till Skåne, sommaren 1700, hade han föreslagit konung Ludvig att gifva i pension åt de fyra nyssnämnda herrarne 12,000 livres och dessutom 6,000 till Åkerhielm, hvarigenom man skulle kunna åstadkomma allt, som ej vore absolut stridande mot Sveriges intressen — utöfver den gränsen vågade han dock alltså icke sträcka sina förhoppningar¹. Konungen svarade, att han ansåg ögonblicket lämpligt, men hans mening var dock ej att lemna pensioner, utan gratifikation, om man lyckades förmå Karl XII att garantera delningstraktaten, i hvilket fall de skulle lemnas i hemlighet som gåfva efter underskrifvandet. På vederbörandes uppförande i det följande skulle bero, om belöningarna skulle fortsättas². I anledning af detta blott villkorliga medgifvande från konungens sida torde Guiscard tills vidare ej hafva gifvit sina svenska vänner någon materiell uppmuntran. Åtminstone omtalas i hans bref under uppehållet i södra Sverige blott en förskottering af 2,000 livres åt två »commis» i kansliet³, hvarmed antagligen åsyftas några mera underordnade tjänstemän.

Polus och Piper kommo för tillfället ur räkningen, då Guiscard återvände till Stockholm och dessa båda begåfvo sig

¹ » . . . . on pourrait être assuré de faire ici tout ce qui ne serait pas absolument contraire aux intérêts de la nation et que les autres Princes ne réussiraient à aucune négociation quand V. M. la voudrait traverser . . . . » Guiscard till Ludvig XIV 3 juli 1700, *RA, Wahr*. I ett enskildt bref af d. 4 juli, *ib.*, säger han, att Gyldenstolpe själf låtit förstå sitt behof.

² Ludvig XIV till Guiscard 22 juli 1700, *ib.*

³ Enligt räkning, som åtföljer ett enskildt bref från Guiscard d. 8 sept. 1700, *ib.*

till Lifland¹. Däremot fick Guiscard efter ankomsten till hufvudstaden af Wrede mottaga uppmaningar att vinnlägga sig om Åkerhielm, hvilken sades i afseende på utrikesärendena bestämma den däri oförfarne Piper². I samband med den framgång, som han ansåg sig hafva vunnit genom oktoberprojektet, tog han också, fastän han därmed öfverskred sina instruktioner, steget ut; han vågade ej, menade han, för lång tid resa bort och lemna fältet fritt åt de kejserliga och brandenburgska ministrarne. Därför gaf han, efter hvad han meddelar, på Wredes uppmaning åt den nödstälde Gyldenstolpe 12,000 livres och lika mycket åt Åkerhielm. Men så förklarade han sig också — i tydligt syfte att försvara sitt handlingssätt — ej blott vara försäkrad om Sveriges neutralitet, utan äfven i stånd att vinna dess garanti af delningstraktaten³. Angående Vellingk framhöll Guiscard samtidigt hans nit för Frankrike och hans stora

¹ Att Polus icke var någon blind franskvän, utan ganska tveksam i hufvudfrågan om ställningen till den vesteuropeiska krisen, synes framgå af hans bref till Bengt Oxenstierna från Karlshamn d. 3 okt. 1700, *RA, Ox.*, hvori äfven framlyser en viss benägenhet för Brandenburg. Han skriver, att man på grund af Frankrikes verksamhet för den polska freden där kommit på de tankarna, att man skulle »det låta förnämligast ankomma på Frankrikes entremise, med den condition att om det kan skaffa K. M. freden både med konungen i Polen och tsaren i Muskow, skulle K. M. utlofva att biträda Frankrike uti repartitionen af spanska arfsaken, hvilket kejsaren och huset Österrike mäktas skulle choquera och irritera. Men det är beklagligt, att kejserliga hofvet icke visar någon realitet till att redressera det lifländske oväsendet, och ser jag stora svårigheter uti Imperio för K. M:s intressen där sammastädes, där man sig med Frankrike engagerar och inlåter uti spanska arfsaken, så att man seglar inter Scyllam et Charybdim. Allt kunde faciliteras och rättas, där man här hade någon propension och välvilja för kurbrandenburgska huset . . . » Alltför stor betydelse bör man dock kanske ej tillägga detta vittnesbörd om Polus' uppfattning, då ju adressaten var Frankrikes främste motståndare i Sverige.

² Guiscard till Ludvig XIV 22 sept. 1700, tillägg; *RA, Wahr.*

³ Han omtalar i samma bref — af 27 okt. — att Oxenstierna 3 dagar förut i Kanslikollegium föreslagit att fästa konungens uppmärksamhet vid kejsarens förslag och anbud samt förordat att under dåvarande konjunkturer vinnlägga sig om honom, men att Wrede, Gyldenstolpe och Åkerhielm opponerat sig, under hänvisning till att kejsaren och Brandenburg ej börjat göra anbud förr än Frankrike redan banat väg för lifländska krigets avslutning. — Här om nämnes intet i de för denna tid dock mycket bristfälliga *K. K. prot., RA*. Spanska successionsfrågan omnämnes där endast i protokollet för d. 13 okt. f. m., då Oxenstierna, Gyldenstolpe och Bergenhielm voro närvarande: »Uplästes grefve Weltz' memorial om den spanske succession. Grefve Bengt:

inflytande samt bar fram hans förhoppningar om konungens bevägenhet¹.

Den bland dessa Guiscards uppgifter, som är mest egnad att väcka förvåning, är påståendet, att han skulle — med tillhjälp af penningar — lyckats draga Åkerhielm öfver på franska sidan. Om man också bör hålla i minnet, att Frankrike och sjömakterna ännu vid denna tid stodo i förbund och samverkan, skulle detta dock, såsom också Guiscard framställde saken², varit en verklig eröfring. Trots Åkerhielms eget bestämda nekande har man knappast anledning att underkänna trovärdigheten af Guiscards uttryckliga uppgift om penninggåfvan³ — här som ofta i sådana fall står mottagarens nej mot öfverbringarens ja, och riktigtast synes då vara att, när ej särskilda omständigheter motivera en annan uppfattning, anse den sistnämnde som den minst jäfvige och mest vittnesgille. — Men det oaktadt är det säkert, att Åkerhielm under sina få återstående lefnadsår ej var en förfäktare af Frankrikes intressen⁴.

det är svårt att yttra sig, eftersom man, ehuru man sig förklarar, nödvändigt därmed måtte göra antingen kejsaren eller Frankrike emot. Det är bäst att intet positive svara . . . . »

¹ » . . . Je dois en même temps vous informer, M., du zèle avec lequel M. Veling nous sert. Il est fort bien auprès du Roi de Suède, uni avec le comte Piper et gouverne entièrement le Duc d'Holstein; il compte que, Vous l'honorez de Votre estime et que le Roi se souvient encore de l'attachement qu'il a toujours eu pour Elle . . . » Enskildt bref från Guiscard, antagligen till Torcy, d. 27 okt. 1700, *RA, Wahr.*

² » . . . J'ai eu beaucoup de peine à faire rentrer M. Åkerhielm dans nos intérêts, dont il s'était éloigné depuis longtemps . . . »

³ Guiscard upprepar i sitt bref till Ludvig XIV d. 15 sept. 1701, *RA, Wahr.*, att han föregående året gaf Gyldenstolpe och Åkerhielm 4,000 écus. Själf förnekade däremot den sistnämnde på det bestämdaste, att han mottagit franska penningar. Palmquist tycks ha antydtt att något sådant misstänktes, ty i ett bref till honom af 6 nov. 1701, *RA, Gall.*, bestrider Åkerhielm — i samband med en ganska intressant utredning af sitt förhållande till den franska politiken — helt och hållet sanningen däraf. Han skriver där bl. a. » . . . Hvar af skulle jag då vara kommen på bättre och andra tankar nu än förr? Kanske Bror har af säker hand, att jag är omdöpt med franske penningar och att det vore orsak till ändring, ty beder jag att min hand må hållas för säkrare, med hvilken jag nu detta skriver och försäkrar min K. Bror, att jag är alldeles fri därför. Skulle ock mitt namn finnas på någon frausk utgiftslista, så är den listan falsk» . . . »Har ock grefve Guiscard eller någon annan sagt eller skrivit, att jag tagit franska penningar, så är det ej sant, och kan jag fördenskull ej tro, att grefve Guiscard det sagt, ty han vet det fast bättre . . . »

⁴ Bevis härför kan man finna i hans bref till Cederhielm, *KB, Bref från Samuel Åkerhielm*, och till Palmquist *RA, Gall.* Att ej Åkerhielms

Guiscard hos Karl XII före slaget vid Narva (nov. 1700). Hur stor — säkerligen öfverdrifven — vikt Guiscard än tillmätte de hemmavarande svenska statsmännens uppfattning, insåg han väl, att afgörandet ytterst ej berodde på dem, och såsom han bebådar, begaf han sig nu också åstad för att uppsöka Karl XII själf. Afresan dröjde några dagar längre än han ämnat, men d. 2 nov. befann han sig efter en 11 dagars öfverresa i Reval, där han hade förtretten att finna, att hans österrikiske rival lyckades göra samma färd på något mer än ett dygn¹.

Karl XII blef föga behagligt öfverraskad af deras ankomst. Han hade den 18 okt. till svar å Kanslikollegii skrifvelse af den 29 sept. och med hänvisning till sitt bref af den 25 s. m. angående Frankrikes medlingsanbud befallt kollegiet att träda i konferens med Guiscard beträffande handeln och hans öfriga förslag samt sedan inkomma med berättelse och betänkande i saken². Och nu fann han båda de besvärliga och hindersamma rivalerna hos sig. Genast den 2 nov. lät han kollegiet veta sina onådiga tankar i anledning däraf³. Till svar härpå sökte detta sedermera försvara sig; det hade låtit de främmande ministrarne veta konungens vilja, men sedan de båda ifrågavarande diplomaterna fått stränga order från sina herrar, hade de rest trots dess föreställningar⁴. Af Guiscards bref ser man dock inga spår af dessa »remonstrationer», och i själfva verket tyckas de haft sin särskilda historia, hvarvid den vanliga splittringen bland de svenska statsmännen åter tagit sig ett uttryck. Ätminstone påstod Bengt Oxenstierna — visserligen till själf försvar — att han lyckats öfvertala Guiscard att afstå från sin tanke, men att andra — hvarmed han särskildt torde åsyfta Gyldenstolpe och Wrede — förmått honom att fortsätta resan, hvarefter ej heller Weltz kunnat hållas kvar⁵. Att Guiscards personliga närvaro

förbindelse med England upphörde, synes däraf, att Robinson efter hans död enligt löfte till honom skaffade hans son, Samuel Åkerhielm d. y., ett stipendium för hans engelska studieresa. Jfr Robinson till Hedges 20 dec. 1702, *RA, Wahr.*, V, b, f; brevväxlingen mellan den unge Åkerhielm, hans mor och Olof Hermelin i *KB*, »*Bref till Samuel Åkerhielm*».

¹ Guiscard till Ludvig XIV 17 nov. 1700, *RA, Wahr.*; jfr K. K. till K. M. 19 nov., *RA*, K. K. Wrede till F. Wrede 4 nov. (*DGA*, XIII, s. 139 f.).

² K. M. till K. K. 18 okt. 1700, *RA*.

³ K. M. till K. K. 2 nov. 1700, *RA*; i starkt sammandragen form hos CARLSON, VI, s. 408 f.

⁴ K. K. till K. M. 20 nov. 1700, *RA*.

⁵ Bengt Oxenstierna ger i ett bref till sin måg Magnus Stenbock af d. 20 nov. 1700, *EA, Brefsaml. kv.*, denne i uppdrag att låta konungen veta hans oskuld i saken »... Ty jag har gjort i det fallet det min plikt erfordrar.

hos konungen stod i god öfverensstämmelse med den plan, som uppgjorts med det franska partiet i Stockholm, är för öfrigt tydligt¹.

Af det missnöje, hvarmed Karl XII såg Guiscard i Reval², bär dennes bref efter ankomsten dit emellertid inga spår. Tvärtom förefaller det, som om han nu betraktat det önskade resultatet af sin resa som en mognande frukt.

Ett par dagar efter sin ankomst, troligen d. 4 nov. på aftonen³, fick han under en långvarig audiens tillfälle till ett samtal med Karl XII. Enligt Guiscards egen berättelse uttalade konungen till svar på hans framställning i fredsfrågan sin

Men om andra hade gjort detsamma, så vore K. M. intet af dem nu besvärade. Ty här neder ära intriger . . . » Guiscard synes hafva skylt på, att han ej blifvit »allvarsamt tillsagd», ty i ett bref till Stenbock af d. 11 jan. 1701, *ib.*, är grefve Bengt angelägen att mot ett dylikt påstående ytterligare betona sin oskuld. Konungens önskan hade framförts till Guiscard både af honom själf och formligen genom ceremonimästarn (Sparfvenfeldt), men till båda hade han sagt sig af sin konung vara sänd som ambassadör till konungen af Sverige och ej till kansliet och vara tvungen att lyda hans befallningar. Sedan heter det: » . . . Och kan jag ock väl säga, att han blef af mig öfvertalt att inställa sin resa till Lifland; men där finnes väl de som det aldeles ogillade och gäfv sig ingen ro, förr än de ambassadören öfvertale att fortsätta resan, hvaröfver jag helt surprennerat blef, då han mig det kungjorde. Och där man ville vara curieus där efter att fråga, skall det befinnas vara den, som jag hafver att göra med, jämte några flera, hvaribland den ock en af de förnämste är, som råder öfver pungen. Då denna således af dem instiger blef, var den kejserslige sedan intet att hålla. Han hade eljest gärna blifvit här, såväl som franske ambassadören den rätt nödigt denna resan anträdde. Man ser alltså, att man ofta får skuld för det man ej är skyldig till . . . » Man bör dock akta sig att obetingadt tro på alla de beskyllningar, den gamle kanslipresidenten utkastar mot sina franskvänliga motståndare.

¹ Se ofvan. I ett bref till Palmquist, möjligen af 6 nov. 1701, *RA, Gall.*, säger Åkerhielm Guiscard lära visat missnöje öfver dem som rådde honom att resa till Lifland, men fritager sig för sin del.

² I brefvet till K. K. d. 2 nov. 1700 säger Karl XII: ». . . Vi låte dem fördenskuld vetta, att de hade gjort fast bättre, där de sig en sådan resa intet påtagit och lemna till dem att begifva sig till Stockholm tillbakars, eftersom här å orten för dem intet är att uträtta och Vi för deras följ i campagnen vele vara förskonte. . . »

³ Datum är ej fullt klart. Guiscards bref till Ludvig XIV 17 nov. (n. st.), *RA, Wahr.*, uppgifver, att den skulle försiggått »förgår afton», K. K. Wredes bref till sin fader, dat. 4 nov., (*DGA, XIII, s. 139 f.*) säger »hier au soir». Af båda breven framgår emellertid, att den skett dagen före konungens afresa till Wesenberg, och denna sättes af ADLERFELD, I. s. 81, och CARLSON, VI, s. 411, till d. 5 nov., hvilket ock stämmer med uppgiften i Cederhielms bref till Barck d. 5 nov., *EA, Autografsaml.*, att konungen redan rest. Datum för audiensen skulle alltså blifva d. 4 nov.

tacksamhet för bevisen på hans herres vänskap, yrkade länge på ett generellt löfte af konung August att lemna den satisfaktion, som konungen af Frankrike kunde anse rättvis, men hänvisade honom slutligen till Piper. I accessionsfrågan ansåg sig den franske ambassadören hafva fått ännu bestämdare utsikter. Sedan han här hänvisat till Karl II:s kritiska hälsotillstånd och talat om ryktena att Sverige ämnade förena sig med kejsaren, svarade Karl med att förneka det senare och lofva att biträda garantin af delningsfördraget, så snart han genom polska krigets slut blef satt i tillfälle att fullgöra de förbindelser han iklädde sig. På Guiscards begäran lofvade han t. o. m. att oförtofvalt (*incessamment*) lemna detta löfte i skriftlig form; emellertid kunde han försäkra sin konung, att intet i världen kunde förmå honom att bryta sitt ord.

Ännu mera hoppgifvande voro de försäkringar, som Guiscard berättade sig hafva fått mottaga under samtal med Piper dagen därpå, samma dag som konungen begaf sig till Wesenberg för att förena sig med sina därvarande trupper. Denne försäkrade, att den första akt, som konungen skulle underteckna i Wesenberg, skulle blifva nämnda förbindelse med tillägg att under tiden ej afsluta något fördrag med kejsaren eller lemna honom någon hjälp. Han skall t. o. m. hafva gifvit sitt hedersord på att konungen skulle underteckna ett antagande af de förslag, som Guiscard framställt till fred med konungen af Polen¹. De enades om att underhandlingen skulle utföras på så sätt, att Guiscard och du Héron, den förre medförande en svensk, den senare en polsk sekreterare, skulle stämma möte för att uppsätta fördraget, hvilket de båda konungarne skulle underteckna och ratificera inom en öfverenskommen tid, allt detta innan saken kom till offentlig kännedom. En förenig med Polen tycktes Piper mena ej skola möta någon svårighet, så snart konungen öfvervunnit sin obenägenhet att underhandla med August utan löfte om satisfaktion².

Var Guiscards redogörelse riktig, tycktes alltså de ljusa utsikter, som öppnat sig för honom i Stockholm, icke visat sig bedrägliga. Tyvärr eger man icke, såvidt jag har mig bekant, några uppgifter från annat håll till kontroll af den franske mi-

¹ Härmed torde afses det ofvan s. 107 refererade förslaget, i synnerhet som hvad som i apostillen till samma bref såges om art. 4 (se nedan s. 142) passar in på nämnda förslag.

² Guiscard till Ludvig XIV 17 nov. 1700, *RA, Wahr.*

nisterns framställning, enligt hvilken den svenske konungens hållning onekligen ter sig afsevärdt medgörligare än t. ex i brefvet till Lillieroot sex veckor tidigare.

Fältet är alltså öppet för gissningar. Hade hertigen af Holstein öfversändt det i Stockholm uppgjorda projektet och detta verkligen gjort intryck på hans svåger?¹ Eller hade det på nära håll kända trycket af det dubbla kriget gjort Karl XII mera tillgänglig för tanken på en fred med konung August och efter denna en anslutning till Frankrike i den spanska frågan? Eller begagnade han denna gång det för honom lika ovanliga som för andra vanliga konstgreppet att söka uppehålla motparten genom att lofva hvad han ej tänkte hålla? Eller ledde Guiscards lifliga och hoppfulla intresse för sin plan honom till att medvetet eller omedvetet i Karl XII:s svar inlägga annat och mera än där verkligen fanns?

Att äfven bland Karl XII:s omgifning i Reval rörde sig allvarliga bekymmer i anledning af situationen och lifliga sympatier för en fredsunderhandling med konungen af Polen under Frankrikes medling, är säkert, och det uppgifves äfven från svenskt håll, att Piper kraftigt arbetat därför². Men att Karl XII verkligen påtänkt en förändring i sin politik, har jag svårt att tro. Några tecken därtill visar i alla händelser ej hans handlingssätt

¹ Så tror SCHEFER, *ASP*, 1890, s. 218.

² I K. K. Wredes förut citerade bref till sin fader af 4 nov. (*DGA*, XIII, s. 139 f.) säges Piper aldrig hafva upphört att för konungen framhålla, huru fördelaktiga Guiscards förslag voro, och tillskrifves hans inflytande, att Guiscard fick audiens och blef väl mottagen. I Cederhielms bref till Barck, *EA*, *Autografsaml.*, förekomma upprepade uttalanden, som tydligt återspegla hans och säkerligen fleres stämning. D. 23 okt. skriver han t. ex.: »... Hvad är finis af K. M:s företagande? Hvad kan mera vänta mera af Polen, än Frankrike tillbjuder? Huru vill man ock tvinga kongen i Polen till mera? Med tsaren kunde man sedan få nappas allena, och ingen skulle missunna, hvad honom kunde ifråntagas. Men om Gud straffade oss med olycka och man visat sig opiniater mot kongen i Polen (hvilken man åtminstone kunde uppehålla med mine till handling), så är ingen säkerhet för Danmark...» I brefvet af d. 5 nov., *ib.*, säger han allt kunna gå an, om man ville »tractera» med konungen i Polen. »Hvem vet, om det kan mera ske med bättre auantage? Jag förstår minst, har ock minst, eller rättare sagdt intet, att säija. Men jag ängslar mig öfver detta procedere, så att jag må blifva galen. Kanske att private raisoner s'en melent. Men Gud gifve jag hade därtill inga andra skäl. Vale». Han tillägger ytterligare: »Jag fruktar, att om vi ej sluta med konungen af Polen, blifve vi olycklige. Gud yppar däruti lägenhet till en förmån, som af andra ej skulle föraktas».

för öfrigt. Om den enligt Guiscard utlofvade skriftliga förbindelsen i accessionsfrågan förspörjes sedan ingenting, och Karl XII gick mot Narva, utan att man finner honom hafva tagit något ytterligare steg vare sig i den saken eller till fredsunderhandling med konung August¹.

Ansåg sig emellertid Guiscard på grund af sina samtal med Karl XII och Piper kunna hysa goda förhoppningar om Sverige, så visade sig däremot nu svårigheter från andra sidan. Sedan han redan slutat sin rapport om sina vunna framgångar, fick han ett bref från du Héron, hvare denne meddelade, att konungen af Polen fortfarande var benägen att ingå på freden på de af Guiscard i Stockholm föreslagna villkoren, dock med tillägg i art. 4, att konungen af Frankrike skulle undersöka, om Dünamünde var byggdt på kurländskt territorium, i hvilket fall konungen af Sverige skulle vara förbunden att förstöra det². Detta var en högst ovälkommen underrättelse, och Guiscard utbreder sig öfver omöjligheten att kunna förmå konung Karl därtill, då Dünamünde skyddade Rigas för Sverige så ytterst viktiga handel³. Hvad beträffade konung Augusts af du Héron

¹ Medan CARLSON (VI, s. 409) ej tycks betvifla riktigheten af Guiscards uppgifter om Karl XII:s medgörlighet, dock ifrågasättande, om ej den sistnämnde med polska krigets afslutning (hvarefter han skulle biträda delningsfördraget) afsåg en annan tidpunkt än Ludvig XIV, karakteriserar HJÄRNE (s. 96) svaret som ett »höfligt undvikande besked». Tyvärr föreligger ej källmaterialet så fullständigt, att man med stöd därpå kan fälla ett bestämt omdöme. Man har blott den ena sidans vittnesbörd, Guiscards bref af 17 nov., och till på köpet är detta i *Wahr.* endast tillgängligt i form af ett referat på svenska, medan SCHEFER (s. 218) blott har en kort antydan om dess innehåll. — I Palmquists bref till K. M. 21/31 dec., *RA, Gall.*, säger han sig fått veta, att Guiscard sedermera d. 15/25 nov. skrifvit, »att han ärnade sig till Mitau, där Herr du Héron skulle honom mötta, men att han ändå ej hade E. K. M:s fullkomliga samtyckie till det som behöfdes, innan polske freds-handlingen kunde med frukt företagas...» Huru det kan förhålla sig med detta påstådda bref, är ovisst, då Torcy vid nästa samtal ej ville låtsas om något sådant (Palmquist till K. M. 28 dec./7 jan., *ib.*) och det ej finnes refererad eller antydt i *Wahr.*

² Det är dock ej första gången, man möter denna tanke. Då Palmquist i ett samtal med Torcy d. 16 okt. frågade honom, om konung August gifvit Frankrike någon tillfredsställande förklaring om sin benägenhet till Oliva-fredens upprättande, svarade Torcy ja, med tillägg att konungen lemnade till Frankrikes dom, om de tagna fästena lägo på svensk grund eller ej och alltså om de skulle förstöras eller bibehållas. Palmquist till K. M. 19/29 okt. 1700, *RA, Gall.*

³ Af stort intresse är Guiscards i förbigående gjorda anmärkning, att konungen af Polen skulle kunna bevara sin fordran äfven genom art. 4, om

likaledes omtalade begäran om amnesti för dem som tjänat i kriget mot Sverige, menade Guiscard, att den kunde lämpligen utgå som kvittning mot det af Piper framställda anspråket på Patkuls utlemning¹.

Man kan emellertid här af se, hvad konung August kunde hafva i bakhand, då han gjorde sina anbud, och hur han började tumma på dessa, då situationen syntes honom gynnsam. Den jämna väg, som Guiscard ett ögonblick såg framför sig, var säkerligen ej så fri från stenar, som han ville göra troligt. Och om han också skulle haft någon verklig grund för sin optimistiska uppfattning af den svenska politikens hållning, så borttrycktes denna genom de två epokgörande händelser, som nu nästan samtidigt inträffade på hvar sin af den europeiska politikens båda hufvudscener.

I öster krossades det ryska anfallet genom *slaget vid Narva* (d. 20 nov.). I vester blef genom *Karl II:s död* (d. 22 okt./1 nov.) den spanska successionskrisen akut.

---

däri sades, att båda kronorna åt Frankrikes medling öfverlemnade sina ömse-
sidiga fordringar.

¹ Guiscard till Ludvig XIV 17 nov. 1700, Apostille, *RA, Wahr*.

IV.

Sverige och Frankrike under den dubbla krisens utveckling från nov. 1700 till sommaren 1701.

Spanska successionsfrågans tillspetsning:

Situationen efter testamentets antagande.

Den 30 okt./9 nov. fick Ludvig XIV den väntade underrettelsen om Karl II:s död och bekräftelsen på att hans testamente insatte hertigen af Anjou som närmaste universalarvinge. Han lät ett par dagar förflyta, innan han gaf sitt svar, men d. 1/11 nov. meddelade han den spanske ambassadören sitt bifall till testamentet, dagen därpå afgick hans skriftliga svar till spanska regeringen och fick den engelske ambassadören lord Manchester underrättelse om beslutet, och d. 6/16 blef det högtidligen kungjordt vid hofvet ¹.

För oss, som känna de världsskakande följderna af Ludvigs beslut, är det egendomligt att finna, huru föga dess innebörd stod klar för samtiden. För att förstå detta måste man komma

---

¹ LEGRELLE, IV, s. 20 ff. *När* Ludvig XIV gjorde sitt afgörande val i frågan: hela spanska monarkin åt hans yngre sonson eller delar däraf åt Dauphin?, tilltror jag mig ej att fastställa. Tydligt synes mig dock dess sammanhang med krisens upplösning i själva Spanien. Ludvigs föreskrifter för Blécourt under tiden närmast före Karl II:s död (se t. ex. GAEDEKE, II, s. 117, LEGRELLE, IV, s. 11 f.) äro fortfarande ytterst försiktigt hållna, men tyda dock på, att han ämnade acceptera det väntade anbudet, ifall det befanns vara af tillräckligt solid natur. Då efter Karl II:s död denna förutsättning visade sig existera, kunde ej gärna resultatet af den slutliga ompröfning, han nu lät frågan undergå, blifva annat än bifall. Att detta innebar ett oerhördt fördragsbrott, kan omöjligt bestridas. Erkännas bör dock, att äfven andra motiv än personlig och dynastisk ärelystnad kunde ligga bakom. I de — knappast i allo bona fide gjorda — franska apologierna (se t. ex. LEGRELLE, IV, ss. 44 ff., 49 ff.) måste man särskildt lägga märke till det argumentet, att om Frankrike fasthöll vid delningstraktaten med afböjande af testamentet, spanjorerna skulle taga sin tillflykt till ärkehertigen, hvilken var insatt som universalarvinge närmast efter hertigen af Anjou och hans broder, och att därigenom ett svårt krig blefve oundvikligt. Jfr NOORDEN, I, s. 115 f.

ihåg, att äfven delningsfördraget gaf Frankrike fördelar i form af en direkt territoriell utvidgning, som kunde synas uppväga den tillväxt i prestige, det skulle vinna genom den spanska monarkins inflyttning under den bourbonska dynastins välde¹, samt vidare att delningsfördraget i England och äfven i Holland var ytterligt impopulärt på grund af de vådor, det ansågs innebära ur merkantil synpunkt. Ludvig XIV synes också hafva räknat på att kunna bibehålla freden med sjömakterna.

I själfva verket rådde i dessa båda stater, särskildt i England, till en början en stark stämning till förmån för testamentet². Det är då mindre underligt, att man äfven från svensk sida gaf uttryck åt en liknande uppfattning³. Man hade i alla händelser goda skäl att söka göra den gällande; det var nämligen af största vikt ur svensk synpunkt, att ej sjömakterna nu indrogos i ett krig, hvarigenom de tydligen skulle hindras från att gifva Sverige den hjälp, som detta i kraft af de ingångna fördragen kunde påräkna och oupphörligt påyrkade.

Lillieroot insåg genast detta⁴. Man finner honom också nu åter inträda i den fredsmäklarens roll, som så väl anstod

¹ Så trodde Palmquist vid underrättelsen om dödsfallet, att Frankrike skulle fasthålla vid delningstraktaten bl. a. därför att det »bättre finner sin räkning» därvid än vid testamentet. Palmquist till K. M. 1/11 nov. 1700, *RA, Gall.* Jfr Manchester till Vernon 9 nov. (GRIMBLOT, II, s. 452.)

² Se RANKE, VII, s. 234 ff., GROVESTINS, VII, ss. 396 ff., 403, n. 3. KLOPP, IX, s. 10 f., NOORDEN, I, s. 119 ff.

³ Lillieroot gjorde sig inför de holländska statsmännen till förespråkare för testamentet t. o. m. innan dess antagande var bekant; se hans bref till K. M. 10/20 nov., *RA, Holl.* Bengt Oxenstierna föreslog Kanslikollegium d. 21 nov. 1700, att åt Lillieroot skulle gifvas order att begagna konjunkturen och ytterligare uppfordra sjömakterna att lemna sin hjälp, »eftersom således inga vidlyftheter, som af den spanske successionssaken härtill hafva varit att befara, härefter kunna vara att förmoda.» *K. K. prot.* 21 nov. e. m., *RA.* Samma synpunkt betonas äfven för Frankrikes vidkommande i bref till Palmquist från både Oxenstierna, d. 21 nov., och Åkerhielm, d. 28 nov., *RA, Gall.* — Att Oxenstierna dock med harm såg utgången af den spanska krisen, synes af hans bref till Palmquist, dat. 1 nov. 1700 (antagligen feldateradt, det framkom först 15 jan. 1701), *ib.* Han säger där: »... Dass die in dem Concert wegen der spanischen Succession interessirte Parteien Frankreichs duppes sein würden, habe ich meines Orts jederzeit vorhergesehen und gesaget, und muss man gestehen, dass sothane Affaire an seiten Frankreichs finement conduit worden. Enfin, Frankreich hat seinen Zweck erreicht, die Providence muss übrigens das beste thun...»

⁴ Se hans bref till K. M. 20/30 nov., *RA, Holl.* Det betonades också af de holländska statsmännen, på samma gång de å sin sida med hänsyn till

mediatorn från Rijswijk, och »på alla behörige ställen» lägga sin diplomatiska argumentationsförmågas hela tyngd i vågskålen för den allmänna rolighetens bevarande till Sveriges båtnad¹. Han hade också tillfredsställelsen att kunna inberätta, att hans officier upptogos väl af både de holländska och särskildt de franska statsmännen². I öfverensstämmelse med hans anvisningar arbetade också Palmquist på sitt håll i samma riktning³.

Det fanns dock åtminstone *en* statsman, som insåg situationens allvar, och hvars sega och målmedvetna vilja gjorde all den välmenande fredsvänligheten maktlös. Vilhelms III:s skarpa blick uppfattade genast den fara, hvarmed de franska och spanska väldenas nära sammanslutning hotade hans båda länder, den europeiska jämvikten och den protestantiska världen. I sina bref till Heinsius under nov. 1700 uttalar han i starka ord sin harm öfver Frankrikes bedrägeri, sitt beklagande af engelsmännens förblindelse och sina förhoppningar om ett bestämdt uppträdande från Hollands sida, och han tillkännager redan nu sitt beslut att, steg för steg och utan att det själf märkte det, föra det engelska folket till den ståndpunkt, han utstakat⁴. Hos Heinsius synes han också funnit en öfverensstämmande uppfattning⁵.

Den närmaste frågan, och den som mest intresserade holländarne, gällde deras grannland, de spanska Nederländerna; hvad man fruktade mest af allt, inkräkningen af detta land genom fransmännen, stod nu som en öfverhängande fara. Hollands gränser voro hittills betryggade genom dess rätt att hålla besättningar i en del belgiska fästningar, de s. k. barriärplatserna, men denna »säkerhet» blef i den nyskapade situationen snarare en källa till oro; för Ludvig XIV syntes de 22 holländska bataljonernas närvaro i spanska Nederländerna utgöra ett hot eller ett hinder, medan holländarne å sin sida nu ansågo sitt behof af säkerhet ökad⁶. Då de dröjde att erkänna

situationen i Vesteuropa med ökad styrka yrkade på fredens upprättande i Norden. Jfr Lillieroot till K. M. 17/27 nov. 24 nov./4 dec., *ib.*

¹ Se hans bref till K. M. 20/30 nov. 24 nov./4 dec., 1/11 dec., *ib.*

² Lillieroot till K. M. 24 nov./4 dec., 11/21 dec., Palmquist till Lillieroot 23 nov./3 dec., *ib.*

³ Palmquist till K. M. 30 nov./10 dec., 7/17 dec., *RA, Gall.*

⁴ GRIMBLOT, II, s. 476 ff., GROVESTINS, VII, s. 396 ff.

⁵ NOORDEN, I, s. 122 f.

⁶ Lillieroot och Palmquist förtröttades ej i sina ansträngningar att jämka mellan de motsatta ståndpunkterna, såsom framgår af deras bref till K. M.

Filip V som konung af Spanien, mögnade Ludvigs beslut att genom en kupp sätta sig i besittning af barriärplatserna, och den utfördes d. 27 jan./6 febr., utan att något motstånd gjordes; de holländska trupperna blefvo ej ens genast återsända, utan kvarhöllos någon tid som pant.

Att denna oerhörda tilldragelse ej framkallade en omedelbar brytning, visar, huru svag sjömakernas ställning ännu var. Underrättelsen väckte visserligen förbittring, men den fredliga hållningen rubbades ej. Från Holland hade tidigare framställts förslag om underhandling till fredens bevarande, och då nu vid samma tid d'Avaux ankom till Haag för att å Frankrikes sida upptaga denna, ryggade Generalstaterna ej sitt gjorda förslag; d. 11/21 febr. meddelades honom t. o. m. deras erkännande af Filip V som spansk konung¹.

Det förefanns dock i själfva verket ej stora utsikter för en lyckosam utgång af de förhandlingar, hvilka togo sin början med d'Avaux' ankomst till Haag. Om också Ludvig XIV helst såg, att freden med sjömakerna bevarades, var dock hans in-

Konferenserna i Haag och den stora alliansen mot Frankrike (febr.—sept. 1701).

från slutet af 1700 och början af 1701. Briord uppmuntrade Lillieroot till fortsatt verksamhet och synes äfven hafva hos Heinsius rekommenderat honom som en lämplig mellanhand. Se Lillieroot till K. M. 15/25 dec., 22 dec./1 jan., *RA, Holl.* Vid denna tid framkom från Lillieroot och — antagligen efter dennes anvisning — Palmquist ett förslag, som förtjänar omnämnas såsom typiskt för den tidens diplomatiska förhandlingar. Det gick ut på ett förbund »till fredens vidmakthållande i Europa» (inclusive dess återställande i Norden) och speciellt till spanska Nederländernas säkerhet, hvilket skulle avslutas ej blott mellan Frankrike och sjömakerna, utan »hvertill alla andra makter bjudas kunde», eller som det vid ett annat tillfälle uttrycktes, »ett sådant förbund, för hvilket hela Europa blefve garand». Medan Heinsius yttade sig mera obestämdt välvilligt och hänvisade till svårigheterna med afseende på kejsaren, ställde sig Frankrike gynnsamt till förslaget; ehuru man där misstänkte det vara framkommet i samråd med Heinsius och vara ett holländskt schackdrag för att vinna tid till krigiska förberedelser, förklarade sig nämligen Ludvig XIV, som ville betaga holländarne deras farhågor för hans afsikter, benägen att acceptera det. Däremot befanns planen ega ringa utsikt att vinna Vilhelm III:s bifall. Resultatet blef naturligtvis intet. Jfr Lillieroot till K. M. 11/21, 15/25 dec., 22 dec./1 jan., *RA, Holl.*; Palmquist till K. M. 14/24, 21/31 dec., 4/14 jan.; KLOPP, IX, ss. 80 ff., 88 (efter korrespondensen mellan Ludvig XIV och Harcourt).

¹ Om dessa händelser se t. ex. KLOPP, IX, ss. 73 ff., 119 ff.; instruktionen för d'Avaux af 2 febr. hos LEGRELLE, IV, s. 98 ff. Äfven Vilhelm III fann sig något senare nödsakad att gifva Filip V sitt erkännande; se t. ex. GROVESTINS, VIII, s. 35.

trasse därför ej så starkt, att han fördenskull ville uppoffra den ringaste af sina vunna fördelar; ett bland hans syften med d'Avaux' beskickning var säkerligen att söndra de båda sjömakterna och förhindra deras sammanslutning med kejsaren. Vilhelm III åter begagnade underhandlingen för att vinna tid och bereda marken för den krigiska kraftmätning, hvori han såg konfliktens enda möjliga lösning.

Förhandlingarna i Haag pågingo emellertid månad efter månad. Lillieroot fortsatte därunder sin verksamhet som — visserligen ej officiellt bemyndigad — mellanman, därtill uppmanad från båda hållen, men mest af d'Avaux. Han aktade sig dock att våga sig för långt ut på den något hala bana, dit denne sökte leda honom, utan inskränkte sig till att söka jämna vägen till öfverenskommelse och under kritiska situationer sammanföra de motsatta underhandlarne. Han undgick dock ej att genom detta sitt fredsnit hos Frankrikes motståndare och särskildt hos konungen af England framkalla starka, ehuru otvivelaktigt ogrundade misstankar för franska sympatier¹.

Under tiden fullföljde Vilhelm med beundransvärd uthållighet och kallblodighet sin dubbla uppgift, betryggandet af den protestantiska hannoverska successionen i England och skapandet af alliansen mot Frankrike, och han lyckades i bådadera t. o. m. på ett sådant sätt, att han föreföll att vara den passive i förhållande till sitt folk och dess representation. Han hade att lotsa sig fram mellan de motsatta partierna i parlamentet, där en ifrig förföljelse pågick mot de för delningstraktaterna ansvariga whigministrarne, icke ens skonande honom själf. Under intrycket af förhandlingarnas tillspetsning i Haag, där sjömakternas — i betraktande af situationen onekligen långt gående — fordringar kallt afvisades af Frankrike och detta gjorde svårigheter i fråga om den engelske ministerns deltagande, tog parlamentet steg efter steg i den önskade riktningen, hvarigenom åter holländarne uppmuntrades till en fast hållning. På den från engelsk sida väckta frågan om den kejsers-

---

¹ Om Lillieroots verksamhet under konferensen i Haag innehålla hans bref under förra hälften af 1701 utförliga meddelanden, liksom också uppgifter därom förekomma här och hvar i den tryckta litteraturen. Jag inskränker mig till att såsom särskildt belysande för det sagda hänvisa till hans bref till K. M. 9/19 febr., 9/19 och 16/26 mars, 25 mars/4 apr., 30 mars/9 apr., 14/24 maj 1701, *RA, Holl.*; LAMBERTY, I, s. 472, jfr *ib.*, s. 380; GROVESTINS, VIII, s. 61 f. (jfr RANKE, IX, s. 255.)

lige ministrernas deltagande i underhandlingen bragtes denna till slut att stranda; kort efter det att Vilhelm i juli 1701 efter den besvärliga parlamentssessionens lyckliga afslutning ankommit till Holland, afreste d'Avaux därifrån på sin konungs befallning (4/14 aug.)¹.

Samtidigt pågingo underhandlingarna om återknytandet af förbundet mellan sjömakterna och kejsaren, och d. 7 sept. (n. st.) undertecknades den *stora alliansen* i Haag², hvarmed ett afgörande steg i riktning mot kriget var taget, om det också ännu dröjde en rundlig tid, innan det bröt ut.

I Italien pågick dock redan sedan våren 1701 kampen mellan Frankrike och kejsaren om hertigdömet Milano med afsevärda framgångar för de kejserliga vapnen under Eugens af Savoyen mäterliga ledning, beseglade genom segern vid Chiari d. 22 aug./1 sept.

Det hotande kriget nödgade de motsatta lägren att i inbördes täflan med ökad energi söka bundsförvanter, hvarhelst sådana stodo att finna. Den tidens krigföring var nämligen i stor utsträckning baserad på medverkan afven från sådana makter, som ej egde något direkt intresse i stridsfrågorna, och man uppbjöd å ömse sidor sina diplomatiska krafter och ekonomiska tillgångar för att förmå dessa till fördrag, genom hvilka de antingen mot subsidier eller andra förmåner förbundo sig att bistå med hjälptrupper eller ock mot pekuniär vedergällning öfverlåto sitt öfverflödiga krigsfolk i den betalande statens tjänst. Spanska successionsfrågan framkallade, särskildt efter Karl II:s död,

*Ömsesidiga
koalitions-
försök.*

¹ Om den vesteuropeiska krisens utveckling intill den stora alliansens afslutande se: KLOPP, IX, s. 154 ff. (bok 26); NOORDEN, I, s. 114 ff.; GAEDEKE, II, s. 120 ff.; LEGRELLE, IV, Kap. 2. Åtskilliga aktstycken finnas tryckta hos LAMBERTY, I.

² Det är tryckt hos LAMBERTY, I, s. 620, DUMONT, VIII: 1, s. 89. Det förtjänar uppmärksammas, att i detta fördrag ännu icke var fråga om att genomdrifva ärkehertig Karls arfsanspråk på hela det spanska väldet; hvad själfva Spanien beträffar, var ännu ej tal om att beröfva Filip V detsamma. Det var på säkerhets- och satisfaktionspunkterna, som uppmärksamheten var riktad i fördraget. Att spanska Nederländerna skulle frångagas Spaniens franske konung för att tillfalla kejsaren, förklarades uttryckligen vara en skyddsåtgärd för Holland. Kejsarens intressen tillgodosågos genom förvärfvandet af de italienska länderna, hvarigenom afven hänsyn togs till sjömakernas medelhafshandel, och sin direkta lön skulle dessa finna i Spaniens transatlantiska kolonier. Den stora alliansen kan alltså sägas vara en direkt fortsättning af delningsfördragen. Jfr LEGRELLE, IV, s. 171 f., GROVESTINS, VIII, s. 111.

rundt om vid hofven i Europa ett ifrigt köpsläende, med bud och öfverbud från de täflande spekulanterna, med dryga prisuppgifter från leverantörerna och prutningsförsök från köparnes sida.

Redan samtidigt med dödsfallet i Spanien band kejsaren *Brandenburg* vid sig genom traktaten af d. 16 nov. 1700 (n. st.), hvarigenom detta förband sig att lemna 8,000 man hjälptrupper i och för successionssaken, men i stället fick löfte om subsidier och — framför allt — om kejsarens erkännande af konungavärdigheten, hvarpå kurfursten högtidligen krönte sig till konung i Königsberg d. 8/18 jan. 1701¹.

Medan kurfurst Max Emanuel af Bayern, därjämte ståt-hållare i spanska Nederländerna, och hans broder Josef Klemens af Köln och Lüttich förbundo sig med Frankrike, hade kejsaren och sjömakterna pålitliga anhängare i furstarne af huset Lüneburg. De tyska småfurstarne gingo mer eller mindre bestämdt åt olika håll, Wolfenbüttel och Sachsen-Gotha med Frankrike, Hessen-Kassel, Mecklenburg-Schwerin m. fl. med motpartiet. Viktiga framgångar för Frankrike voro traktaterna med Portugal och Savoyen, hvars hertig blef Filip V:s svärfar, och bland de norditalienska småfurstarne och republikerna verkade dess diplomati energiskt för att lägga hinder i vägen för det kejserliga angreppet på Milano².

Med ökad styrka bröto sig nu de motsatta strömdragen mot hvarandra också vid de nordiska hofven. Hvad särskildt *Danmark* beträffar, ansattes det i slutet af 1700 och början af 1701 ifrigt af Frankrike, som ville förmå det att mot subsidier och i samverkan med de opponerande furstarne använda en del af sina trupper till dess gagn. Men den danska politiken var nog opportunistisk att svälja harmen öfver sjömakternas handlingssätt under den holsteinska konflikten och välja Frankrikes motparti. Genom fördraget i Laxenburg d. 4 juni 1701 (n. st.) öfverlät Danmark i kejsarens tjänst, mot ekonomiskt vederlag i form af betalning af subsidierestantier, 8,000 man, däraf 6,000 genast — det var de året förut till Sachsen sända hjälptrupperna, som nu fingo denna användning, — och d. 15 s. m. (n. st.) afslöts i Köpenhamn ett fördrag med sjömakterna, hvarigenom det mot årliga subsidier bl. a. uppgaf sitt motstånd mot den

¹ Se t. ex. ERDMANNSDÖRFFER, II, s. 136 ff.

² Om de täflande alliansförsöken och de olika europeiska makternas gruppering se LEGRELLE, Kap. 2, 3; KLOPP, IX, s. 176 ff.

hannoverska kurvärdigheten och förband sig att till sjömakterna leverera en truppstyrka, för tillfället bestämd till 10,000 man¹. Härigenom var Danmark förloradt för Frankrike. För sin egen del fick det på detta sätt en anseelig del af sin krigsmakt underhållen och öfvad på främmande bekostnad, men satte sig samtidigt ur stånd att tills vidare utöfva något starkare inflytande på den nordiska konflikten².

På samma sätt hoppades sjömakterna kunna draga nytta af Sverige, och ur den synpunkten var det för dem af största vikt, att denna makt fick fria händer genom återställelsen af freden i öster. Alltifrån hösten 1700 hade de öfvertrutet sökt verka i detta syfte genom anbud af sina officier åt alla håll³, på våren 1701 afsändes den holländske ministern i Hamburg, Cranenburgh, till Polen, otvifvelaktigt för att verka i samma riktning⁴, och de fredsförmaningar, som oafbrutet strömmade öfver Lillieroot, voro ej endast afsedda att bryta udden af hans ständigt upprepade hjälpkraf⁵. Af oskattbart värde måste det inför det öfverhängande kriget synas, om man kunde vinna på sin sida Sveriges stridskrafter, hvilkas gamla berömmelse nu ytterligare ökats genom den unge konungens bragder, och man uraktlät ej heller att ställa de mest lysande bedrifter i utsikt

*Sjömakterna
och det nordiska kriget.*

¹ I hufvudtraktaten fastställdes den till 12,000, enligt de sekreta artiklarna kunde den framdeles ökas med 4,000, men skulle med hänsyn till den åt kejsaren lemnade hjälpen tills vidare endast sättas till 10,000. Se JAHN, II, s. 9 ff.

² Om den danska utrikespolitiken vid denna tid och fördragen med kejsaren och sjömakterna se *Bidrag*, II, s. 2 ff., LEGRELLE, IV, s. 151 ff., JAHN, II, s. 9 ff., STILLE, s. 5 ff.

³ Åtskilliga aktstycken till belysning häraf äro tryckta hos LAMBERTY, I, s. 124 ff.

⁴ Om afsändandet af en minister till Polen talades redan i okt. 1700 — se Lillieroot till K. M. 28 okt. /9 nov. — och att Cranenburgh blifvit utsedd, omtalar han d. 24 nov. /4 dec. Han tycks dock ej kommit i väg förrän på våren; jfr Lillieroot till K. M. 9/19 apr. 1701. De bästa försäkringar gäfvos i afseende på hans uppdrag, han skulle söka förmå konung August till en för Karl XII antaglig fred, afhålla republiken från krig mot Sverige och uppegga den mot Ryssland. Se utom de citerade brefven Lillieroot till K. M. 5/15 mars 1701. *RA, Holl.*

⁵ Efter slaget vid Narva förnyades anhållan om hjälpens presterande, gärna i penningar; K. M. till Lillieroot 1 dec. 1700, *RA, Holl.* Jfr Lillieroots memorial till Generalstaterna af 3/14 jan. 1701 (LAMBERTY, I, s. 260 ff.).

för honom, om han ville bekväma sig till att göra fred i öster och i stället gripa verket an på den andra sidan¹.

Det var emellertid ett bestämdt mål, hvarpå de engelska och holländska statsmännen koncentrerade sina ansträngningar, nämligen *förfärfvandet af de svenska trupperna i Tyskland*, samma manskap som skulle utfört det tilltänkta anfallet på Sachsen. Redan i febr. 1701 kunde Lillieroot berätta, att han under hand hört talas om förslaget att i händelse af krig tillhandla sig en del af dessa trupper, i samband hvarmed man ej skulle vara obenägen att gifva något penningunderstöd till företagen på den östliga krigsskådeplatsen². Det var dock först i senare hälften af mars, som Lillieroot fick höra tanken direkt framkastas af Heinsius³, men alltifrån den tiden upptar nämnda förslag hufvudparten af förhandlingarna mellan Sverige och sjömakterna, sammanknutet med frågan om de senares hjälpprestation på det viset, att denna skulle utgå i form af en rundligt tilltagen betalning för manskapet⁴.

Det är icke min mening att ingå på någon utredning af dessa vidlyftiga och långdragna underhandlingar, men äfven vid en betraktelse af de svensk-franska förbindelserna under denna tid är det af största vikt att ständigt hålla dem i minnet; de blefvo naturligtvis icke någon hemlighet för de franska statsmännen och bidrogo i hög grad att bestämma arten och graden af deras anbud och förslag i deras fortsatta förhandlingar med Sverige.

---

¹ Se t. ex. Lillieroots referat af Heinsii yttranden till honom i brevet till K. M. 27 apr. /7 maj 1701, *RA, Holl.* » . . . Ty de gjorde stor räkning på E. K. M. och förmente, att om E. K. M. får freden på den sidan, E. K. M. icke allenast snart skulle komma Danmark på andra tankar och truga det att förklara sig för det allmänna bästa, utan ock att E. K. M. med fast större beröm kunna föra kriget på denne sidan samt draga därpå olika större nytta, hvilket ock skulle märkeligen inflyta på alla andras välgång, så att de ansågo E. K. M. för den förnämste stöden att uppväga den nu uppstigande stora makten samt för Europæ beskydd och försvar, så i det andeliga som det världsliga, hvilken ära att ett så stort och hälsosamt verk utföra de gärna unnade åt en konung, som redan gifvit världen sådana prof både utaf tapperhet och sitt redeliga sinne . . . »

² Lillieroot till K. M. 16/26 febr. 1701, *ib.*

³ Lillieroot till K. M. 22 mars /2 apr. 1701, *ib.*

⁴ Se t. ex. Lillieroot till K. M. 2/12 apr. 1701, *ib.*; Vilhelm III till Heinsius 6 apr. 1701 (*RANKE, IX, s. 253*).

Guiscards bref af d. 26 okt. (n. st.) angående det i Stockholm uppgjorda projektet¹ synes hafva träffat Ludvig XIV ungefär vid samma tid som underrättelsen om Karl II:s död. I sitt svar af d. 21 nov. (n. st.) betonade konungen den genom bifallet till testamentet inträdda förändringen i situationen, med hänsyn hvar till han ej än kunde inlåta sig på detaljerna i det nämnda förslaget; för tillfället inskränkte han sig till att — vid sidan af mera allmänt hållna försäkringar om sin önskan att träda i närmare förbindelse med Karl XII — befalla Guiscard att till denne öfverlemna ett medsändt bref angående Filip V:s tronbestigning samt meddela honom sitt antagande af testamentet och sina motiv därtill. I fråga om freden mellan Sverige och konung August förklarade han, att den förändrade situationen ej hindrade honom att fortfarande önska dess snara återställelse, förnyande sina order i detta afseende². Den 30 dec. (n. st.) sände konungen Guiscard föreskrift att med öfvergifvande af sina försök att binda Sverige vid delningsfördraget söka förmå det till garanti af testamentets utförande; det borde vidare sammansluta sig med konungen af Polen i detta syfte³.

Frankrikes nordiska politik närmast efter testamentets antagande.

Samma synpunkter gjorde Torcy gällande gentemot Palmquists ständiga kraf på Frankrikes hjälp i kriget i öster: han föreslog Sverige att garantera testamentet och på den grundvalen sluta förbund med Frankrike, Spanien m. fl. makter, i hvilket fall Frankrike vore benäget att gifva det ekonomiskt understöd⁴.

Med *August af Polen* afslöts verkligen vid samma tid ett förbund af dylik art. Med hänsyn till det nya politiska läget lät Ludvig förmå sig till betydande eftergifter åt motpar-

¹ Se ofvan s. 132.

² Ludvig XIV till Guiscard 21 nov. 1700, afskrift i *RA, Dipl. aktst., Frankr.*, tydligen pålitlig, emedan den öfverensstämmer med referatet af brefvet i *RA, Wahr.*

³ » . . . et même à prendre des mesures avec le Roi de Pologne pour la conservation du repos public contre ceux qui voudraient le troubler en s'opposant à l'exécution de ce testament . . . »

⁴ Palmquist till K. M. 4/14 och 11/21 jan. 1701 samt följande bref, *RA, Gall.*; Ludvig XIV till Guiscard 16 jan. 1701, *RA, Wahr.* Att Brandenburgs anslutning till kejsaren gjort intryck i Frankrike, synes däraf att Torcy under ett samtal d. 1 jan. bl. a. framkastade den tanken, att Sverige skulle anfalla kurfursten af Brandenburg och göra eröfringar från honom; Palmquists nyss citerade bref till K. M. 4/14 jan.

tens anspråk, och Torcy och Jordan undertecknade nu i Versailles en *allianstraktat* på tio år, daterad d. 15 och 17 dec. (n. st.)¹.

Konung August förpliktades härigenom att tillsammans med Frankrike garantera Filip V:s besittning af de genom testamentet honom tilldelade staterna och efter rekvisition af konungen af Frankrike börja krig mot dem som angrepe dessa, hvarjämte han på sitt håll skulle söka utvidga kretsen af allierade. Han fick däremot sina önsknings uppfyllda i åtskilliga punkter. Till underhåll af trupper för sagda ändamål gafs honom Frankrikes löfte om subsidier i freds- och krigstid, och han fick dessutom dess garanti af hans område. Genom en hemlig artikel reglerades subsidiernas storlek², fastställdes nästkommande 1 maj som den tid, då konung August skulle vara beredd att träda i aktion, bestämdes han i händelse af ett krig gällande Tyska riket till öfverbefälhafvare för de tyska furstars trupper, som inträdde i alliansen, och förband sig Frankrike att hjälpa honom att få behålla eventuella eröfringar af länder, på hvilka han hade berättigade anspråk.

Angående förhållandet till Sverige öfverenskoms, att som konungen af Frankrike på grund af sitt senaste fördrag med denna makt ej kunde gifva sitt bistånd i lifländska kriget, han skulle fortsätta att genom sin medling arbeta för en god och skälig fred³. Denna formulering betecknar onekligen ett försvagande af Frankrikes hållning i den frågan, den uppfyller ej dess förut bestämdt fasthållna fordran, att fred med Sverige skulle vara en ovillkorlig förutsättning för hvarje öfverenskommelse om subsidier; utbetalningen af dessa var nu endast beroende af fördragets ratifikation.

¹ Fördraget är tryckt af LEGRELLE, IV, s. 241 ff., utförligt refererad af HALLENDORFF, s. 68 f.

² Så länge August underhöll en armé på minst 30,000 man, skulle de utgå med 800,000 écus om året, af hvilka närmast det första kvartalet skulle utbetalas i förskott; då i framtiden truppstyrkan reducerades på konungens af Frankrike förslag, skulle summan minska till 300,000.

³ »Art. 5. Le dernier traité que S. M. T. Chr. a fait avec le roi de Suède ne lui permettant pas d'assister le roi de Pologne dans la guerre qu'il a en Livonie, il a été convenu à cet égard par le présent traité que S. M. T. Chr. continuera d'agir par voie de médiation entre ces deux rois pour terminer leurs différends par une bonne paix à des conditions justes et raisonnables, et conformes à la sûreté réciproque de leurs États.»

Frankrikes underhandlingar med konung August voro ej okända för andra makters statsmän¹, och rykten om franska penningars öfersändande till Polen döko ständigt upp. Man hör också redan här och hvar yttrade misstankar, att Frankrike ej menade ärligt med sitt fredsarbete i Norden: det väntade krig med sjömakterna och ville därför genom att understödja Polen hålla deras bundsförvant Sverige upptaget, skada deras Östersjöhandel och göra konung August onyttig för kejsaren². Det förefaller dock, som träffade dessa misstankar ännu ej fullt rätt, åtminstone vittna ej Ludvig XIV:s ofvan omnämnda föreskrifter för Guiscard om en dylik omkastning i hans ställning till det nordiska kriget. Rimligast synes ock, att krigets fortsättning blott i det fall kunde förefalla honom gagnelig, att endera af kämparne eller båda verkligen visade benägenhet för en anslutning till hans motparti, men ännu hade han ej uppgifvit hoppet att kunna draga nytta af båda och särskildt direkt af konung August. Hvad subsidierna till Polen angår, finner man verkligen åtgärder vidtagna för uppbringande af medel³, men osannolikt synes, att man varit nog oförsiktig att utbetala dem före ratifikationen, och denna blef aldrig afgifven.

Guiscard återupptog under tiden sina underhandlingar, för en tid afbrutna genom tåget mot Narva, hvori han ej fått deltaga⁴. Efter segern lät Karl XII i afvaktan på förstärkningar

Guiscards underhandlingar i Lifland (slutet af 1700 och början af 1701).

¹ Se t. ex hos KLOPP, IX, s. 8, ett referat af Heinsii yttranden till kejsrerlige ministern Goës i midten af nov.

² Dessa synpunkter framhöll Heinsius för Lillieroot — se dennes bref till K. M. 1/11 jan. 1701, jfr ock det af 18/28 dec. 1700, *RA, Holl.* Att Lillieroot för sin del också hyste misstankar i denna riktning, är tydligt af hans bref till Olivekrans 19/29 jan., *RA, Olivekr.* Palmquist fann Torcys tystlåtenhet angående den nordiska frågan »eftertänkelig»: ». . . och vet jag ej väl, hvad jag därom skall tänkia, om icke det att Frankrike, fruktandes ett krig med Engelland och Holland, vetandes E. K. M. hafva med dem förbund, torde nu gärna se E. K. M. med andra sysslor förhindrad». Palmquist till K. M. 28 dec./7 jan. 1701, *RA, Gall.*: ». . . Att det aldrig har åstundat freden mellan K. M. och konungen i Polen har varit lätt att se . . . » Palmquist till Lillieroot 18/28 jan. 1701, *RA, Holl.* Jfr hans bref till K. M. s. d., *RA, Gall.*

Ryktena om afslutet fördrag och öfersända penningar förekomma t. ex. i Lillieroots bref till K. M. 22 jan./1 febr., 2/12 och 12/22 febr.

³ Af KLOPP, IX, s. 40 f., framgår, att Harcourt, underrättad om öfversenskommelsen med konung August, i dec. förmått Spanien att öfvertaga en andel af solden.

⁴ Guiscard till Ludvig XIV, Reval 5 dec. 1700, *RA, Wahr.*

hemifrån sin armé gå i vinterkvarter i Lifland och tog själf d. 19 dec. sin bostad på slottet Lais. Det dröjde nu ej länge, förrän han åter hade de främmande ministrarne i sin närhet.

Sedan Guiscard d. 17 dec. mottagit sin konungs bref af d. 4, 11 och 21 nov. (n. st.)¹, uppsökte han Karl XII för att till honom öfverlemnna den skrifvelse från Ludvig XIV angående antagandet af testamentet och Filip V:s tronbestigning², som medsändts det sistnämnda af dessa, och han fick också tillfälle därtill i en audiens under någon af årets sista dagar³.

Beträffande sin andra uppgift, fredsmedlingen mellan Karl XII och konung August, hade han äfven efter slaget vid Narva hyst goda förhoppningar om den förres oförändrade benägenhet, däri styrkt af Polus i Reval⁴. Men hur föga grundade de voro, framgår af det öde, som just vid denna tid drabbade en framställning af Piper i samma ämne.

Den utgjordes af ett förslag till svar till Guiscard, afsedt att gifvas honom i Pipers namn. Där skulle betygas konungens trots segern öfver ryssarne oförminskade benägenhet för fred. Om konungen af Polen återställde det tagna och förband sig att gifva den satisfaktion, som af opartiska skiljedomare — konungen af Frankrike, konungen af England och republiken Polen — fanns skälig, skulle Karl XII vara villig att inställa fientligheterna och förnya Oliva-freden⁵. Men gjorde konungen af Polen svårigheter, väntade han, att Frankrike »med makt och vapen» skulle fullgöra sin garanti.

¹ Guiscard till Ludvig XIV 30 dec., *RA, Wahr.*

² Ludvig XIV till Karl XII 21 nov. 1700, *RA, Gall.: Fr. konungahusets originalbref t. sv. konungahuset.*

³ Guiscard till Ludvig XIV, Lais 10 jan. 1701, *RA, Wahr.*

⁴ Guiscard till Ludvig XIV 5 dec. 1700, *ib.*

⁵ »... Hvarföre ock K. M. har funnit godt att gifva E. E. vid hand, att så framt konungen i Polen vill betyga, att hans härtill gjorde fredlige constatation är reel och allvarligt ment, i så mätto att han restituerar ablata och försäkrar att gifva en sådan satisfaction, som af opartiske kan pröfvas skälig, så voro K. M. nöjd, att all hostilitet å bägge sidor straxt upphörde och pax Olivensis därmed åter förnyades; men att satisfactionens determinerande i anseende till konungen hemställes H. K. M:s af Frankrike tillika med konungens af Store Britannien och den polnische republikens utslag, såvida freden då med densamma renoverad voro: viljandes K. M. antaga, hvad de alle tre enhälligt eller tvenne af dem honom tilläggandes varde, innan... månaders förlopp...»

Det är af intresse att jämföra detta Pipers förslag med den ståndpunkt, som han enligt Guiscard intagit i början af nov.¹ Då skulle han ha gifvit sitt hedersord på att de af Guiscard föreslagna fredsvillkoren skulle antagas, men här förekomma betydande afvikelser från dem: satisfaktionen skall afgöras af tre makter, ej af Frankrike ensamt, intet nämnes om att ratifikationen skall föregå fästernas restitution, och slutligen fordras här en på förhand afgifven försäkran om satisfaktion från konung Augusts sida. Om ej dessa modifikationer framgått ur nya öfverläggningar med Guiscard, hvarom intet antydes i dennes bref, måste man alltså antaga, att antingen Piper nu efter Narva-slaget ändrat sin ståndpunkt eller också Guiscard vid det förra tillfället missuppfattat eller öfverdrifvit den.

En ytterligare belysning får Pipers förslag genom den motivering, som man finner honom hafva anfört eller tänkt anföra hos Karl XII, om väl också därur med större säkerhet kan framletas, hvad han trodde kunna göra intryck på konungen, än hvad som var hans egen uppfattning². Hufvudsynpunkterna voro att uppehålla konung August i hans militära och diplomatiska företag, så att Karl XII finge tid att »raka efter ryssen» och skaffa förstärkningar, vidare att genom visad fredsenägenhet betaga Sveriges allierade anledningen att lemna Sverige i sticket, samt genom att ställa motståndarens — om än så tvifvelaktiga — fredskärlek på prof hindra att skulden fölle på Sverige. Piper går emellertid i sin framställning ännu längre, med tillhjälp af denna underhandling tänker han sig till och med möjligheten att i bästa fall stöta den polska kronan af Augusts hufvud³.

¹ Se ofvan s. 140.

² Man märke hans första skäl: »att det vore berömligare declarera benägenhet till fred med konungen i Polen nu sedan Narva är befriadt och ryssen slagen än tillförende».

³ I den ena af hans tvenne serier af motiv förekommer: ». . . 4. causa necessaria till att härigenom upptäckia hela bedrägeriet emellan konungen i Polen, Danmark, Brandenburg och ryssen, som är quam maxime necessarium 1. att animera K. M:s vänner till en tidig hjälp pro exigentia periculi, och 2:do att republiken må klart se konungens uppsåt af den souverennitet, som han genom detta kriget intenderar, och fördenskull falla honom ifrån och kanske afsättian, om han sig intet bekvämer. Riksdagen skall hållas i februario och då är nödigt att status Poloniae må vara upplyst i alle desse intriguer, hvaraf med Guds hjälp skulle följa anten restitutio ablatorum et

Han tillstyrkte vidare det tillvägagångssättet, att dels svaret till Guiscard afginge i hans och ej i konungens namn, hvarigenom både Guiscard och svenskarne finge friare händer, och dels att Frankrikes ministrar skulle handla i kraft af dess garanti, hvarigenom man skulle kunna skilja mellan saken mot konungen och mot republiken, så att äfven om den senare genom fästenas restitution blefve bragt till ända, man dock alltjämt kunde hålla den förra öppen, tills satisfaktionsfrågan blefve afgjord¹.

Men Piper använde sitt diplomatiska skarpsinne förgäfvades, hela hans framställning möttes af Karl XII med ett enkelt afslag (d. 29 dec.)².

Guiscard gjorde sig ej heller vid denna tid några stora förhoppningar om framgång i sin fredsmedling. Från svenskt håll hörde han starka uttryck af misstro till Augusts försäkringar, ytterligare bestyrkt genom vissa fynd i tsarens tagna kansli, hvori man såg bevis för att en verklig sammansvärjning bildats mellan Sveriges grannar till dess fördärf, under det att konungen af Polen genom sina fredsambud sökte föra Sverige bakom ljuset och förekomma att Frankrike skulle ingripa till dess hjälp³.

---

pax simul cum republica eller att konungen blefve afsatt eller ock till äfventyrs bägge två. Och hvad stor revange vore väl det för K. M., hvilken intet kan erhållas, med mindre man på detta sättet vill agera».

¹ »Modus agendi god och bekväm 1. att Piper skrifver och intet K. M., ... 2:do att Frankrikes ministrar agera, såsom ex debito garantia, hvaraf följer 3. att ingen kan säga, det K. M. söker denne freden, utan i fall den följer cum restitutione omnium, så tages den allenast an som en effectus guara[n]tia, och causa cum Rege eller actio in eum blifver ändå öppen, till dess puncten af satisfaction är afgjord; ty man förstår det så, att factum regis, som består i kriget, skiljes a causa reipublicæ, som är pax Olivensis: denne förnyas och restitueras per ablato[r]um redditionem, men satisfaction går konungen allena an.»

² På aktstycket står med Pipers hand antecknad: »Upläsit för K. M^t på Lais d. 29 decemb. 1700 men ville K. M^t till dess expedition intet samtyckia.»

Förslaget finnes i *RA, Kanslipresidentens koncept: Pipers koncept*. Själftva förslaget till svar är skrifvet med Cederhielms stül, men den därefter och i marginalen gjorda uppteckningen af motiverna — i två olika serier, af hvilka den ena, med latinska titlar på artiklarna, är senare och tyckes afsedd att komplettera eller ersätta den andra — egenhändig af Piper, liksom också den likaledes i marginalen gjorda utläggningen af »modus agendi.»

³ Bland fynden omtalas ett bref från konung August till tsaren, hvarest belägringen af Riga omtalas som »d'une résolution concertée», hvarför han yrkar på hjälpen till företagens utförande; i tsarens instruktion för hertigen af Croy betonades också denna synpunkt — jfr NORDBERG, I, s. 130; —

Själff fann Guiscard i underrättelserna från Polen starka skäl till misstankar¹. Samma dag som Karl XII afböjde Pipers förslag till svar, fick den franske ambassadören från sin kollega i Polen mottaga en kurir med bref af d. 17 dec. (n. st.), där denne angående Augusts ståndpunkt i fredsfrågan meddelade, att han vidhöll sin fordran i fråga om Dünamünde, men vore benägen att afstå därifrån mot ingående af ett nära förbund med Sverige, samt att han erbjöd sig att stämna tsaren till fred med Sverige².

Guiscard svarade honom samma dag efter en konferens med Piper med att bestämdt afvisa tanken på en eftergift från Sveriges sida i fråga om Dünamünde, allra helst nu efter segern öfver ryssarne. Beträffande den proponerade alliansen borde konungen af Polen meddela sina förslag till villkor, i den frågan menade Guiscard svårigheter endast kunna möta från hans sida med hänsyn till hans förbindelser med Sveriges fiender; ville

---

där funnos vidare bref från kurfursten af Brandenburg, som vittnade om hans afsikt att förklara sig mot Sverige efter Narvas fall. Guiscard till Ludvig XIV 10 jan. 1701, *RA, Wahr*.

¹ Han skriver till Olivekrans d. 10 jan. 1701, *RA, Olivekr.*: »... je suis persuadé comme Vous que le Roi de Pologne a sa partie faite avec le Roi de Danemark et l'Électeur de Brandebourg aussi bien qu'avec le Czar, et que toute cette ligue aurait éclaté par le siège de Riga, si celui de Narva eût réüssi. Je crois aussi que ce Prince n'a d'autre dessein en faisant paraitre une grande facilité pour la paix avec la Suède que de l'amuser et éviter en même temps que le Roi mon Maître n'entrât dans ses intérêts avant qu'elle fût hors d'état d'être secourue . . . » Detta vitsord från fredsmäklarens egen sida, afgifvet till en svensk statsman på en tid, då det än ej torde legat i hans intresse att underhålla striden mellan parterna, synes mig förtjäna den största uppmärksamhet.

² Guiscard refererar du Hérons skrifvelse i sina nyss citerade bref till Ludvig XIV och Olivekrans af d. 10 jan. 1701. Ett utdrag i öfversättning af ett bref från du Héron till Guiscard af d. 17 dec., skrifvet med Cederhielms stil, finnes i *RA, Dipl. aktst., Frankr.*, men handlar om andra saker än de af Guiscard refererade.

CARLSON återger (VI, s. 432) fredsfrågans läge vid denna tid utan vidare med de orden: »Utsigterna tycktes till och med i förstone vara goda. Konung August lät falla sitt påstående om Dünamündes rasering, och därmed var ett väsentligt steg taget till förlikning.» Att detta medgifvande var gjordt beroende af den vidt utseende frågan om en nära allians med Sverige, nämnes ej. Öfver hufvud taget har CARLSON som vanligt en mycket optimistisk uppfattning af fredsmöjligheterna vid denna tid — *ib.*, s. 427, uttryckt i form af en bestämd anvisning, hur Karl XII borde betett sig; — så mycket värdefullare är det att kunna hänvisa till det i föregående not anförda uttrycket af Guiscards egen uppfattning.

han verkligen ansluta sig till Sveriges intressen, öfvertala republiken till krig mot Ryssland, jämte Sverige söka förmå tatarerna till en diversion mot Azov samt garantera Traventhalfreden, skulle Sverige otvifvelaktigt lyssna till förslagen och gå in på motsvarande för hans intressen gynnsamma villkor¹.

Men från du Héron kommo förnyade underrättelser om Augusts obenägenhet att skilja sig från tsaren², och från Karl XII:s sida förspordes blott uttryck af den djupaste misstro till motståndaren och bestämd obenägenhet att sluta fred med honom³.

*Frankrikes
och kejsarens
täflande
anbud.*

Sedan Guiscard mottagit sin konungs bref af d. 30 dec. (n. st.) med befallning att begära Sveriges *garanti af Karl II:s testamente* — till svar hvarpå han bestämdt framhöll nödvändigheten att gifva Sverige någon hjälp och under den förutsättningen ställde i utsikt en långvarig och verksam erkänsla från Karl XII:s sida⁴ — framförde han sitt uppdrag i en konferens med Piper. Den 7 febr. fick han genom denne konungens svar. Det gick i den vanliga stilen: han bibehöll sina tänkesätt för Frankrike, men innan han gaf svar angående garantin af testamentet måste Kanslikollegi yttrande inhemtas; han betonade sin förbindelse till England och Holland, men han hade förklarat för dem, att de ej kunde vänta någon hjälp från Sverige i ett krig med Frankrike, och befallt sina ministrar i Haag och London att arbeta på förlikning⁵.

¹ Guiscard's svar till du Héron refereras likaledes i hans båda nämnda bref af d. 10 jan. I brefvet till Olivekrans tillägger han emellertid omedelbart: »Mais, M., jusqu'à présent le Roi de Suède n'a pas seulement voulu entendre prononcer le mot de Paix, ainsi toutes mes peines se trouvent de la dernière inutilité . . .»

² » . . . M. du Héron me mande par sa dernière lettre du 5e de ce mois que le Roi de Pologne persiste à ne vouloir point se séparer du Czar, ce qui éloigne entièrement la paix entre ce prince et le Roi de Suède, qui veut absolument continuer la guerre contre les Moscovites . . .» Guiscard till Ludvig XIV 18 jan. 1701. Jfr Guiscard till Ludvig XIV 11 febr., *RA, Wahr.*

³ Guiscard till Ludvig XIV 18 och 30 jan., 11 febr. 1701, *RA, Wahr.* I det sistnämnda brefvet säger han, att Karl XII »s'est dit être honteux d'avoir témoigné de la disposition à faire la paix avec un prince, qui l'a attaqué sans raison.»

⁴ Guiscard till Ludvig XIV 11 febr. 1701, *RA, Wahr.*

⁵ Guiscard till Ludvig XIV 18 febr., *ib.*

Det var en kritisk tid och bekymmersamt för de svenska statsmännen att segla »inter Scyllam et Charybdim». Jämte Guiscard fanns också *Wells* i Lais, iakttagande alla hans företag, och fastän den förre stundom tröstade sig med att hans rival ansåg Sverige alltför utmattadt och upptaget för att kunna göra kejsaren någon större nytta, var han dock ej alltid fullt säker på sin sak¹. Den 20 januari öfverlemnade *Wells* i Lais ett memorial, där han erbjöd kejsarens officier till åstadkommande af förbund mellan Sverige och republiken och fred med tsaren samt anhöll om Sveriges medverkan efter vunnen fred till den europeiska jämnviktens uppehållande².

Kanslikollegiet i Stockholm brydde också sina hjärnor med lösningen af dilemmat, som genom de samtidigt inkommande underrättelserna om de täflande och motsatta framställningarna tillspetsade sig på ett synnerligen besvärande sätt³. Resultatet af deras öfverläggningar blef kollegiets bref till Kungl. Maj:t af d. 19 febr., en till omfånget öfvermåttan diger skrifvelse, som emellertid kan sägas ega sin egentliga styrka i framhåfvandet af de svårigheter, som lågo i vägen på alla sidor.

Från både kejsaren och Frankrike hade man anbud om biträde till åstadkommande af fred med konungen af Polen och förbund med republiken mot ryssarne, på det villkor att man toge parti för vederbörande makt i spanska frågan. Men om man inläte sig med kejsaren på detta villkor, hvarförutan ingen »fredsbefordring» vore att vänta af honom, skulle Frankrike med sitt stora inflytande hos konungen af Polen och republiken motarbeta freden och därjämte »upphissa» Danmark till brytning, hvarigenom man komme »utur askan i elden.» Ej mindre vådligt vore det att gå in på de franska förslagen: man torde väl på det viset kunna få fred med konungen af Polen, men man skulle i stället stöta sig ej blott med kejsaren, utan ock

¹ Jfr Guiscards bref till Ludvig XIV 11 och 18 febr. 1701, *RA, Wahr.*

² P. M. i *RA, Germ.: Kejs., Kejs. min. skr.*

³ *Kanslikollegii protokoll, RA*, från denna tid (6 febr. f. m. och e. m., 9 febr. e. m.) innehålla åtskilliga diskussioner om Sveriges ställning till den vesteuropeiska frågan, men det är svårt att ur deras stundom ganska ogenomskinliga referat af vederbörandes försiktiga uttalanden framleta dessas verkliga åsikter. En anslutning till sjömakerna tyckes i allmänhet hafva ansetts mest tillrådlig. Egendomligt är att se, hur man fruktade, att katolska intriger skulle åstadkomma försoning mellan Frankrike och Österrike till de evangeliskes skada. Angående den protestantiska synpunkten jfr också *K. K. prot.* 22 dec. 1700 e. m., *RA*.

med sjömakterna och Lüneburg och draga sig på halsen Brandenburg och äfven i detta fall Danmark. Råkade sjömakterna själfva i krig med Frankrike, så vore ingen hjälp att vänta af dem. Att förmå republiken att afsätta sin konung skulle säkerligen öfverstiga Sveriges krafter. På uppriktigheten af kurfurstens af Brandenburg officier vore ej att lita, äfven om man erkände honom som konung.

Men då kollegiet sedan kom till sina positiva förslag, hade det, trots sitt tal om att Sveriges tillstånd ej tålde »*lenta consilia*», just icke mycket annat än sådana att föreslå. Det var mot både Österrike och Frankrike garantikraf i den vanliga stilen, med afböjande af partitagande i spanska frågan, men med försäkringar om konungens benägenhet att sluta en skäligen fred med konungen af Polen¹ och, sedan han fått fria händer, taga sådana mesurer, som vore eniga med vänskapen med vederbörande makt och kunde lända till den allmänna tranquillitetens befastande. Som alltså hvarken från kejsaren eller Frankrike något erforderligt understöd kunde väntas, borde till sjömakterna och Lüneburg göras kraftiga föreställningar om deras skyldighet och intresse att hjälpa Sverige samt försäkringar om konungens benägenhet att rådgöra och samverka med dem; helst borde de nödgä konungen af Polen till fred, och det vore godt, om de hade någon minister i Polen för att förmå republiken att sätta honom ur stånd att utföra sina onda uppsåt. Kurfursten af Brandenburg borde man af hänsyn till polska republiken och Frankrike ej genast erkänna som konung, men icke heller betaga honom hoppet, utan genom sjömakternas officier underhålla förhandlingen med honom och på det sättet se tiden an.²

Det tog en mer än vanligt rundlig tid, innan dessa kollegiets tankar kommo till konungens öron³, men de skulle äfven i motsatt fall knappast kunnat utöfva något bestämmande inflytande på hans hållning.

*Omslag i
Guiscard's
hållning till
fredsfrågan.*

Osäkerheten i den politiska situationen afspeglar sig också i de franska statsmännens uppfattning af Sveriges position; att detta fullständigt skulle ignorera den vesteuropeiska konflikten för att uteslutande egna sig åt sina affärer i öster, hade man

¹ I samband härmed skulle för Frankrike framhållas, huru konung August i hela sitt förhållande ej visade tecken till fredligt uppsåt, utan blott ville omintetgöra Frankrikes garanti.

² K. K. till K. M. 19 febr. 1701, *R.A.*

³ På skrifvelsen är antecknad med Pipers stil: »Uppläsit 27 apr.»

svårt att tänka sig. Ännu vid inträdet af mars månad menade visserligen Guiscard — trots rykten af motsatt innebörd, vid hvilka äfven hans regering fäst afseende¹ — att Sverige ej sällat sig till kejsarens parti och sökt hans medling². Men endast tre dagar senare låter det helt annorlunda³. Nu misstror han, tydligen under intryck af underrättelsen om de sista österrikiska framställningarna, Pipers försäkringar, att konung Karl ej antagit den kejsrerliga medlingen, och hans reflexioner öfver innebörden af ett återupprättadt fredstillstånd i Norden äro nu helt andra än förut. Kejsaren har vunnit Brandenburg och hoppas vinna Polen, och det är då lätt att förstå, att han vill hafva dessa makter fria från sysselsättning på svenska sidan. Guiscard vill visserligen inte riktigt tro på möjligheten af att Sveriges fiender skulle släppa det goda tillfället att hämnas och göra eröfringar, och i så fall vore det endast Frankrike, som kunde skydda Sverige, om nämligen detta ville ingå en nära allians. Men, tillägger han, Sverige synes taga det motsatta partiet till skada för sig själf, i strid mot sitt löfte, då det var fråga om garanti af delningstraktaten, och mot de förhoppningar, som det nu söker ingifva, och han påpekar, hur kejsaren och sjömakterna, efter hvad det tyckes framgångsrikt, arbeta på lugnet i Norden för att sedan begagna sig af Sverige. Han går ända därhän att blicka till tsaren såsom den ende, som vore i stånd att hindra detta, han föreslår att genom något bistånd, särskildt i officerare, sätta denne i stånd att hålla Sverige sysselsatt och förklarar sig kunna genom säkra och hemliga medel låta honom veta allt som kunde öfverensstämma med Frankrikes intresse⁴.

Guiscard gick vidare i den inslagna riktningen. Från alla håll, från du Héron, som hade sina uppgifter af Strattmann, från Bidal, från personer vid svenska hofvet, hörde han bekräftas, att den kejsrerliga medlingen var en afgjord sak⁵. Under sådana förhållanden skref han den 8/18 mars på eget bevåg ett bref till du Héron, afsedt att användas, när denne ansåge sig viss, att

¹ Ludvig XIV till Guiscard 3 febr., *RA, Wahr.*

² Guiscard till Ludvig XIV, Lais 8 och 11 mars, *ib.*

³ Omslaget i den franska politiken är med styrka framhållet af CARLSON, VI, s. 442 ff.

⁴ Guiscard till Ludvig XIV, Lais 14 mars 1701, *RA, Wahr.*

⁵ I samband härmed uppgifver han, att man för att beröfva honom kännedomen om hvad som försiggick från kansliet aflägsnat en person, med hvilken man märkt honom hafva förbindelser.

Sverige tagit Österrikes parti och konung August syntes nära att förbinda sig därmed¹. Han uppdrager här en ytterst mörk teckning af missnöjet i Östersjöprovinserna och af eländet i svenska lägret² och framställer utsikterna för ett snart infall af konung August i Lifland såsom synnerligen lofvande³. Till sist påpekar han, att medan kejsaren tydligen alltid skall hafva intresse af att korsa konung Augusts planer på att göra sig till herre öfver republiken, det blott är Frankrike, som bör önska att kejsarhusets makt skall uppvägas af en med oinskränkt myndighet utrustad granne i ett vidsträckt och mäktigt land⁴.

Guiscard afbröt dock ej sina underhandlingar med svenskarne. Med användning af ett bref, som han just samma dag fick från Mauritz Vellingk och som synes hafva innehållit en framställning om subsidier till hertigen af Holstein, ansatte han åter Piper i fråga om Sveriges hållning, under förklaring att Frankrike säkerligen icke skulle gifva hertigen några subsidier utan att vara försäkradt om Sverige genom en defensiv-traktat i öfverensstämmelse med de till Palmquist meddelade villkoren⁵.

Guiscards uppfattning af Sveriges hållning var för öfrigt tämligen obestämd. I ett bref skrivet dagen efter det, hvori han gjort de nyssnämnda meddelandena, menar han Sverige söka intaga en afvaktande ställning och tror ännu ej något vara uppgjort med kejsaren; det var på grund af den från sjömakterna nyss mottagna hjälpen, som Piper och de andra, alla — utom Oxenstierna — mot sin vilja, sågo sig hindrade att följa Frankrikes parti. Han ser också en stor olycka i konungens öfverkomliga envishet och hans bragdlystnad, som går till afundsjuka mot Frankrike och förändrar hans goda tänkesätt mot detta land; först en grundlig olycka skall återföra honom från denna förvillelse, och den skall säkert ej dröja att komma⁶.

¹ Guiscard till Ludvig XIV 20 mars, *RA, Wahr*.

² CARLSON meddelar (VI, s. 443 f.) långa utdrag ur detta intressanta, men naturligtvis ej så litet tendentiösa bref.

³ »Si le Roi de Pologne s'avançait de bonne heure au deçà de la Duyne pour se joindre aux Moscovites, je suis assuré que ses affaires iraient infiniment mieux qu'il ne saurait s'imaginer; il se rendrait maître de Dorpt et de Pernau avant que les troupes qui doivent venir aient pu passer la mer».

⁴ Guiscard till du Héron 18 mars 1701, koncept, bilagdt hans bref till Ludvig XIV d. 20 mars, *RA, Wahr*.

⁵ Se ofvan s. 153. Guiscard till Ludvig XIV, Lais 20 mars 1701, *RA, Wahr*.

⁶ Bref från Guiscard, antagligen till Torcy, Lais 21 mars 1701, *RA Wahr*.

Det är af stort intresse att hafva bevarade dessa vittnesbörd om Guiscards dåvarande stämning mot Sverige, särskildt hans nyss refererade bref till du Héron, hvilket trots reservationen i fråga om dess användning, väl torde kunna sägas stå på spioneriets gräns och ger goda grunder åt den misstro, hvarmed man här och hvar såg hans närvaro i svenska lägret¹. Det har så mycket större intresse, som just vid denna tid den planen åter var å bane, att de båda franska diplomaterna skulle personligen sammanträffa.

Vid denna tid hade konung Augusts skiftande och mångdubbla politik ställts inför ett val af afgörande betydelse².

I jan. 1700 delgafs honom det i dec. af Torcy och Jordan afslutna förbundet med Frankrike³. Men han var nu ej villig att för de därigenom erbjudna fördelarna utan vidare offra de möjligheter, som kunde yppa sig från andra håll, från kejsaren⁴ och framför allt från tsaren, hvars afsikter och resurser han samtidigt sökte utforska genom den danske ministern Heins⁵ och med hvilken han låg i underhandling om ett personligt möte⁶.

Hans behandling af det afslutna förbundet med Frankrike är synnerligen karaktäristisk för hans politik. En ratifikation utskrefs visserligen d. 10 jan. (n. st.), och då han 12 dagar senare mellan dryckeslag och maskeradupptåg gaf du Héron tillfälle till en audiens, försporde denne inga invändningar mot alliansen; kuriren, som ditsfört fördraget, fick också återvända, enligt hvad som uppgafs medförande ratifikationen — men i själfva verket

Konung Augusts politik i början af 1700. Förbundet i Birse (febr.).

¹ I sitt bref till Magnus Stenbock d. 2 apr. 1701, *EA, Brefsaml. kv.*, uttalar Bengt Oxenstierna sina misstankar mot den mellan du Héron och Guiscard pågående korrespondensen och tillägger längre fram: »... Jag önskar fördenskuld att något tilldrägligt medel kunde utfinnas att bonis modis elognera de främmande ministrerna ifrån hofvet och armén, ty de äro där i sanning skadelige och tyda allt ut till det värsta, helst den som jag häröfvan nämner [Guiscard.]...» I brefvet af den 7 maj, P.S., *ib.*, skriver han, efter att hafva klagat öfver den svartmålning af svenskarnes tillstånd, som Guiscards sekreterare gjort i Riga: »Det är fördenskuld högst skadeliget att hafva sådana ministrer hos sig, som spionera och tyda allt till det värsta...»

² För det följande se särskildt den utförliga framställningen hos HALLENDORFF, s. 69 ff. Om Augusts politik vid denna tid se ock HJÄRNE, s. 104 ff.

³ Se ofvan s. 154.

⁴ Jfr HALLENDORFF, s. 69 f.

⁵ *ib.*, s. 83 f.

⁶ *ib.*, s. 79 f., 84 f.

utan denna och med nya förslag. Därmed hade August alltid vunnit ett par månaders uppskof.

Beträffande freden med Sverige förklarade han sig för du Héron vid nämnda audiens fortfarande acceptera Oliva-freden som grundval, men ville samtidigt ställa sin fordran med afseende på Dünamünde öfver all diskussion¹. I fråga om tsaren förbehöll han sig endast — enligt en af hans minister Beichling undertecknad skriftlig förklaring — att gifva honom ett enkelt meddelande om saken, hvarpå freden skulle avslutas i samband med ingåendet af den föreslagna alliansen med Frankrike².

Men i stället försiggick i senare hälften af febr. det berrade mötet med tsaren, resulterande i *förbundet i Birze* af d. 26 febr./9 mars (g. och n. st.)³. De båda monarkerna förpliktade sig härigenom att med alla krafter fortsätta kriget, att ej utan bägges medgifvande avsluta det och att meddela hvarandra bekomna fredsanbud. Konung August vann en rysk hjälpkår på 15—20,000 man och ett ryskt penninglån på 200,000 thaler, hvaremot han genom en kraftig diversion i Lifland och Estland — den honom och republiken tilldelade vinsten — där skulle binda den svenska krigsmakten, så att tsaren finge fria händer i Ingermanland och Karelen. Konungen af Danmark skulle få kommunikation af fördraget, och genom en sekret artikel lofvade tsaren konung August 20,000 thaler för att förmå polska senatorer att verka för republikens anslutning till förbundet. I fråga om fredsmedlingen öfverenskommo de båda furstarne (art. 9), med särskild hänsyn till faran för de sachsiska länderna om krig utbröte i anledning af spanska successionsfrågan, att antaga den erbjudna medlingen och lyssna till fredsförslag från kejsaren, Frankrike, England, Brandenburg och Holland, dock utan inskränkning i de äldre och nu slutna fördragen — en bestämmelse hvars betydelse naturligtvis upphäfdes af dess egen vidd, i det att medlingen från makter med så olika intressen måste neutralisera sig själf.

¹ Den återgifves af LEGRELLE (IV, s. 246) med »la conservation du fort de Dünemonde, qu'il soutenait se trouver sur le territoire polonais». Detta skulle varit en väsentligen annan och längre drifven fordran än den eventuella rasing, hvarom Guiscard hade att tala; möjligt är, att LEGRELLE missförstått uppgiften i du Hérons bref (af 23 jan.).

² För denna framställning se LEGRELLE, IV, s. 246; HALLENDORFF, s. 80 f.

³ Om mötet i Birze se HALLENDORFF, s. 87 ff.; fördraget är tryckt *ib.* s. 102 ff.

Förbundet i Birze innebar alltså ett bestämdt afgörande för fortsättning af kriget. Att Jordan just vid samma tid, den 3 mars (n. st.), mot ytterligare eftergifter af Ludvig XIV, särskildt i afseende på tiden för de sachsiska truppernas inträde i verksamhet, jämte Torcy undertecknade en ny förbundsakt, betydde intet, ty ej heller denna blef ratificerad, utan att dock konung August tack vare de långsamma kommunikationerna mellan Polen och Frankrike därigenom tvangs att bekänna kort¹.

Du Héron var åtminstone någon tid närvarande vid mötet i Birze och sökte där i sitt lands intresse motverka de krigiska beslutet — med hvilken framgång, visar traktaten². *Karl XII och fredsfrågan (våren 1702).*

Därjämte hade han emellertid ett annat syfte med sin resa närmare krigsskådeplatsen, nämligen att personligen sammanträffa med Guiscard. Hela detta planerade möte är höljdt i åtskilligt dunkel. Beträffande afsikten därmed uppgafs från franskt håll, att han ville rådgöra med Guiscard angående de fredsvillkor, som konungen af Polen gifvit honom i uppdrag att framställa, samt dessutom meddela sin kollega ett och annat, som han ej kunde skriftligen delgifva honom³. Angående innehållet af dessa afsedda muntliga meddelanden förspörjes dock ingenting.

¹ HALLENDORFF, ss. 81, 99; LEGRELLE, IV, s. 246 f.

² Att han verkligen var närvarande i Birze, är tydligt af några citat hos HALLENDORFF, särskildt af Patkuls bref till danske storkanslern Reventlow, dat. Birze 5 mars, och Heins' till konungen af Danmark 17 mars (*ib.*, s. 95, n. 1, 2). Af rätt stort intresse är ock den franske diplomaten Le-Drans uppgift i en 1726 uppsatt redogörelse för Frankrikes underhandlingar med tsar Peter, att du Héron d. 28 febr. (n. st.) hade audiens hos tsaren. *Sbornik Imp. Russk. Istor. Obsjt.*, XXXIV (Petersburg 1881), s. iv. Jfr VASSILEFF, s. 19. Hans verksamhet i fredlig riktning intygas af de nyssnämnda, hos HALLENDORFF citerade uttalandena, af hvilka Patkuls starkt framhåller faran för att Frankrike skall åstadkomma fred, hvarmed han sannolikt vill egga Danmark till skyndsam handling. Att hans uppgift ansågs vara att verka för freden, skriver också Wachschrager till K. M. 12 febr. och 26 mars, (n. st.), *RA, Pol.*, i hvilket sistnämnda bref han dock också återgifver en motsatt uppfattning; angående denna jfr nedan s. 172, n. 2.

³ »... M. du Héron m'ayant prié de m'avancer au delà de Riga pour conférer avec lui sur les propositions que le Roi de Pologne l'avait chargé de me faire pour terminer cette guerre-ci, me marquant qu'il voulait aussi m'entretenir de choses qu'il ne pouvait m'écrire...» Guiscard till Olivekrans, Reval 1 apr. 1701, *RA, Olivekr.* Palmquist fick både från Jordan och de franska statsmännen i detta sammanhang höra försäkringar om konung Augusts benägenhet för fred, enligt Torcys uppgift på grundval af Oliva-

Säkert är blott, att förslaget om ett möte möttes med ett bestämdt afslag från Karl XII:s sida. När — noga angifvet — detta skedde, är ej fullt klart¹, och ej heller hvilka grunder som anfördes. Enligt Guiscards uppgift till en svensk korrespondent skulle konungen genom Piper låtit säga rent ut, att han alls ej ville hafva någon fred med konungen af Polen, och detta är ju ej osannolikt, men åtminstone därjämte har man tydligen på svensk sida tagit till förevändning, att i händelse af bifall den danske envoyén likaledes skulle kunna framställa en begäran om möte med sin kollega i Polen, hvilket skulle vara mycket betänkligt att medgifva². Någon framställning från svensk sida af skälen till afslaget har jag ej påträffat.

fredens fullständiga återställelse utan förbehåll (alltså med återlemnande af skansarna), hvarom han erbjudit sig att gifva du Héron en skriftlig förklaring; se Palmquists bref till K. M. från och med d. 22 mars/1 apr., särskildt 5/15 och 19/29 apr., *RA, Gall.*

¹ I denna punkt känner man starkt olägenheten af att endast hafva afskrifter eller referat af de franska brefven att röra sig med. Egendomligt nog ser det ut, som om Ludvig XIV:s bref till Guiscard af d. 21 apr., *RA, Wahr.*, där han säger sig genom hans bref (»par Votre lettre») finna att han på Pipers begäran ej infunnit sig vid det af du Héron föreslagna mötet, vore svar på Guiscards skrivelser af d. 11 och 14 mars. I dessa båda bref, såvidt man känner dem af referaten i *Wahr.*, nämnes emellertid icke ett ord om denna sak, liksom ej heller i brefvet till Ludvig XIV af 20 mars och till du Héron af den 18 s. m. Först d. 25 mars omnämnes den, men då å andra sidan knappast i form af en nyhet. Att få full klarhet i dessa motsägande vittnesbörd torde ej lyckas utan tillgång till originalen. Ett autentiskt spår af Guiscards förhandlingar med svenskarne i saken finnes dock bevaradt, nämligen en egenhändigt undertecknad skriftelse från honom, antagligen till Piper, dat. Gensel 20/10 mars 1701, *RA, Gall., Fr. besk. mem.*, där han anhåller om nödig befallning för att få hästar på vägen till Riga och säger sig tänka resa nästa morgon, »à moins que S. M. ne l'ait pas agréable, ce que je ne puis croire . . .» Af detta bref att döma skulle alltså något bestämdt afslag ej hafva lemnats honom ännu den 10/20 mars.

Denna kronologiska fråga är af intresse, därför att därmed sammanhänger den, huru man skall uppfatta den ofvan s. 163 f. nämnda omsvängningen i Guiscards uppfattning af fredssaken. Har afslaget ej gifvits före d. 10/20 mars, kan nämligen ej — såsom man annars skulle kunna tänka sig — detta hafva inverkat på Guiscards hållning och känslor mot Sverige och förestafvat hans ofvannämnda betänkliga bref af d. 14 och 18 s. m., utan hans omslag infaller då, i öfverensstämmelse med min framställning i texten, tidigare än underrättelserna från Birze och frågan om mötet med du Héron och får sin förklaringsgrund i ryktena om Sveriges närmande till kejsaren.

² » . . . le Roi de Suède m'a fait dire par M. Piper qu'il ne souhaitait pas que j'allasse à cette conférence parce qu'il ne voulait absolument point de paix avec le Roi de Pologne. . . » Guiscard till Olivekrans 1 apr. 1701, *RA,*

Underrättelsen om det förhindrade mötet väckte ganska stort uppseende, gaf anledning till klander och klagomål och satte de svenska ministrarne i en rätt besvärlig ställning, emedan den gaf ytterligare stöd åt påståendena, att konung Karl ej ville veta af någon fred med sin polske motståndare.

Guiscard anslög en tämligen sårad ton, begaf sig till Reval såsom numera »onyttig» och »misstänkt»¹ och klagade i bref till Stockholm öfver det sätt, hvarpå såväl hans förslag om förbindelse mellan Sverige och Frankrike som särskildt projektet om mötet blifvit bemötta, med tillägg att Frankrike nog skulle finna andra allierade och att Sverige då ej hade rätt att beklaga sig². Torcy drog konklusionen ur sina klagomål öfver Sveriges hållning mot de polska fredsförslagen: Frankrike hade fullgjort sin garanti, då Oliva-fredens fullständiga återställelse erbjöds, och skulden låge hos Karl XII själf, om denna fred ej återupprättades³, hvilka synpunkter också betonades i franske konungens bref till Guiscard efter underrättelsen om det uteblifna mötet⁴. Äfven från Holland förspordes allt starkare klagan öfver Karl XII:s obenägenhet för fred⁵.

För att dämpa det öfverallt gängse talet i denna riktning lät Kanslikollegium d. 10 apr. meddela Sveriges ministrar vid främmande hof en »information» till vederläggning däraf⁶. I *Olivekr.* Han säger sig, *ib.*, för att ej ytterligare försvåra Sveriges ställning i sitt bref till Ludvig XIV såsom det enda af Piper uppgifna skälet hafva anført det om danske envoyén, och i själfva verket finner man honom i sitt bref till sin konung af d. 25 mars, *RA, Wahr.*, omtala, att Piper dagen förut anført denna anledning. Att äfven det andra skälet blifvit framfördt till Frankrike, synes dock af Torcys yttrande till Palmquist, att Karl XII motsatt sig mötet under förklaring att han hade krafter nog att fullfölja kriget mot både August och tsaren och äfven Danmark, om det bröte. Palmquist till K. M. 19/29 apr. 1701, *RA, Gall.* Enligt hvad Guiscard uppgifver i sitt nyssnämnda bref af d. 25 mars, skulle Piper vid samma tillfälle lifligt hafva beklagat sig öfver konungens uteslutande militära intresse och benägenhet att blott lyssna till dem som smickra hans krigslystnad.

¹ Guiscard till Ludvig XIV 25 mars 1701, *RA, Wahr.* De citerade ordalagen säger han sig hafva använt mot Piper.

² Utförligt i det ofta citerade innehållsrika brevet till Olivekrans, dat. Reval 1 apr., *RA, Olivekr.*

³ Palmquist till K. M. 19/29 apr., *RA, Gall.* Jfr ofvan s. 167, n. 3.

⁴ Ludvig XIV till Guiscard 21 apr., *RA, Wahr.*

⁵ Se särskildt Lillieroots referat af sitt långa och ganska märkliga samtal med Heinsius i brevet till K. M. 27 apr./7 maj 1701, *RA, Holl.*

⁶ Den finnes t. ex. bilagd K. K:s bref till Lillieroot 10 apr. 1701, *RA, Holl.*, och till K. M. 16 apr., *RA.* Att döma af *K. K. prot.* 9 apr. f. m., *RA,* var den uppsatt af Åkerhielm.

konung Augusts vid denna tid utgifna universaler till polska riksdagen funno de svenska statsmännen också goda argument till bevis för hyckleriet i hans fredsbetygelser, en välbehöflig förstärkning af ammunitionen i den ojämna striden mot de främmande diplomaternas fredsförmaningar och förebräelser¹. Det måste nämligen icke alltid varit så lätt för de svenska statsmännen att på det öfliga diplomatiska tungomålet öfversätta sin konungs enkla och rättframma krigspolitik.

I själfva verket står det utom allt tvifvel, att Karl XII ej ville höra talas om fred med konung August. Den 14 mars, alltså strax efter afslaget på projektet om de franska diplomaternas möte, sände han till Lillieroot ett svar på dennes förfrågan om hans mening i fredssaken², där han i ordalag, hvilkas kärft stolthet här och hvar förräder en personlig diktamen, ovillkorligt afvisade hvarje tanke på en förlikning med den trolöse motståndaren. Det är här, som de kända orden förekomma, att »den som en gång sökt Oss så skamlöst bedraga, intet kan finna hos Oss någon tro, ehvad han utlofvar, anseendes Vi hans ord för trolöse, syftandes på arghet och bedrägeri, så att Vi alldeles finne för Oss förklenligt samt lädande Vår gloire till blåme, om Vi skulle nånsin ingå med någon, som sig så malhonnet prostituerat, den ringaste afhandling och tractat.» Jämte den personliga harmen ges i dessa ord uttryck åt dess orsak, den djupt rotade öfvertygelsen om konung Augusts fullständiga opålitlighet, hvilken ock i brefvet bevisas såväl med hans infall i Lifland som med hans senare ansträngningar att under fredsanbud ytterligare förbinda sig med tsaren till krigets fortsättning, egga äfven andra mot Sverige och beröfva detta dess bundsförvanter. Man spårar slutligen också i brefvet — hvilket ur synpunkten af detta arbete är det intressantaste — en bestämd

¹ K. K. till Lillieroot 20 apr., *RA, Holl.*; till Palmquist s. d., *RA, K. K:s registratur*. K. K:s bref till Palmquist för år 1701 finnas ej bevarade i original, hvilket är beklagligt, emedan i det nämnda brefvet äfven omtalas såsom bilagda några fredspunkter, som sades vara utspridda och som kollegiet misstänkte härröra från Patkul; Palmquist gjorde bruk af dem i sina efter egen beskrifning framgångsrika debatter med Torcy och Jordan i frågan, hvar skulden skulle läggas för krigets fortsättning. Palmquist till K. M. 10/20 maj, *RA, Gall*.

² Lillieroot till K. M. 9/19 febr., *RA, Holl.*, framkommet till Lais d. 13 mars. I fråga om detta bref kan alltså ej vara tal om något dröjsmål med svaret.

misstro till uppriktigheten af Frankrikes fredsarbete i Norden¹, bestyrkt genom en hänvisning till Lillieroots egna meddelanden om franska pengars och växlars öfversändande till Polen².

Afböjandet af hvarje fredsförhandling med konung August upprepades med delvis samma uttryck i det bref, som d. 20 mars afgick till svar på Rådets och Kammarkollegiets digra och tungt vägande framställning af d. 25 febr. om rikets finansiella trångmål med dess slutliga uppmaning att göra fred med en af fienderna³. Och då Kanslikollegiet något senare framförde Brandenburgs anbud att sända sin minister Printz till konungen för att verka för fred med tsaren och konung August, ser man vid dess afböjande d. 25 april ännu en gång samma ordalag återkomma nästan som en formel⁴.

Hvad som var den egentliga afsikten med du Hérons och Guiscards projekterade möte, veta vi ej. Mycket möjligt är, att konung August verkligen lyckats föra den förre bakom ljuset med afseende på hvad som skedde i Birze, och att denne alltså handlade i god tro, då han framförde hans fredsänbud⁵. Men för oss, som veta att förbundet mellan tsaren och konung August afslöts 15 dagar före Karl XII:s nyssnämnda bref till Lillieroot, kan ej gärna hans misstro till allvaret i den polske konungens »fredsofferte» förefalla ogrundad. Hvad åter den franska politiken beträffar, ter den sig för oss i belysningen från Guiscards förslag att bistå tsaren med officerare och hans bref till du Héron med dess för konung August uppmuntrande skild-

¹ »... Vi lemne Eder ock därhos att eftertänka, om Frankriket vid närvarande conjuncturer lærer hafva stor hug att befordra fredsverket här i Norden...»

² K. M. till Lillieroot 14 mars 1701, *RA, Utr. reg.* — saknas bland originalen i *Holl.*, men omtalas såsom ankommet i Lillieroots bref till K. M. 27 apr./7 maj; — här nedan tryckt som bil. III. Några utdrag äro tryckta hos CARLSON (VI, s. 437 f.), ehuru ej ordagrant.

³ *HH*, I, ss. 115 ff., 189 ff. (särskildt ss. 131, 196 f.).

⁴ K. K. till K. M. 2 apr.; K. M. till K. K. 25 apr., *RA*. Jfr CARLSON, VI, s. 453.

⁵ Att du Héron blef duperad af konung August, uppgifver Bonnac i sin *mémoire* (*RHD*, III, s. 395 f.; HALLENDORFF, s. 91, n. 3). Jfr ofvan s. 167. HALLENDORFF påpekar (s. 100, n. 1), att såvidt man kan se af LEGRELLES framställning, du Héron icke omnämmt Birze-traktaten i sina depescher från denna tid, och att döma af *Wahr.* är förhållandet detsamma med Guiscard. Ännu så sent som d. 25 mars skrifver denne, antagligen till Torcy, att enligt du Hérons senaste meddelande konung August stämt tsaren benägen för fred!

ringar af tillståndet på den svenska sidan¹ icke mindre opålitlig, än den kunde synas Karl XII med stöd af de antagligen ogrundade ryktena om franska penningförsändelser till Polen².

*Frankrike och
det nordiska
kriget under
våren 1701.*

Tiderna voro emellertid ej sådana, att de länge tilläto Guiscard att spela stött i Reval och vänta på sitt begärda afsked³. Redan d. 28 mars hade man honom åter i Lais⁴ med nya fredsförslag.

Lika litet som August lät förbundet i Birze göra slut på sina förhandlingar med Frankrike, upphörde han nämligen att med de franska diplomaterna som mellanhänder uppvakta Karl XII med sina anbud, hur föga allvar han än må haft på båda hållen. Redan före sin afresa från Lais hade Guiscard mottagit bref från du Héron med förslag från konungen om ett nära förbund med Sverige med spetsen riktad mot Brandenburg — en ny konstellation, hvori Guiscard dock ansåg försiktigast att ej inlåta sig för djupt⁵. Nu erbjöd sig August att sluta fred utan Rysslands deltagande⁶, ehuru med två månaders frist för

¹ Se ofvan s. 163 f.

² Af Palmquists bref till K. M. d. 5/15 apr., *RA, Gall.*, framgår, att han slutligen blifvit öfvertygad om grundlösheten af dessa ständigt uppdykande rykten. Af samma bref framgår å andra sidan, att du Héron enligt uppgift från franskt håll uttryckt som sin åsikt, att Frankrike hade gagn af det lifländska krigets fortsättning. Den 19/29 apr. skref Palmquist till Lillieroot, *RA, Holl.*: »... Lifländske freden står nu i vidt fält och lærer efter mitt oförgräpliga omdöme näppligen träffas, så länge kejsaren och Frankrike be-fatta sig därmed, ty när den ene vill fram, vill den andra tillbakars. Hr. de Torcy sade den kejsarlige arbeta däremot, och grefve Sinzendorf säger Hr. du Héron det göra, det jag ock tror, ty jag vet denne alltid hafva varit af den meningen, att krigets fortsättande på den sidan voro för Frankrike nyttigare...» Wachschrager har också att förtälja om den rådande misstron till uppriktheten i Frankrikes fredsvänlighet. Se hans bref till K. M. 26 mars och 20 apr. (n. st.), *RA, Pol.*

³ »... Je n'ai donc plus rien à faire ici, M., qu'à chercher à m'ennuyer le moins que je pourrai en attendant des nouvelles de mon congé que j'ai demandé avec empressement...» Guiscard till Olivekrans, Reval 1 apr. 1701, *RA, Olivekr.* Om Guiscards sannolikt förestående hemlof hörde också Palmquist talas af Torcy. Palmquist till K. M. 22 mars/1 april., *RA, Gall.*

⁴ Guiscard till Olivekrans, Lais 8 apr., *ib.*

⁵ Guiscards bref, antagligen till Torcy, Lais 25 mars 1701, *RA, Wahr.*

⁶ Jfr det uttryckliga förbudet mot separatunderhandling i art. 1 af Birze-fördraget (HALLENDORFF, s. 103).

denna stat i och för fredsunderhandling, samt att ingå en defensiv-allians. Satisfaktionspunkten skulle hänskjutas till Frankrikes medling. Han begärde emellertid vidare att på svenska skepp och utan afgift få sitt artilleri och sina magasinerna förda tillbaka öfver Düna¹. Angående Dünamünde tyckes ingenting hafva nämnts i detta förslag, men att August vid denna tid mot fransmännen upprepat sitt yrkande med afseende därpå, synes troligt².

Af större intresse än de rekommendationer, som Guiscard åt det svenska hållet slösade på detta förslag i samband med förebråelser för Sveriges kyliga hållning³, äro de reflexioner, hvarmed han beledsagar sitt meddelande till Ludvig XIV om saken. Han tänker nu ej längre drifva på antagandet af dessa sista förslag, hvilka han prisar såsom de allra rimligaste och på samma gång bäst lämpade att bevisa, att Frankrike uppfyllt sin garanti. Gång på gång ger han uttryck åt sin lifliga misstro mot Sveriges hållning, dess förbindelser med sjömakterna och dess framtida handlingssätt i händelse af fullständig fred i öster. Ur denna synpunkt är det, som han — trots konung Augusts genom du Héron uttryckta önskan att han först skulle söka förmå Sverige att samtidigt sluta fred med tsaren — icke vill uppskjuta att för svenskarne betona den polske konungens benägenhet för en separatfred; det skulle ej vara öfverensstämmande med hans konungs intresse att nu bereda Sverige fullständigt lugn. Han ansåg, att om detta afböjde fredsförslaget, så borde konung August behålla 10—12,000 man i Kurland. Inom sept. skulle Sverige vara bragt därhän, att det vore utan betydelse⁴, hvarpå konungen af Polen kunde låta tsaren sköta om Sverige, endast lemnande 3,000 man i de tagna fästningarna,

¹ Guiscard till Ludvig XIV d. 7 apr., *RA, Wahr.*; till Olivekrans 8 apr., *RA, Olivekr.*

² Så uppgifver LEGRELLE (IV, s. 247), tydligen med stöd af du Hérons bref af 17 apr.

³ Se hans nyss citerade bref till Olivekrans d. 8 apr.

⁴ »... Elle peut compter certainement que si la Suède ne prend le bon parti, ses affaires seront avant la fin du mois de septembre dans le dernier désordre et sans ressources, en sorte que n'ayant pu la mettre dans Vos intérêts, Vous l'aurez rendu tout-à-fait inutile dans les affaires générales, où elle pourrait être d'un poids considérable, si elle se débarrassait présentement de celles dont elle est sur le point d'être accablée...» Af den svenska arméns jämmerliga tillstånd lämnar han på ett annat ställe i brefvet en skildring i lifliga färger.

och använda resten af sina trupper där det passade Frankrike¹.

Guiscard undvek, såsom han förebådat, att drifva på svar på fredsförslaget², och då det sent omsider gafs honom af Piper, innehöll det enligt hans försäkran just hvad han väntat: att konungen icke ville höra talas om fred med konungen af Polen, då han nu mer än någonsin var besluten att med vapen utkräfva den rättmätiga satisfaktion, som han fordrade för ett uppenbart svekfullt fredsbrott³.

Öfver hufvud taget rådde under dessa månader stiltje i förhandlingarna mellan Frankrike och Sverige. Ludvig XIV:s bref kommo Guiscard sent till handa och innehöllo föga till hans ledning⁴. De återspeglade motsättningen mot kejsaren och sjömakterna och innehöllo varningar och argument mot Sveriges anslutning till dem; för sitt vidkommande nöjde sig konungen, efter att förut hafva talat om defensiv-allians, tills vidare med att Sverige förblefve neutralt⁵. Hvad konungen af Polen beträffar, sade han sig visserligen efter hans möte med tsaren ej kunna svara för hans framtida handlingssätt, men betonade, att om han efterlefde sin allians med Frankrike, han som första villkor hade att sluta fred med Sverige, och enligt du Hérons bref vore han villig att gå in på Oliva-fredens återupprättande, en frukt af den franska medlingen; för öfrigt uppdyker nu den tolkningen af Frankrikes garantiplikt i fråga om nämnda fred, att den egentligen endast skulle inträda, om republiken också toge del i kriget, hvilket fall konung August med skäl kunde säga ej föreligga⁶!

¹ Guiscard till Ludvig XIV 7 apr. 1701, *RA, Wahr*; det förekommer där till olika delar på två skilda ställen. — Framställningen i texten afser ej att vara ett sammanhängande referat af brefvet, utan upptager blott några för Guiscards uppfattning belysande punkter därur.

² Guiscard till Ludvig XIV 20 apr. och 1 maj 1701, *RA, Wahr*.

³ ». . . que son Maître ne voulait entendre parler en aucune manière de faire la paix avec le Roi de Pologne, étant plus résolu que jamais de poursuivre par les armes les justes satisfactions qu'il prétend d'une infraction manifestement frauduleuse . . . » Guiscard till Ludvig XIV 12 maj 1701, *RA, Wahr*.

⁴ Ludvig XIV:s bref till Guiscard från 3 mars t. o. m. 28 apr. 1700, *RA, Wahr*. Ännu d. 12 maj hade Guiscard ej fått något efter det af 3 mars; en vecka senare omtalar han dem af 3 och 14 apr.

⁵ Jfr brefven af 3 mars och 28 apr.

⁶ Ludvig XIV till Guiscard 3 och 14 apr., *ib.*

I afseende på sitt förhållande till fredsmedlingen var emellertid Guiscard ännu lemnad åt sitt eget omdöme, och på eget bevåg fortgick han på den inslagna vägen. Han menade det ej vara skäl att arbeta för freden annat än i mån af den säkerhet, som Sverige gaf att hvarken direkt eller indirekt verka mot Frankrikes intressen¹, och i öfverensstämmelse därmed lemnade han du Héron alla underrättelser, som han ansåg tjänliga att stärka konungen af Polen och tsaren i deras motsträfvighet mot fredsöföken². Slötes freden, antog han att Sverige skulle bevilja sjömakterna de af dem begärda hjälptrupperna³. För öfrigt skildrar han fortfarande svenskarnes utsikter i kriget i en mycket mörk dager och uttrycker tydligt sina förhoppningar om motgång för dem — först efter en sådan skulle det inse sitt fel mot Frankrike⁴.

Den engelske residenten, hvars ankomst bebådats och som han fruktat skola mäkla fred med tsaren⁵, kom ej, men på den österrikiske hade han sin uppmärksamhet riktad. Han såg honom flitigt göra resor från Reval för att förmå den svenske konungen att afstå från de sachsiska inbrottsplanerna och samtidigt erbjuda sin medling, men han kunde meddela, att detta anbud blef utan resultat⁶.

Guiscards förändrade uppfattning af fredssaken hindrade honom dock ej att i detta afseende begagna de tillfällen, som erbjödo sig. I anledning af Pipers yttrade benägenhet för fred och för anslutning till Frankrike, uppsatte han ett nytt projekt till separatfred med konung August i enlighet med bref från du Héron⁷, och på grund af ett bref från honom af den 5 juni (n. st.) återupptog han kort därefter den redan förut vidrörda planen om samverkan med konung August mot Brandenburg, hvilket på grund af sin anslutning till kejsaren och sjömakterna

¹ Guiscard till Ludvig XIV, Lais 20 apr. 1701, *ib.*

² »... j'informe exactement M. du Héron du véritable état de cette cour et de toutes les raisons que je crois capables de rendre le Roi de Pologne difficile à son tour et d'engager le Czar à résister aux instances de l'Angleterre et de la Hollande...» Guiscard till Ludvig XIV 1 maj 1701 *ib.* Jfr öck brefvet af 12 maj, *ib.*

³ Guiscard till Ludvig XIV, Lais 12 maj 1701, *ib.*

⁴ Guiscard till Ludvig XIV 1 maj 1701, *ib.*

⁵ Guiscard till Ludvig XIV 7 apr., 1 maj, *ib.*

⁶ Guiscard till Ludvig XIV 8 juni 1701, *ib.*

⁷ Guiscard till Ludvig XIV 15 juni, *ib.* Om förslaget innehåll nämnes för öfrigt intet i WAHRENBORGERS referat.

blifvit föremål för Frankrikes lifliga uppmärksamhet¹. Konung August erbjöd sig, enligt hvad du Héron nu meddelade, i händelse af fred med Sverige att underlätta transporten af dess trupper till Pommern samt äfven att sluta ett fördrag om gemensamt anfällskrig mot nämnda stat, som skulle fortsättas, tills Sverige fått brandenburgska Pommern, på villkor att det bistod August att eröfra Cleve-Jülich. Du Héron trodde republiken i så fall skola förklara Brandenburg krig och Frankrike ingå i förbundet, och trots Pipers skeptiska hållning mot detta förslag menade Guiscard, att det, om konung Ludvig intresserade sig därför, skulle tilltala Karl XII, hvilken han hoppades snart skola blifva lätthandterligare².

Emellertid fick Guiscard nu befallningar från sin regering, som voro egnade att gifva ytterligare eftertryck åt hans arbete mot freden.

Konung Ludvig hade till sist tydligen genomskådat innebörden i de ändringsförslag i allianstraktaten, hvarmed konung August drog ut på tiden, och den 5 maj (n. st.) förklarade han i ett bref till du Héron visserligen ej traktaten annullerad, men dess utförande suspenderadt och en diskussion af ändringsförslagen gagnlös. Han hade nu ingen utsikt, förklarade han, att vinna det syfte han haft med traktaten, nämligen att genom en diversion af konungen i Polen hindra kejsaren att börja krig, och det kunde då ej komma i fråga att utan nytta offra penningar på den förre; då fred med Sverige vore sluten, kunde man åter upptaga de öfverenskomna villkoren³. Troligen hade bestämdare underrättelser om konung Augusts underhandlingar med kejsaren nått konungens öron, fastän han ännu ej ville ge starkare uttryck åt sina misstankar. Kort efteråt, den 16 maj (n. st.), skrifver han till Guiscard i kraftigare ton. Han uttalar sitt gillande af dennes förhållande, hvarigenom han föregripit konungens afsikter i fredsfrågan. Konungen af Sverige torde ej dröja länge, menar han, att förbinda sig med sjömakterna, och från konung August är ingen diversion att påräkna; han synes till och med benägen att förbinda sig med kejsaren, om han därigenom tror sig kunna uppehålla sin myndighet i Polen

¹ Se ofvan ss. 153, n. 4, 172.

² Guiscard till Ludvig XIV 20 juni 1701, *ib.*

³ Ludvig XIV till du Héron 5 maj 1701 (LEGRELLE, IV, s. 247 f.). Jfr HALLENDORFF, s. 100.

och behålla sina sachsiska trupper. Under sådana förhållanden är fortsättningen af kriget mellan konungarne af Sverige och Polen att önska¹. En månad senare upprepar konungen sitt gillande af Guiscards förfarande, samtidigt med att han medgifver honom afsked², och 14 dagar därefter såges det i mycket bestämda ordalag, att eftersom Guiscard tror att Sverige efter fred med konung August skulle förbinda sig med Frankrikes fiender, det är synnerligen tjänligt att kriget fortsätter³. Samtidigt fick du Héron order att ej längre arbeta för fred med Sverige⁴.

I midten af juni, vid samma tid då han mottog sin konungs bref af d. 16 maj, fick Guiscard från annat håll en ytterligare eggelse till arbete för krigets fortsättning. Han erhöll nämligen nu från en förtrogen, som han skickat till Kurland, underrättelser om den sachsiska härens tillstånd af sådan art, att de voro egnade att rubba hans öfvertygelse om de svenska vapnens förestående nederlag. Efter en seger menade han emellertid Karl XII skola blifva mera benägen för fred⁵, och det vore att befara, att de österrikiska sändebuden och den till Polen skickade holländske envoyén skulle uppbjuda sina krafter för att åstadkomma en dylik och få tsaren innesluten däri, i afsikt att samtidigt förskaffa sina stater delar af Sveriges krigsmakt till lands och sjös. Som en möjlighet att korsa detta projekt framkastade Guiscard nu tanken på att gifva Karl understöd i penningar till att fortsätta kriget mot tsaren genom Pskovs eröfring⁶.

¹ » . . . Enfin dans la situation présente des affaires la continuation de la guerre entre les Rois de Suède et de Pologne convient pour le maintien de la paix de l'Europe, et j'ai vu avec plaisir par votre dernière lettre que vous aviez prévenu mes intentions sur ce sujet.» — Ludvig XIV till Guiscard 16 maj 1701, *RA, Wahr*.

² Ludvig XIV till Guiscard 16 juni, *ib.*

³ Ludvig XIV till Guiscard 30 juni 1701, *ib.* Om innehållet af detta bref se vidare nedan s. 204 f.

⁴ LEGRELLE, IV, s. 248.

⁵ » . . . Si les choses tournaient ainsi, ce que je ne saurais néanmoins encore me persuader, je ne douterais pas que le Roi de Suède, dont la gloire et la vengeance seraient pleinement satisfaites, ne se rendit plus facile à la paix que cet heureux succès ne le met en état ni de faire des conquêtes de ce côté-là ni de reprendre le fort de Dunamunde . . . »

⁶ Han slutar med en resignerad anmärkning, att han visserligen ej kan lofva sig något af en furste, »qui ne fait aucune attention aux intérêts de son royaume, qui n'a d'autre règle que ses volontés et qui se pique de ne suivre

Krigsrörelserna voro nu i full gång. Efter att i maj hafva mottagit de väntade förstärkningarna hemifrån, lät Karl XII hären lemna sina vinterkvarter, och d. 17 juni aftågade han från Dorpt för att uppsöka fienden¹. Guiscard, som ej fick åtfölja honom, begaf sig till Reval, där han afvaktade händelsernas vidare utveckling. Han fick nu Ludvig XIV:s bref af d. 16 juni med sitt hemlof, men han ansåg bäst att ej omedelbart begagna sig därpå; först ville han med begagnande af Danmarks förbund med kejsaren och sjömakterna tillsammans med du Héron göra ännu ett försök hos den svenske konungen².

Strax därefter inträffade på krigsskådeplatsen händelser, som gjorde hans kvarstannande än mer befogadt. Den 9 juli utförde Karl XII den glänsande och segerrika *öfvergången öfver Düna*³. Han ryckte därefter in i Kurland, förflyttande kriget utom svenskt område⁴.

Den möjligheternas mångfald, som alltjämt omgaf Karl XII på hans väg, trängde sig vid denna tid närmare inpå honom. Det gällde ej blott att afgöra frågorna om krig eller fred med fienderna, den ene eller den andre eller båda, och — i händelse af det dubbla krigets fortsättning — mot hvem anfallet närmast borde riktas. Under den vesteuropeiska konfliktens växande tillspetsning ställdes den svenska utrikespolitiken alltmer inför krafvet på ett partitagande, mer eller mindre utpräglat, i förhållande till de täflande anbud och förslag, hvarmed den med ökad styrka bestormades från båda sidor⁵.

På kejsarens befallning hade redan i maj af Weltz i Lais gjorts nya föreställningar såväl mot de ständigt omtalade planerna på anfall mot Sachsen och om fred med konungen i

---

aucun conseil», men det vore hans plikt att på förhand utbedja sig order för alla eventualiteter. Guiscard till Ludvig XIV 24 juni 1701, *RA, Wahr*.

¹ Om krigshändelserna se t. ex. ADLERFELD, I, s. 121 ff., NORDBERG, I, s. 160 ff.

² Guiscard till Ludvig XIV 12 juli 1701, *RA, Wahr*.

³ Om de franska intriger, hvilka enligt SCHIRREN (*GGA, 1883*: I, s. 11 f.) hafva bidragit till den lyckliga öfvergången, har jag ej sett någon uppgift i Guiscards korrespondens i *RA, Wahr*.

⁴ Af de af sachsarne tagna fästningarna föllo Kobron och Kokenhusen genast i svenskarnes händer, hvaremot Dünamünde först i december gaf sig. NORDBERG, I, ss. 164 ff, 200.

⁵ Om den allmänna politiska situationen i Europa vid denna tid se HJÄRNE, s. 117 ff.

Polen som ock om ett närmare förbund¹. Från sjömakternas sida påyrkades allt ifrigare förslaget om öfverlåtelsen af det svenska manskapet i Tyskland. Konungen hade ej afvisat det, men ställt det till framtiden; enligt hans befallning till Lillieroot af d. 27 apr. skulle denne under utforskande af deras villkor underhålla dem i hoppet att vid lämpliga konjunkurer få sin önskan uppfylld². Sedan detta bref efter mer än en månads förlopp kommit Lillieroot till handa, ställde denne Heinsius i utsikt ett bifall till hans projekt på det villkoret, att Holland gifve Sverige en anseelig hjälp³. Men han fann tydligt, att man å andra sidan ville sammanbinda de båda frågorna och endast lemna penningunderstödet i samband med truppföfverlåtelsen⁴. Samtidigt hade holländske ministern Cranenburgh i juni framkommit till Warschau och efter att där sökt påverka konung August i fredlig riktning⁵ begifvit sig till Riga för att uppsöka Karl XII⁶. Engelske residenten Robinson i Stockholm fick å sin sida i juni order att erbjuda Englands medling och underhandla om trupphandelsförslaget⁷. En åtgärd mera direkt egnad att vinna Sveriges gunst var konung Vilhelms beslut att

¹ Jfr Stralenheim till K. M. 8 maj (n. st.), *RA, Germ.*; promemorior af Weltz, *ib.*: *Kejs., Kejs. min. skr.*, odaterade, men enligt påteckning ankomna från Lais (till Stockholm) d. 13 juni; *K. K. prot.* 19 juni f. m.

² » . . . Och ehuru väl Vi för tiden hafve svårt Oss däröfver positive att utlåta, varandes något betänkeligit vid närvarande tillstånd Våre trupper ifrån Oss så vidt att esloignera; dock likväl, som en och annan märkelig nytta och fördel därvid för Oss torde stå att betingas, ty kunne I hålla dem i det hoppet, att conjuncturerne väl torde så skicka sig, det Vi dem bemalte trupper varde upplåtandes, lystrandes medlertid efter, hvad villkor och fördelar de däremot till Oss skulle vara sinnade att upplåta . . . » K. M. till Lillieroot 27 apr. 1701, *RA, Holl.*, framkommet d. 31 maj.

³ Lillieroot till K. M. 3/14 juni 1701, *RA, Holl.*

⁴ Lillieroot till K. M. 11/21 och 18/28 juni, 22 juni/2 juli, 25 juni/5 juli, *ib.*

⁵ CARLSON, VI, s. 455. Konung Augusts förslag till honom tycks innehållit det vanliga talet om Oliva-fredens återställelse och velat öfverlåta de tagna fästningarna i holländarnes händer intill sakens biläggande. Jfr Stralenheim till K. M. 2 juli (n. st.), *RA, Germ.*, Lillieroot till K. M. 25 juni/5 juli, *RA, Holl.*

⁶ Se Cranenburghs memorial, dat. Riga 18/28 juli 1700, *RA, Holl., Holl. besk. mem.*

⁷ Statssekreteraren Hedges till Robinson 24 juni 1701, *RA, Wahr.*, V, a, där misstron mot Lillieroot åter tar sig uttryck. Jfr ofvan s. 148.

som afbetalning på penninghjälpen lämna det ett ansenligt parti kläde till arméns utrustning¹.

Under tiden fortsatte Österrike sin bearbetning af konung August, och i början af juni anslöt sig som sagdt Danmark definitivt till det antifranska partiet².

Inför en dylik aktivitet på motståndarnes sida kunde den franska politiken ej längre slå sig till ro med den negativa fördel, som en fortsättning af kriget mellan Karl XII och konung August innebar. Det gällde framför allt att förekomma, att Sverige följde Danmarks exempel. Efter hvad Palmquist i midten af juni trodde sig förstå af sina samtal med de franska statsmännen, önskade man nu, att Sverige skulle förklara sig för neutralitetens upprätthållande i Tyska riket, medan man till gengäld var beredd att gifva subsidier till det därvarande manskapets underhåll³ — ett lätt genomskådligt motdrag mot de engelsk-holländska anslagen i fråga om dessa samma trupper. Detta var inledningen till en diplomatisk offensiv, som nu på flera håll sattes i gång för att rycka Sverige undan sjömakternas farliga lockelser och så fullständigt som möjligt infånga det i det franska allianssystemets notvarp.

Olika riktningar inom den svenska utrikespolitiken.

Yrkanden på fred och underhandlingar.

I det föregående har understundom i Kanslikollegii skrivelser till Kungl. Maj:t framkommit uttryck af de hemmavarande svenska statsmännens samlade utrikespolitiska uppfattning⁴. För dem alla stod den polska freden såsom framför allt annat önskvärd, och den synpunkten ha de samfällt eller hvar för sig med skärpa betonat. Men om man ställer frågan mera konkret och ingående, om man ser efter, genom hvilka medel de menade att denna fred skulle vinnas och på hvad sätt den sedermera skulle användas, m. a. o. hur de ställde sig till den vest-europeiska konflikten, då visar sig enigheten långt mera skenbar än man först skulle tro, när man hör samklang i deras meningar till fred med konung August.

Af Sveriges ministrar i utlandet var det ingen, som man hemma lyssnade till med sådan uppmärksamhet som

¹ Jfr Hedges till Robinson 22 apr. 1701, *ib.* Att man äfven ville göra denna åtgärd beroende af truppöfverlåtelsen synes af Hedges' bref till Robinson d. 27 juni, *ib.*

² Se ofvan s. 150 f.

³ Palmquist till K. M. 14/24 juni 1701, *RA, Gall.*

⁴ Se ofvan ss. 105 f., 113 ff., 161 ff.

Lillieroot, och i hans depescher fann man också ett godt stöd för sina framställningar till konungen. Han var visserligen i sina officiella berättelser tämligen förbehållsam vid uttalandet af sina egna meningar, men referaten af hans samtal med Heinsius gåfvo dock tydligt vid handen, hur önskvärd en fredsförhandling med konung August vore för Sveriges politiska kredit i vester. I själfva verket hade den svenske ambassadören ingen behaglig uppgift, då han under sina ständiga kraf på den traktatsenliga hjälpen och sina underhandlingar om garanti af det penninglån, som han hade order att söka upptaga, oupphörligt hade att med oviss framgång söka argumentera bort rådpensionärens klagomål öfver Karl XII:s obenägenhet för fred. Själfer han, trots sin djupa misstro mot konung Augusts ärlighet¹, i sina enskilda bref starka uttryck åt liknande klagomål². Till sjömakternas förslag att tillhandla sig de svenska trupperna i Tyskland, hvilket han hade att i första rummet mottaga, ställde han sig från början benägen, först visserligen i samband med en tämligen sangvinisk plan att förmå dem att låta detta manskap först utföra det åsyftade infallet i Sachsen³, men sedermera också utan detta förbehåll⁴. Men mot den kejsrerliga politiken var han mycket onådig, särskildt på grund af dess förhållande till konung August⁵, och då Frankrike, hvars tidigare

¹ Se hans bref till Olivekrans 16/26 mars och 15/25 juni 1701, *RA, Olivekr.* I sitt bref till Vellingk d. 6/16 juli s. å., *RA, Vell.*, säger han sig ej betvifla, att konungen af Polen »s'offre à nous contre le Moscovite, car comment pourrait il vivre, s'il ne trompait pas tout le monde? . . .», men i samma bref heter det något längre fram: ». . . Je voudrais de tout mon cœur que le Roi voulût faire la paix avec lui, puisqu'il n'y a rien à gagner et qu'il serait après tout autrement considéré . . .»

² Se t. ex. hans bref till Piper 23 mars/2 apr., *RA, Holl., Lillieroots bref till K. M.*; till Olivekrans d. 20/30 apr., P. S., *RA, Olivekr.*, där han i anledning af konungens bref af d. 14 mars säger, att denne ej vill göra fred med August »et il n'y met aucun temps ni condition, comme s'il voulait demeurer en une guerre éternelle . . . C'est une lettre qui m'embarrasse un peu . . .» I sitt bref till Olivekrans d. 8/18 juni, *ib.*, klagar han åter öfver den skadliga verkan af konungens motvilja mot freden och fortsätter: ». . . je n'en puis conclure autre chose si non que Dieu veut nous punir de nos péchés ou bien qu'il veut faire des miracles, afin que nous reconnaissons que c'est à Lui seul et non pas à notre valeur et prudence que la gloire en est réservée . . .»

³ Se t. ex. Lillieroot till K. M. 26 febr./6 mars [1] 1701, *RA, Holl.*

⁴ Lillieroot till Piper 22 juni/2 juli, *ib.*

⁵ Lillieroot till Olivekrans 6/16 apr., 1/11 juni och 22 juni/2 juli, *RA, Olivekr.*

alliansförslag han ansett oantagligt¹, på sommaren började erbjuda subsidier mot villkor af Sveriges neutralitet, befanns han, missbelåten med holländarnes tröghet i uppfyllelsen af sina förpliktelser, ej benägen att utan vidare afböja uppslaget².

Som en typisk representant för hvad man skulle kunna kalla den normala kansliuppfattningen af Sveriges utrikespolitik kan man anse kanslirådet *Samuel Åkerhielm*³. För det polska kriget hade han inga sympatier⁴; visserligen tviflade ej heller han på konung Augusts bottenlösa bedräglighet⁵, men han spar inga ord, då han i sin förtroliga brevväxling kommer in på frågan om Karl XII:s motvilja mot fredsunderhandling med honom; därigenom uppväcktes, menade han, öfverallt den för Sverige ytterst menliga föreställningen, att konungen alls ej ville veta af någon fred⁶. På samma sätt klagar han öfver dennes obe-

¹ Lillieroot till Piper 23 mars/2 apr. 1701, *RA, Holl.*

² Se redan hans bref till Olivekrans 29 juni/9 juli 1701, *RA, Olivekr.* Jfr vidare nedan s. 203 f.

³ Hans uppfattning kan med ganska stor säkerhet konstateras, då man har bevarade rätt vidlyftiga samlingar af bref från honom till personer af så pass olika utrikespolitisk åskådning som Palmquist (*RA, Gall.*) och Vellingk (*KB, Bref från S. Åkerhielm*) samt till Josias Cederhielm (*ib.*), hvilken såsom hans blifvande måg torde få anses som en af hans förtrogne.

⁴ Åkerhielm till Cederhielm 21 juni 1700, *KB.*

⁵ Se t. ex. brefven till Palmquist 26 dec. 1700, 12 juni 1701, *RA, Gall.*

⁶ Karaktäristiska uttryck för dessa Åkerhielms åsikter skulle kunna anföras i öfverflöd. D. 21 maj 1701 skriver han, antagligen till Cederhielm, *KB*, »... Ergo är rådeliget att in tempore skrida till negociationer, då kan man skicka sig där vid, som vi bäst kunna tåla, till krigs continuation eller till fred, om vi den kunna bekomma. Vi läre eljest i längden gå i grund och allt folk skjuta efter med händerne och säga: Det hafve vi med vår galenskap dragit oss öfver huvudet. Dock vi vele bedja Gud att vara vår förmyndare, uti hopp att han oss ej dementerar, ut nos perdat, men att han vill visa sin makt...» Tre dagar senare heter det, *ib.*: »Jag bekänner, att om K. M. kunde göra igenom Guds bistånd en lyckelig coup och så säga: nu vill jag tractera; det skulle vara mycket glorieust. Men lyckan i vapen blir ej beständig och skaffar ingen glorie, men alle människors afund, så framt hon icke är accompanerat och illustrerat af ett fredeligt och fredälskande gemüth...» Den 11 juni klagar han, *ib.*, att ryktena om konungens obenägenhet för fred varit August till den mesta hjälp vid hans intriger med polska riksdagen, och fruktar, att då nu Cranenburgh kommer och får »det svaret, att man ej vill fred, så läre vi få krig öfver öronen, vi blifva blasmerade och bespottade af hela världen, och våre vänner få hat och vederstyggelse till oss, intet är det hvarken gagneligt eller glorieust...» Jfr vidare t. ex. brefven till Cederhielm 5 juli 1701, 28 jan. 1702, till Vellingk 18 maj och 28 dec. 1701, *KB.*

nägenhet för diplomatiska förhandlingar öfver hufvud taget; finge man negociera med den ena och andra af de täflande vesteuropeiska makterna, menade han att man därigenom skulle »finna någorlunda sin räkning», men, tillägger han klagande, »negociationer äre contrebände, åtminstone fredsnegociationer»¹.

Hur han skulle velat begagna freden, om den en gång vunnits, därom lemna emellertid hans uttalanden ingen fullt säker ledning². Han följde ej blindt någotdera partiet, mot alla har han skarpa ord af klander för försummelse i garanti- eller förbundsplikternas uppfyllelse³. Hvad särskildt Frankrike beträffar, så hyste han intet förtroende till dess gång efter annan framträdande alliansförslag, särskildt på grund af dess förbindelser med konungen af Polen och den svårighet det gjorde i fråga om sin en gång åtagna garantiskyldighet⁴. Då på sommaren 1701 det franska förslaget om Sveriges neutralitet började dyka upp, fann han också det betänkligt, men ansåg det dock ej böra helt och hållet förkastas och menade, att om man finge handla och jämkä, det kunde användas till att skaffa bättre villkor af sjömakterna⁵; å andra sidan ansåg han ej heller deras

¹ Åkerhielm till Cederhielm 11 juni 1701, *KB*.

² I Kanslikollegium framhöll han d. 6 febr., att som man tydligtvis ej kunde göra sig räkning på både Frankrikes och kejsarens officia, »så är frågan: hvilkendera man sig med största nyttan skulle kunna utvälja; detta torde vara svårt att determinera, förr än man får se, hvilket dera parti med alliancer och lyckliga krigsoperationer kunde blifva det redoutableste; då raison d'état synes inråda att Sverie håller med den starkeste». *K. K. prot.* 6 febr. 1701 e. m., *RA*.

³ »... Våre guarander öfver oliviske freden äre alle skurne efter ett model», heter det i brevet till Cederhielm d. 28 juni 1701, *KB*, hvarpå de olika makternas skuldregister följer. Hvad särskildt kejsaren beträffar, se vidare brevet till Cederhielm 15 juni och 2 juli, till Vellingk 15 juni; om England och Holland, »som intet regeras af jesuitiske consilier och äre dock så tröge och svåre uti sine præstationer emot K. M.», brevet till Cederhielm 11 juni s. å., *ib.*

⁴ »... Mig tycks oförgripeligen, att kungen i Frankriket är så vida kommen med kungen i Polen och Danmark, att det ej är att lita på honom, efter deras bedrägerier behaga honom bättre än vår konungs redelighet. Håller ock konungen i Frankriket ej hvad han förr har lofvat, utan att vilja nu hafva reciprocum, så är ondt att råka i fagga med honom, han läser promovera oss utur askan i elden...» Åkerhielm till Palmquist 6 mars 1701, *RA*, *Gall.* Jfr hans bref till Vellingk 15 juni och Cederhielm 31 maj, *KB*.

⁵ Åkerhielm till Cederhielm 5 juli, se ock brevet af 23 juli och 13 aug., *KB*; till Palmquist 21 juli, *RA*, *Gall.*; jfr hans yttrande i Kanslikollegium 16 juli f. m., *K. K. prot.*, *RA*.

förslag om trupphandeln böra förkastas. Summan af hans resonemang var, att man intet borde afslå, utan hålla allt gående ¹.

På så sätt betraktade Åkerhielm den utrikespolitiska situationen, sådan den utvecklats intill sommaren 1701. I detta sammanhang må nämnas, att hans åsikter eller deras uttryck under den följande tiden ej obetydligt skärptes, såväl i fråga om Karl XII:s af honom bestämdt ogillade polska politik, som beträffande de nya franska uppslagen, till hvilka han ställde sig i en allt mera afgjord opposition, medan han närmare anslöt sig till sjömakternas förslag om trupphandeln ².

Bland den yngre generationen af kanslitjänstemän, de som ännu så länge hade »minst eller rättare intet att säga» ³ utan blott att sköta expeditionen, synes uppfattningen varit en liknande. Särskildt har man bevarade lifliga uttryck i den riktningen flutna ur sekreteraren *Fosias Cederhjelms* lätta och spetsiga penna. Medan denne under lägerlivets vedermödor med filosofiska betraktelser öfver krigets narrspel fick söka trösta sig

¹ » . . . Att afskära Frankrike allt hopp om oss, tycks mig ej rådsamt, ej eller att utslå holländska negociationen om trupperna, ej eller att visa någon vedervärdighet till det som föreslås om Brandenburg, etc. Det är säkrast att hålla allt gående, till dess vi få se hvad Gud vill göra vid K. M:s företagande emot sachsen . . . » Åkerhielm till Cederhielm 12 juli 1701, *KB*; jfr brefvet af 13 aug., *ib.*

² Se t. ex. hans bref till Palmquist 6 och 30 nov. 1701, *RA, Gall.*, och till Cederhielm i mars och följande månader 1702, *KB*.

Sitt personliga förhållande till Frankrike utvecklade han i ett bref till Palmquist den 6 nov. 1701, bilagdt det nyssnämnda brefvet af denna dag, *RA, Gall.* Palmquist hade bl. a. skrivit, att man i Frankrike ansåg Åkerhielm hafva kommit på bättre tankar, hvilket denne bestämdt förnekade; det hade aldrig varit hans mening att Sverige borde »vanvyrdas» Frankrikes vänskap, men under d'Avaux' beskickning hade han ansett anledning finnas till klagomål och försiktighet, och sedan dess hade ej Frankrike bragt Sverige någon ny vänskap. Om hans af Palmquists uttalande föranledda dementi i samma bref af sin ekonomiska tacksamhetsskuld till Frankrike se ofvan s. 137, n. 3. I sitt bref till Palmquist d. 30 nov., *ib.*, gör han honom motsvarande återtjänst, i det han berättar, att Guiscard sagt Palmquist misstänkas att vara »alltför god kung Williams» och tillägger: ». . . K. M:s ministrer måste vara stundom gode engelske, stundom holländske, stundom franske, stundom ke serlige, etc., alltsom intresserna äre. Man är van vid, någet hvar, att beskyllas då för det ene, då för det andre, ja ock här hemma. Af sådant måste man sig ej irra, men alltid gå sin gång . . . »

³ Cederhjelms eget uttryck i brefvet till Barck d. 5 nov. 1700, *EA, Autografsaml.*

öfver skilsmässan från sin »Ankin»¹, försummade han ej, att uppmärksamt följa händelsernas utveckling på båda de europeiska skådebanorna. I fredsfrågan delade han fullständigt den gängse uppfattningen och uttalade, så pass skarpt som det kunde anstå en ung man i hans ännu blygsamma ställning², sin förkastelsedom öfver konungens obenägenhet mot förhandlingar³. Det är icke osannolikt, att Cederhielm redan under Guiscards mission kommit i förbindelse med fransmännen⁴, men var det så, visar han sig dock i sin uppfattning i hög grad oberoende däraf⁵. Beträffande det stora problemet i vester menar

¹ Anna Åkerhielm, Samuel Åkerhielms dotter, med hvilken Cederhielm sedermera gifte sig 1704. — Se hans bref till brodern, Germund Cederhielm, t. ex. det af 1 mars 1701, *UB, F. 153*.

² Jfr hans i annat sammanhang — i fråga om Sveriges partitagande mot Frankrike — fälda resignerade reservation: ». . . Men kanske jag talar i fåvisko, viljandes därför hålla det för det bästa, som de klokare besluta. Kommer det med bägges vår mening öfverens, kunne vi gratulera oss däröfver, att vi råkat rätt uppå. Blifver det annorlunda beslutit, så få vi tillfälle att eftertänka och lära andra raisoner, som oss nu, kan ske, äre förborgade . . .» Cederhielm till Barck 14 nov. 1702, *EA, Autografsaml.*

³ Efter slaget vid Narva menade han, att man borde slippa de »magra och sugande sachserne». Hvarför skulle man »våga folk och låta mången braf karl sättia lifvet till för ingenting. Om jag rådde, skulle man intet utslå fredspropositionerne på den sidan. Och åtminstone borde man ej visa sig obenägen till en billig fred, på det man icke måtte förlora faveuren af sin innocence. Man kunde fuller ändå så formera conditionerne och vaka på tillfället, som man funne beskaffenheten och lägenheten vara . . .» Cederhielm till Barck, Narva 6 nov. [= dec.] 1700, *ib.* Och sedan man slagit sig ned i Lais, beklagar han, att man icke begagnat konjunkturerna, som visat sig alltsedan öfverkomsten till Lifland, så att man kunnat blifva kvitt »en fiende, som gör oss för tiden mesta bekymret och af hvilken intet är att vinna; och Frankriket och de flere hade då måst mera fira oss...» Cederhielm till Barck, Lais 5 jan. 1701, *ib.* Hans tröst blef den kanske fromma, kanske något söt-sura: ». . . när det ej annorledes står att råda, så är ju bäst att tro, det Gud lärer hafva med oss något bättre i sinnet än vi kunna begripa . . .» Cederhielm till Barck 28 jan. 1701, *ib.*

⁴ Se Bonnacs bref till Ludvig XIV 16 dec. 1701, *RA, Wahr.* Med kännedom om Cederhielms senare ställning till den franska diplomaten är det kanske ingen orättvisa mot honom att gissa, att han åsyftas, då Guiscard talar om utbetalningar till en eller annan »commis» i kansliet; se hans bref 8 sept. 1700 och 30 juni 1701, *ib.*

⁵ Kanske har han också begagnat sina relationer med de franska diplomaterna till att aflocka dem ett och annat af intresse för den svenska politiken. Se Åkerhielm till Cederhielm 7 jan. 1702, *KB*; jfr ock brefvet till Palmquist 6 mars 1701, *RA, Gall.*

han kort efter Karl II:s död, att han ej än är »nog mogen att kunna begripa, hvilketdera partiet man bör slå sig till» och anser bäst att »temporiserar», hålla sig neutral så länge som möjligt samt söka se hvart det pekar och »förtjäna sig tack af bägge»¹. Men då hans uppfattning längre fram preciserar sig, är det till Frankrikes nackdel; i slutet af 1701, då han väntar att konungen af England skall inbjuda Sverige att biträda sin allians med kejsaren, anser han att Sverige bör hjälpa till, »att ej Frankrike blir allom öfvervuxit»², tviflar på den föreslagna neutralitetens nytta och menar att man snart bör skaffa sig främmande hjälp genom att »præstera recipocum».

Bengt Oxenstiernas anti-franska politik.

Man finner, hur äfven de, som i sin utrikespolitiska uppfattning intogo en jämförelsevis moderat ståndpunkt, genom händelsernas utveckling ställdes inför valet mellan de motsatta möjligheterna. Af den man, hvilken näst konungen i främsta rummet hade att leda Sveriges yttre öden, kanslipresidenten *Bengt Oxenstierna*, var det valet träffadt långt tidigare. I kampen mot den franska politiken och dess inhemska anhängare hade han gränat, och han var ej sinnad att nu svika de principer, hvilka han under två decennier på sin framskjutna post i det hela med framgång förfäktat.

Bengt Oxenstierna har i den svenska historien vunnit berömmelse ej minst som den erfarne och fjärrskådande motståndaren till Karl XII:s onyttiga krigspolitik, och hans bekanta memorial af d. 5 mars 1702 liksom de citat, som F. F. CARLSON anfört ur hans brevväxling³, vittna också otvetydigt om hans

¹ Cederhielm till Barck, Narva 6 nov. [= dec.] 1700, *EA, Autografsaml.*

² » . . . Jag tviflar fuller intet, att man ju lærer kunna finna media consilia, men det är frågan, huru länge man vill hålla den vägen utan sin egen skada och hvilketdera partiet man då skulle utvälja. Efter vi med hvarannan i förtroende kunna librement raisonnera, så säijer jag rent ut mig ej annat kunna finna, än att man måtte hjälpa helst därtill, att Frankrike ej blifver allom öfvervuxit. Rationes 1. ab honestate, att bistå våre förtroegne vänner, 2. utilitatis, efter vi eljest foro illa, och 3. religionis, hvilken eljest blefvo nedertrampad, tyckes sådant inråda och fordra . . . » Därefter följer den s. 185, n. 2 citerade reservationen. Cederhielm till Barck 14 nov. 1701, *ib.*

³ CARLSON, VI, ss. 397 ff., 434 ff.; (de å s. 435, n. 1 och 2, citerade brefven äro i originalen, *EA, Brevsaml. kv.*, daterade 14 maj resp. 16 april 1701). Samma synpunkter komma till uttryck i flera andra bref, t. ex. till Magnus Stenbock d. 13 okt. och 23 nov. 1700, *ib.*; i det sistnämnda gläder

motvilja mot det vådliga och vidtutseende företaget i Östeuropa. Men det var ej kärleken till freden för fredens skull, som härvid ledde honom, hufvudsynpunkten för hans verksamhet var nu som förr bekämpandet af den franska utvidgningspolitiken.

Detta framgår af de lyckligtvis ganska rika rester, som finnas bevarade af hans brevväxling med *Magnus Stenbock*, hvilken var hans måg och förtrogne och samtidigt genom sin ställning hos konungen väl lämpade sig till hans språkrör. Denna korrespondens har nämligen det ytterligare intresset knutet vid sig, att den var den förnämsta kanal, genom hvilken Bengt Oxenstiernas tankar bragtes till konungens kändedom¹. Han hade visserligen äfven andra vägar att tillgå — så hade han vid skilsmässan från konungen fått tillstånd att tillskrifva honom förtroliga handbref, hvilka genom Rehnsköld skulle tillställas konungen och likaledes genom honom besvaras, och man fin-

han sig, att konungen af Polen nu är bragt till att »anhålla om fred, så att det nu står hos oss den att antaga. Sker det, så slippa vi den andra vår fiende jämväl, hvar ock icke, så torde han retas att komma igen och blifva oss dryg nog. Men jag hoppas, att recta ratio lærer alltid prävalera och detta goda tillbådet ej utslås . . .» Särskildt varnade han mot det påtänkta infallet i Sachsen och beklagade de skadliga följder, som redan ryktet därom framkallat; se hans bref till en onämnd tjänsteman i fältkansliet d. 30 okt. 1700, *RA, Skr. t. K. M. fr. kgl. rdd.*, enligt påteckning af Piper uppläst för K. M. i Wesenberg d. 12 nov. 1700, samt till Magnus Stenbock d. 9 och 23 nov. 1700 och 14 maj 1701, P. S., *EA, Brefsaml. kv.* Att också han ogärna såg den hotande diplomatiska isolering, som förorsakades af svårigheten för de främmande diplomaterna att få svar, framgår af hans bref till Stenbock d. 6 apr. 1703, hvarur CARLSON (VI, s. 428) citerat ett uttryck.

¹ Jfr CARLSON, VI, s. 434. Bengt Oxenstiernas bref till Magnus Stenbock finnas i *EA, Brefsaml. kv.*, och Stenbocks till honom *ib.*, *Autografsaml.* Tyvärr är ej korrespondensen fullständigt bevarad, för år 1701 sträcker den sig å ömse sidor ej längre än till maj månad, ehuru ingen anledning finnes att antaga något afbrott däri vid den tiden. Möjligen kan förhållandet sammanhånga därmed, att en chifferklav, som Oxenstierna skickat sin måg för att tryggare kunna uttala sina tankar (se hans bref d. 26 mars och 7 maj, P. S.) vid denna tid framkommit (Stenbocks bref d. 10 maj). Kanske hafva de chifferade breffen blifvit förstörda eller förkommit, medan de öfriga bevarats. Kompletter är ej heller samlingen af de senare. Visserligen har Stenbock lyckligtvis ej efterkommit svärfadrens upprepade anhållan, att han måtte uppbränna de viktigare breffen (se Oxenstiernas bref 23 nov. 1700, P. S., och 19 febr. 1701, P. S.), och motsvarande löfte, som grefve Bengt själf ger (19 febr. 1701, P. S.) har han åtminstone ej alltför strängt hållit; dock omtalas i hans bref åtskilliga skrivelser från Stenbock, som nu ej finnas kvar och alltså kanske hafva rönt detta öde.

ner honom också hafva använt sig af denna mellanhand¹ — men det var dock, såsom han gång på gång betygar, mågen, som han med förkärlek anlidade, stundom hänskjutande till dennes omdöme, hvilket bruk som kunde göras af skrivelserna. Stenbock utförde också uppdragen. En eller annan gång finner man brefven rentaf vara så affattade, att de lämpligen skulle kunna uppläsas eller uppvisas för konungen².

Ur denna Bengt Oxenstiernas på en gång förtroligt personliga och till ett bestämdt politiskt mål syftande korrespondens framgår tydligt nog, hur han skulle velat gestalta Sveriges utrikespolitik och draga nytta af den fred i öster, som han så lifligt påyrkade.

»Gud hjälpe oss utur den troubeln vi ära råkade uti, så vore det mera än önslyckligt³, efter K. M. då gäfves därigenom tillfälle att nå den gloiren att hålla balancen i kristenheten . . .», i dessa ord utmynna de vidlyftiga reflexioner, som han i febr. 1701 nedskref i tydlig afsikt att låta dem komma inför konungens ögon⁴. I än skarpare form kommer samma tanke fram i ett annat bref: ». . . Vore alltså att önska, det vi snart måtte råka utur detta sterila sarmatiska kriget och därigenom få fria händer att kunna vända våra vapen dit, där med större gloire och nytta fåktas kan; jämväl ock där mera kan vara att hemta»⁵. Och omedelbart efter den kraftiga varning, som han i midten af april uttalar mot att genom oförsonlighet

¹ Oxenstierna till Stenbock 27 febr., P. S. — jfr CARLSON, VI, s. 434 — och 19 mars; Rehnsköld till Bengt Oxenstierna 10 sept. 1700 — jfr ofvan s. 119, n. 1 — 2 maj och 18 juli 1701, *EA, Brefsaml. kv.*

² Att så var förhållandet med det långa och innehållsrika brefvet af d. 19 febr. 1701, är tydligt af det säkerligen dit hörande P. S., där Oxenstierna bl. a. säger: ». . . Heller om han menar att brefvet är så inrättadt, att det meriterar att vara sedt af H. M., så ställer jag det till min Herr Sons godtfinnande? . . .» Det är mycket möjligt, att det varit på samma sätt med andra bref. Stenbock ber själf d. 1 mars, »att E. E:s bref måtte så varda inrättade till mig, att jag H. M. dem kan låta läsa och H. E. gr. Pipert, om så erfordras. . . E. E. låter mig uti post scripto sedan veta, hvad jag har att observera . . .» I hvad mån detta system blifvit följdt, är ej lätt att konstatera, stundom anger brefvens personliga ton eller privata innehåll, att de endast äro afsedda för mottagaren, medan beträffande andra möjligheten af en vidare användning ej är utesluten. Uppfattningen visar för öfrigt inga väsentliga skiljaktigheter i de olika slagen af ifrågavarande bref.

³ [önsklighet? lyckligt?]

⁴ Bengt Oxenstierna till Stenbock 19 febr. 1701, *EA, Brefsaml. kv.*

⁵ Odat. P. S. från tidigare delen af 1701, *ib.*

mot konungen af Polen ingifva Sveriges vänner föreställningen om en öfverdrifven krigslust, fortsätter han: »Där man därtill lust hafver, så kan man lätt komma därtill att föra kriget på de örter, där man mera gloire kan förvärfva, och där man med nytta och utan hazard kan det begynna och ända», och utbrister till sist: »Ty nu är occasionen förhanden, att vi kunna med gloire och stor advantage komma utur detta magra kriget och bana oss en väg till att inläggia ära och stort beröm, jämväl erigera K. M. till arbitre öfver fata Europæ»¹.

Var det verkligen, som de sista orden tyckas angifva, en skiljedomarställning i Europa, som han tilltänkte sin konung, så är det emellertid tydligt, att han ej menade den skola blifva af någon synnerligen opartisk eller neutral karaktär. Fjorton dagar tidigare skref han: »Att K. M. för intet dera partiet sig declarerar, är mycket visligen gjordt. Ty i längre vi kunna hålla oss utur det oväsendet, som uppstiget är för spanska successionen, ju bättre det för oss är. Men som sakerna sig nu anlåta, helst där det skulle utbrista till ett offentligt krig, som likt är, så lärer fuller vårt eget intresse och säkerhet nödga oss att komma med i spelet och taga det partiet, som vi kunna hafva största nyttan och säkerheten ved. Ty det lärer då heta, att den som ej är med mig, han är mot mig. Gud gifve sana consilia på allt sätt, ty de behöfvas nu som mest, emedan vi nu segla inter scopulos och dvalgrunden». Och på hvilken sida han menade »största nyttan och säkerheten» vara att finnas, därom kan ej råda något tvifvel².

Gång efter annan fördjupar han sig i politiska eller historiska betraktelser, och slutsatsen blir, att det är från Frankrike, som faran för Europas jämvikt hotar, därifrån är för Sve-

¹ Oxenstierna till Stenbock 16 apr. 1701, *ib.* Jfr CARLSON, VI, s. 436, n. 1.

² Det framlyser också af samma bref. Där klagas öfver Guiscards uppförande — se ofvan s. 165, n. 1 — öfver Frankrikes förbund med konungen af Polen och penningförsändelser dit, det säges vara otvifvelaktigt, att Frankrike »styfvar» ryssen. »Med ett ord, vi hafva orsak att se oss före, ty de som vela vara ansedda för vänner och ära lell hemlige fiender, ära mycket farligare än de, som ära uppenbara ovänner. . . » Å andra sidan prisas där Englands gjorda tjänster och omtalas kejsrerlige ministern Weltz i helt andra ordalag än hans franske rival: ». . . Det kan hafva sin nytta med sig, att sådant folk ibland caresseras, ty man kan intet veta huru sakerna löpa, vi torde kanske hafva nytta af dem framdeles vid vissa evenementer och händelser. Till det minsta göra de intet scabiosa rapporter . . . » Oxenstierna till Stenbock 2 apr. 1701, *ib.*

rige blott svek att vänta, Sveriges enda säkra vänner äro England och Holland. Spanjorerna ha tagit bocken till trädgårdsmästare, menar han, och »stängde honom gärna utur deras kålegård», om de kunde; Nederländerna mista de nu. Därpå gäller det Holland, och sedan har England att se sig före. »Hvarpå lärer följa, att det [Frankrike] når dess ändamål, som syftar på monarchiam universalem, hvar efter det traktat alltsedan Francisci primi tid. Gud stäcke trät, förr än det växer upp i himmeln. Jag hoppas vår stora och tappra monark skall vara af den allsrådande utkorat till ett värdigt verktyg att hindra det och att vara den, som lärer hafva och få den gloiren att kunna gratuleras öfver det att H. M. har varet den, som håller balancen i kristenheten»¹. Ur Sveriges egen historia — trettioåriga kriget och Karl XI:s krig — framdrager han bevis för, hur Frankrike aldrig har »hållit ord in», utan ständigt skadat och svikit sin förbundne: »vestigia me terrent»².

I en välgörande motsats mot Frankrikes beteende ställer han sjömakernas, särskildt Englands, Robinson är »så zélé för K. M:s interesses befrämjande, att han ingen nativ svensk däruti eftergifver»³, och hans konung ger i handling och löften »reella prob om sitt välmenande»⁴. Därför förordar Oxenstierna också med hänsyn till handelns dominerande betydelse för sjömakernas politik att gå England till mötes i den pågående underhandlingen med Robinson om en handelstraktat⁵. I frågan om trupphandeln yttrade han obetingadt sin sympati för förslaget⁶, och då Frankrike på sommaren 1701 kom med sitt motdrag,

¹ Det förut citerade odaterade P. S. från början af 1701, *ib.* Man ser här af, hur Bengt Oxenstierna uppfattade uttrycket »balancen».

² Se den utförliga framställningen i det ofvan omnämnda, för Karl XII:s egna ögon afsedda brefvet till Stenbock 19 febr., *ib.* Jfr ock föregående sida, n. 2, och vidare den kraftiga filippik, som Oxenstierna riktar mot den franska politiken i sitt bref till Palmquist 27 mars 1701, *RA, Gall.*

³ Oxenstierna till Stenbock 27 febr. 1701, *EA, Brefsaml. kv.*; jfr ock brefvet af 19 febr., *ib.*

⁴ »... Detta heter vara uppriktige vänner. Men de som säja sig det jämväl vara och ära lelli i hjärtat våra hatare och oss hädska, dem är jag i mitt sinne rätt gram. Vi se ju dagligen, huru uppenbarligen emot oss arbetas, och huru våra fiender stifvas och understödjes af den, som vill hafva namnet af en uppriktig allierad och garand...» Oxenstierna till Stenbock 14 maj 1701, *ib.*

⁵ Oxenstierna till Stenbock 27 febr., 26 mars, 2 apr. och 7 maj, P. S., *ib.*

⁶ Oxenstierna till Stenbock 14 maj, P. S., *ib.*

det nya neutralitetsprojektet, trädde han med hela sin pondus upp till dess bekämpande.

Då han erhållit Palmquists meddelanden om detta förslag, inskränkte han sig ej till att i sitt svar till honom i de kraftigaste ordalag afstyrka det och äfven motsätta sig residentens tanke på att Sverige möjligen skulle kunna begagna tillfället till att förskaffa sig penningunderstöd af Frankrike¹. Han ingaf äfven d. 12 juli till konungen ett af sina omfångsrika och tungt rustade memorial, där han, under åberopande af sin vana att till hans glorieuse förfäder och särskildt hans fader vid yppade farligheter inkomma med sina påminnelser, nu framlade sina tankar öfver de vådor, som Frankrikes förslag innebar. Tydligen vände sig denna stat, sedan den gått miste om Danmark, nu till Sverige för att under neutralitetens sken omärkligt indraga det i sitt parti. Han uppdrog Frankrikes skuldregister från kriget på 1670-talet, bl. a. innefattande de till millioner uppgående subsidierestantierna. Alltsedan hade det också sökt förnya förbindelserna med sin framför alla andra nyttige förbundsbroder, men Karl XI hade lärt känna det, hvarför han också i sin yttersta vilja varnat för all sammansättning därmed och tillrädt att hålla fast vid de af honom slutna allianserna. Hans exempel hade också konungen själf efterföljt, i synnerhet som han själf fått pröfva sanningen af hans varning i Frankrikes förhållande till företaget mot Danmark och till konungen i Polen. Som Frankrike insåg, att ett anbud om formlig allians skulle synas Sverige betänkligt, sökte det nu nå sitt mål genom andra skenbart oskyldiga medel, särskildt genom neutraliteten. »Denna neutraliteten, allernådigste Konung, är gräset, hvarunder den skadeliga ormen fördöljd ligger». Det var på samma sätt 1672, då Sverige lockades med talet om blotta neutraliteten, men sedan genom ökade subsidie-löften och dröjsmål med deras infriande steg för steg drogs in

¹ Bengt Oxenstierna till Palmquist 6 juli 1701, *RA, Gall. T. ex.*: »... Es muss Frankreich wohl eine seltsame opinion von Schweden haben, dass es uns allein capable hält, in das panneau hineinzugeben, welches andere evitiren. Wir sollen die Katzen-pfoten sein, womit es abermal die Castanien aus der heissen Asche zu ziehen suchet...» Frankrike skulle antingen ej kunna eller ej vilja hålla sina löften. Neutraliteten vore nu som förra gången början, förbindelsen med de s. k. neutrala ständerna i Tyska riket andra graden. Frankrikes förslag kunde endast draga med sig »funeste und für Schweden grundverderbliche suites». Argumentationen är för öfrigt delvis densamma som i det nedan refererade memorialet till K. M.

i kriget, som kunnat kosta Karl XI land, krona och lif. Skulle det nu på det viset lyckas att »till utförandet af dess vaste och till undertryckandet af den andliga och världsliga friheten syftande desseiner» omärkligt engagera Sverige, skulle risken för detta vara än större än förra gången, ty det skulle ej nu som då hafva ryggen fri mot Ryssland och Polen, och det skulle jämte de dåvarande fienderna äfven få att kämpa med England. För ett utförligare dryftande af skälen för och emot Frankrikes förslag och en fullständigare motivering af afslaget hänvisade kanslipresidenten till den stora diskussionen i rådet af år 1681¹.

Äfven detta starkt sammandragna referat af Bengt Oxenstiernas omsorgsfullt utarbetade betänkande liksom de förut anförda — lösryckta men, efter hvad jag tror, ej mot sitt sammanhang stridande — citaten ur hans privata brevväxling torde gifva tillräckligt stöd åt min ofvan uttalade uppfattning af Bengt Oxenstiernas utrikespolitiska syften². Han betraktades också i Frankrike som ett besvärligt hinder för dess planer³.

*Oxenstiernas
franskvän-
liga motstän-
dare.*

Hans förhållande till sina af franska sympatier besjälade kolleger var ej heller det bästa. Om deras åsikter och planer ha så godt som inga uppgifter ur första hand stått mig tillbuds⁴, och man gör säkerligen klokt i att med en viss reservation upptaga de vittnesbörd därom, som i stort antal föreligga från deras inbitne politiske och personlige motståndares sida. Dock finner man dessa stundom bestyrkta från annat håll, och äfven eljes förtjäna de beaktande såsom bevis på den alltjämt fortlevande oförsonliga motsatsen mellan de olika riktningarna bland Sveriges statsmän.

¹ Originallet till memorialet har jag ej påträffat. Däremot finnes i *RA, K. P. komc., 1681—1719*, ett koncept, skrifvet med Bengt Oxenstiernas sekretärars stil och med en del egenhändiga ändringar af hans egen hand. På denna handling står antecknadt »gieng ab d. 12 julij 1701».

Medan det bekanta memorialet af 5 mars 1702 ständigt citeras, har denna skrifvelse icke blifvit uppmärksammas. Dess intresse är naturligtvis betydligt mindre än det förras, men den belyser dock ganska klart sin författares utrikespolitiska uppfattning.

² CARLSON synes mig (VI, s. 434 ff.) i sitt intresse för freden med Polen ej på långt när tillräckligt starkt betonat det alltjämt dominerande antifranska draget i Bengt Oxenstiernas politik, och jag har därför varit angelägen att ställa detta i belysning från hans egna uttalanden.

³ Jfr t. ex. instruktionen för Bonnac af 8 sept. 1701 (*Recueil*, II, s. 209).

⁴ *K. K. prot., RA* innehålla visserligen en del uttalanden af Gyldenstolpe, men liksom i allmänhet yttrandena därstädes så försiktigt hållna, att

Det uttryck, som denna motsats fick i samband med Guiscards afresa till Lifland i okt. 1700, är förut omnämndt¹. Kort därefter skedde en sammanstötning mellan Bengt Oxenstierna och Nils Gyldenstolpe². I anledning af underrättelsen om antagandet af Karl II:s testamente föreslog den förre d. 21 november i Kanslikollegium att gifva ministrarne i utlandet befallning att med begagnande af den nya situationen ifrigare yrka på sjömakternas hjälpprestation³, men hans förslag möttes endast med orubblig tystnad⁴, hvarefter han — såsom protokollet berättar — tog »ändteligen sitt afträde, sägandes: efter på det jag anbragt hafver alls intet svaras, ser jag ej hvad jag nu här hafver att göra⁵». Hans harm var gränslös, och i ett utförligt bref till Piper besvarade han sig i starka ordalag öfver sina kollegers »kallsinnighet och vidrighet», hvarigenom Kungl. Maj:ts intresse blef lidande och hans eget ämbete nästan omöjligt att sköta, hemställande botemedlen till hans godtfinnande. Samtidigt bad han Magnus Stenbock att hos ko-

man på grund af dem ej torde kunna draga några bestämda slutsatser. Lillie-roots ifriga fredsmäklande verksamhet i Haag tycks han, att döma af protokollet d. 5 dec. 1700 f. m., ej ansett fullt lämplig. D. 6 febr. 1701 f. m. sade han dels att Sverige framför allt borde söka få fred med konungen af Polen, dels att Palmquist borde få order att hvarken jaka eller neka till Torcys förslag om en närmare allians, och under diskussionen samma dag e. m. menade han, att Sverige ej borde förhast sig med att förklara sig för vare sig kejsaren eller Frankrike, men däremot kunde förbinda sig med England och Holland i en närmare allians till polska krigets dämpande »och tillika med dem taga allgemena mesurer, antingen man då för kejsaren eller Frankrike sig utlåta skulle». — Brefven från den franske sekreteraren Bogu i Stockholm, *RA, Wahr.*, IV, f, tala stundom om Wredes och Gyldenstolpes franskvänliga försäkringar och deras samt Stenbocks och Falkenbergs kamp mot det antifranska partiet i rådet, dit han äfven räknar Wallenstedt. Se t. ex. hans bref d. 11 maj 1701.

¹ Se ofvan s. 138.

² Gyldenstolpes namn nämnes visserligen ej, men någon annan torde ej kunna åsyftas, då Oxenstierna talar om »den mig närmast i collegio är». Vid det ifrågavarande sammanträdet var enligt protokollet utom dessa båda endast Bergenhielm närvarande. Jfr nästa sida, n. 1.

³ Se ofvan s. 145, n. 3.

⁴ I sitt bref till Piper om saken säger han sig måst »med största surprise erfaras, att jag på min därom skedde reitererade vänlige begäran och efter lång väntande icke med ett ord till svars därpå blef bevärdiget», hvarför dessa »så nödige ordres därför måste tillbaka blifva».

⁵ Sedan han gått, föreslog Gyldenstolpe enligt protokollet att affatta brefven »in terminis generalioribus». Jfr ock protokollet d. 26 nov. f. m. och 5 dec. f. m.

nungen söka förekomma de intriger, som man kunde befara i denna sak¹. Brevet till Piper upplästes för konungen, som tycks gifvit Oxenstierna rätt, men ej tagit saken fullt så allvarligt, utan »tracterat den opponerande en ridicule»² och menat, att kanslipresidenten »kunnat bruka sin autorité»³. Den gamle presidenten synes emellertid ej varit fullt tillfredställd med konungens bristande intresse för saken, ty det är i en tämligen missnöjd ton, som han i sitt svar till Stenbock förklarar sig nu vilja »ingen därmed besvära»⁴.

Han varnar på samma gång mot de planer, som kunde förhållas från hans motståndares sida⁵, och det dröjde ej länge, innan han trodde sig vara på spåren en intrig af farligaste beskaffenhet, hvars avslöjande var hufvudpunkten i hans ofta omnämnda, för konungen själf afsedda bref till Magnus Stenbock af d. 19 febr. 1701. Därmed förhöll sig enligt hans framställning sålunda: i samband med de öfverläggningar, som vid denna tid höllos af rådet och andra ämbetsverk om medel till kriget⁶, framkom *Nils Bielke*⁷ med anbudet att mot återvinnandet af sin frihet skaffa genast 7—8 tunnor guld och sedermera 5 tunnor guld årligen, så länge kriget räckte. Men som detta måste vara franska penningar⁸, varnade Oxenstierna på det allra kraf-

¹ Bengt Oxenstierna till Magnus Stenbock 23 nov. 1700, *EA, Bref-saml. kv.*, med bilagdt koncept till hans bref till Piper.; *K. K. prot.* 21 nov. 1700 e. m., *RA. I RA, K. P. konc.*, 1681—1719, finnes också ett koncept till brevet till Piper med ett P. S., där det yttrande, som Gyldenstolpe haft sedan Oxenstierna aflägsnat sig, klandrande omnämnes.

² »... och skall K. M. hafva svarat den bekante mannen vore en narr . . .», heter det i Stenbocks bref af d. 8 dec.

³ Stenbock till Oxenstierna 8 och 24 dec. 1700, Piper till Oxenstierna 29 dec. 1700, *EA, Autografsaml.* Det är i sammanhang med denna sak, som Stenbock faller det af CARLSON, VI, s. 437, n. 1, anförda uttrycket om svårigheten att få resonera med konungen på grund af hans uteslutande intresse för kriget.

⁴ Oxenstierna till Stenbock 11 jan. 1701, *EA, Breffsaml. kv.*

⁵ Om dessa säger han, *ib.*: »... Ty man måste vetta, att här är en formerat bande emot mig, efter jag ej kan ob concientiam gå den vägen de vela leda mig. Tiden lærer väl det uppenbara, hvad förhänder hafves, Gud gifve att vi ved denna letargian ej måtte uppvakna en sursaut! Jag hafver nog därför varnat, men förgäfvets . . .»

⁶ Resultatet blef det bekanta brevet till K. M. 25 febr. 1701, (*HH, I, s. 115 ff.*)

⁷ Han presenteras på detta genomskinliga sätt: »en viss person [tillskrivet: B.], som en tid lycklig varet, men nu olycklig vorden, som bekant är.»

⁸ »... Detta är una bellissima propositione nel primo intuito, men där man den nogare betraktar, torde den hafva en farlig stjärt efter sig och

tigaste mot att antaga projektet¹; själf »fasnar» han därvid och undrar öfver att någon kan vilja tillråda att taga emot penningar af detta »organon Regis Gallorum»; å sin sida framställde han det motförslaget att af sjömakterna begära hjälp i penningar i stället för en ny flottutrustning². Några dagar senare hade han emellertid glädjen att kunna meddela, att det bielkeska projektet var »råkad i kvarstad» och ej influtit i rådets bref till konungen, hvilket han menade berodde därpå, att Bielke insett den risk, som hans anbud innebar för honom själf, enär det måste framkalla misstankar mot honom att i hemlighet hafva haft förbindelser med främmande potentater³.

I själfva verket var detta af honom så energiskt bekämpade bielkeska projekt icke något hjärnsjöke. Nils Bielke hade verkligen uppgjort en promoria, där han erbjöd sig att uppbringa betydande penningssummor såväl på sin kredit (1 à 2 millioner utrikes och 3—400,000 d. s. m. inrikes) som af egna medel, såvida åtalet mot honom nedlades, samt vidare att anskaffa penningar till 5—6,000 man för möjliggörande af infallet i Sachsen⁴. Man ser, att det var vidtflygande och äfventyrliga pla-

vara en medicina malo peior. Ty fast denna mannen omnibus modis hafver samlat många rikedomar och kan hafva någon credit, så är den lell ej stor nog att uppbringa sådana immensa summor, utan det måste necessario vara fransöska pengar . . .»

¹ I detta sammanhang är det, som han gör den s. 190, n. 2, omtalade utläggningen af Frankrikes förbrytelser mot Sverige och vådorna af en förbindelse därmed.

² Bengt Oxenstierna till Stenbock 19 febr. 1701, *EA, Brevsaml. kv.*

³ Bengt Oxenstierna till Stenbock 27 febr. 1701, *ib.*; jfr ock hans bref till densamme d. 2 apr., *ib.* I sitt förstnämnda bref gör han i detta sammanhang en ytterst hätsk utvikning om vissa personers uppförande, hvilka måste syfta till att »destruere rempublicam» och »bringa hela hufvudverket i confusion, på det de samma således måtte nå deras ändemål och bringa det därhån, att vi böja våra knän för Baal och kasta oss under dess protection. . .» Jfr ock hans utgjutelser i brefvet af d. 14 maj, *ib.*

⁴ Meningen tycks hafva varit att med Wrede som mellanhand öfverbringa förslaget till konungen, men J. G. Stenbock skall hafva afböjt det. De intressanta uppgifterna om denna promemoria har jag hemtat från MALMSTRÖM, *Högmålsprocessen mot Nils Bielke* (Lund 1899), s. 83 ff. MALMSTRÖMS reflexioner i anledning af memorialet kan jag dock ej på grund af de meddelade utdragen ansluta mig till; att uppsatsens militära del skulle innebära en dräpande kritik af konungens krigföring synes mig knappast framgå af innehållet och kanske ej ens vara afsedt, i synnerhet om verkligen handlingen var ämnad att delgifvas konungen själf. Tyvärr har jag ej lyckats att med ledning af det anförda fyndstället anträffa aktstycket i *RA, Bielkeska (Tureholms-) samlingen*.

ner, och då Bengt Oxenstierna där bakom spanade franska intriger, synes hans misstanke väl befogad.

Han menade sig också varsna dem på ett annat håll, nämligen i den tröghet, hvarmed den pågående underhandlingen om en handelstraktat med England från svensk sida bedrefs. Robinson påstod rentaf, att någon eller några af kommissarierna lofvat Guiscard, att underhandlingen ej skulle leda till något resultat och att vänskapen mellan Sverige och England aldrig skulle befästas, och Oxenstierna ansåg ej misstanken ogrundad¹.

Mot ingen tog sig dock Bengt Oxenstiernas förbittring så hänsynslösa uttryck som mot *Mauritz Vellingk*. Dennes stämplingar för infallet i Sachsen fördömer han på det skarpaste², och då han på våren 1701 får höra, att man ville sätta Vellingk på platsen efter Polus och att han för detta syfte offrat stora summor på en viss person — hvarmed torde menas Piper — utgjuter han sig i en karaktäristik af mannen, vid hvilken man verkligen än i dag må »fasna»³.

¹ Bengt Oxenstierna till Stenbock 27 febr. och 26 mars 1701, *EA, Bref-saml. kv.*; jfr och brefven af 2 apr. och 7 maj, P. S., *ib.* Kommissarierna voro enligt hans förstnämnda bref Wrede, Gyldenstolpe, Åkerhielm och kommerserådet Stjernhöök. Något komiskt verkar likvisst Oxenstiernas påstående, *ib.*, att saken gått »Rubinson» så till sinnes, att han blifvit sjuk.

² »... Den detta rådet gifvet... hafver denna viktige affairen illa digererat, ty han är capabel att störta oss i en stor fara på denna sidan och skaffa oss många fiender på halsen... Gud förlåte den som är upphofvet därtill, han är väl bekänd och till en del orsak till all vår olycka. Och hvem vet, hvad af honom ännu stämplas, så väl som af dess broder?...» Oxenstierna till Stenbock 23 nov. 1700, *ib.*

³ »... Att därpå arbetas, det W. må komma i grefve Polus' ställe, tror jag väl, ty han är homme d'intrigue, som han i alla sina dagar varet. Det vet man, att han har mycket därpå spenderat och gör det ännu dagligen, ja öfver 17 tusen rdr åt en viss man, som därute är, förutan juveler af stort värde, som hans fru här undfått hafver. Men det ära ej hans utan franska pengar». Skulle detta anslaget vinna framgång, miste Sverige genast sina pålitliga vänner, »efter han af dem hålls för deras afsagde fiende och ett creatur och pensionaire af deras commune fiende, som han ock re vera är. Salig konungen hade en horreur för denna personen och trodde honom icke på ett hår, sedan han blef så ofta af honom bedragen. Jag kan omöjeligen tro, att någon är så obetänkt och understår sig att tala för honom, sedan han så oförsvärligen comporterade ved den commissionen, honom var anförtrödt. Härpå är mycket att säja. Gud är rättvis, han lärer fuller i sin tid uppenbarandes, qua fide han i det fallet handlat.» — Bengt Oxenstierna tycks alltså gå ända därhän att betvifla hans goda tro vid den misslyckade beskickningen till konung August före nordiska krigets utbrott. — »En stor patron hafver han där, mediantibus his. Man måste fördenskuld varsamt umgås med denna

Hur stor och samvetslös intrigör Vellingk än var, har man svårt att tro allt hvad som här säges om honom. Men säkert är, att han under denna tid i det fördolda var energiskt verksam i en riktning, som ej kunde vara Bengt Oxenstierna behaglig.

Ehuru oktober-projektet ej ledt till någon påföljd, fortforo förbindelserna mellan Frankrike och hertigen af Holstein, äfven sedan denne i början af nov. 1700 åter begifvit sig till Tyskland; korrespondensen med Guiscard sköttes af Vellingk, hvilken följde med från Sverige¹. Hertigen var emellertid ej mer än andra samtida furstar främmande för konsten att föra en dubbel underhandling och använda den ena sidans anbud som pressionsmedel mot den andra. Vellingk sökte på det sättet förmå Frankrike till ett raskt beslut², medan å andra sidan de franska statsmännen använde sin kännedom om Holsteins förbindelser med sjömakterna jämte Sveriges afvisande hållning som skäl för att ej inlåta sig på något särskildt med Holstein³.

Vellingks och hertigens af Holstein förbindelser med Frankrike.

Med större allvar drevfos förhandlingarna, sedan de i maj 1701 återknutits mellan Bidal och Vellingk i Hamburg⁴; de pågingo sedan under hela sommaren, under det den holsteinske sekreteraren Petkum i Haag förhandlade med holländarne om

saken, ty hon är zahrt. Men om alla kände denna macchiavellisten som jag, så skulle han blifva abominabel öfverallt och aldrig emplojerat, och brodern i lika måtta. Ty de hafva ett elakt rykte om sig både två, det världkunnigt är. Om alla deras legender skulle upptecknas, vore det ett haf att utösa. Detta mälades intet af någon illvilja, det jag högt bedyrar, utan sker af en redelig zèle för konungens tjänst och att varna, på det vi ej måga föda en lefvandes orm i barmen. Om anslaget för sig går, så lär man få se, om jag hafver spått rätt» . . . » Bengt Oxenstierna till Magnus Stenbock 6 apr. 1701, *ib.*; jfr ock P. S. till brefven d. 7 och 14 maj, *ib.*, i hvilket sistnämnda Vellingk får epitetet »en arg människa».

¹ Guiscard till Ludvig XIV 10 jan., 11 febr. och 20 mars 1701, *RA, Wahr.* Om hertigens afresa från Sverige se Oxenstiernas bref till Stenbock 6 och 8 nov. 1700, *EA, Brefsaml. kv.*

² Vellingk till Guiscard 5 maj 1701, *RA, Wahr.*; han betonar här också den säkra utsikten att hålla Sverige borta från Frankrikes motparti, om man slöte förbund med hertigen, och de tjänster Sverige gjorde Frankrike äfven utan att förklara sig, samt antyder möjligheten af ett svenskt anfall på Brandenburg. Jfr SCHEFER, *ASP, 1890*, s. 221.

³ Sammanfattning af Guiscards svar till Vellingk i hans bref till Ludvig XIV 27 maj 1701, *RA, Wahr.* Jfr ock Ludvig XIV:s bref till Guiscard d. 28 apr., *ib.*

⁴ SCHEFER, *ib.*, s. 222.

det holsteinska krigsfolkets öfverlåtelse till dem¹. Holsteins anbud till Frankrike synes hafva gått ut på, att det skulle afstå från trupp-handeln med Holland mot en penningssumma genast och sedermera subsidier till underhåll af sina trupper samt det under hertigens befäl stående svenska manskapet; ett bestämdt villkor från hertigens sida var att ej behöfva afgifva någon skriftlig förbindelse². Under intrycket af sjömakternas anbud gaf slutligen Ludvig XIV efter i denna punkt och sände Bidal en växel på 15,000 écus till betalning af första månadens subsidier, nöjande sig med ett enkelt löfte af Vellingk³. Bidal uppsköt dock utbetalningen af beloppet. Intet definitivt aftal var ännu uppgjort, då hertigen på sommaren 1701 begaf sig till Lifland för att förena sig med Karl XII, med den uppgiften ställd för sig att utverka hans inträde i Frankrikes allians⁴.

Trots all hemlighetsfullhet hade det ej lyckats hertigen och Vellingk att hålla underhandlingen fördold. Rykten och misstankar uppökade på alla håll⁵, och om ett af de under förhandlingens gång framställda holsteinska projekten fick Bengt Oxenstierna noggrann underrättelse från sjömakterna⁶.

Med hertigens af Holstein ankomst till det svenska lägret d. 18 juli⁷ förflyttades underhandlingens brännpunkt till Karl XII:s omedelbara närhet, och valet mellan de olika vägarna trädde honom närmare.

¹ Lillieroot till K. M. 29 juni/9 juli 1701, *RA, Holl.*

² Han gaf särskildt till skäl härför, att han för att lyckas förmå Karl XII att ansluta sig till Frankrike måste kunna försäkra sig intet hafva under-tecknat.

³ Med uttrycket »promesse verbale», som användes i instruktionen för Bonnac, torde dock kunna afses en skriftlig, ehuru ej under-tecknad förklaring.

⁴ Om underhandlingen mellan Frankrike och Holstein sommaren 1701 se SCHEFER, *ASP*, 1890, s. 222, LEGRELLE, IV, s. 240, Ludvig XIV:s bref till Guiscard 4 aug. 1701, *RA, Wahr.*, och instruktionen för Bonnac 8 sept. s. å. (*Recueil*, II, s. 207 f.)

⁵ Se t. ex. Lillieroot till Vellingk 6/16 juli, *RA, Vell.*, till K. M. 30 juli/9 aug., *RA, Holl.*, Palmquist till Lillieroot 16/26 aug., *ib.*, Åkerhielm till Cederhielm 9 juli och 13 aug., *KB, Bref från S. Åkerhielm.*

⁶ Se TENGBERG, s. 28, n. 6, efter LOENBOM, *Magni Stenbocks lefverne* I, (Sthlm 1757), s. 42, not g. Den af dem citerade handlingen, dat. London 14/3 juni 1701, hvilken de antaga vara en holländsk ministerberättelse därför, finnes i afskrift i *EA, fol.*; där säges vidare: ». . . il serait bon que M. le Comte Oxenstirn fût instruit de cette intrigue et qu'il en informât le Roi de Suède . . . »

⁷ NORDBERG, I, s. 168. Jfr Guiscard till Ludvig XIV 28 juli, *RA, Wahr.*

Af stort intresse vore det att något närmare känna *Pipers* Karl XII:s ställning till de stora politiska frågor, inför hvilka Sverige nu kraf på var ställdt, men därom föreligga från denna tid, såvidt mig är konung Augustus detronisation. bekant, mycket få pålitliga vittnesbörd. Att han förordat fred med konung August, är mycket troligt¹. På franskt håll ansåg man honom välsinnad och räknade honom som Vellingks vän², men hur långt hans sympatier åt det hållet sträckte sig, är oklart. Hans förhållande till Bengt Oxenstierna var fortfarande tämligen ömtåligt³.

Närmast gällde det nu för konungen att fatta beslut i frågan om trupphandeln med sjömakerna, och d. 22 juli gaf han Lillieroot besked i det afseendet. Det var ej afböjande, men mycket försiktigt hållet: han skulle underhålla hoppet och draga ut på tiden, för innevarande år var det omöjligt att afstå manskapet, och ej heller för det nästkommande ville konungen hafva händerna bundna⁴.

Kort därefter afgingo emellertid kungliga skrivelser åt ett annat håll, hvilka indirekt inneburo ett afböjande af denna tanke — liksom öfver hufvud taget af all befattning med den

¹ CARLSON antager detta (VII, s. 19) med stöd af tonen i brefven till Piper. Enligt hvad den franske sekreteraren Bogu i Stockholm meddelade sin regering d. 6 apr. 1701, *RA, Wahr.*, IV, f, hade Piper skrivit till Olivekrans, att han gjorde allt för att förmå konungen till fred.

² Se nedan feferatet af instruktionen för Bonnac. Guiscard skrifer d. 28 juli, *RA, Wahr.*, att Piper helt och hållet är i hertigens intresse.

³ Magnus Stenbock betygade i sitt bref till Oxenstierna d. 24 dec. 1700, *EA, Autografsaml.*, Pipers välvilliga sinnelag, i anledning hvaraf Oxenstierna i sitt svar d. 11 jan. 1701, *EA, Breffsaml. kv.*, uttrycker sin glädje och erkänsla, men fram på vårsidan är det redan slut med vänskapen. Det är tydligen Piper, som åsyftas, då Oxenstierna i sina bref till Stenbock d. 7 och 14 maj, *ib.*, beklagar den jalousie, för hvilken den sistnämnde blifvit utsatt på grund af sin ställning hos konungen och sin verksamhet som öfverbringare af Oxenstiernas meddelanden till honom. Han betygar sig aldrig hafva velat gå honom förbi och alltid gifvit honom prof på välvilja; emellertid kunde man nu se, »hvad vi hädanefter hafva oss att förse till en denna vår förmenta vän», och han tycks frukta mothåll från Pipers sida rörande en supplik, som han vid samma tid tillsänder konungen.

⁴ ». . . Ty måge I fuller styrka dem uti den tankan, att Vi äre benägne och redebogne dem med sådana troupper att understödja; dock som det lär falla svårt, om icke omöjeligit, att upplåta åt dem samme troupper för i år och till denne campagnen, så hafve I att sökia utdraga tiden med hvarjehanda negociationer, så lagandes att händerne ej måtte vara oss bundne, ifall Vi nästkommande år själfve samme troupper till vår tjänst skulle behöfva . . . » K. M. till Lillieroot 22 juli 1701, *RA, Holl.*

vesteuropeiska konflikten — ej blott för nästkommande år, utan definitivt.

Konung August hade på polska riksdagen i maj och juni trots de förhoppningar, som man från svensk sida satte till denna, lyckats bryta udden af den starka opposition, som särskildt i Storpolen visat sig mot honom; riksdagen hade afslutats utan att åstadkomma förlikning mellan de i Litthauen kämpande adelspartierna, den hade nöjt sig med hans löfte att draga de sachsiska trupperna ur landet utan att fastställa någon bestämd termin och uppskjutit sitt förnyade sammanträde ända till dec.; han hade alltså fått god tid på sig till fortsatta intriger¹. Efter Düna-slaget förmådde han kardinalprimas Radziejowski att tillsända Karl XII en skrivelse af d. 25 juli (n. st.), där han uppmanade honom till fred med konung August och åtminstone att ej oroa den fredliga republikens gränser, och kort därefter följde en i republikens namn af några dess ministrar undertecknad uppfordran i samma riktning².

Till besvarande af den förra af dessa skrivelser aflät Karl XII d. 30 juli skrivelser till kardinalen och republiken, där han nu till dess och sin egen säkerhet yrkade på *konung Augusts afsättning* och på samma gång häfdade sin rätt att söka sin fiende, hvarhelst denne fann säkerhet och understöd³.

Tanken på konung Augusts afsättning var ej ny, den har äfven i den föregående framställningen då och då skymtat i yttranden af svenska statsmän⁴, och alltifrån krigets början hade man haft uppmärksamheten riktad på de olika personer, som kunde tänkas som hans rivaler⁵.

När och på hvad sätt denna tanke slagit rot hos Karl XII, huruvida han därvid lyssnat till andras råd eller fattat sitt

¹ Se Wachsclagers bref till K. M. och K. K. från juni 1701, *RA, Pol.*

² NORDBERG, I, s. 169 ff.; LAMBERTY, I, s. 638 ff. Kardinalens bref framkom d 25 juli.

³ NORDBERG, I, s. 171 ff.

⁴ Se ofvan ss. 35, 157.

⁵ Detronisationstankens förhistoria kunde väl förtjäna en utredning. Palmquists bref till K. M., *RA, Gall.*, innehålla åtskilligt om öfverläggningar angående möjligheten att låta prinsens af Conti parti åter röra på sig — se t. ex. brefven 13/23 apr., 21/31 maj, 20/30 juli och åtskilliga från aug. 1700; K. M. till Palmquist 3 maj och 10 aug. s. å., *ib.* Af större vikt voro säkerligen förbindelserna med prins Jakob Sobiesky, om hvilka särskildt mycket är att inhemta ur Wachsclagers bref till K. M. och K. K., *RA, Pol.*, och till Vellingk, *RA, Vell.* Wachsclager hade efter sin förvisning från Warschau

beslut på egen hand, hvilka motiv — af öfvervägande personlig eller politisk karaktär — som förmått honom därtill, angående dessa djupt liggande frågor, om hvilka till stor del de tillgängliga källorna tiga, tilltror jag mig ej att yttra någon mening. Säkert är, att brefven väckte ett allmänt och lifligt missnöje både hos de lättörda polackarne, hos de makter, som härigenom sågo en påräknad bundsförvant gå sig ur händerna, och hos mängden af svenska statsmän. Otvifvelaktig synes mig också detronisationskrafvets afgörande och ödesdigra karaktär¹ — om till godo eller ondo, är däremot ej lätt att veta. Det innebar ej blott, att Karl XII fördjupade sig i Polen i stället för att vända sig mot Ryssland, det betecknar ock ett annat afgörande: Sveriges bestämda ingripande i Östeuropas invecklade problem och på samma gång dess lika bestämda bortvändande från den stora vesteuropeiska stridsfrågan med allt hvad det där kunde hafva att vinna eller också att förlora.

---

slagit sig ned i Breslau och underhöll där en liflig förbindelse med sina bekanta bland polackarne; på samma sätt gjorde också Vellingk. — Redan d. 6 febr. 1701 (f. m.) hör man Oxenstierna i Kanslikollegium säga konungens tankar »syfta därhän att konungen i Polen må delogerad blifva af tronen». *K. K. prot., RA.*

¹ Det förefaller mig vara ett af de kungliga skrivelsernas formulering knappast motiveradt försvagande af denna dess betydelse, då HJÄRNE (s. 134 f.) låter detronisationskrafvet för Karl XII blifva snarare en bifråga och egentligen skjutas i förgrunden genom en klok vändning af saken från hans motståndares sida.

V.

Franska alliansförslag under senare delen af 1701.

Nya uppslag från Frankrikes sida (sommaren 1701).

Tidigare än de betydelsefulla tilldragelserna i juli 1701 hade den franska politiken förberedt ännu ett försök att korsa sjömakternas planer och mer eller mindre fullständigt vinna Sveriges understöd för sina syften.

Det var, såsom förut blifvit nämndt, till Palmquist, som i förra hälften af juni de första antydningarna gjordes om Frankrikes önskan, att Sverige måtte förklara sig för neutralitetens upprätthållande i Tyska riket, och dess anbud om subsidier till det därvarande manskapets underhåll¹. Underhandlingen mellan Torcy och honom gick emellertid tämligen trögt, i det den förre tycktes vilja förmå Sverige att taga första steget, medan Palmquist uppmanade honom att närmare precisera, hvad Frankrike ville bjuda till vederlag för den försäkran, det begärde af Sverige att ej efter en med Frankrikes hjälp vunnen fred öfverlåta sitt krigsfolk åt dess fiender². Under ett samtal d. 9 juli uppsläppte Torcy en liten försöksballong³: Sverige skulle mot en viss penningssumma underhålla 20,000 man i Tyskland »och därmed göra de rörelser, som Frankrike skulle begära»⁴, men

¹ Palmquist till K. M. 14/24 juni 1701, *RA, Gall.* Se ofvan s. 180.

² Palmquist till K. M. 28 juni/8 juli, *ib;* till Lillieroot 8 juli (n. st.), *RA, Holl.*

³ Det var icke utan, att Palmquists föregående yttranden gifvit en viss anledning därtill. SjälF säger sig Palmquist i afvaktan på närmare befallning hemifrån afpassa sina samtal med Torcy efter det syftet att förmå Frankrike att bevilja Sverige en anseelig penninghjälp, endast mot att detta — utan vidare förbindelser — underhöll en betydlig truppstyrka i Tyskland.

⁴ Det var samma plan, som äfven uppträder i det ofvan s. 198, n. 6, omnämnda holsteinska projektet.

då Palmquist afbröt honom med, att han redan ginge för långt, inskränkte han sitt förslag till att endast gälla deras underhållande i Tyskland samt en försäkran af konungen att ej öfverlåta något folk åt Frankrikes fiender och att efter vunnen fred ingå en närmare förbindelse¹. Saken avancerade emellertid ej längre, Torcy fortsatte väl att tala därom, men ville icke »nämna barnet», och Palmquist å sin sida förstod af föreskrifterna hemifrån, att det var bäst att ej för mycket tränga därpå². Han var för öfrigt ej angelägen att få sig pålagdt ansvaret för underhandlingen därom, utan förordade ifrigt afsändandet af en ny fransk minister i stället för den hemförlofvade Guiscard³.

Under tiden vände sig den franska diplomaten också till den inflytelserike svenske ambassadören i Haag. Då d'Avaux efter bekommen rappell d. 20 juli aflade sin afskedsvisit hos Lillieroot, betygade han på sin konungs befallning dennes önskan att återupprätta den gamla vänskapen med Sverige; tills omständigheterna tillåte detta en närmare förbindelse, ville han nöja sig med att det intet gjorde för Frankrikes fiender, och han gaf hopp om hjälp och vedergällning från dess sida. Samtidigt framförde han konungens önskan, att Lillieroot skulle blifva Sveriges sändebud i Frankrike och ställde honom i utsikt all slags tillfredsställelse såväl för hans herres som hans egen del. Lillieroot afböjde ej förslaget⁴ utom beträffande sin förflyttning

¹ Palmquist till K. M, 12/22 juli, *RA, Gall.*

² I brevet till Lillieroot d. 12 aug. (n. st.), *RA, Holl.*, säger han sig tro, »att detta förslaget, ehuru enfaldigt det ock synes vara, därhemma för farligt och oanståndigt lärers anses, ty på den tonen skrives mig redan därom till . . .», och d. 19 aug. (n. st.) *ib.*, meddelar han, att han från Kansli-kollegium blifvit rådd till varsamhet, »likasom voro jag redan för långt gången». — I sitt svar på Bengt Oxenstiernas ofvan omtalade bref af d. 6 juli, dat. 26 juli/5 aug., *EA, Autografsaml.*, förklarar han sig alldeles instämma med honom, men apologiserar samtidigt något för sin hållning vid underhandlingen med Torcy.

³ Se hans bref till K. M. från och med 21 juni/1 juli, *RA, Gall.* Man var nog ej heller på fransk sida så angelägen att få föra förhandlingen med honom, som man lät påskina — se t. ex. Palmquist till K. M. 14/24 juni, *ib.*; — den 7 juli skriver Ludvig XIV till Guiscard, *RA, Wahr.*, att underhandlingen hvarken bör anförtros åt Oxenstierna eller Palmquist, som man länge vetat vara engelsk pensionär.

⁴ Han skriver i själfva verket till Olivekrans, att han med hänsyn till sjömakernas tröghet och njugghet nästan anser bäst, att de intet gifva, så att Sverige kan behålla fria händer.

till Paris¹, utan svarade med att betona en del svenska önskemål, hvilkas uppfyllelse skulle befordra dess antagande². D'Avaux fortsatte under sitt återstående uppehåll i Haag sina framställningar till sin svenske kollega³, och efter hans afresa infann sig hans kvarlemnade sekreterare Barré hos Lillieroot och förnyade på uppdrag af Torcy förslaget såväl i fråga om hans beskickning till Frankrike som beträffande öfverenskommelsen med Sverige, där anbuden nu något närmare preciserades: Frankrike skulle gifva ett penninglån mot Zweibrücken som pant⁴ samt vidare medel till underhåll af manskapet i Tyskland, mot villkor att Sverige behölle det och ej inginge nya förbindelser med sina förbundne i strid mot Frankrikes intressen⁵. Förhandlingen bragtes emellertid ej längre, och i sept. meddelade Torcy Barré, att man ämnade utföra den direkt hos den svenske konungen⁶.

Alltifrån juni månad präglades också föreskrifterna för Frankrikes sändebud hos Karl XII af en större aktivitet än under den närmast föregående tiden. Med tydligt uttalad hänvisning till faran för att Sverige efter vunnen fred skulle gifva understöd åt Frankrikes fiender tillkännagaf Ludvig d. 20/30 juni sin benägenhet att gifva det understöd till krigets fortsättning, mot hemlig förbindelse från dess sida att ej gifva hans fiender hjälp och att låta trupperna i Tyskland göra de rörelser, som han fann tjänliga för det allmänna bästa⁷; underhandlingen

¹ För denna tanke visar han i sina bref inga sympatier, medan däremot Ludvig XIV i sitt bref till Guiscard d. 18 aug., *RA, Wahr.*, påstår, att han ifrigt längtar till ministerposten i Paris.

² Lillieroot till K. M. 22 juli/2 aug., *RA, Holl.*; till Olivekrans 27 juli/6 aug., *RA, Olivekr.*

³ Se Lillieroots bref till K. M. 26 juli/6 aug., 30 juli/9 aug. och 2/13 aug., *RA, Holl.*

⁴ I instruktionen för Bonnac (*Recueil*, II, s. 211 f.) liksom också i Ludvig XIV:s bref till Guiscard 18 aug., *RA, Wahr.*, uppgifves, att detta förslag framstälts af Lillieroot.

⁵ Lillieroot till K. M. 17/27 aug., *RA, Holl.*; till Olivekrans s. d., *RA, Olivekr.*; LEGRELLE, IV, s. 285.

⁶ LEGRELLE, IV, s. 286 (Torcy till Barré 15 sept. 1701).

⁷ . . . Ainsi je ne vois nulle apparence à commencer encore aucune négociation avec ce Prince. Comme Vous jugez cependant que s'il parvient à faire la paix avec le Roi de Pologne, il se portera facilement à donner ensuite des secours à mes ennemis, il est très à propos que cette guerre continue, et je ne m'éloignerais pas même de lui faciliter les moyens de la soutenir, si de sa part il s'engageait par des conditions secrètes non seulement à ne donner aucune assistance à mes ennemis, soit par terre soit par mer, mais encore . . . [?] aux troupes qu'il a en Poméranie et dans le duché de Brême les mouvemens que je croirais convenables au bien des affaires . . . »

här om kunde fortsättas genom en till Frankrike sänd person eller på lämpligt ställe i Tyskland¹.

Ännu ansåg han dock en fred mellan de båda kämpande konungarne och deras gemensamma anslutning till Frankrike vara det mest eftersträfvansvärda målet, och i Danmarks fördrag med sjömakterna och kejsaren trodde han sig kunna finna ett nytt argument för att förmå Karl XII till en dylik politik². Den 11/21 juli afsändes i enlighet härmed nya order till Guiscard. De båda konungarne borde sluta fred³ och träda i allians med Frankrike. Föredroge Karl XII framför en utvidgning af sitt eget land att betrygga Holsteins genom det danska fördraget med Holland hotade säkerhet kunde han angripa Danmark, medan konung August genom anfall mot Brandenburg eller kejsarens arfländer hindrade dessa att komma det till hjälp. Men var det eröfringar, som han önskade, kunde de båda vinna dem af Brandenburg, Sverige genom ett angrepp på dess del af Pommern, August genom att vända sig mot brandenburgska Preussen — man ser här det redan förut skymtande anslaget mot kejsarens förbundne, den nye konungen af Preussen, framträda fullt utbildadt. — Men Ludvig förbisåg ej möjligheten af att planen på ett svenskt-franskt förbund ej skulle låta sig realiseras, och i så fall låge krigets fortsättning i Frankrikes intresse, då gällde det att korsa sjömakternas försök att medla en fred, som skulle gifva Sverige tillfälle att öfverlåta sina trupper i deras tjänst⁴.

¹ Ludvig XIV till Guiscard 30 juni 1701, *RA, Wahr.*

² Jfr hans bref till Guiscard 7 juli, *ib.*

³ Det betonas i detta bref, att det blott är Karl XII:s hämdlystnad, som föranleder honom att fortsätta kriget med August; blott genom att vända sina vapen åt annat håll skulle han kunna vinna någon utvidgning af sina besittningar.

⁴ »... C'est sur ce plan qu'il faudroit presser la paix et une alliance étroite entre la Suède et la Pologne. Mais s'il y a peu d'apparence que l'effet réponde à vos soins, si l'on ne peut engager le roi de Suède dans mon alliance, il vaut mieux que la guerre continue entre ces princes que de procurer une paix qui donneroit au roi de Suède les moyens d'engager ses troupes au service des puissances dont les intentions ne sont présentement que trop connues, et que vraisemblablement je pourrai bientôt nommer ennemies. L'Angleterre et la Hollande se flattent de terminer bientôt la guerre de Livonie par leur médiation. Je ne doute pas de votre attention à traverser les propositions qu'elles pourront faire . . . »

Af Ludvig XIV:s bref till Guiscard 21 juli 1701 finnes referat (på svenska) i *RA, Wahr.*, hvarjämte ett utdrag är tryckt i *Recueil*, II, s. lxxxj f.; dess innehåll refereras också i instruktionen för Bonnac, *ib.*, s. 209 f.

Detta program förordades under den följande tiden gång på gång från den franska regeringens sida, ehuru man icke afvisade de modifikationer eller möjligheter af annan natur, som förhållandena framkallade¹. Efter underrättelsen om Dünaslaget gick Ludvig XIV in på att, om ett fördrag om aktivt uppträdande (*un traité d'action*) ej detta år kunde genomdrivas, nöja sig med ett enkelt neutralitetsfördrag, men förordade samtidigt fortfarande det ursprungliga projektet, hvilket han menade mera böra tilltala Karl XII:s ärelystnad². Guiscard invigdes med hänsyn till sitt förestående sammanträffande med hertigen af Holstein i de med denne förda underhandlingarna och fick upprepade föreskrifter att begagna sig af honom³.

Som emellertid Guiscard fått sitt hemlof och det politiska läget ej medgaf att fasthålla vid tanken att ej sända någon person i hans ställe, utsågs nu i aug. 1701 till envoyé extraordinaire hos konungen af Sverige Jean Louis d'Usson, markis de *Bonnac*, Frankrikes minister i Wolfenbüttel, på hvilken post han året förut efterträdt du Héron⁴. Den 8 sept. (n. st.) till-

¹ Så förklarade Ludvig XIV d. 4 aug., *RA, Wahr.*, till svar på Guiscards ofvan, s. 177, omnämnda förslag att hålla Karl XII upptagen genom att befordra hans anfall på Pskov, att han vore villig att lemna ett måttligt understöd därtill, om Sverige därigenom kunde hindras att hjälpa Frankrikes fiender.

² Ludvig XIV till Guiscard 18 aug., *ib.* Af den eröfringslust, som han förutsatte såsom bestämmande Karl XII:s handlingssätt, sökte han efter bästa förmåga slå mynt, framhållande hur — i motsats mot Frankrike — både kejsaren och holländarne hade intresse af att hindra Sveriges maktutvidgning, hvilket syfte också föranledde de senare att söka afväpna honom genom att öfvertaga hans trupper. Jfr hans bref till Guiscard 11 och 25 aug., *ib.*

³ Ludvig XIV till Guiscard 4, 18 och 25 aug., *ib.*

⁴ Palmquist till K. M. 23 aug./2 sept., *RA, Gall.* Bonnac var en ännu jämförelsevis ung man, omkr. 30 år gammal; han var nevö till den franske diplomaten Bonrepaus, som han en tid åtföljt under hans ambassadörstjänst i Danmark på 1690-talet. Jfr SAINT-SIMON, IV, s. 282, n. 5. Torcy berömde honom som en man med godt förstånd och framför allt som »god svensk» (Palmquist till K. M. 23 aug./2 sept., *RA, Gall.*), men Lillieroot kallar honom (i sitt bref till Olivekrans 31 aug./10 sept., *RA, Olivekr.*) »très bon danois et méchant suédois». Hans diplomatiska duglighet prisas högligen af SCHEFER i *ASP, 1893*, s. 583 f. Bonnac författade åtskilliga diplomatiska mémoires, af hvilka några äro tryckta i *RHD*, däribland den intressanta »*Mémoire de ce qui s'est passé . . . dans le Nord . . . (1700—1710)*», (II, s. 609 ff., III, ss. 92 ff., 385 ff.) Om Bonnac jfr ock hans »*Mémoire historique sur l'ambassade de France à Constantinople*», utg. af CH. SCHEFER (Paris 1894).

sändes honom hans instruktioner med befallning att genast afresa till Lifland¹

Det af det fientliga allianssystemets utveckling framkallade Frankrike och nya försöket från Frankrikes sida att vinna positivt gagn af Sverige och i samband därmed förmå det till fred med konungen af Polen förutsatte också nödvändigtvis ett återupptagande af underhandlingen med denne i motsvarande riktning. Man fick se genom fingrarna med hans föregående handlingssätt, och d. 29 aug. (n. st.) uppgjordes nu i Versailles ett nytt alliansprojekt, hvarvid en del ändringar vidtogos äfven i fördraget af 3 mars, hvilket genom den uteblifna ratifikationen blifvit lika kraftlöst som akten från dec. 1700². Sedan freden med Sverige blifvit sluten genom Frankrikes förmedling, skulle enligt detta förslag konung August hålla 24,000 man i Tyskland, hvilka vid krigstid skulle ökas till 30,000, mot subsidier till det förut fastställda beloppet af 800,000 écus om året, hvaraf den första inbetalningen var fastställd till tre månader före tiden för hans inträde i aktion. Frankrike skulle garantera hans eröfringar³, hvaremot han skulle söka förmå republiken Polen och tsaren att inträda i förbundet. Beträffande Sverige var bestämdt, att om det vägrade att iakttaga sträng neutralitet, konung August skulle fortsätta kriget. Men om det var benäget för samverkan, skulle denna ske efter de alternativ, som blifvit nämnda i det föregående: antingen skulle man gemensamt anfälla Brandenburg eller, om Sverige anföle Danmark, skulle August angripa Brandenburg i förening med de wolfenbüttelska furstarne eller ock, med begagnande af jäsningen i Ungern, kejsarens arfländer⁴. Med denna plan afreste Jordan d. 28 aug. för att uppsöka sin herre⁵.

Medan de nya föreskrifterna voro på väg till Guiscard, hade denne att efter eget omdöme söka tillgodogöra sig de *Guiscards underhandlingar juli-sept. 1701.*

¹ Instruktionen är tryckt i *Recueil*, II, s. 206—215. Se därom vidare nedan s. 215 ff.

² Se ofvan ss. 154 och 167.

³ I samband härmed uppgifver LEGRELLE, att art. 5 — den som handlade om Frankrikes medling i kriget med Sverige — blifvit modifierad till hans förmån; tyvärr uppgifver han inga närmare detaljer.

⁴ LEGRELLE, IV, s. 269 f.

⁵ Palmquist till K. M. 30 aug./9 sept. 1701, P. S., *RA, Gall.*

möjligheter att komma i beröring med Karl XII, som förhållandena erbjödo. Kort före öfvergången öfver Düna mottog han sitt afsked genom Ludvig XIV:s bref af d. 16 juni¹ och begärde i anledning däraf audiens hos konungen för att taga afsked och samtidigt meddela hertigens af Orléans fränfalle². Innan han hunnit få Pipers svar — hvari denne förklarade hans anhållan ej kunna bifallas, så länge konungen befann sig på oafbruten marsch³ — fick han underrättelse om Düna-slaget och hertigens af Holstein ankomst⁴, hvarpå han lemnade Reval för att uppsöka denne och konungen; från Pernau förnyade han till Piper sin ansökan om audiens, på samma gång lyckönskande till segern⁵, men fick därpå till svar, att som konungen hade svårt att bestämma plats för audiensen, det stod honom fritt att taga afsked skriftligen⁶. Men Guiscard, som d. 29 juli ankommit till Riga⁷, fann alls ej lämpligt att på detta sätt uppgifva sina försök.

En förevändning till en ny framställning fann han i det nya fredsförslag från konungen af Polen, som här kom honom till handa genom ett bref från du Héron af d. 20 juli (n. st.) Med detta bref följde nämligen i vidimerad afskrift en af konung August d. 13 juli (n. st.) undertecknad och af Beichling kontrasignerad fullmakt⁸ för honom att å konungens vägnar »efter de med honom kommunicerade punkter» afsluta freden med konungen af Sverige⁹. Med afseende på villkoren fasthöll fullmakten alltså vid de förut föreslagna — således åtminstone innefattande fordran på det sachsiska artilleriets återförande från Dünamünde gratis

¹ Guiscard till Ludvig XIV 12 juli 1701, *RA, Wahr.*

² Guiscard till Piper, Reval 16 juli, *RA, Gall., Fr. besk. mem.*

³ Piper till Guiscard 22 juli, koncept, *RA, K. P. konc.*

⁴ Guiscard till Ludvig XIV 25 och 28 juli, *RA, Wahr.*

⁵ Guiscard till Piper 3 aug., *RA, Gall., Fr. besk. mem.*; med denna skrifvelse följde ett bref till hertigen.

⁶ Piper till Guiscard 28 juli, svenskt och franskt koncept, *RA, K. P. konc.*

⁷ Guiscard till Ludvig XIV, Riga 11 aug., *RA, Wahr.*

⁸ Enligt du Hérons bref skulle Guiscard begärt en sådan och du Héron utverkat den af Beichling.

⁹ Handlingen gaf honom »fullkomlig makt och myndighet till att antingen efter undfången lika fullmakt af H. M. af Sverige afgöra hela fredsverket efter de med honom kommunicerade punkter eller ock, där så behöfves, med bemälte H. M. af Sverige samt dess befullmäktigade och därtill instruerade ministrer att ingå fredshandling å Våre vägnar och i Vårt namn samt afsluta och underskrifva densamma på ofvansagda conditioner . . .»

på svenska skepp samt satisfaktionens hänskjutande till konungen af Frankrike¹ — och medgaf en eftergift i dessa endast i fråga om den för ryssarne ursprungligen begärda fristen för fredsunderhandling².

Om verkligen konung August skulle haft någon allvarlig tanke på att genom ett så beskaffadt förslag förmå sin motståndare till fred, så fanns naturligtvis ej en skymt af hopp därtill, sedan denne — dagen före brefvets afgång — vunnit sin seger vid Düna.

Guiscard gjorde sig ej heller några illusioner i det afseendet, utan inskränkte sig till att utan någon rekommendation³ befordra förslaget till Piper. På samma gång passade han emellertid på att betyga sin konungs benägenhet att, om Sverige ville fortsätta kriget mot Ryssland, bidra till utgifterna därför, utan att därför af Sverige begära någon förbindelse i

¹ Se ofvan s. 172 f. Guiscard skrifer i brevet till Piper d. 1/11 aug., att förslaget »ne contient presque que les mêmes choses dont je vous ai parlé souvent cet hiver».

² I själfva fullmakten medgafs en nedsättning af de för ryssarne betingade tre månaderna till två — en siffra som emellertid uppgafs redan i Guiscards bref till Ludvig XIV d. 7 apr. om det ursprungliga förslaget, *RA, Wahr.* — och genom ett tillägg af Beichling af d. 15 juli säges, att »om det vore en omöjlig sak att erhålla tre månaders stillestånd för moscoviterne och det skulle förhindra fredens afslutande, så tillåter H. M. af Polen greve Guiscard att gifva sådant efter», blott de till konungen af Polen lemnade ryska trupperna finge en säker återmarsch.

Kännedom om denna handling har man genom en i *RA, Dipl. aktst., Frankr.*, befintlig, med svensk sekreterarstil skriven öfversättning af såväl du Hérons bref som den detta åtföljande afskriften af fullmakten och Beichlings tillägg; de voro försedda med attester af du Héron och brigadieren Tiesenhausem, intygande deras öfverensstämmelse med det i den förres händer befintliga originalet.

På hvad sätt dessa handlingar blifvit bekanta för det svenska kansliet, är svårt att med bestämdhet säga. Att döma af NORDBERG, I, s. 194, not, skulle de blifvit uppsnappade. I Bogus bref till Torcy från Stockholm, *RA, Wahr.*, IV, f., talas verkligen stundom (7 sept., 5 okt., 7 dec. 1701) om papper, som blifvit tagna med polska kansliet i Mitau och komprometterande belyste Frankrikes förbindelser med konung August. Det är dock svårt att förstå, hur jämte fullmakten du Hérons bref till Guiscard skulle kunna finnas i polska kansliet, hvarför man ej torde kunna draga någon bestämd slutsats af dessa uppgifter.

³ Han säger bland annat, att »le Roi mon Maître ayant fait jusque' à cette heure inutilement tout ce qui a dépendu de lui pour procurer l'entier rétablissement du traité d'Olive ne me charge pas d'insister davantage sur cela auprès du Roi de Suède . . .»

strid mot dem, som det tidigare slutit, eller dess deltagande i något nytt krig; underhandlingen kunde exempelvis ske i Hamburg, vidare skulle han muntligen meddela ¹.

Men Pipers svar blef ett i höflig form klädt afslag på hans begäran att uppsöka konungen, motiveradt med att denne var alltför strängt upptagen af krigsoperationerna för att kunna egna sig åt andra saker; däremot lemnades åt Guiscard att, om han så ville, genom ett skriftligt memorial framställa sina förslag ². Men just vid denna tid hade Guiscard fått sina nya instruktioner af d. 21 juli ³ och var därför än mindre benägen att afstå från utsikten till personligt sammanträffande med konungen och hertigen. Han låtsade sig därför ej uppfatta Pipers svar som ett definitivt afslag, utan förklarade sig beredd att stanna så länge som möjligt, opponerande sig mot det obrukliga sättet att låta en väl sedd ambassadör taga sitt afsked skriftligen ⁴. Detta renderade honom emellertid endast en skrifvelse från Piper, som — om den afgick i den form, som konceptet angifver — i en ovanligt skarp ton föreskref honom att antingen på föreslaget sätt taga sitt afsked skriftligen eller också till sin uppehållsort i stället för Riga välja det af konungen åt de utländska ministrarne anvisade Reval ⁵.

Det är belysande för situationen, att Guiscard fann sig i denna behandling ⁶. Han insände den 20/30 augusti sitt rekreditiv och sitt afskedsmemorial ⁷. Men han stannade i stället kvar i Riga och gjorde nu ett försök att genom sin nyförvärfvade icke-officiella karaktär uppnå det, som han ej kunnat vinna som ambassadör. På samma gång som han d. 27 aug./6 sept. till Piper öfversände konung Ludvigs bref af den 2 aug. (n.

¹ Guiscard till Piper, Riga 11/1 aug. 1701, *RA, Gall., Fr. besk. mem.*

² Piper till Guiscard 5 aug., svenskt och franskt koncept, *RA, K. P. konc.*

³ Guiscard till Ludvig XIV, Riga 15 aug. 1701, *RA, Wahr.*; tyvärr är originalet ej dechiffrerat och har därför till större delen ej kunnat refereras af WAHRENBURG.

⁴ Guiscard till Piper, Riga 9/19 aug., *RA, Gall., Fr. besk. mem.*

⁵ Piper till Guiscard »d . . . aug.», konc., *RA, K. P. konc.*

⁶ Han skref till Ludvig XIV d. 29 aug., *RA, Wahr.*, att denne visserligen ej kunde vara nöjd därmed, men att han ansåg sig böra taga hänsyn till konungens besynnerliga humör och envishet samt att han ifrigt eftersökte af kejsaren och Holland.

⁷ Guiscard till Piper, Riga 20/30 aug., *RA, Gall., Fr. besk. mem.*; hans afskedsmemorial af s. d., *ib.*; rekreditivet af 16 juni, *RA, Gall., Fr. konungahusets originalbref t. sv. konungahuset.*

st.) om hertigens af Orléans död¹, föreslog han, under förnyade betygelser af sin konungs benägenhet att hjälpa Sverige, så snart han kunde räkna på dess vänskap, och betonande nödvändigheten af ett muntligt meddelande, att som en vanlig resande få besöka Karl XII — en utväg, hvarigenom icke något prejudikat skulle skapas för de öfriga ministrarne; finge han blott säga Piper ett ord, skulle han sedan genast resa och låta resten afhandlas i Hamburg eller Stockholm².

Piper fick detta bref i Mitau, där han för sjukdoms skull måst stanna någon tid³. Han svarade i mycket vänlig ton, gaf honom inga förhoppningar, men skulle försöka utverka det önskade tillståndet; redan nästa dag, d. 31 aug., tillsände han honom emellertid konung Karls rekreditiv, beklagande den ringa utsikten att efter dess utfärdande kunna skaffa honom tillåtelse att komma till armén. Samtidigt bad han honom taga hand om konungens svar till konungen af Spanien angående dennes tronbestigning och underrättade om den afskedspresent, som genom Dahlberg skulle tillställas honom⁴.

Guiscard svalde förtreten öfver afslaget och stannade ännu en tid i Riga för att sköta sina icke-officiella underhand-

¹ *RA, Gall., Fr. konungahusets originalbref till sv. konungahuset.*

² Guiscard till Piper, Riga 27 aug./6 sept., *RA, Gall., Fr. besk. mem.*

³ Han hade under sin vistelse där också haft att bemöta ett försök från du Hérons sida. Denne hade först antydt, att han möjligen, om Guiscard redan rest, skulle begifva sig till konungen af Sverige för att utföra sin konungs befallningar till Guiscard — förmodligen dem af 21 juli — men framkom kort därefter med ett annat projekt. Konung Ludvig, hvilken af honom blifvit underrättad om ett genom Guiscard framställt förslag till fred mellan konungarne af Sverige och Polen, önskade att den franske brigadiern Tiesenhausen skulle begifva sig till Guiscard eller, om han redan rest, till Karl XII själf för att tillkännagifva Augusts svar och konung Ludvigs ifver för återställandet af Olivafreden och ett godt förhållande mellan de båda konungarne. Piper svarade med att bestämdt förneka, att Guiscard någonsin af Karl XII fått något uppdrag att underhandla om fred med konungen af Polen, hvarför han ej kunde förstå hans uppträdande i nämnda underhandling. Beträffande frågan om Tiesenhausen kunde han, aflägsnad från konungen som han var, därför ej heller yttra sig. Du Héron till Piper, Warschau 15 och 22 aug., *RA, Gall., Fr. besk. mem.*; Piper till du Héron, Mitau 22 aug., koncept, *RA, K. P. konc.*

⁴ Piper till Guiscard, Mitau d. 30 och 31 aug., svenskt och franskt koncept, *RA, K. P. konc.* Dahlbergh hade redan förut fått order att »förut i tid sökia att samla tillhoppa 1500 ducater in specie» till hans afskedspresent. Piper till Dahlbergh 28 juli och 31 aug., koncept, *ib.*

lingar med hertigen, med hvilken han förde en liflig korrespondens, dessutom muntligen rådplägende med hans minister Holmer¹. Det var också till den sistnämnde, som han, sannolikt i början af sept., öfverlemnade det memorial, som skulle blifva grundvalen för den nya hemliga alliansen, och som han tydligt uppgjort med ledning, ehuru icke i allo strängt bunden af föreskrifterna af d. 21 juli.

Konungen af Sverige skulle enligt detta förslag hemligen genom en traktat förbinda sig att hvarken direkt eller indirekt till lands eller sjös understödja de furstar, som inlåte sig i krig med konungen af Frankrike i anledning af spanska successionsfrågan. Han kunde förhålla sig på tre olika sätt:

1) sluta fred med konungen af Polen och fortsätta kriget med Ryssland; i detta fall skulle konungen af Frankrike understödja honom med subsidier;

2) sluta offensivallians med konungen af Polen för att anfälla Brandenburg, hvarvid man kunde hoppas på republikens biträde; de franska subsidierna skulle vid detta alternativ blifva anseeligare;

3) fortsätta kriget mot konung August och behålla Kurland²; äfven i detta fall skulle Frankrike lemna några subsidier.

Om det andra alternativet valdes, åtog sig Guiscard att låta du Héron till konungen af Polen framställa ett projekt, enligt hvilket bl. a. Sverige skulle få behålla polska Lifland, men återlemna Kurland efter att hafva använt det som vinterkvarter, konungen af Polen skulle söka utverka republikens biträde, och Frankrike skulle biträda med penningunderstöd samt, om Danmark anfölle Holstein, öka sina subsidier till detta land.

Förslaget innebar, såsom Guiscard själf framhöll, i ett par punkter ett öfverskridande af hans instruktioner. Han hade erbjudit polska Lifland åt konungen af Sverige, emedan denne i sin envishet troligen aldrig skulle gå in på fred utan satisfaktion, hvaremot konung August lifligt önskade fred och republiken gärna skulle taga ersättning i Preussen, och han hade vi-

¹ Guiscard till Ludvig XIV 29 aug. och 15 sept., *RA, Wahr*. Han skrifver i sistnämnda bref, att han dagen förut fått sitt rekreditiv, kallar sättet bizarrt, men finner omständigheterna bjuda att ej fästa sig vid etiketten. Han tar skadan igen med utropet: »cette cour est encore plus sauvage que le pays qu'elle habite.»

² Guiscard ansåg i detta fall ett krig med Brandenburg och republiken Polen sannolikt.

dare erbjudit franskt penningunderstöd i fall af fortsatt krig med konungen af Polen; han ansåg sig hellre böra riskera detta än lemna Frankrikes fiender ett lättare tillfälle att vinna Sverige¹.

Guiscard ansåg sig nu hafva fullgjort sin uppgift, han stannade ännu någon tid i Riga, korresponderande med hertigen och sina vänner i det svenska lägret², men då konung Ludvig uppmanade honom att, om han fann det gagneligt, kvarstanna och att före afresan söka sluta en traktat med konungen af Sverige³, var han icke benägen därför, utan framhöll, att saken kräfde tid och snarare skulle skadas än gagnas af hans kvarvaro⁴. Till hertigen och Piper hyste han fullkomligt förtroende, den förre ansåg han vara den ende som kunde bestämma konungen för ett sådant beslut som det föreslagna⁵. Piper menade han visserligen vara helt och hållet benägen för hertigen men tveksam att utan samråd med Kanslikollegium påtaga sig ansvaret⁶. Mot den sistnämnde gjorde Guiscard på eget initiativ, nu eller antagligen något senare, ett försök i känd stil för att fastare binda honom vid Frankrike, i det han tillsände honom en växel på 6,000 rdr, men Piper återsände den⁷.

¹ Guiscard till Ludvig XIV, Riga 15 sept. 1701, *RA, Wahr*. Jfr SCHEFFERS referat i *ASP, 1890*, s. 223. Konung Ludvig godkände hans åtgöranden i sitt bref af den 17 okt., *RA, Wahr*.

² Guiscard till Ludvig XIV 23 sept., *ib.* Sedan han i fråga om fredsmedlingen fått höra att Cranenburgh blifvit försedd med samma fullmakt som han och erbjudit Dünamündes utrymning omedelbart efter fredstraktatens under-tecknande och före ratifikationen, ansåg han vara bäst att göra samma förslag; *ib.*

³ Ludvig XIV till Guiscard 18 och 25 aug., *ib.*

⁴ Guiscard till Ludvig XIV 17 och 23 sept., *ib.*; i sistnämnda bref gör han en mycket skarp utläggning af Karl XII:s oresonliga krigslystnad.

⁵ Guiscard uppmanade honom att söka skaffa sig en egenhändig fullmakt af konungen »pour s'engager aux choses dont Son Altesse l'aura fait convenir».

⁶ Guiscard till Ludvig XIV 23 sept., *ib.*

⁷ Redan i sitt bref till Ludvig XIV d. 15 sept. 1701, *ib.*, föreslår Guiscard att gifva Piper en anseelig summa, och d. 23 sept. säger han sig på eget bevåg hafva sändt honom en växel på 4,000 écus och erbjuder sig att, om konungen ogillar detta, själf ansvara därför. Emellertid synes att döma af Pipers höfligt afböjande bref till Guiscard af 18/28 nov. 1701 (koncept med Cederhielms stil), *RA, K. P. konc.*, den skrifvelse från Guiscard, som växeln medföljde, varit daterad d. 20/30 okt.; det ser alltså ut, som om Guiscard med sitt nyssnämnda bref af 23 sept. föregripit själfva händelsen. Ludvig XIV biföll d. 13 okt. det i Guiscards bref af 15 sept. gjorda förslaget och godkände äfven hans utbetalning (enligt anteckning vid brefvet af 23 sept. i

Guiscard lemnade slutligen Riga d. 18 sept.¹ och begaf sig öfver Reval till Stockholm, dit han efter en 3 veckors svår öfverresa ankom d. 19 okt.², och där han egentligen endast fann tilltro till möjligheten af det tredje alternativet i sitt projekt. Stockholm lemnade han redan d. 28 okt.³ och for öfver Hamburg⁴ tillbaka till Frankrike⁵.

Den politiska situationen under hösten 1701. Fördragen i Haag och Hamburg.

Det var icke några synnerligen glänsande resultat, Guiscard kunde glädja sig åt under sin tvååriga beskickning. Just vid denna tid vann dock den franska diplomati en framgång i Norden, den enda som det under den dåvarande situationen kunde teckna sig till godo på det hållet. Den 18 okt. (n. st.) afslöto Vellingk och Bidal en *konvention i Hamburg* i form af en *»traité verbal»*⁶. Härigenom förband sig hertigen att ej sluta någon traktat i strid mot Frankrikes och Spaniens intressen eller lemna trupper åt de makter, som motsatte sig Karl II:s testamente; att hindra att konungen af Sverige under någon förvändning lemnade trupper till nämnda makter fränsetd Sveriges och Holsteins kontingent till rikshären, med uttryckligt förbehåll att öfverträdelse häraf skulle medföra subsidiernas upphörande; och att låta sina trupper och det under hans befäl stående svenska manskapet göra de rörelser, med hvilka konungen af Frankrike kunde vara nöjd⁷; däremot förband sig denne att betala 15,000 francs i månaden, räknadt från augusti. Bidal inbetalade genast de första subsidierna⁸.

Vid samma tid bragtes å andra sidan den af Lillieroot förda underhandlingen mellan Sverige och sjömakterna till ett

RA, Wahr.) Då Pipers bref af 18/28 nov. är ett koncept, är det ej fullt bevisande för att växeln blifvit återsänd; han uppgaf emellertid detta också i sitt samtal med Bonnac i liknande ämne kort därefter; se nedan s. 219; Bonnac till Torcy 4(—5) dec. 1701, *RA, Wahr.*

¹ Sekreteraren Desmarest till Torcy, Riga 28 sept. 1701, *ib.*

² Guiscard till Torcy, Stockholm 29 okt., *ib.*

³ WAHRENBERGS anteckning (efter bref från Bogu) vid referatet af Guiscards bref till Ludvig XIV 3 nov., *ib.*

⁴ Guiscard till Torcy, Hamburg 28 nov., *ib.*

⁵ Palmquist motsåg hans ankomst med en viss ängslan, emedan han trodde honom skola gifva ofördelaktiga framställningar, men fann sedan sina farhågor ogrundade, se t. ex. hans bref till K. M. 15/25 nov. 1701, 3/13 och 10/20 jan. 1702, *RA, Gall.*

⁶ Jfr ofvan s. 198, n. 3.

⁷ ». . . dont S. M. T. Chr. aura lieu d'être contente . . . »

⁸ Traktaten delvis aftryckt af SCHEFER i *ASP*, 1890. s. 224. Om datum se LEGRELLE, IV, s. 240.

provisoriskt slut. Genom *fördraget i Haag* af d. 27 sept. /70kt. 1701 förbundo sig England och Generalstaterna att till efterkommande af fördragen betala till Sverige 200,000 rdr., hvarjämte de senare lemnade sin garanti för det lån på 300,000 rdr., som Sverige tänkte upptaga. Frågan om inbördes understöd i de utbrutna eller hotande krigen liksom om närmare förbund skulle lemnas till underhandling mellan kommissarier¹. Vinsterna å ömse sidor voro ej särdeles stora, men för Frankrike måste hvarje närmande mellan Sverige och dess fiender vid denna tid vara högst ovälkommet.

Spänningen mellan Frankrike och den däremot bildade koalitionen närmade sig, gradvis men säkert, ett utbrott. Genom att efter Jakob II:s död d. 6/16 sept. erkänna hans son som engelsk konung hade Ludvig XIV i hög grad skärpt konflikten. Efter utväxlingen af ratifikationerna af den stora alliansen af 7 sept. (n. st.) började traktatmakterna anmoda andra furstar att accedera².

På Sverige hade man från alla håll sin uppmärksamhet riktad. Den preussiske ministern i Ryssland Printz hade afrest därifrån för att bjuda Karl XII fred, Weltz hade uppdrag i samma riktning både från tsaren och konung August, och den holländske ministern Cranenburgh väntade sedan månader på tillfälle att få audiens³. Härtill kom nu ytterligare det nya franska sändebudet.

De instruktioner, med hvilka Bonnac utrustats genom det *Bonnacs mission.* kungliga brevet af 8 sept. (n. st.)⁴, utvecklade eller sammanfattade till stor del de föreskrifter, som under den närmast föregående tiden lemnats Guiscard, och det kan därför här vara tillräckligt att under hänvisning till dessa framhålla några ytterligare synpunkter eller detaljföreskrifter. Han fick kannedom om den mellan Vellingk och Bidal förda förhandlingen om förbindelsen med Holstein⁵ och likaså om det projekt till offensiv samverkan mellan Sverige och konungen af Polen mot Danmark och Brandenburg eller det senare ensamt, som öfversändts till Guis-

¹ Lillieroot till K. M. 27 sept./8 okt. 1701, *RA, Holl.*

² Jfr t. ex. KLOPP, IX, ss. 328 ff., 377 ff.

³ Se CARLSON, VII, s. 32 ff.

⁴ *Recueil*, II, ss. 206—215.

⁵ Se ofvan s. 197 f.

card genom brefvet af d. 21 juli¹. I samband härmed framhölls, huru nu ett enastående gynnsamt tillfälle erbjöd sig för Karl XII att föra ett ärorikt och gagneligt krig, i det att konungen af Polen syntes benägen för fred och troligen också för alliansen. Men instruktionens författare dolde ej, att den svenske konungen knappast var lika väl disponerad. Visade det sig nu omöjligt att åstadkomma fred och förbund mellan dem, så föredroge konung Ludvig alliansen med Sverige, och han framhöll å andra sidan, huru mycket större understöd detta skulle kunna vinna af Frankrike än af sjömakterna, hvilka ville beröfva det dess trupper. Han betonade emellertid också, att den hjälp, Frankrike var villigt att lemna, naturligtvis blefve mindre, om den skulle användas till ett krig mot konungen af Polen än till ett anfall på dess egna fiender. Framför subsidier föredrog konungen att låta den utgå i den af Lillieroot föreslagna formen af lån på 4—500,000 écus² med Zweibrücken som pant. På ett annat ställe i brefvet yrkades också på ett snart beslut af den svenske konungen; visserligen vore hans allians att föredraga framför konungens af Polen, men förbunde han sig med kejsaren eller sjömakterna, finge ej ovissheten om hans hållning hindra Frankrike från ett förbund med den senare.

Beträffande Danmark gafs en bestämd föreskrift att nu, sedan det förbundit sig med kejsaren och Holland, ej längre arbeta för ett godt förhållande mellan detta land och Sverige. I fråga om nionde kursaken skulle Bonnac åtminstone söka hindra, att Sverige förklarade sig mot de opponerande furstarne, och oberoende af denna fråga borde Sverige motsätta sig huset Lüneburgs växande makt.

Af ganska stort intresse är slutligen den inblick, som instruktionen ger i den franska uppfattningen af de svenska statsmännen. Framför allt gällde det att hindra, att underhandlingen hänskötes till Stockholm, där Oxenstierna, om ock hans inflytande var starkt minskadt, dock skulle vara i stånd att hindra dess framgång. Lillieroot kunde sändas till Frankrike, men konung Ludvig yrkade ej därpå, blott att underhandlingen ej lades i Palmquists händer. Det var framförallt till Vellingk och Piper, som förhoppningarna sattes. Bonnac skulle söka träffa den före i Hamburg, som han skulle passera på resan för att

¹ Se ofvan s. 205.

² I aftrycket står 4—5,000, hvilket tydligen är tryckfel. Jfr Ludvig XIV:s bref till Guiscard 18 aug. 1701, *RA, Wahr.*

där af Bidal få närmare uppgifter om underhandlingen med Holstein, och då försäkra honom om konungens tillfredsställelse med hans nit och beredvillighet att gifva honom prof däraf; meningen var att gifva honom 4,000 écus, så snart hertigen ingått någon skriftlig eller muntlig förbindelse med Frankrike. Vellingk borde vidare användas att skriftligen bibringa sin vän Piper insikten om det lyckliga tillfälle, som erbjöd sig för honom att göra sin konung och sin krona en viktig tjänst genom att återföra dem till förbindelsen med konungen af Frankrike, en tjänst mot dem, som ej skulle blifva obelönad af honom! Och då Bonnac nått sin bestämmelseort, skulle han gå Piper än närmare inpå lifvet. Inginge konungen af Sverige en förbindelse med Frankrike att behålla sina trupper och använda dem till dess bundsförvanters nytta och mot dess fiender, var det konung Ludvigs afsikt att efter traktatens afslutande gifva Piper en gratifikation på 50 eller 60,000 livres och sedermera en pension på 20,000 livres, antingen traktaten undertecknades af honom själf eller på konungens befallning af en till Frankrike sänd minister.

Omkring midten af oktober ankom Bonnac till Libau. Underrättelserna läto ej synnerligen lofvande för honom: den holländske ministern hade fått audiens, och rykten om fördraget i Haag började redan nå honom¹. Cranenburgh hade verkligen d. 9 okt. haft audiens hos Karl XII och öfverlemnadt Generalstaternas skrifvelse af d. 11 aug. (n. st.) med förslag till kombination af frågorna om hjälpen och trupphandeln, men konungen hade på vanligt sätt låtit hänvisa honom till Kanslikollegium i Stockholm². Bonnac gick det ej annorlunda.

Den 29 okt. fick han i det svenska hufvudkvarteret vid slottet Würgen audiens hos Karl XII i dennes tält, och nästa dag utvecklade han för Piper i enlighet med sin instruktion ungefär samma projekt om fred med konung August och samverkan mot Brandenburg, som Guiscard väckt på tal; Piper hänvisade honom emellertid att framställa sina förslag i Stockholm, och dagen därpå tillsände denne honom skriftligt meddelande om

¹ Bonnacs bref till Ludvig XIV och Torcy, Libau 1 och 5 nov. 1701, *RA, Wahr.*

² K. M. till Lillieroot 11 okt. 1701, *RA, Holl.*; till K. K. 8 nov. 1701, *RA.*

konungens beslut: genom en generell deklaration hade han hänvisat alla främmande sändebud till Stockholm, och med hänsyn till andra ministrar, som fått afslag på liknande ansökningar, var det omöjligt att bevilja Bonnacs anhållan att få åtfölja honom i fält¹.

Bonnac stannade dock ännu någon tid i närheten af det svenska vinterkvarteret, men hans underhandlingar togo ingen fart. Att projektet om fred med konung August och krig mot Brandenburg ej hade stora utsikter, förstod han genast, och han fann också vara bäst att släppa tanken på en formlig allians med Sverige². Betänkligare var, att äfven de personliga förbindelser, med hvilka den franska operationsplanen i så hög grad räknade, började visa sig mindre starka än man trott. Det var ej nog med att den holsteinske ministern Holmer enligt uppgift från Vellingk ej skulle vara att lita på³, i anonyma bref till Bonnac beskyldes hertigen själf för att ha sadlat om och för konungen yppat hvad som passerat i Hamburg. Visserligen betvivlade Bonnac sanningen af påståendet, men tydligt är, att det gjorde ett visst intryck⁴; för öfrigt lemnade hertigen vid denna tid det svenska lägret för att resa till Sverige⁵. Ej hel-

¹ Bonnac till Ludvig XIV 10 och 15 nov., *RA, Wahr.*; Piper till Bonnac 31 okt., koncept, *RA, K. P. konc.*; »extrakt af ankomne bref från Kurland»: 31 okt., bil. till Åkerhielms bref till Palmquist 30 nov. 1701, *RA, Gall.*

² Bonnac till Ludvig XIV 10 nov. 1701, *RA, Wahr.* Han upptog i stället som ett medel att korsa sjömakernas planer en af Vellingk framkastad tanke att vinna Sverige genom en utan villkor gifven gåfva till befordran af kriget med Ryssland, t. ex. förbättrade vapen åt kavalleriet.

³ *ib.*

⁴ Bonnac till Torcy 4 dec., *ib.* Dessa bref voro under den följande tiden föremål för många funderingar från både Bonnacs och hans regerings sida såväl gällande deras syfte som den okände författaren. Det ena namnet efter det andra togs fram för att åter släppas — Axel Sparre, Arvid Horn, prinsen af Sachsen-Gotha, Holmer, Otto Vellingk — men någon klarhet tycks aldrig blifvit vunnen. Se Bonnacs bref till Torcy 4 dec. 1701, 19 och 26 jan. 1702, Ludvig XIV till Bonnac 29 dec. 1701, Torcy till Bonnac 5 jan. 1702, *ib.* I slutet af året underrättade Bonnac hertigen själf om saken; Bonnac till Ludvig XIV 8 jan. 1702, *ib.*

⁵ Bonnac till Ludvig XIV 13 dec., *ib.* D. 16 dec. skrifver han, *ib.*, att anledningen till hertigens hastiga afresa möjligen kunde vara den, att ryktet om konventionen i Hamburg kommit ut och att han ej ville vara kvar, om det blef bekant för konung Karl. Rykten om hertigens och Vellingks förbindelser med Frankrike voro i själfva verket i omlopp här och hvar. Åtskilliga uppgifter härom finnas i Lillieroots bref till Olivekrans, *RA.*

ler Piper befanns så användbar, som man hoppats, utan motstod lyckligt äfven Bonnacs upprepade anbud af de högst anse- nliga summor, som denne enligt sin instruktion hade i bered- skap till belöning för hans eventuella tjänster. Bonnac trodde honom först lyssna till lockelserna¹, men mot slutet af novem- ber fick han ett kraftigt afslag, om också höljdt i försäkringar om hans redliga arbete till Frankrikes fromma².

Det var icke längre något tvitvel, att äfven det senaste stora anloppet från den franska politikens sida strandat på Karl XII:s obenägenhet att lyssna till de öfvertalningsförsök, som gjordes för att draga honom in på andra vägar, än dem han själf ville gå³. Hans inblandning i de litthauska och polska inbördes striderna var redan i full gång, och just vid denna tid, i början af dec., begaf han sig själf åstad på sin vinterexpedi- tion in i Litthauen⁴.

Bonnacs uppfattning var nu den, att Frankrike borde afstå från sina försök i positiv riktning och inskränka sig till att för- blifva vid sina gjorda förslag, uppmärksammat följa händelsernas utveckling och motarbeta sina fienders försök att vinna Sverige. Fortsättningen af kriget syntes honom gagnelig, då Frankrike ej kunde vara säkert på konung August⁵. Han lemnade i dec. det svenska lägrerets närhet och begaf sig efter en kort tids vi- stelse i Mitau till Riga, där han hade sin kejsrerlige medtäflares företag att öfvervaka⁶.

De föreskrifter, som han erhöi från sin regering gingo också i samma stil. Då Karl XII ej ville fred och konungen af Polen ej var att lita på, utan kanske skulle gifva sina trupper åt kejsaren, vore det bäst att bägge förblefve sysselsatta. Bon-

---

Olivekr., t. ex. 24 aug./3 sept., 26 okt./5 nov., och till Vellingk, *RA, Vell.*, t. ex. 1/11 nov. 1701.

¹ » . . . Il me dit à la vérité qu'il voudrait bien qu'on lui laissât les- mains libres, mais d'un air à faire juger qu'il voudrait les avoir pleines . . . » Bonnac till Ludvig XIV 26 nov., *RA, Wahr.*

² Bonnac till Ludvig XIV 22 och 26 nov., till Torcy 4(—5) dec., *ib.*

³ Karl XII:s »envishet» och »misstänksamhet» äro under denna tid stå- ende ämnen för skarpa och utförliga beskärnelser från den franske ministerns sida. Se Bonnacs bref till Ludvig XIV 26 nov. och 16 dec. 1701, *RA, Wahr.*

⁴ Jfr CARLSON, VII, s. 42 ff., HJÄRNE, s. 135 ff.

⁵ Bonnac till Ludvig XIV, Warwen 16 dec. 1701, *RA, Wahr.*

⁶ Bonnac till Ludvig XIV, Mitau 23 dec. 1701, Riga 8 jan. 1702, *ib.*

nac borde nu låta förstå, att han ej längre tänkte på någon ny traktat, utan att det räckte med de gamla¹.

Konung Augusts fördrag med kejsaren (jan. 1702).

Denna riktning i den franska politiken blef ytterligare bestämd, då kort därefter konung August äntligen gjorde sitt val mellan de täflande makternas anbud. Det förslag, med hvilket Jordan i slutet af aug. afrest till Warschau, och som utgjorde motsvarigheten till det, som vid samma tid riktades till Sverige, hade ej ledt till mera påföljd på det förra hållet än på det senare. August ville nu ej gå längre än till en väpnad neutralitet och återsände Jordan till Paris med ett förslag i den riktningen, medan konung Ludvig å sin sida visserligen ökade subsidieanbudet med 100,000 écus, men fordrade att före utbetalningen Augusts armé skulle infallit på kejsarligt område. Underhandlingarna fortsattes emellertid oafbrutet, men under tiden afslöt konungen af Polen d. 6/16 jan. i Warschau ett föredrag med kejsaren, hvarigenom han mot subsidier lofvade honom 8,000 man och ytterligare erbjöd 12,000 att öfvertagas af holländarne².

Augusts anslutning till det antifranska partiet bidrog att befästa den nya situation, som redan länge hållit på att skapas. Det låg hädanefter ännu tydligare än förut i kejsarens och sjömakternas intresse att göra slut på det polska kriget, för att konung August skulle kunna utföra sina genom fördraget åtagna förbindelser och dessutom förhandlingen om öfverlåtelsen af de svenska trupperna i Tyskland komma till slut. Å andra sidan blef det för den franska politiken mer än förut en uppgift att verka för krigets fortsättning, och särskildt finner man den från denna tid angelägen att rikta Sveriges anfall mot själfva Sachsen.³

¹ Ludvig XIV till Bonnac 8 dec. 1701, *ib.*

² LEGRELLE IV, s. 270 ff.

³ Jfr SCHEFER i *ASP*, 1893, s. 575 ff.

BILAGOR

I.

Svaret till Guiscard d. 3 sept. 1700.

»Sosom Wj hafwe i underdånighet berättat Hans K. M:t huru sosom Ed. Exc:z hafwer behagat betyga, at Hans Majjt:z kånungens af Frankerijkes mening ej wore, at förmedelst dess mediations tillbud uti saken med kånungen af Polen, afsöndra sig ifrån garantie-obligationen, och at det stod till K. M:t at gifwa wjd hand på hwad sätt den skulle kunna wärkställas;

altså har H. Majjt befalt oss, at contestera dess tacksamme gemüth emot kånungen af Frankerijke och dess nådige behag öfwer Ed. Ex:z bearbetande till alt det som kan lända till styrkio af god wänskap och förtrolighet: och at sedan yttermehra föreställa Ed. Ex:z, huru sosom pacta Oliwensia art. 35 och 36, så wähl som kånungen af F:kes speciale garantieact, öfwer bemelte fred, tydeligen innehålla, at guaranderne sig på tagit hafwa, 2 Månader efter requisition, bistå den læderade Parten med deras wapn: huru K. M:t hafver allaredan uthi förleden Martio igenom breff till kånungen af Frankerijke requirerat hans garantie, och huru de wählmente officier som kånungen af Frankerijke hafwer allareda hoos kånungen af Polen angewndt till at förmå honom at uphöra ifrån via facti, hafwe warit fruktlöse, i dy han å nyo med en starkare makt, och i egen person hafwer anfallit K. M:t:z länder; så at casus garantieæ fördenskull nogsamt och längesedan existerat hafwer. Kungl. Majjt har fuller för detta hemstält till kånungen af Frankerijkes egit behag igenom hwad medel och uthwäger han sielf kunde finna gått sin garantie at præstera; men efter Ed. Ex:z hade nu gifwit at förstå at det stod hoos K. M:t at gifwa något förslag där till, ty menar K. M:t at det nu i förstonne och för innewarande åhr kunde skee med minsta beswär igenom månatlige penningeprestationer i stället för så stark militie som wore proportionerad till en kånungz af F:ke garantie, räknandes tijden ifrån d. 1 Junij som är 2 månader efter requisition. Man kunde i medlertijd närmare komma öfwerens huru garantien uti tillkommande åhr wore at fullföllia, så framt freden dessförinnan ej erhöles.

Elliest seer K. M:t ej ogera at Hans M:t af Frankerijke jemte garantiens præstation continuerar med alfwarsamme officier till at förmå kånungen af Pohlen at åter sätta sakerna i tillstånd af *Oliwiske freden*, ty dee skulle efter all ljknelse hafwa bättre wärkan änn om kånungen af frankerijke wille bruka een formelle mediation den kånungen af Polen uti intet annat afseende antagit

hafwer änn at eludera guarantien, formera partijer och eloignera freden.

Hwad angår den af Ed. Excell:z å sin kånungz wägnar begärte accessionen till alliantzen om Spanske succession, hwar om tillijka propositioner äre giorde af kånungen af Engelland och Generalstaterne: samt angående den benägenhet som hoos kånungen af Frankerijke funnes till närmare förbindning så till commerciens befordran som andre gode saker som på Sweries sijda kunde åstundas hwar om wij och hafwe giordt K. M:t een un[der]dånig berettelse; så äre wij befalte at där emot contestera Hans Maij:tz hug och beredwillighet till alt det som kan lända kånungen af frankerijke till behag, och till inbyrdes wänskapz, förtrolighetz och interesses styrkiande och sammanbindande, på alt giörligit och möjeligit sätt.

Men sosom desse saker ej hafwa något sammanhang med den ofwanbe:te guarantien öfwer Oliwische freden, warandes det ene ett wärk som står till at afhandla och det andra ett som länge sedan afhandlat och beslutit är och nu beroor på execution: och nya saker fordra nye negociationer och mesurer; alltså är K. M:tz mening at låta sijne ministrer träda i Stockholm uti conferentz där öfwer med Ed. Excell:z, i förmodan at det kunde å den orten bequämligast skee, twiflandes K. M:t intet med mindre Ed. Ex:z lærer låta sig detta behaga, och effter sin berömlige intention och conduite och effter den tillförsikt som K. M:t till Ed. Ex:z sätter, alt uti bäste måtton uttyda och befordra.»

Detta svar finnes i *RA, Bet. i utr. är.*, i tre redaktioner¹:

A. Ett koncept på svenska med Åkerhielms stil och åtskilliga ändringar af hans hand; utan någon påteckning.

B. En renskrift med Cederhielms stil, en ändring af Åkerhielms hand (kursiverad i aftrycket här ofvan) och med påteckning, likaledes af honom:

»d. 3 sept 1700
Christianstad
upläst för K. M:t »

C. Ett koncept på franska med Åkerhielms stil, en del ändringar af honom och hans påteckning:

»Christianstad d. 3 septemb. 1700.

»swarades den fransyske ambassad. Gr. Guiscar muntligen på det som [han?] i Helsingborg d. 16 Aug. föredrog.»

¹ Antagligen i samband med omordningen af samlingen *Acta Historica* i *RA* ha från bundten i fråga bortflyttats redaktionerna *B* och *C* liksom äfven uppteckningen af Guiscards andragande d. 16 aug., hvilka handlingar vid kollationeringen tyvärr ej kunnat påträffas. Jag har därför måst göra aftrycket efter red. *A* i st. f., såsom jag först tänkt mig, efter *B*, och har vidare i fråga om *B* och *C* måst uteslutande lita på mina några år tidigare gjorda anteckningar, som jag dock hoppas i allt väsentligt vara riktiga.

Det ofvanstående aftrycket återgifver red. *A* i dess slutliga lydelse, men med iakttagande af den ändring, som blifvit gjord i red. *B*.

Om tillkomsten och användningen af detta svar kan man utom i påteckningarna finna några ytterligare uppgifter i samtida bref. Det är tydligen detta svar jämte uppteckningen af Guiscards framställning af d. 16 aug., som åsyftas, då det i K. M:s bref till K. K. 4 sept. 1700, *RA*, säges: »Hvad den fransöska ambassadeuren hafver låtit hos Oss andraga, och hvad vi befallt honom därpå att svaras, utvisa de tvenne hosgående skrifterne». De finnas dock ej bilagda originalet.

Vidare meddelas i ett bref från Josias Cederhielm till Barck, dat. Kristianstad 5 sept. 1700, *EA*, *Autografsaml.*, några upplysningar angående handlingarna i fråga. Sedan han omtalat de utländska ministrarnes afresa, säger han sig skicka »härhos», hvad den franske »härneder andragit, och hvad honom å K. M:s vägnar blifvit svaradt». Om Guiscards framställning yttrar han de ord, som citerats ofvan s. 89, noten, och fortsätter sedan: »Svenska svaret därpå är jämväl af Herr Kanslirådet uppsatt, hvilka delar K. Bror behagade föredraga. Men den fransöska version af svaret, som jämväl för Gr. Guiscard är uppläsen, behagade K. Bror för sig behålla, ty ingendera delen är copialiter extraderad. Och versionen är så beskaffad, att jag tycker oförgripeligen, att han behöfver limam accuratiorem, fast meningarna äro goda; och därför skickar jag den med, efter något däruti finnes, som ej så explicite finnes i det svenska. Det var på vägen, att det skulle extraderas; jag simulerade pigritiam, ty hvarken tordes jag påminna något till translatoris verk, ej heller ville jag det skulle således utkomma. Hvarföre jag också beder K. Bror ville det sönderrifva så väl som ock detta brefvet, sedan åtskildnaderne med det svenska äro observerade, på det jag ej måtte hållas för auctor, efter det är min hand...»

Det är af dessa uppgifter ej klart, på hvad sätt de nu förefintliga exemplaren kommit till Stockholm, med K. M:s bref till K. K., med Cederhelms bref till Barck eller utan samband med någotdera, i hvilket sistnämnda fall de båda breffvens bilagor tyckas vara förkomna. Att åtminstone det bevarade franska conceptet ej är den af Cederhielm omnämnda »versionen», framgår däraf, att han säger den sistnämnda vara »hans hand», medan conceptet visar Åkerhelms stil; antagligen var det af Cederhielm skickade exemplaret en af honom gjord renskrift af Åkerhelms concept.

Emellertid kan man, särskildt med ledning af påteckningarna, draga en del slutsatser angående de olika redaktionernas inbördes förhållande. *A* med dess många ändringar är tydligen ett första utkast till svaret. *B*, som i sin ursprungliga lydelse öfverensstämmer därmed, är en renskrift däraf, som d. 3 sept. upplästes för Karl XII i Kristianstad (jfr påteckningen) till inhemtande af hans gillande. *C* är en öfversättning af den slutligen fastställda lydelsen och upplästes för Guiscard till svar på hans framställning, utan att

i afskrift tillställas honom (jfr påteckningen och Cederhielms uttryck: »som jämväl för Gr. Guiscard är uppläsen»); öfversättningen är ej ordagrann (såsom också säges af Cederhielm), men öfverensstämmer i hufvudsak med *B*; att den är gjord efter den slutliga formuleringen af denna handling, framgår däraf att den beträffande den i *B* ändrade punkten öfverensstämmer med den slutliga lydelsen.

Ändringen i denna punkt eger ett visst intresse, hvarför ställets lydelse i de olika redaktionerna kan förtjäna att återgifvas:

<i>A</i> i dess ursprungliga lydelse:	<i>A</i> i dess slutliga lydelse (= <i>B</i> i dess ursprungliga lydelse):	<i>B</i> i dess slutliga lydelse:	C.
»... Eljest ser K. M. ej ogärna, att H. M. af Frankrike continuerar med sine officier till att förmå konungen af Polen att återställa sakerne i sådant tillstånd, att en fredsnegociation kan med liknelse till succés anställas. Sådana officier skulle efter all liknelse hafva bättre verkan än om konungen af Frankrike skulle nu bruka en formell mediation...»	»... Eljest ser K. M. ej ogärna, att H. M. af Frankrike jämte garantiens præstation continuerar med allvarsamme officier till att förmå konungen af Polen att i conformitet af oliviske pacterne återställa sakerne i sådant tillstånd att någon negociation måtte kunna med liknelse till succés anställas. Sådane officier. . . » [resten af citatet utan viktigare ändringar],	[början och slutet af citatet = <i>A</i> i dess slutliga lydelse]. »... förmå konungen af Polen att åter sätta sakerne i tillstånd af Oliviske freden, ty de skulle efter all liknelse. . . »	»... Le Roi ne disconvient point que S. M. de France ne puisse en même temps exécuter sa garantie et continuer ses offices pour disposer le Roi de Pologne à remettre les affaires dans l'état du traité d'Olive; il est plus tôt persuadé que par là on advance davantage que par une médiation en forme. . . »

Dessa olikheter se ej ut som rena tillfälligheter. Den förklaringen synes mig sannolik, att Åkerhielm redan vid författandet å ena sidan skärpt ordalagen om Frankrikes afsedda verksamhet och å andra sidan försvagat uttrycket om en fredsnegociation för att göra det hela smakligare för konungen, men att det ej heller i denna form vunnit Karl XII:s bifall vid uppläsningen, utan att då allt ordande om underhandling med konungen af Polen borttagits; här skulle man, om denna gissning är riktig, hafva att se det enda spåret af Karl XII:s direkta andel i svaret till Guiscard. Det kan förtjäna anmärkas, att i det för öfrigt mycket utförliga referatet af svaret i brefven till Lillieroot och Palmquist af d. 8 sept. hela denna punkt om Frankrikes officier hos konung August är utelämnad.

Att svaret verkligen blifvit uppläst för Guiscard, är som sagt intygadt såväl genom påteckningen på *C* som af Cederhielms uttryckliga uppgift i hans citerade bref. Det är då egendomligt, att det alls ej omnämnas i Guiscards korrespondens, såvidt den varit mig tillgänglig. Han omtalar öfver hufvud ej någon konferens med de svenska underhandlarne i Skåne senare än d. 2 sept., och äfven om en feldatering skulle vara tänkbar å någondera sidan, motsvarar hans referat af den dagens samtal i brefvet till Ludvig XIV af 13 sept. ingalunda svarets innehåll.

II.

Handlingar till belysning af Karl XII:s ställning till fredsmedlingen i sept. 1700.

A.

Utdrag ur Kungl. Maj:ts bref till Kansli Collegium,
dat. Karlshamn d. 25 sept 1700.

»... Altså lärer Eder på alt detta till nådigt swar, att såssom Wij äre sinnade emot en så orättfärdig och troolöss invasion, som bem:te konung emot Oss föröfwat hafwer, att skaffa Oss rätt och satisfaction, förmedelst Wåre rättmätige wapn: warandes nu i wärck med transporten till Lijffland; altså kunne Wij eij admittera någon mediation eller negociation förrän sakerne äro återbrackte i det tillstånd att alt är restituerat och wij kunne hafwa en nöijacktig satisfaction. Guarantierne, som keijsaren, konungen af Franckrijke och Chur Brandenburg skyldige äre till Oliwiske fredens bijbehållande, wele Wij ytterligare begiära och påstå, till dess alt blijr i det stånd satt, som det warit förrän invasionen skedde, och Oss en tillbörlig satisfaction wederefares. Thesslijes är Wår mening att alt framgent anhålla hoos Engelland och Holland om den hielp dee Oss effter förbunden skyldige äre, så emot konungen af Pohlens gjorde invasion, som emot czaren på den händelsen att han Oss med fientligheet anföлле. Såssom nu detta är den resolution Wij här öfwer fattat hafwe; altså är Wår nådige willie att J derefter fören Edre tahl och swar dee fremmande ministrerne, och att Wåre ut rikjes ministrer också skohle taga sig den samma till rättesnöre. Och wij befalle [etc.]...

Carlshamn d: 25 Septemb: A:o 1700.

CAROLUS.

C. Piper.»

(Orig., RA, K. M:s bref till K. K.)

B.

Kungl. Maj:ts bref till Nils Lillieroot, dat. Karlshamn
d. 25 sept. 1700.

»Vår ynnest [etc.]... Såssom J utj Edre underdånige bref af d: 4/14, 8/18 och 11/21 Sept: till Oss berättat hafwen, hwad som är förefallit emellan Eder och Engelske, samt Hollenske ministrerne,

om medell och utwägar, som kunde användas till att afhålla czaren ifrån fredsbrott och krig, igenomdrifwa saken emot konungen af Pohlen, och om förslaget att göra en diversion ini Chur Sachsiske länderne; altså länder Eder till nödigt swar därpå, att Wij låte Oss wähl behaga alt hwad J till wår tjenst och interesse utj ofwanskrefne ährender hafwen talat, swarat, wid hand gifwit och begiärt. J synnerheet är wår nådige willie att emedan konungen af Engelland både i sine ord och sine gierningar betygar en så fördehlactig och berömlig wänskap för Oss, såssom wij det af Edre berättelser förnimme, så wähl som af hans ministrers gode förhållande i anseende till det, som länder till wåre interessens befordran; Ty wele Wij att J ochså deremot skole betyga, huru såssom Wij en sådan hans wänskap, och hans gode omdömmen och tanckar om Oss, utj högsta wärde hålle, hugne Oss deröfwer och skohle aldrig underlåta att tilböriligen bemöta sådant med alle dee gode och faste proff, som Wij kunne åstadkomma. Hwad elliest i synnerheet angår den liknelsen, som kan wara till krig med Ryssland, så förnimme Wij gierna att konungen af Engelland och General Staterne med sorgfällighet det wercket ansee, och att dee sådane förslag wid hand taga, som pröfwat dertill anständige och nödige. J måste å Wåra wagnar dem derföre berömma och tacka, samt ytterligare ansökningar göra om bijsånd, så med alfvarsamme förklaringar föruth, som med en wercklig hielp när casus existerar. Utaf dee bref, som d. 11 Septemb: st. vet äro skrefne ifrån Lijfland, förnimmes fuller att ansenlige beredelser på Ryska sijdan skee till krig, feltammunition föres till Nowogorod och Plescou, krigzfolck marchera, och gräntzarne starckt besättias; dock icke ändå någon fiendlighet warit begynd, eij eller wiste man om Czarens upsåth wore att för sig sielf begynna något krig emot Oss, eller allenast att sända konungen af Pohlen en stark hielp. Wij förmode fördenskull att om konungen af Engelland och General Staterne wille låta gå alfvarsamme förklaringar till czaren med denunciation att dee warda tagandes partij med Oss, och verkligen Oss bijträda emot honom, antingen han sielf förklarar krig, eller elliest hielper konungen af Pohlen, så skulle sådane denunciationer ännu komma till tijdz, och hafwa en god wärckan. Elliest wore ochså att öfwerläggia med Engellske och Hollenske ministrerne om icke ett alfvarsamt hotande att willa spärra handeln till och ifrån Archangel skulle och kunna hafwa någon god wärckan. Hwad J muntel:n så wähl som skriffel:n berätten Eder allareda hafwa anført emot beswärs puncterne, som czariske legaten inlagt hafwer, låte Wij Oss wähl behaga, förmodandes att J hafwen det kunnat så mycket bättre fullföllia, som J sedermehra lären hafwa bekommit dee bref ocb deductioner, som så härifrån, som ifrån Wårt cantzlij i Stockholm äre Eder tillskickade öfwer dee sakerne.

Hwad det upsåth widkommer, som konungen af Engelland och General Staterne hafwa förmärcka låtit, till sakernas afgjörande med konungen af Pohlen; så wele Wij fuller att J skohlen betyga Wårt förtroende till dem, efter Wij Oss försäkrade gjöre att dee eij

annat ögnemähl därwid läre hafwa än till Wår heder och rättmätige satisfaction, emot en fiende, som Oss så oförskylt, troolöst och skymfeligen anfallit och handterat hafwer; med hwilken man fördenskull äfwen så gerna måtte blifwa utj uppenbar fiendskap, som inlåta sig i en osäker och troolöss fred; Men så måste J derhoos föreställa, att man bör gripa sådane medell till handz, som hafwa krafft med sig, och att med negociationer lærer elliest wara fåfängt. Wårt upsåth är fördenskull att icke allenast formera en wacker armée i Lijf-land, hwartill och transporten nu härifrån skeer; utan och att försökia en diversion utj Chur-Saxen, med concurrentz af wåre wänner och bundzförwanter. Engellandz och Hollandz hielp och bijstånd effter förbunden, skulle kunna giöre wickten både emot muscoviten och konungen af Pohlen; Fördenskull J och måste urgera därpå, effter Wåre Eder för detta gifne ordres. Det torde till efwentyrns föregifwas att konungen af Pohlen wore nu benägen till fred, han hade, som Franska ministren Heron berättar, antagit Frankrijkes mediation, samtyckt till fredzhandling, hemskutit restitutionen af ortherne, som han occuperar, under Frankrijkes decision, hade på Herons remonstration lofwat att innehålla med Rigiska bombarderingen; ja ochså att willia i fall czaren bröte, förbinda sig att ej gifwa honom något bijstånd, hwarcken directe eller indirecte; Men sådant är alt fåfängt; Man må sig ej inbilla att någon effect därpå föllier, om den icke igenom mackt uttwingas; ty man kenner nu den konungens maneer. Man har exempel haft huru det tillgick i Hollstenska saken, at ehwad contestationer, som Danmark gjorde, och dee Franske ministrerne på Danmarkz wägnar om fredzbenägenheet; så kunde man dock ej få något utslag förrän guaranderne lade deras alfvarsamme hand därwid. Af konungen i Pohlen har man så mycket mindre någon benägenhet att förwänta, som hans intention lærer wara att i nästkommande winter draga intill sig den Ryske succursen till conjunction i Lijf-land; han och tror igenom tidens uthdragande, garantiernes eluderande och med kånstige negociationer kunna skaffa sig Parthier, hissa upp emot Oss Ryssen, Pohniske Republikuen, och kan skee Danmark, Brandenburg och flere: warandes hans mening ochså att Wij ej skulle kunna komma åth honom, fast Wij blefwe så lycklige att utj wapnen få någon förmohn, effter han kunde draga sig tillbaka utj Littouen och Pohlen, som ej wore i kriget inweklade, och effter hans länder i Tyskland wore begrepne under keysarens och Rijketz beskydd, förutan det att han gör sitt förslag att niuta faveur af Frankrije wid negociationen och därför antagit dess mediation och satt restitutions puncten under dess decision, som och efvenså skulle skee med satisfactions puncten, på samma sätt som Danmark sitt wärk med dee Franske ministerne anlade; derfor är högnödigt att Engelland och Holland intet låta amusera sig med negociationer, men prästera Oss utan drögzmähl deras hielp och bijstånd, så att wärcket må kunna med eftertryck utföras. Ju förr dee stå Oss bij, ju snarare komme man derifrån; så att omkostnaden, som elliest på längre tijd skulle blifwa större, blefwe, om han tidigt

anlades, mycket bespard. Wij hafwe warit och äre ännu i dee tanckar, att intet kraftigare, säkrare och hastigare medell wore att komma till rättmätigt sluth med konungen af Pohlen, änn att giöre honom en diversion utj hans Chursaxiske länder. Wij förimme ogera, att man sig deröfwer på en och annor orth ombragerar, lijka som wore det en fahrlig dessein, som skulle förorsaka större widlyftigheter, och lätteligen bringa Oss uti hazard och olyka, hwarföre konungen i Engelland af god affection för Oss, och i god mening till wårt bästa, Oss afräder ifrån detta företagandet, såssom J det utj Edert sista breff i underdånigheet berättat hafwen. Hwad J då straxt hafwen derpå swarat den Engelske ministren, och hwad J derom hafwen sagt och förestält raetpensionarien, det är conformt med Wår mening, såssom J det af Wåre till Eder afgågne senare bref lären allareda hafwa förnummit. Att konungen i Engelland menar Oss wähl, derom äre Wij aldeles försäkrade, och skohle fördenskull låta hans råd altid hoos Oss mäst giälla, men wij förmode lijkwist att honom behageligt lärer wara, att J anföra mågen dee skiähl Wij kunde hafwa till denne diwersionen; nembl:n (1) att konungen af Pohlen är en orättmätig aggressor, och derfor gifwit Oss rätt att sökia honom igen hwar Wij kunna. (2) att det wore obilligt att honom skulle tillåtas då utur Pohlen, då utur sine Tyske provincier impunè anfalla Oss och Wåre länder, och Wij ej skulle hafwa tillstånd att giöra honom det samma. (3) att han mehr med Saxiske medell, ammunition, krigzfolck och penningar Oss anfäijdat hafwer, än med Pohlenske. (4) att han som ett membrum Imperii, begynnandes otydigt krig extra Imperium, är sielf skuld till all den oro eller widlyftigheet, som deraf kunde entstå in Imperio. (5) att hwarcken keyseren och Imperium i gemehn, eller någon status Imperii i synnerheet skulle inwecklas i något buller för denne diversionens skull, effter man ej prætenderar något företaga dem till præjudice, ej heller att giöra någre conquerer af Chursaxen, utan allenast att obliigera konungen af Pohlen att gifwa Oss satisfaction hwarföre Wij äre villige att gifwa nöjacketige försäkringar; hafwe och wijst med det, som af Oss skedde i Danmarck, hwad moderation Wij i sådane tillfällen wehle och kunne bruka; äre och nöijde att konungen i Engelland och General Staterne gofwo däröfwer deras försäkringar, jempte Wåre, så i Regenspurg, som wid wederbörlig håff. (6) att den transitus, som Wij behöfwa att taga igenom en eller annans länder, wore, secundum constitutiones, innoxius, är och på så kårtt wäg, att hehlt fåå stationer och nattläger i andras land läre behöfwas. (7) att dee Chursaxiske undersåtarena sielfwe ingen öfwerlast skulle wederfaras, utan dee fast mehr få understöd af Oss till den dem competerande, men nu till stoor dehl betagne frij- och rättigheter, så in ecclesiasticis, som politicis. (8) att ingens jura han ware sig af Saxiske huset, eller af andre, som härröra antingen af skyldskap, verbruderung, eller hwarjehanda annor titul i någon måtto skulle blifwa kränkte, utan fast mehr befordrade; ej eller religions wäsendet derigenom någon anfäcktning lijda, utan fast mehra understödias och återställas i tillstånd

af anno 1624., som Westphaliska freden föreskrifwer. (9) att ingen som står i alliance med konungen af Pohlen kunde hafwa fog sig för denne sakens skuld röra eller befructa; ty konungen af Pohlen wore agressor och perturbator, och ingen wore skyldig att honom förswara och bijfalla utj sådant grofft företagande. (10) att intet medell till roo och säkerhetz erhållande utj Imperio och tillijka till Wår satisfaction wore beqwämligare och mehr giellande än denne diversionen, efwen som det skedde utj Hollstenske saaken igenom conjunctionen och operationen af guarandernes flåtta, samt descen-ten på Seeland; (11) att det omöijeligen skulle slå felt, så framt konungen i Engelland och General Staterne wille det bijfalla, och endels med officier å behörige orther, endels med krafftigare operationer, Oss bijträda. (12) att såssom icke allenast Frankrijke, utan och keijsaren och Chur-Brandenburg tillbiuda Oss deras mediationer och något hwar willia hafwa hand i denne negociationen och många mediatorer mehr äro hinderlige än gagnelige, den ene och andre ochså hafwa deras besynnerlige ögnemåhl: williandes så konungen i Frankrijke, som keijsaren menagera konungen i Pohlen för Spanska sakens skuld; altså till att undfly hwarjehanda intriguer wore bäst att med vänners och bundzförwanters concurrentz, agera alfvarsamt med wapnen, effter man kunde då snarast och med minsta widlyftigheet komma till sluth. Hwilcke skiähl med flere J fuller mågen andraga till att wijsa Wårt fog; men lijkwist icke på sådant sätt, som skulle Wij det så faststält hafwa besynnerl:n om konungen af Engelland och General Staterne skulle hafwa någre andre uthwägar och krafftige medell till handz, hwarigenom Wij Wår rättmätige satisfaction af konungen i Pohlen kunde erhålla. Och Wij befalle [etc.]...

CAROLUS.

C. Piper.»

(Orig., RA, Holl., K. M:s bref till N. Lillieroot.)

C.

Utdrag ur Tomas Polus' bref till Bengt Oxenstierna,
dat. Karlshamn d. 4 okt. 1700.

»... Sedan jagh hade sluttit mitt förra breff af d: 3 octob., wndfick jagh Ed:s Excell. gunstige skrifwelse af d: 29 Septemb., hwaraf jagh förnimmer, hwru högeligen åstundas Kongl. Maj:ttz nådigste förklarinh och Swar på dhe fremmande ministers propositioner eenkannerligen grefwe Guiscars, grefwe Welses, och grefwe Dohnas hitthsende memorialer. Ed:s Excell. hafwer wähl orsaack nogh, att dheröfwer betygna sin bekymmersamhett, att derpå icke är fölgdtt ett prompt swar; Jagh har ej mindre deröfwer waritt uthi stoor ängzlan; efftersom Kongl. Maj:tt sigh dheröfwer ej har welat

wthlåtha; förwthän dett, att Hans Mt sadhe, sigh eij kunna admittera någon mediation eller negociation för än konungen af Pohlen bortt gåår medh sine troupper uthur Lijfflandh, restituerar dhe borttagne festningar, och gifwer satisfaction för den tillfogadhe skadha. Jagh påminte, i underdånigheet att ministrerne lyckwähll borde hafwa swar, ehurudantt dett kunde blifwa; hade och upsatt ett sådant project, som her hoos föllier. Men migh bleff eij tillåtit, dett för Kngl. Mt att upläsa, uthän swarades, att de eij borde senda hitth sine memorialer, uthän förwänta swar i Stockholm. Jagh fördristade migh, att i underdånigheet förestella, af hwadh skadelig consequence dett skulle wara, att ministrerne således kringhfördes, och förwijstes ifrån den ene ohrten till den andra; dherass herrar och principaler meentte ju wähl och till bödhe sine officia och mediation, fast än dhe eij så straxtt kunde i sielfwa wärcket præstera garantien, helst widh denne åhrsens tijd. Men när dherass tillbudh bliffwa så ringa achtade, lærer dett kunna giffwa offense och wijdrigheet. Kngl. Mt wijste sigh heröfwer något otåligh och befaltte migh, att säja grefwe Dohnas secreterare, mons: Perbandt, att han straxtt skulle giffwa sigh tillbaka åth Stockholm; han hade här inttet swar att förwänta; Jagh kunde eij bettere styra mitt sinne, än jagh frågade, om man då wille hafwa flere fijender, och hwadh dett ändteligen wille tagha för en ända? Men jag moste gå wth, och när jagh komm igen, fandtt jagh dören för migh igenstengddt, aff H. Åkerhielm förnamm jagh sedhan, dhett han hade fådtt befallningh, att settia op ett breff till Canzeljett, huru dhe herwidh skulle hafwa att förhålla sigh. Dett syntes att Kngl. Mt. för des stoora nijth och empressionent, att skynda medh transporten eij wille tenckia på något annat efftersom man och så olycheligh är att man sellan får beretta hwadh dhe ankombne post-brefwen innehålla, mychit mindre dem Kog:l Mt. sielff att föreläsa. Dock hafwe wj medh hwarandra, neml: H. grefwe Piper, H. Åkerhielm och jagh alla breffwen hwar gångh öfwersedtt, och refererat, hwadh nödigst kunde wara, så wijdha man der till har kunnat fåå tillfelle. Jagh hafwer lyckwähll swarat grefwe Dohna på des particuliere breff till migh, och dett in eum sensum, som bemeltte project innehåller — — —

I det öfrige förblifwer [etc.] . . .

T. Polus.

Datum Carllshambn den

4 Octob 1700

H. Åkerhielm reeste i dagh herifrån till Stockholm.»

(Orig., egenhändigt, RA, *Oxenstiernska samlingen, Skrifvelser till Bengt Oxenstierna: Serien 1.*)

D.

Utdrag ur Josias Cederhielms bref till Samuel Barck,
dat. Karlshamn d. 22 sept. 1700.

» . . . Medlingspropositionerne uptagas så, att den löper undan derföre, som mest därtill har att säija. Det lijkvähl efter mitt ringa omdömme intet aldeles negligeras. Kan man intet stryka på den ena sijdan och slå på den andra? Skulle man och intet kunna betiena sig af sådant till att spehla blindtärning? Wore det och intet moyen att komma till correspondance med republicuen? Ita mihi videtur. Men man differerar res serias in crastinum, donec, forte, occasio calva. Det är lijkvähl att hoppas, att Gud hielper en rättfärdig saak. Och hålles bättre hos somblige, om man bättre besedt myntet på skattpeningen, innan man tagit pro dato, att kongen i Pohlen vill restituera occupata, afsäija partier etc. Det tyckes wara för långt extenderat, så att conclusio excederar præmissa. Det submitteras FRijkes decision om det, qu'on occupe, skall restitueras; quod longe est aliud, quam simplex restitutio occupatorum; nam latet etiam sub isto vocabulo, *occupe*, promissio quædam de occupandis. Och alltså är ej någon intention till uphörande eller någon præliminar restitution. Videbimus . . . »

(Orig., egenhändigt, *EA*, *Autografsamlingen: Josias Cederhielm.*)

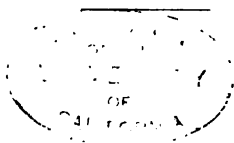
III.

Utdrag ur Kungl. Maj:ts bref till Nils Lillieroot, dat.
Lais d. 14 mars 1701.

»... Såsom uti Eder underdånige skrifwelse daterad d. 9/19 passato anhållen, att få weta Wår mening om fredswärcket med kånungen af Pålen ock czaren, på det J däreffter mågen kunna inrätta Eder tal och discourser; altså wele Wij Eder till nådigt swar intet förhålla, det är fuller intet utan, att ju Fransöske ambassadeuren grefwe Guiscard en ock annan gång hos Oss har låtit andraga, det bemälte kånung af Pålen wore benågen att kamma till freds negociation med Oss, tillbiudandes berörde ambassadeur å sin kånungs wågnar, att willia använda alle gode officier till samme freds bemedlande; men som Wij så högt finne Oss læderade utaf kånungen i Pålen, i det han först under største contestationer alt framgient att willia lefwa med Oss i en god jntelligence, ja, träda med Oss i närmare förbund, helt trolöst brutit, ock på ett lättfärdigt wijs aldeles oförmodeligen anfäcktat Wåre Liffländske provin-cier. Nu sedermera jämbwål under en sådan freds offerte, tillijka låter sig wara högst om hiertat genom hwariehanda list ock räncker icke allenast att förbinda sig mer ock mer med czaren till krigets continuation, utan ock att kunna inleda flera andra därtill ock om möjijeligt wore afwända ock skillia Wåre wänner ifrån Oss; ty hafwe Wij härtills icke ens welat lystra effter bemälte freds tillbud ock förslag, kunne det ej heller häreffter giöra, medan den som en gång sökt Oss så skamlöst bedraga, intet kan finna hos Oss någon tro, ehwad han utláfwar, anseendes Wij hans ord för trolöse, syfftandes på arghet ock bedrägerij, så att wij aldeles finne för Oss wara förklenligt, samt ländande Wår gloire till blåme, om Wij skulle nånsin ingå med någon som sig så malhonnet prostituerat, den ringaste afhandling och tractat. Wij lämbne Eder och därhos att efftertäncka, om Franckrijket wid närwarande conjuncturer, lærer hafwa stor hug att befodra fredswärcket här i Norden, påminnandes Wij Oss, hwad J uti ett Edert bref Oss nyligen tillkännagofwen, nämbligen, att Eder såsom en fullkåmmen säkerhet är blifwit berättat, det ifrån Amsterdam till Pålen anseenlige pänninnges summor utur Franckrijket både genom wäxlar öfwergiöras, samt uti reda pänningar öfversändas, hwarmed Wij befalle etc.

CAROLUS.»

(RA, Utr. reg. 1700—1701.)

Rättelse.

Citatet å s. 79, n. 1 (från och med rad 9 nedifrån) bör hafva följande lydelse: »... Går allt väl i Lifland på slutet, som med Guds hjälp är att förmoda, så är H. M. på den fot sätter, att man i Tyskland allt kunde bringa till väga. Men man skulle tänka däruppå förut; Frankrike har nu en tid bortåt sökt draga sakerna till sig, men som det skett in consortio med Danmark, som nu både fallit en trappa bättre neder och endels vist sig vara capabelt att frustrera socios, så torde tillfället nu blifva bättre än kanske en annan gång...»

2

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY
BERKELEY

**THIS BOOK IS DUE ON THE LAST DATE
STAMPED BELOW**

Books not returned on time are subject to a fine of 50c per volume after the third day overdue, increasing to \$1.00 per volume after the sixth day. Books not in demand may be renewed if application is made before expiration of loan period.

NOV 2 1917

NOV 22 1917

DEC 16 1917

FEB 21 1929

215-5005

Boulton

174263

DK733

B7

